TADAS IVANAUSKAS

gyvenimas ir veikla

LEIDYKLA „MOKSLAS"
VILNIUS
1976

LIETUVOS TSR
MOKSLŲ AKADEMIJA

ZOOLOGIJOS IR
PARAZITOLOGIJOS
INSTITUTAS

TADAS IVANAUSKAS

59(09)
Iv-12

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Leonardas Kairiūkštis

□

Antanas Minkevičius

□

Vytautas Petrauskas

□

Petras Zajančkauskas

SUDARYTOJAI

Rimantas Budrys

□

Janina Prūsaitė

$T\frac{21001-601}{M\,854(10)-76}134-74$

© Leidykla „Mokslas", 1976

P R A T A R M Ė

Savo nepaprastai vaisingą mokslinę, pedagoginę, kultūrinę veiklą garsusis Lietuvos gamtininkas Tadas Ivanauskas pradėjo tada, kai Lietuvoje nebuvo nė vienos mokslo įstaigos, nė vienos aukštosios mokyklos, kai siekiantis mokslo Lietuvos jaunimas turėdavo vykti mokytis svetur.

Nuo vaikystės dienų pamilęs Lietuvos gamtą ir šio amžiaus antrajame dešimtmetyje pradėjęs sistemingai ją tirti, Tadas Ivanauskas tada su didele širdgėla turėjo konstatuoti, kad gamtos tyrimo srityje per penkiasdešimt metų beveik nieko nenuveikta ir kad „. . . tie luomai, kurie galėjo tai padaryti, pasižymėjo visišku nemoksliškumu arba menku pilietiškumu. Pirmuoju atveju mokslinė medžiaga buvo nesunaudota arba sunaikinta, antruoju — keliaudavo į svetimą kraštą".

Su Tado Ivanausko vardu susiję daugelio biologinio profilio mokslo įstaigų, muziejų bei draugijų Lietuvoje steigimas ir veikla. Per penkiasdešimt pedagoginio darbo Vilniaus ir Kauno aukštosiose mokyklose metų jis išugdė ištisas gamtininkų, medikų, miškininkų ir žemės ūkio specialistų kartas.

Tadas Ivanauskas buvo vienas tų tada negausios pažangiosios inteligentijos atstovų, kurie, nepaisydami valdančiosios buržuazijos abejingumo, vien savo asmeninėmis pastangomis 1919—1920 metais atgaivino Lietuvoje aukštąją mokyklą, pasiaukojamai joje dirbo, nesavanaudiškai ir ištikimai tarnavo mokslui, kultūrai, liaudies švietimui.

Tadas Ivanauskas vienas pirmųjų Lietuvoje iškėlė ir nepailsdamas skleidė gamtos apsaugos idėją, pats konkrečiai organizavo šį darbą, telkė į jį plačiąją visuomenę, dėjo jam mokslinius pamatus, primindamas, kad „ . . . žmogaus pareiga parodyti gyviems padarams ne tik savo jėgą, bet ir savo teisingumą. Žmogus, kuris šios pareigos nepripažįsta, nenusipelno kultūringo žmogaus vardo", „Gamtos viešpats ne tas, kuris naikina, bet tas, kuris kuria. Tik giliai moksliškas, o ne ūkiškai savanaudiškas gamtos pertvarkymas atneš naudą žmonijai".

Ieškodamas būdų įtraukti į šį nepaprastai svarbų ir kilnų darbą visą visuomenę, auklėti jaunimą gamtos meilės, jos puoselėjimo ir protingo jos turtų naudojimo dvasia, Tadas Ivanauskas siūlė kelią „. . . pamilti gamtą per jos pažinimą. . ."

Mylėdamas gamtą, nepaprastą jos grožį, Tadas Ivanauskas mokėjo tą grožį, meilę gamtai nepaprastai subtiliai perteikti gausiuose savo veikaluose, straipsniuose, kalbose jaunimui, plačiosioms masėms.

Pasirinkęs mokslininko kelią, visiškai jam atsidavęs, tapęs plataus profilio ir akiračio biologu, Tadas Ivanauskas neužsidarė specialybės kiaute, neribojo savo interesų vien mokslu ir vien šia mokslo sritimi. Jis buvo įsitikinęs, kad mokslininkui, ypač gamtininkui, būtina „... domėtis kitomis žmogaus sąmonės sritimis; etika, grožis, romantika, poezija turi taip pat lydėti jo žingsnius... Tada tik jis mokės atjausti kitų žmonių kančias ir nelaimes, mokės matyti, pajausti ir aprašyti grožį tos gamtos, kurioje dirbo ir ieškojo amžinųjų jos dėsnių".

Būdamas garsus mokslininkas, plačios erudicijos žmogus, Tadas Ivanauskas kartu buvo ir paprastas, humaniškas, teisingas, nesididžiuojantis savo laimėjimais: „Jokių savo amžiuje pasiektų privalumų, kurie priklausytų tik man, aš nematau. Mano nuopelnų čia nedaug. Svarbiausia tai, kad buvau sveikas, nesirgau jokiomis ligomis, dirbau, kiek spėjau, ir nieko nemėgau daryti vidutiniškai". Mokėjimas suartėti su paprastais, mylinčiais gamtą, jos grožį, darbščiais žmonėmis pelnė jam didelį populiarumą liaudyje. Iki paskutinių savo gyvenimo dienų Tadas Ivanauskas plačiai susirašinėjo su įvairaus išsimokslinimo žmonėmis, teikė jiems patarimų, siuntinėjo augalų sėklų ir kt.

Tadas Ivanauskas buvo aistringas materialistinės pasaulėžiūros propaguotojas. Buržuazijos valdymo metais jis drąsiai gynė gamtos moksluose materialistinę kryptį, kovojo už materialistinę pasaulėžiūrą, pats dėstė darvinizmą ir evoliucijos mokslo teoriją, siekė, kad šios idėjos būtų diegiamos ne tik aukštosiose, bet ir vidurinėse mokyklose.

Meilė ir ištikimybė savajam kraštui bei liaudžiai visam gyvenimui susiejo jį su Lietuvos gamta. Įžymusis Lietuvos gamtininkas garbingai įvykdė savo jaunystės priesaką — „Visą savo gyvenimą ir darbą pašvęsti Lietuvai".

Tarybų Lietuvos vyriausybė, aukštai vertindama Tado Ivanausko indėlį į respublikos mokslą ir kultūrą, priėmė nutarimą jo atminimui įamžinti. Be kitų priemonių, tepadės pažinti jo gyvenimą bei veiklą ir ši knyga.

Tačiau geriausias paminklas Tadui Ivanauskui yra sukurtas jo paties rankomis — tai jo visą gyvenimą kaupta ir moksliškai aprašyta gausi Lietuvos gamtos medžiaga, jo organizuotos ir puoselėtos mokslinio tyrimo ir kitokios įstaigos, gausus jo mokinių būrys, knygos ir straipsniai, Tarybų Lietuvoje suklestėjęs mokslas ir gamtos apsaugos darbas.

Įžymiojo Lietuvos gamtininko, Lietuvos TSR nusipelniusio mokslo veikėjo, Respublikinės premijos laureato, Lietuvos TSR Mokslų akademijos akademiko, biologijos mokslų daktaro, profesoriaus Tado Ivanausko šviesų atminimą visada gerbs tie, kam brangi gamta ir mokslas.

BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Lydos apskrityje, ten, kur etnografinė riba skiria Lietuvą nuo Baltarusijos, netoli Vasiliškių miestelio esančiame Lebiodkos dvare 1882 metais gimė Tadas Ivanauskas. Šiame retai apgyventame, nelabai derlingame krašte vyravo lietuviams artimi papročiai, skambėjo daug lietuviškų žodžių. Vienas kitas kaimas buvo visiškai lietuviškas. Gamta beveik nesiskyrė nuo mūsų Dainavos krašto gamtos. Čia daug raistų, raistelių, upelių ir nedidelių smėlio kalvų. O į šiaurę nuo Lebiodkos Lietuvos link dunksojo žmogaus beveik nepaliesti miškai. Toje puikioje gamtoje gyveno nuostabūs žmonės. Ivanauskų Tadukas augo tarp jų ir tarsi medis į dirvą šaknimis įkibo į dvasinius liaudies kultūros klodus.

Kad suprastume, kaip tame krašte dvarininkų šeimoje įžymusis mūsų gamtininkas išaugo toks patriotas, demokratas, visą ilgą gyvenimą kėlęs savo krašto dvasinę ir materialinę kultūrą, kodėl jis nenutautėjo, kaip daugelis jo amžininkų, dažniausiai lenkais save laikiusių dvarininkų vaikų, nors trumpai susipažinkime su ne visai aniems laikams būdinga aplinka, kurioje augo ir brendo Tadukas, gyveno jo darbštūs tėvai.

Jo tėvas Leonardas Ivanauskas jaunystėje nemėgo bendrauti su dykaduoniaujančiais savo amžininkais. Būdamas aistringas gamtininkas, jis rinko augalų, vabzdžių ir paukščių kolekcijas, mokėjo daryti iškamšas pagal geriausią anų metų techniką. Baigęs Vilniuje gimnaziją, įstojo į Peterburgo technologijos institutą, kur įgijo inžinieriaus technologo diplomą. Vėliau tapo žymiu spirito ir vyno technologijos specialistu ir parašė šia tema išsamų mokslinį veikalą. Sukaupęs didelį patyrimą, jis vadovavo didelių chemijos gamyklų statyboms Sibire, Urale ir kitose Rusijos vietose.

Didelės erudicijos inteligentas Leonardas Ivanauskas Rusijos ekonomikos reikalais dažnai buvo valdžios siunčiamas į užsienį. Vykdavo su malonumu, nes labai mėgo keliauti. Valdžios pavedimu organizuodavo carinės Rusijos ekonomiką atspindinčias parodas Paryžiuje, Turine, Berlyne ir kituose užsienio miestuose. Gerai mokėjo kelias kalbas.

Graži draugystė siejo Leonardą Ivanauską su didžiuoju rusų mokslininku Dmitrijumi Mendelejevu. Kai D. Mendelejevas buvo pakviestas į Londono karališkąją draugiją skaityti savo garsiojo pranešimo apie periodinės cheminių elementų sistemos dėsnį, Leonardas Ivanauskas jį lydėjo į Angliją ir vertė jo pranešimą.

Leonardas Ivanauskas gyveno Varšuvoje, vėliau Peterburge. Buvo kuklus, darbštus, tvarkingas, demokratiškų pažiūrų, labai vertino darbą, skyrė daug jėgų savo krašto kultūrai ir todėl pelnė visų pagarbą. Su

vaikais buvo nešnekus ir griežtas, nemėgdavo, kad jie slankiotų be darbo. Štai ką rašo savo atsiminimuose Tado Ivanausko bičiulis dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, viešėdavęs pas jį studijų metais. „Kartą ramiai šnekučiuodamiesi einame su Tadu per kiemą. Tado tėvas buvo savo kabinete. Staiga langas atsidarė ir išgirdome: „Tadai, ko valkiojatės be darbo! Tuojau imk grėblį ir eik padėti darbininkams grėbti šieną. Surask grėblį ir ponui Antanui. Dviem bus linksmiau ir sparčiau" (A. Žmuidzinavičius, „Paletė ir gyvenimas", Vilnius, 1961).

Leonardas Ivanauskas laikė save lietuviu, nors lietuviškai kalbėti nemokėjo. Tokių lietuvių inteligentų anais laikais buvo nemaža. Nors ir išaugęs lenkų kultūros įtakoje, L. Ivanauskas nepasidavė nutautinimui, kovojo prieš lenkinimą ir savo vaikus mokė kovoti prieš lietuvių ir Lietuvos žeminimą. Tai buvo pažangus žmogus, netikintis, bet tolerantiškas tikinčiųjų atžvilgiu.

Nepaprastai mylėjo savo tėviškę ir ūkį, kuris, ypač sodas, buvo jo didžiausia aistra. Visus pinigus skyrė įvairioms naujovėms ūkyje įdiegti.

Nederlingus plotus apsodino mišku, o prie sodybos įveisė dvidešimties hektarų sodą su medelynu. Kelioms dienoms atitrūkęs nuo darbo mieste, skubėdavo į ūkį. Atvykęs trumpam į Lebiodką, paskubom apžiūrėdavo visus svarbiausius ūkio darbus. Apžiūros metu jį turėdavo lydėti vaikai, kad įsidėmėtų visas jo pastabas ir aiškinimus. Savo pasiekimais dalydavosi su kaimynais valstiečiais, apdovanodavo juos veislinėmis javų ar bulvių sėklomis, kartais negailėjo ir veislinio paršelio ar buliuko. Vaismedžiais jis apdovanodavo aplinkines mokyklas, nes norėjo, kad sodai plistų po visą gimtąjį kraštą. Parvykęs atostogų, daug triūsė, stengdamasis pakelti savo krašto ūkį. Lebiodkos daržinėje organizuodavo javų, daržovių ir vaisių parodas. Parodų dalyviams paskatinti išsirūpindavo Žemės ūkio ministerijoje šiek tiek pinigų premijoms ir pagyrimo lapus.

Tadukas augo penkių vaikų būryje. Vyriausias buvo Jurgis, po jo sekė Vacius, Tadas, Helė ir Stasys. Vaikų auklėjimu daugiausia rūpinosi motina ir teta Korbutienė. Pastaroji nuolat bendraudavo su vaikais, skiepijo jiems meilę Lietuvai. Ji buvo vaikų draugas — nebausdavo už nedidelius prasižengimus, užstodavo prieš griežtą tėvą. Vaikai jai pasisakydavo savo paslaptis. Teta spręsdavo jų ginčus. Štai kartą vaikai susilažino, kuris jų perkąs biauriausią daiktą, ir prašė tetos būti teisėja. Vienas perkando grambuolį, kitas varliūkštį, trečias — slieką, o ketvirtas — tarakoną. Teta nusprendė, kad biauriausia buvo perkąsti tarakoną, ir visi sutiko su jos nuomone. Tačiau kas laimėjo pirmąją vietą, nežinoma. Greičiausiai Tadas, nes profesorius ne kartą pasakojo apie šį įvykį, tik niekada nepasakė, kas nugalėjo.

Nors vaikai turėjo guvernantes ir mokytojus, mokiusius juos kalbų, bet jie augo nelepinami, dirbdavo visus ūkio darbus, bendraudavo

su darbininkais ir jų vaikais. Džiaugsmingai naudodavosi visais besikeičiančių metų laikų malonumais. Rudenį, kada dienos eidavo vis trumpyn, didelio malonumo jiems teikdavo kūlimas.

Ivanauskų vaikai mėgo padėti sodininkams, darydavo etiketes medelynui, pindavo krepšius derliui rinkti iš Lebiodkoje specialiai tam auginamų įvairių spalvų karklų.

O kiek džiaugsmo teikdavo užšalusios upės ir kūdros, pirmasis sniegas! Vaikai pasileisdavo čiuožti su šunimis, kurių Lebiodkoje netrūko. Ypač mėgdavo žaisti su gauruotu senbernaru Grifu. Tačiau bene didžiausią įspūdį Tadui Ivanauskui paliko ilgi ir romantiški rudens bei žiemos vakarai, kai visa šeimyna, susirinkusi dideliame vadinamame „moterų kambaryje" plėšydavo plunksnas, kuldavo aguonas, aižydavo pupeles ar dirbdavo kitą nesudėtingą darbą, kurį paprastai lydėdavo merginų dainos, įvairūs pasakojimai, pasakos, padavimai, sakmės. Krosnyje traškėdavo storos beržinės malkos, dūzgė verpiančios bobutės ratelis, o Tadas, patogiai įsitaisęs kur nors kamputyje, ypač dėmesingai klausydavosi pasakojimų apie piktas dvasias, įvairius baisius ir juokingus atsitikimus, apie mergaites, nutekėjusias į tolimus kraštus, pasakų apie „raisto dėdę". Be galo jaudino jautrią vaiko sielą skambios dzūkų ir baltarusių dainos, kurių melodijas jis mokėjo iki gyvenimo pabaigos. Kartais teta pasakodavo įdomių įvykių iš Lietuvos istorijos, padeklamuodavo arba paskaitydavo L. Kondratavičiaus, A. Mickevičiaus kūrinių, vaizduojančių didvyrišką Lietuvos praeitį,— „Konradą Valenrodą", „Gražiną", „Poną Tadą" ir kitus. Nors „Ponas Tadas" berniukui buvo ne visai suprantamas, bet jam labai patiko nuostabiai gražūs gimtojo krašto gamtos aprašymai. Jį jaudino „medžiais apaugusios sodybos, beržeMiais apsodinti vieškeliai, smūtkeliai prie kelio, pelkėtos pievos, rūkais apsitraukusios, vyžoti žmonės, pilni paprastumo, bet kilnios širdies ir gilių jausmų" [33].

Tadas Ivanauskas jau vaikystėje domėjosi gyvąja ir negyvąja gamta. Ištisas valandas berniukas galėdavo žiūrėti į debesis, įžvelgdamas juose čia jojantį raitelį, čia laivą, čia skrendančią gulbę. Vakare lovoje, negalėdamas užmigti, grožėdavosi žvaigždėmis, nekantriai laukdavo, kada viena iš jų atitruks, kris ir dings kažkur beribėje erdvėje. Iš pat mažens pamėgo paukščius, džiaugdavosi jų lizdeliais ir gailiai verkdavo, radęs juos išdraskytus. Labai sielvartavo sužinojęs, kad buvo nužudyti kalės Dianos vos tik atsiradę šuniukai. O kaip linksmai jis žaisdavo su besiganančių avelių ėriukais. Paukštyne valandų valandomis stebėdavo raudonsnapes žąsis, kalakutus, įvairių veislių vištas, povų porelę. Nepaprastai smagu jam būdavo žiūrėti, kaip visi naminiai sparnuočiai puola lesti pabertus grūdus, susipeša ir vėl išsiskirsto.

Būsimam gamtininkui neapsakomą džiaugsmą sukeldavo bundantis pavasaris. Gėrėdavosi neatsigėrėdavo, kaip tirpstančio sniego sruvenantis vanduo neša šiaudelius, šapelius į griovius, upelius, upes ir marias.

O paskui liepoje atsirasdavo pirmieji varnėnai, geltonos pirmųjų gėlių galvutės, pirmasis plevenantis ore geltonas drugelis — citrinukas...

Dar nemokėdamas skaityti, vartydamas storą Bremo veikalą, vyresniųjų pamokomas, įsiminė visų paveiksluose vaizduojamų žvėrių bei paukščių vardus. Labai mėgo piešti gėles, drugius, paukščius. Tų piešinių jis nenaikindavo, todėl jų susikaupė daugybė sąsiuvinių.

Pirmoji Tado perskaityta knyga buvo K. Petruskio „Paukščių auginimas". Nuo to laiko visas perskaitytas knygas jis skirstė į „gražiąsias" ir „negražiąsias". Gražiosios knygos buvo daugiausia kelionių aprašymai ir zoologiniai veikalai, iš kurių pirmą vietą užėmė A. Bremo „Gyvūnų gyvenimas".

Tado Ivanausko tėvas mėgdavo laikyti prijaukintus laukinius žvėrelius. Namuose visada gyvendavo suslikai, kiškiukai, vilkiukai, sniegenos ir kitokie žvėreliai bei paukščiai, kuriuos Tadas labai mėgo prižiūrėti.

Patiko Tadui žaisti ir su vabalais, varlėmis, rupūžėmis. Jis jų nekankindavo, bet maitindavo ir globodavo. Nepaprastai mėgo žalčius, kurie, deja, apie jo tėviškę negyveno. Užtat jis jų visur ieškodavo, o suradęs gabendavo į Lebiodką, norėdamas juos čia įveisti. Žalčiai jam atrodė nepaprastai garbingi gyvūnai, nes jis žinojo, kad senovės lietuviai žalčius garbino ir net laikė šventais.

Didžiausias tėviškės namų kambarys buvo pristatytas stiklinių spintų, kuriose tėvas laikė vabzdžių kolekcijas ir paukščių iškamšas su tvarkingomis etiketėmis. Tai buvo vadinamasis „paukščių kambarys". Tadas Ivanauskas dar vaikystėje susipažino su visais jo eksponatais ir mokėjo juos atpažinti gamtoje. Berniuko senelis, tėvas, dėdės ir visi broliai buvo medžiotojai ir medžiodavo gana dažnai. Tadas kartu su kitais eidavo medžioti ir mėgdavo apžiūrinėti iš medžioklių parvežtą laimikį. Šiai apžiūrai dažniausiai vadovaudavo tėvas, išsamiai papasakodamas apie kiekvieną nušautą paukštį ar žvėrį. Apskritai, kiekviena proga tėvas papasakodavo vaikams daug įdomių dalykų apie gyvūnus ir augalus. Nuolatiniai gyvosios ir negyvosios gamtos aiškinimai, rinkiniai turėjo didelės įtakos vaiko polinkiams išsivystyti dar prieš mokymąsi gimnazijoje.

Kai Tadukui suėjo dešimt metų, tėvas, matydamas sūnaus domėjimąsi gamta, nutarė išmokyti jį daryti iškamšas. Kartą pamatęs virš sodo skraidančių vištvanagių porą, liepė vaikams atnešti šautuvą ir, vieną jų nušovęs, parodė Tadui, kaip padaryti iškamšą. Lebiodkoje siuvęs siuvėjas ilgai žiūrėjo, kaip vaikas lupa paukščiui kailį ir su pasibiaurėjimu pareiškė: „Fe, koks tai paškudnas talentas". Tačiau būsimojo gamtininko tokia nuomonė neišgąsdino.

Per metus jis padarė apie 100 blogiau ir geriau nusisekusių paukščių iškamšų. Kartą tėvas apžiūrėjo sūnaus rinkinį ir pasiūlė jį padova-

noti Vasiliškių mokyklai. Iškamšos buvo sudėtos į stiklinę spintą, ir jų meistras pats nuvežė jas į mokyklą.

Ne mažiau mažasis gamtininkas domėdavosi ir augalais. „Didžiai susijaudindavau, matydamas pražydusias Sibiro scyles, tulpes, narcizus. Į žydinčią laukinę kriaušę įlipęs pusvalandžiais ten sėdėdavau, godžiai įkvėpdamas jos gėlių aromatą, o žydinčios blindės su dūzgiančiomis bitėmis, kamanėmis, drugiais, buvo man grožio viršūnė" [33].

Tadukas eidavo į pievas, pelkes, rinkdavo gėles ir, parsinešęs namo, dėdavo į senas knygas, o išdžiovinęs klausdavo tėvą jų pavadinimų. Braidžiodamas po žydinčias pievas, grožėdavosi savo mėgstamais laukiniais gvazdikais, putokšlėmis ir kitomis gėlėmis. Radęs gražiausią mūsų orchidinių atstovų rausvuolę, iškasdavo ją ir pasodindavo netoli sodybos, kur jos pačios neaugo. „Pieva visuomet giliai veikdavo ne tik mano, bet, manau, ir daugelio vaikų vaizduotę. Ne tik savo gėlių margumynu, bet ir savo įvairumu, nes pieva pievai nelygi..." [33],— prisimena Tadas Ivanauskas.

Pagaliau, Tadui pradėjus ruoštis egzaminams į gimnaziją, paaiškėjo, kad silpniausios jo žinios buvo iš tikybos. Todėl prieš egzaminus teko gerokai pasimokyti katekizmo. Išlaikęs egzaminus, 1895 m. berniukas įstojo į Varšuvos gimnazijos pirmąją klasę. Čia visi mokiniai buvo lenkai, tik jis vienas lietuvis, nemokantis lietuviškai kalbėti. Lenkai jį pašiepdavo, tyčiodavosi iš jo lenkiškai baltarusiškos kalbos. Daugelis mokytojų buvo nesimpatiški, blogi pedagogai, draudė tarp savęs kalbėtis lenkiškai (dėstomoji kalba buvo rusų), todėl buvo moksleivių nekenčiami, negerbiami ir visaip pravardžiuojami.

□

Iš tėviškės vykstant į gimnaziją, kartu su vaikais važiuodavo teta, o nuo spalio mėnesio ją pakeisdavo motina. Gyvenimas Varšuvoje ir mokymasis gimnazijoje Tadui buvo neišvengiama būtinybė, o tikrasis gyvenimas — tėviškėje, kaime, per vasaros ir kitas atostogas. Nuo pat vaikystės Tadas nemėgo miesto... „Aš nemaniau, kad beveik visą gyvenimą man teks gyventi miestuose, dargi didžiausiuose pasaulio centruose, kur ir žvirbliams nekoks gyvenimas" [474],— vėliau rašė gamtininkas.

Vykdami į gimnaziją ar grįždami iš miesto atostogų, Ivanauskų vaikai turėdavo važiuoti arkliais apie 60 kilometrų į Parečės stotį. „Važiuoti tekdavo per pačią Gudų girios širdį, ir kiekvieną sykį ji sutikdavo mane kitokiais vaizdais, sukeldama neužmirštamų, giliai į mano vaikišką vaizduotę įstrigusių įspūdžių",— rašo Tadas Ivanauskas „Gamtininko užrašuose" [17]. Važiuojant iš namų, Tadui ši kelionė būdavo ilga ir liūdna, o grįžtant į tėviškę, ta pati kelionė blogu keliu teikė vien ma-

lonumą. „Malonu įkvėpti tėviškės pušynų kvapą, grožėtis pakelyje esančiais upeliais, ežerais, raistais, pavasarį kalvelėse žydinčiomis šilagėlėmis, o rudenį viržiais" [33],— prisimena Tadas Ivanauskas.

Privažiavę Keturkų pelkę, vaikai pamatydavo tėviškės trobesius, kuriuos pasiekti arkliais galima buvo tik aplenkus pelkę. Tadas, kartais nenorėdamas važiuoti vingiu, netekęs kantrybės, iššokdavo iš vežimo ir pasileisdavo tekinas per balas. Šlapias iki kelių, sukaitęs, bet laimingas pirmasis sveikindavosi su namiškiais.

Išvažiuodami iš Lebiodkos, vaikai pasiimdavo tėviškės upelio vandens ir retkarčiais jį gerdavo. Stengėsi kuo ilgiausiai valgyti iš kaimo atsivežtą duoną. Gal tas vanduo ir duona nebuvo skanesni už Varšuvos, bet jiems buvo reikalingi, kaip dalelytė kažko brangaus, be ko jie negalėjo įsivaizduoti gyvenimo. Nuplėšiamas kalendorius būdavo sužymėtas savais skaičiais, tad kiekvieną rytą, plėšiant lapelį, buvo galima žinoti, kiek dienų liko iki grįžimo į tėviškę.

Tadas nebuvo perdaug stropus mokinys, gerus pažymius gaudavo tik iš savo mėgstamų dalykų. Atsinešdavo į klasę visokių namuose laikomų gyvuliukų. Nuo jo neatsilikdavo kai kurie klasės draugai, tad susidarė nedidelis gamtininkų būrelis.

Kartą jaunieji Ivanauskai, važiuodami iš tėviškės pro Pilaunos upelį, sugavo porelę žalčių, kuriuos, suleidę į kojinę, įsidėjo į kišenę, kad nematytų mama. Mieste savo laimikį jie parodė motinai, bet ji jau buvo apsipratusi ir leido vaikams laikyti žalčius kambaryje tarp dvigubų langų. Kartą vieną žaltį Tadas nusinešė į klasę. Atsisėdęs paskutiniame suole ėmė rodyti žaltį draugams. Susidomėjimas žalčiu buvo toks didelis, kad niekas nebeklausė, ką kalba mokytojas. Pagaliau mokytojas, pamatęs kas dedasi klasėje, liepė nutraukti žalčio demonstravimą. Kitą pamoką žaidimas su žalčiu buvo tęsiamas, bet šis mokytojas buvo griežtesnis. Jis įrašė Tado nusikaltimą į dienyną ir paskyrė bausmę — sekmadienį trims valandoms į karcerį.

□

Gyvendamas Varšuvoje, Tadas Ivanauskas gilino savo žinias universiteto zoologijos muziejuje. Susipažino su iškamšų dirbtuvių savininku Lasovskiu. Jo rekomenduotas, susipažino su privataus Bronickio muziejaus kolekcijomis. Mėgdavo lankyti Lazenkų parką, kurio tvenkiniuose plaukiojo daug baltųjų ir juodųjų gulbių, taip pat įvairių ančių. Dažnai eidavo į botanikos sodą, kur susipažino su įvairiais kitų kraštų augalais.

Dvylikametis berniukas pradėjo rinkti vabzdžių kolekcijas ir medžioti paukščius. Iš pradžių medžiojo mažo kalibro šautuvėliu, o vėliau — tikru medžiokliniu šautuvu. Būdamas šeštoje klasėje, susipažino

su žinomu keliautoju zoologu Stelemaku ir Varšuvos universiteto profesoriumi zoologu N. Nasonovu.

Kartą Tadas nuėjo į Varšuvos universiteto muziejų, bet rado jį uždarytą. Stoviniuodamas prie durų, jis galvojo, kaip patekti į vidų, nes jau prasidėjo atostogos, o jis būtinai norėjo kažką patikslinti. Tuo metu iš muziejaus išėjo zoologijos profesorius Nasonovas, kuris, pastebėjęs berniuką, pasakė jam, kad muziejus uždarytas, ir paklausė, kas jį ten domina. Išklausęs Tadą, profesorius suprato, kad tai neeilinis muziejaus lankytojas ir sugrįžo su juo į muziejų. Nuo to laiko jiedu susidraugavo, profesorius Nasonovas supažindino Tadą su žinomu paukščių kolekcionieriumi natūralistu pulkininku A. Bykovu. Šis pasiūlė Tadui kolekcionuoti paukščius Vilniaus bei savo tėviškės apylinkėse ir rašyti dienoraštį. Tadas Ivanauskas su jam būdingu entuziazmu per vasaros atostogas surinko nemažą paukščių rinkinį, kurio dalį perleido Bykovui. Tasai kai ką iš to rinkinio vėliau perdavė Leningrado zoologijos muziejui. Ir dabar dar keli tos kolekcijos eksponatai išlikę Leningrade, TSRS Mokslų akademijos Zoologijos instituto fonduose. Nuo to laiko per visą gyvenimą Tado Ivanausko rinkinių ir tyrimų pagrindiniu objektu buvo paukščiai. Pradėjęs mokytis gimnazijoje, Tadas Ivanauskas jau buvo perskaitęs dešimties tomų A. Bremo veikalą „Gyvūnų gyvenimas". Iš Bykovo jis gaudavo visas naujas knygas apie organinio pasaulio evoliuciją. Tai Volio (Wallace) „Natūrali atranka", Č. Darvino „Rūšių kilmė", E. Hekelio veikalai ir kiti moksliniai leidiniai.

Kaip prisimena Tadas Ivanauskas, šie veikalai padėjo formuotis jo pasaulėžiūrai. Perdaug naivios ėmė rodytis pasakos apie pasaulio sukūrimą, apie tvaną. Kėlė abejones įvairūs religiniai prieštaravimai — dievo bei velnio buvimas ir kt. Perskaičius bibliją, atsirado dar daugiau klausimų, kurie būdavo pateikiami kapelionui per tikybos pamokas. Šis negalėdavo į visus juos atsakyti, o jei ir atsakydavo, tai tie atsakymai savo lygiu bei erudicija toli gražu nepatenkindavo jauno žmogaus smalsumo. Tadui Ivanauskui, išaugusiam šeimoje, kur į sąžinės reikalus žiūrėta tolerantiškai, gimnazijoje vyravusi religinė atmosfera buvo sunkiai pakenčiama. Priverstinis bažnyčios lankymas, ypač priverstinė išpažintis, už kurią būtinai reikėjo atsiskaityti gimnazijos vadovybei, pateikiant kunigo raštelį, kėlė be galo slogų jausmą. Šios nemalonios prievolės pavyko atsikratyti tik šeštoje klasėje, padedant vienam apsukriam draugui. Šis išpažinties dienomis apibėgdavo kelias bažnyčias, eidamas išpažinties vis pas kitą kunigą, ir gaudavo tiek pažymėjimų, kiek užprašydavo draugai. Teisybė, jis jų draugams veltui neatiduodavo, bet pardavinėdavo po 30 kapeikų.

Šeštoje, septintoje klasėje Tadas Ivanauskas pradėjo domėtis ir visuomeniniais reikalais. Tuo metu vėl sustiprėjo tautinio išsivadavimo ir kitos pažangios idėjos. Sąmoningesni moksleiviai pradėjo organizuoti

slaptus antivalstybinius, ateistinius būrelius. Nepatikimi gimnazistai buvo sekami ir persekiojami. Tadas Ivanauskas taip pat buvo nepatikimas, nes kartą gimnazijoje inspektorius, pravardžiuojamas „Šimpanze", užklupo jį viename dar neišaiškinto būrelio susirinkime. Po to įvykio inspektorius gimnazistą ėmė persekioti: iš savo dėstomo dalyko rašė dvejetus, išgirdęs su draugais kalbant lenkiškai, sodino į karcerį. Tačiau Tadas Ivanauskas ir vaikystėje, kaip ir per visą savo gyvenimą, nemokėjo veidmainiauti, todėl su inspektoriumi buvo nemandagus, o kartą nesusivaldė ir viešai jį pavadino „Šimpanze". Suprantama, po šio išpuolio vaikinas buvo pašalintas iš gimnazijos su „vilko bilietu", be teisės stoti į bet kurią carinės Rusijos gimnaziją. Padėjo tik tėvo tarnybinė padėtis ir pažintys. Tadą priėmė į Peterburgo dešimtąją gimnaziją, kurioje mokinių santykiai su mokytojais buvo geresni, negu Varšuvoje, o į tikybos reikalus žiūrėta gana tolerantiškai. Paskutinėse klasėse net nebuvo katalikų tikybos mokytojo, todėl Tado Ivanausko brandos atestate nėra tikybos pažymio. Gimnaziją jis sėkmingai baigė 1903 metais.

„Vienas iš maloniausių momentų mano jaunatvėje, buvo momentas, kada aš baigiau gimnaziją" [33],— prisimena Tadas Ivanauskas.

Jis labai džiaugėsi, kad pagaliau esąs jau nebe vaikas, o jaunuolis, išsilaisvinęs iš jį slėgusio gimnazijos režimo ir galėsiąs gyventi ne taip, kaip liepdavo mokytojai, bet vadovaudamasis savo protu bei sąžine. Jis didžiavosi, kad netrukus bus studentas. Mat, studentiją labai vertino ne tik pažangi inteligentija, bet ir darbininkų klasė. Kokia laimė, jog jis pagaliau galėsiąs studijuoti savo mėgstamus gamtos mokslus ne tam, kad atsakinėtų mokytojui pamoką, o tam, kad įsigytų kuo daugiau žinių, praplėstų savo akiratį. Dabar jis mokysis ne tik iš vadovėlių, bet studijuos mokslinius veikalus, kurie plačiai ir visapusiškai nušvies jam rūpimas problemas. Įgytas žinias jaunuolis buvo pasiryžęs paskirti savo gimtajam kraštui, jo kultūrai. Jis svajojo, kaip, būdamas studentu, įsijungs į visuomeninį gyvenimą, prisidės prie kylančio studentų judėjimo ir kovos dėl savo krašto liaudies išlaisvinimo. Būdamas studentas, jis taip pat galės pradėti keliones po tolimus, nežinomus kraštus, pažinti jų žmones, gamtą ir rinkti tik knygų paveiksluose matytų paukščių bei kitų gyvūnų kolekcijas.

□

Kupinas nerimo, rūpesčių ir svajonių, būsimasis gamtininkas apsiauna naginėmis, kad neklimptų, eidamas per raistus, pasiima šautuvą, duonos, druskos ir iškeliauja į savo mylimą Gudų šalį. Eina neskubėdamas, nes oras šiltas, ir, susikūrus laužą, galima nakvoti bet kur. „Kas nepažįsta tų saldžių valandų, kai atsidūręs toli nuo žmonių triukšmo, atrėmęs šautuvą į medį, atsiguli prie laužo! Tada atrodo, kad naktis ateina

staiga, nes žvilgsnis nukreiptas nuo ugnies į šalį, susiduria su visiška tamsa. Pasirėmęs smakrą, rodos, žiūrėtum ir žiūrėtum į degančius pušų stuobrius, klausytum, kaip pokši nuodėguliai ir cypia drėgnesni kamienai" [17],— rašo vėliau Tadas Ivanauskas.

Anksti rytą atsikėlęs, nusimaudęs Katros upėje, Tadas žygiuoja toliau į vakarus per žydinčius viržynus, augančius tarp retų storų pušų. Čia jis susitinka vyžotą žmogų su kirviu rankoje. Nepažįstamasis, priėjęs arčiau, užkalbina jį lietuviškai. Deja, Tadas jo nesupranta ir negali atsakyti savo krašto kalba, nes jos nemoka. „Tuo ir pasibaigė mūsų susitikimas, bet jis man turėjo reikšmingų pasėkų per visą mano ilgą gyvenimą. Palikęs vienas, aš susigraudinau... Štai du lietuviai, susitikę savo krašte, negali susikalbėti gimtąja kalba... Man pasidarė koktu ir gėda. Ir šį momentą akivaizdoje senos pušies ir žydinčio viržyno aš pasižadėjau dar šį rudenį pramokti savo gimtosios kalbos" [33].

Kaip tik tada, parėjęs iš girios namo, vaikinas rado atvykusį tėvą. Sutvarkęs parneštą laimikį, nuėjo pas jį, bet, kalbantis su tėvu apie studijas, prasidėjo amžinai tarp tėvų ir vaikų kylantis nesutarimas. Tėvas reikalavo, kad Tadas studijuotų ne biologiją, o fiziką, ir jokiu būdu nenorėjo sūnui nusileisti. Tik po ilgų, atkaklių sūnaus įtikinėjimų, padedant motinai, pavyko nugalėti griežtą tėvo valią. Kaip gera! Ilgai puoselėta svajonė išsipildė!

Vėliau *jis prisimena:* „*Malonus buvo tai momentas, kai iš vargšo* gimnazistuko virsti studentu. Tarytum drugio lėliukė, staiga pasiekusi savo paskutinę metamorfozės stadiją, gavusi sparnus ir plačias polėkio galimybes" [33].

Peterburgo universitete Tadas Ivanauskas stropiai lankė paskaitas, gerai atlikdavo praktikos darbus. Ypač mėgo dirbti laboratorijose, kur galėjo laisvai bet kokiu laiku iki vėlyvo vakaro naudotis įvairiais įrankiais, mikroskopais ir kitais prietaisais. Šiame universitete Tadas Ivanauskas klausė garsaus profesoriaus A. Dogelio bestuburių lyginamosios anatomijos paskaitų, o žinomo profesoriaus V. Šimkevičiaus paskaitos apie stuburinių zoologiją ir evoliuciją sustiprino jo evoliucines pažiūras. Ornitologiją dėstė M. Menzbiras ir kiti žymūs zoologai. Daug laiko praleido, studijuodamas „Kunstkameros" (Zoologijos muziejaus) gyvūnų kolekcijas. Tai ypač pagilino jo zoologines ir evoliucines žinias. Stropusis studentas nepamiršo ir savo kolekcijų. Nuolat pirko retus paukščius, atvežtus į Peterburgo turgus iš Sibiro, Vidurinės Azijos, Krymo, Suomijos ir kitų kraštų. Universitete Tadas Ivanauskas aktyviai įsijungė į visuomeninį gyvenimą, lankė marksistinio bei kitų pažangių būrelių susirinkimus ir organizuojamus renginius. Juose jį traukė aistringos kalbos, diskusijos, demokratinės, dažnai nelegalios, literatūros skaitymas. Mielai eidavo į pažangių studentų rengiamus vakarus, kuriuose domėjosi ne tiek oficialiąja dalimi — koncertais ir šokiais, kiek slaptąja programa,

kur buvo drąsiai kritikuojama valdžios politika, dainuojamos revoliucinės, carą ir patvaldystę pašiepiančios dainos.

„Užkulisinė baliaus dalis buvo pati įdomiausia. Joje vadovaujamą vaidmenį turėjo seni, dažniausiai vadinamieji „amžinieji" studentai, kurių pagrindinis darbas ne aukštosios mokyklos kursas, bet politika ir slapta nelegali veikla. Jauniems studentams, kaip kad aš tuomet buvau, pasiklausyti šių studentų veteranų kalbų be galo įdomu, nes jos buvo drąsios, nukreiptos prieš carą, vyriausybę, prieš esamą politinę santvarką" [33],— vėliau prisimena Tadas Ivanauskas.

□

Mokydamasis Peterburge, Tadas Ivanauskas neužmiršo savo tautiečių ir užmezgė ryšius su lietuviais, kurių tuo metu čia gyveno apie 20 000. Susipažino ir draugavo su A. Purėnu, V. Biržiška, St. Kairiu, I. Končiumi, V. Didžiuliu, E. Bliudžiūte ir daugeliu kitų lietuvių. Susipažino ir su savo būsimąja žmona studente Honorata Paškauskaite.

Peterburge Tadas Ivanauskas įgyvendino savo pasiryžimą — išmokti lietuvių kalbos. Mokėsi jos pas kalbininką F. Bugailiškį, vėliau pas St. Kairį. Greitai jos pramokęs, stojo į pusiau legalią lietuvių studentų draugiją, kuri Peterburge gyvenančių lietuvių kolonijos visuomeniniame gyvenime atliko svarbų vaidmenį.

Šios draugijos, kurioje būrėsi įvairių pažiūrų studentai, pagrindinis tikslas buvo šelpti neturtingus lietuvius studentus. Antra vertus, draugija stengėsi suartinti lietuvius ir apsaugoti juos nuo nutautėjimo. Tadas dalyvavo visuose draugijos organizuojamuose kultūriniuose renginiuose.

Peterburgo universitete jis studijavo tik iki 1905 metų sausio 9 dienos — Kruvinojo sekmadienio. Studentai pirmieji reagavo į carizmo žiaurumus. Streikavo beveik visas Rusijos akademinis jaunimas. Universitetai ir kitos aukštosios mokyklos buvo uždarinėjamos. Prasidėjus 1905 metų revoliucijai, Tado Ivanausko tėvas išsiuntė sūnų iš Peterburgo į tėviškę. Gyvendamas ūkyje, jaunuolis sekė revoliucijos įvykius, pritarė jai. „. . . 1905 metai. Aš dar jaunas studentas parvažiavau atostogų namo. Kilusi tų metų pradžioje Rusijos revoliucija dar nebuvo numalšinta, ir jos bangos siekdavo mūsų senąjį dvarą Lydos apskrity. Tokiame amžiuje, kaip kad aš buvau, nedalyvauti revoliucijoje beveik buvo neįmanoma. Tad vis važiuoju į Vilnių, lankau „Naująją gadynę", spausdinu hektografu visokius lapelius, darau nesmagumų mūsų „pristavui", aplipdydamas naktimis telegrafo stulpus naujaisiais priešvalstybiniais kūriniais.

— Važiuok į Gudų girią,— sako man vieną rytą tėvas, norėdamas atitraukti mane nuo pavojingo darbo" [240].

Tadas iškeliavo į Musteikos kaimą pas savo bičiulį Tamošių Gaidį. Čia susitarė su savo nuolatiniais medžioklių draugais Tamošiumi ir Martynu Gaidžiais bei Jokūbu Sakavičiumi vykti į Čepkelių raistą, kad įgyvendintų savo svajonę — sumedžiotų briedį...

Tadas Ivanauskas buvo aistringas medžiotojas. Jis ne kartą tvirtino, kad medžioklė — tai nenugalima aistra. Vėliau, prisimindamas šią medžioklę, jis rašo: „Tuomet nupreparuota briedžio galva su 1905 m. X.9 d. data, nepaisant visų istorinių įvykių, ligi šiol tebepuošia mano darbo kambarį. Kiekvieną kartą, kai į ją pažvelgiu, gyvai prisimenu visas šios medžioklės smulkmenas, tarsi tai būtų buvę tik vakar..." [17].

Kadangi Peterburgo universiteto studentai vis dar tebestreikavo, Tado Ivanausko tėvas, bijodamas, kad jis dėl politikos nenukentėtų, pasiūlė važiuoti tęsti studijų į užsienį. Iš pradžių Tadui Ivanauskui toks pasiūlymas nepatiko, nes juk malonu nesimokyti, streikuoti ir kas dieną laukti ko nors naujo. Tačiau, patariamas autoritetingų profesorių A. Dogelio ir V. Šimkevičiaus, sutiko įvykdyti tėvo pageidavimą ir 1905 metais išvyko mokytis į Paryžių, Sorbonos universitetą.

□

Važiuodamas į Paryžių traukiniu, Tadas Ivanauskas visą laiką stebėjo pro langą iki šiol nematytų kraštų gamtą, žmones. Paryžiuje jis apsigyveno Lotynų kvartale, nes čia koncentravosi aukštosios mokyklos, muziejai. Be to, čia buvo daug nebrangių viešbučių, kuriuose gyveno iš kitų kraštų atvykę studentai. Kadangi Tadas Ivanauskas nuo mažumės gerai kalbėjo prancūziškai, tai greit surado Someraro (Sommerard) gatvėje Nr. 11 esančiame Luaros viešbutyje (Hôtel de la Loire) penktame aukšte nedidelį kambarėlį, pro kurio langą buvo matyti Sorbonos universitetas, Liuksemburgo parkas ir daug kitų Paryžiaus įžymybių. Guvus vaikinas greit sutvarkė visus įstojimo į Sorbonos universitetą formalumus. Sorbonos rūmai padarė Tadui nepaprastą įspūdį. „Didžiulis pastatas su marmuriniais laiptais, su ilgais, bet šviesiais koridoriais, taip pat išklotais marmuru, o tuose koridoriuose ilgos galerijos mokslininkų biustų. Norom nenorom mintimis persikeliu į tuos senovės laikus, kai šie mokslininkai dirbo savo nemirtingą darbą. Ramūs ir tylūs tie koridoriai, čia viešpatauja mokslo šventovės atmosfera. Visas pastatas supa platųjį tašytais akmenimis išgrįstą kiemą, o viename jo gale senovinio darbo didelis saulės laikrodis su užrašu „Sicut umbra dies nostrae" („Mūsų dienos kaip šešėliai"). Šitame kieme prieš 700 metų sėdėjo pirmi aukštosios mokyklos mokiniai ir klausė savo mokytojo paskaitos. Ir manyje kilo pasididžiavimo jausmas, kad ir aš dalį savo gyvenimo galėsiu praleisti šioje mokslo šventovėje" [33], — prisimena Tadas Ivanauskas tas dienas. Sužavėtas naujo gyvenimo, aplinkos didingu-

mo, studentas iš pradžių nelabai stropiai mokėsi. Jį labiau traukė muziejai, ypač turtingas gamtos muziejus, botanikos sodas, Paryžiaus apylinkės ir kt. Juo labiau, kad ir universiteto katedros nuolat organizuodavo išvykas, kuriose studentus supažindindavo su Paryžiaus apylinkių gyvąja ir negyvąja gamta.

Sorbonoje pirmaisiais metais Tadas Ivanauskas klausė bestuburių zoologijos kursą pas garsų profesorių I. Delažą (I. Delage), lyginamąją anatomiją — pas profesorių G. Priuvo (G. Pruvot), protistologiją — pas profesorių M. Kolery (M. Caullery). Seminarus (konferencijas) vedė profesorius E. Ernaras (E. Heronard). Sorbonos universitete, kaip ir Peterburgo, Tadas Ivanauskas labiausiai pamėgo praktikos darbus, kuriems vadovavo asistentai, o atliktus darbus kontroliavo profesorius. Už kiekvieną atliktą darbą būdavo rašomi du pažymiai: vienas už preparatą, kitas — už piešinį. Vertinama dvidešimties balų sistema: nuo vieno iki dvidešimt. Dvidešimt atitikdavo mūsų penketą, o aštuoni — trejetą. Tadas Ivanauskas beveik visada gaudavo po dvidešimt ir už preparatą, ir už piešinį. Profesoriai veikiai pastebėjo jo neeilines žinias ir sugebėjimus gerai atlikti pratybas. Jie kartais patikėdavo Tadui pravesti tam tikrą dalį ekskursijos. Dažniausiai jam tekdavo pasakoti apie paukščius.

Tado Ivanausko — jaunuolio — būdas buvo gana niūrus, drovus. Jis šalindavosi nepažįstamų žmonių, o susipažinęs nemokėdavo su jais kalbėti, todėl sunkiai susirasdavo draugų. Tačiau tarp pažįstamų žmonių, bičiulių jis buvo linksmas, sąmojingas, mėgstąs pokštus.

Šios būdo savybės kiek sušvelnėjo, gyvenant Prancūzijoje, ypač susidraugavus su dailininku A. Žmuidzinavičiumi. „Prisimindamas savo gerą draugą Antaną Žmuidzinavičių, turiu pasakyti, kad jis įnešė tam tikrą indėlį ir į mano mentalitetą. Mano niūrus būdas šiek tiek pragiedrėjo, iš jo aš pramokau kalbėti su žmonėmis, pramokau nuo jų nesitolinti. Bet svarbiausia pramokau surasti ir suvokti tikrąjį grožį" [33].

Darbštus iš prigimties Tadas Ivanauskas, bendraudamas su prancūzų studentais, pasidarė dar stropesnis, pareigingesnis.

Mėgo Tadas Ivanauskas linksmintis su prancūzais studentais per įvairias šventes, ypač nacionalinės šventės dieną — liepos keturioliktąją (Bastilijos paėmimo metines). Jis, kaip ir kiti studentai, užsidėdavo spalvotą studentišką kepuraitę — beretę su Paryžiaus herbu ir parašu „Fluctuat nec mergitur" („Banguoja, bet neskęsta"). Taip pasipuošęs eidavo į centrines Paryžiaus gatves, prisijungdavo prie įvairių organizuojamų eisenų, karnavalų.

Paveiktas 1905 metų Rusijos revoliucijos, atvykęs į Paryžių, Tadas Ivanauskas bandė ir čia įsijungti į radikalaus jaunimo politinį gyvenimą. Skaitė socialistų laikraštį „Humanité", ruošėsi įstoti į anarchistų organizaciją. Tačiau nei prie vienų, nei prie kitų nepritapo.

Jauno dailininko A. Žmuidzinavičiaus, taip pat atvykusio iš Lietuvos į Paryžių mokytis, dėka Tadas Ivanauskas susipažino su kitais Paryžiuje gyvenančiais lietuviais, kurių keletas buvo įsikūrę tame pačiame viešbutyje. Su dideliu noru būsimasis mokslininkas įstojo į 1904 m. įsteigtą Paryžiuje lietuvių draugiją „Lituania" ir tapo aktyviu jos nariu, o vėliau buvo išrinktas jos sekretoriumi. Kartu su A. Žmuidzinavičiumi labai pagyvino „Lituanijos" veiklą: skaitė paskaitas apie Lietuvą, išleido keletą lietuviškų atvirukų. A. Žmuidzinavičiaus ir jo būsimosios žmonos M. Putvinskaitės kambariuose rinkosi lietuviai pasikalbėti apie ateities planus, padiskutuoti įvairiausiomis kultūros, mokslo, meno ir politikos temomis. „Vėliau kažkaip savaime šiame name ėmė burtis kiti emigrantai iš Lietuvos, ir čia susidarė mūsų mažytės kolonijos centras. Viešpatavo nuoširdi atmosfera — galėjai ateiti nekviestas ir būti tikras, kad tave priims, pavaišins arbatėle ir, reikalui esant, paguos. Ši atmosfera buvo labai patraukli mums, besimokančiai jaunuomenei, kuri atsidūrė svetimame krašte, toli nuo savo gimtųjų namų" [33],— vėliau prisiminė Tadas Ivanauskas.

□

Mokydamasis Paryžiuje, Tadas Ivanauskas per vasaros atostogas retai tevažiuodavo namo. Jis likdavo gilinti savo teorinių žinių kurioje nors biologijos stotyje. Pirmąsias savo atostogas 1906 m. jis praleido Bretanėje, Roskofo biologinėje stotyje, įsikūrusioje prie pat jūros. Jos laboratorija turėjo daug mažų ir didelių akvariumų, kuriuose buvo laikomi įvairūs jūros gyvūnai. Tadas Ivanauskas, kaip ir kiekvienas atvykęs praktikantas, pasiėmė vieną akvariumą ir nutarė auginti ryklius, su kurių anatomija dar nebuvo susipažinęs. Atlikdamas praktiką Roskofe, būsimasis specialistas susipažino su jūrų audrų siautėjimu ir kas parą įvykstančiais dviem atoslūgiais ir potvyniais, kurių metu vanduo pakyla apie 4 metrus aukščiau vidutinio horizonto, o atslūgdamas pasitraukia apie vieną kilometrą, palikdamas krante gausią jūrų augaliją bei gyvūniją. Jis stropiai studijavo tuos gyvūnus. Ypač jį domino sepijos ir aštuonkojai, galvakojai moliuskai, jūrų žvaigždės ir kiti duobagyviai.

„Važiuojant į Roskofą, mane labiausiai traukia jūra — šis niekada man neregėtas gaivalas, galingas, siaubingas ir romantiškas, kuris sunaikina milijonus žmonių gyvybių, o kartu suteikia gražiausius išgyvenimus, kurie auklėja žmogaus valią, jėgą, išradingumą, kuriame slypi tiek paslapčių ir, svarbiausia tarp jų — gyvybės atsiradimas" [33],— vėliau mena Tadas Ivanauskas.

Būdamas Roskofe, jis dažnai lankėsi uoste pas žvejus, apžiūrinėdavo parvežtus iš jūros laimikius. Nors Tadas sunkiai suartėdavo su nepažįstamais, bet su paprastais žmonėmis greitai rasdavo bendrą kalbą.

Taip ir čia jis greit susidraugavo su žvejais ir kartais išvykdavo su jais žvejoti krevečių. Kartą susitarė su burinio laivo kapitonu, atvykusiu į Roskofo uostą pasikrauti daržovių, kad šis nuveš jį į Angliją. Sėdėdamas ant svogūnų, nuplaukė į Anglijos uostą Nju Haveną. Paskui traukiniu nuvažiavo į Londoną ir apsigyveno niūriame senamiestyje. Paskubomis aplankė viską, kas jį šiame mieste domino. Pirmiausia nuvyko į žuvų turgų, kur prisipirko tiek įvairių retų gyvūnų bei žuvų, kad, parėjus namo, šeimininkė, pasibiaurėjusi jo pirkiniu, liepė pasiieškoti kambario kitur. Po to lankėsi darbininkų kvartale Silverstone, kur tikėjosi surasiąs lietuvių. Aplankė parkus, Zoologijos sodą ir, svarbiausia, Zoologijos muziejų (British Museum), kuris atspindi didžiojo mokslininko zoologo Č. Darvino veiklą. Tačiau kaip visada daugiausia domėjosi paukščiais, kurių čia tiek daug, kad net tokiam entuziastui sunku buvo visus apžiūrėti. Muziejus, ypač jo biologinės grupės, padarė Tadui nepaprastą įspūdį, ir jis nutarė kažką panašaus sukurti ateityje Lietuvoje.

Per velykų atostogas 1907 metais Tadas Ivanauskas gavo profesoriaus G. Priuvo leidimą dalyvauti ekskursijoje į pietų Prancūziją ir Ispaniją. Kelionėje susipažino ne tik su tų kraštų gamta, bet pamatė buvusios Galijos romėnų tvirtoves, aplankė Provansą — trubadūrų kraštą, o svarbiausia susipažino su profesoriaus G. Priuvo vadovaujama biologine Banijulio (Banyuls) stotimi, įsikūrusia Viduržemio jūros pakraštyje, prie pat Ispanijos sienos. Ši biologinė stotis skyrėsi nuo Roskofo tuo, kad čia nebuvo potvynių ir atoslūgių, krantas — stati uola, bet laboratorijos ir darbas buvo panašūs. Susipažinęs su stotimi, padaręs keletą preparatų, Tadas Ivanauskas kartu su kitais ekskursijos dalyviais iškeliavo pėsčias į Ispaniją, kuri buvo nuo Banijulio tik už kelių kilometrų. „Mums buvo nurodytas kelias Barselonos link. Tikrumoje ne kelias, o siauras takas tarp kalnų gana didelėje aukštumoje, iš kurios toli, toli buvo matoma žydra Viduržemio jūra, o iš kitos pusės Pirenėjai su sniegu užklota Canigo viršūne. Iš abiejų tako pusių vešliai auga ir žydi kalnų augalija, milžiniškos agavos ir žydinčių viržių tankumynai, bet kraštas visai nekultivuojamas, matyt, akmenuotoji dirva to neleidžia" [33], — vėliau prisimena Tadas Ivanauskas.

Pasiekę geležinkelį, išvykos dalyviai kartu su profesoriumi grįžo į Prancūziją, o Tadas Ivanauskas sėdo į priešinga kryptimi vykstantį traukinį į Barseloną, kur norėjo pamatyti bulių kautynes. Mat, Tadas Ivanauskas jau tada, jaunystėje, kaip ir visą savo gyvenimą, patekęs į naują nematytą kraštą, domėjosi ne tik gyvąja ir negyvąja gamta, bet ir žmonėmis, jų socialiniais santykiais, papročiais, kalba ir istorija.

Žiūrėdamas bulių kautynes, jis šlykštėjosi tuo reginiu, piktinosi džiugiu publikos reagavimu, kai sužeidžiamas pikadoras. Tadas stebėjosi jam nesuprantama žiūrovų elgsena.

Grįžęs iš Ispanijos, Tadas laikė egzaminus. Pagal Sorbonos tvarką, kiekvieną egzaminą reikia laikyti raštu, žodžiu ir praktiškai išpreparuoti paskirtą gyvūną. Tadas Ivanauskas egzaminus išlaikė labai gerai. Būdamas ekskursijoje, susižavėjo Viduržemio jūra ir sekančias atostogas (taip pat 1907 m.) vėl praleido profesoriaus G. Priuvo vadovaujamoje Banijulio biologijos stotyje, kur stropiai studijavo Viduržemio jūros gyvūniją. Apie tą laikotarpį jis vėliau prisimena: „Aplamai imant, buvimas prie jūros gamtininkui visuomet teikia progos praplėsti jo žinių akiratį. Kiekviena maudynė ir net vietinių patiekalų valgymas duoda progos pažinti ką nors naujo... Man atrodo, kad jūra yra ir proto auklėtoja, minties vystytoja, didelių mokslinių apibendrinimų šaltinis ir pagaliau pačios gyvybės lopšys" [33].

Po atostogų Tadas Ivanauskas susidomėjo botanika, kurios kursą skaitė profesorius Bonjė (Bonnier), ir geologija, kurią dėstė profesorius Ho (Haug). Be šių mokslų, labai susidomėjo pirmuonimis ir pas profesorių M. Kolery (Caullery) parašė savo pirmąjį mokslinį straipsnį „Cothurnia ligiae — protistologinis etiudas (Cothurnia ligiae — l'étude protistologique)" [39]. Šį darbą paruošė per paskutines vasaros atostogas 1908 m. prof. M. Kolery vadovaujamoje biologijos stotyje Vimija-Vimero (Vimille-Wimereux), Atlanto vandenyno pakraštyje, netoli Bolonės (Boulogne) miesto. Sėkmingai baigęs Sorbonos universitetą, 1909 metais grįžo trumpam namo, nes rudenį reikėjo vėl stoti į Peterburgo universitetą ir laikyti visus egzaminus. Mat, Rusija nepripažino užsieninių diplomų. Kartu į tėviškę atsivežė mylimą draugą A. Žmuidzinavičių, kur jie vėl džiaugėsi tėviškės gamta. Supažindino savo draugą su Musteikos kaimo bičiuliais, aplankė Čepkelių raistą.

□

1909 metais Tadas grįžo į Peterburgą, įstojo į universitetą, stropiai laikė egzaminus. Čia jis vėl įsitraukė į „Lietuvių studentų draugijos" veiklą, buvo išrinktas jos pirmininku. Draugijos pavedimu užmezgė ryšius su bibliotekininku E. Šipaila, per kurį gaudavo draugijai nelegalios literatūros lietuvių kalba. Savo tėvo bute rinko lietuvių literatūros biblioteką, kuri užėmė tik vieną spintos lentyną. Tačiau ja plačiai naudojosi lietuviai studentai ir ne studentai. Tadas Ivanauskas skatino draugijos narius ruošti paskaitas apie lietuvių kalbos pažinimą ir jos vystymąsi.

Nors jis nebuvo labai muzikalus ir neturėjo gero balso, bet, dar vaikystėje pamėgęs lietuvišką dainą, uoliai dalyvavo M. Petrausko, J. Tallat-Kelpšos ir S. Šimkaus suorganizuotame ir vadovaujamame lietuvių chore. Profesorius A. Purėnas paskui pasakojo, kad chore Tadas Ivanauskas ne tiek padėdavo, kiek kliudydavo, bet chorvedžiai, matyda-

mi jo didžiulį norą dainuoti lietuviškas dainas, laikė jį chore, tik prašė per viešus choro pasirodymus dainuoti tyliau. Tadas neužsigaudavo ir toliau lankė choro repeticijas.

Kaip draugijos pirmininkas, Tadas Ivanauskas buvo atsakingas už visus studentų organizuojamus renginius. Kartą į viešą draugijos vakarą įsibrovė nepažįstamas girtas pilietis ir pradėjo triukšmauti. Tadas Ivanauskas paprašė pareigūno pašalinti įsibrovėlį iš salės. Tačiau, kai tik pareigūnas prie įsibrovėlio prieina, tas užtraukia valstybinį himną, nes žino, kad pagal tų metų įstatymus sutrukdyti dainuoti valstybinį himną — negalima. Tai būtų caro įžeidimas. Tačiau Tadas Ivanauskas, nepaisydamas įstatymo, pašalino įsibrovėlį iš salės. Po kelių dienų jis buvo pakviestas į policiją pasiaiškinti, kodėl neleidęs giedoti himno? Tadas Ivanauskas atsakė: „Jeigu girtas žmogus karčemoje ima kalbėti maldą, aš tokį veiksmą laikau dievo niekinimu, o ne dievo garbinimu. Panašiu samprotavimu aš liepiau išmesti minėtąjį nusikaltėlį" [33]. Policininkas pagalvojęs Tadą paleido.

Per vienerius metus išlaikęs visus egzaminus ir gavęs diplomą, 1910 metais aukštos kvalifikacijos specialistas ėmė ieškoti darbo. Tačiau jį rasti buvo nelengva. Jaunuolis labai norėjo dirbti universitete ar kitoje kurioje nors mokslo įstaigoje, bet tam reikėjo iš caro „ochrankos" gauti lojalumo pažymėjimą, kurio jis negalėjo tikėtis. Tuo metu baigę aukštąjį mokslą ne visai patikimi jaunuoliai buvo siunčiami dirbti į periferiją, kur Tado Ivanausko visai netraukė. Antra vertus, sėdėti be darbo pas tėvą taip pat nebuvo malonu. Kartą tėvas net prikišo, kad Tado mokslas tiek daug kainavęs ir jis vis dar gyvenąs išlaikomas. Skaudžiai užgautas, sūnus paliko tėvą. Iš jo išėjęs, Tadas Ivanauskas nutarė verstis vaizdinių mokslo priemonių gamyba. Pradžiai pagamino kačiuko venų ir arterijų preparatą. Specialia raudona mase pripildė arterijas, o mėlyna — venas. Pripildytas „kraujo" gyslas gražiai nupreparavo, įdėjo į stiklinį indą, užpylė konservuojančiu tirpalu. Taip pagamintą preparatą nunešė į vaizdinių priemonių firmą. Čia savininkas už preparatą užmokėjo šešiolika rublių, pažadėjo ir ateityje juos pirkti.

□

Nuo šio pirmo uždarbio prasideda Tado Ivanausko savarankiškas, subrendusio žmogaus gyvenimas.

Išsinuomotas keturių kambarių butukas Peterburge greitai pavirto dirbtuve, po kelerių metų gavusia vardą „Zootom". „Tadas gamino puikiausius zoologijos, botanikos, anatomijos, mineralogijos preparatus... Išradingumas ir išmonė, o taip pat žymus techninis sugebėjimas — ryškūs jo asmens bruožai",— prisiminė toje pastogėje svetingai priglaustas skulptorius Petras Rimša, nulipdęs dirbtuvėje dešimtis įvairių kūno da-

lių modelių (J. Rimantas, Petras Rimša pasakoja, V., 1964, p. 237). Kurį laiką čia dirbo ir jaunas studentas, būsimasis fiziologas V. Lašas, E. Glemžaitė. O greta visąlaik, beveik nuo pat pirmųjų laboratorijos dienų, triūsė nepakeičiamasis Felius — sumanus, nagingas, atsidavęs savo pomėgiui Feliksas Jomantas.

Rinkiniams ir iškamšoms gyvi egzemplioriai dažnai atkeliaudavo krepšiuose ir dėžutėse iš gimtinės miškų, paupių. Gyvūnų raidos stadijoms atkurti reikėjo aibės varlių, vėžių, žalčių ir jų kiaušinių, bičių iš Lebiodkos avilyno. Vertingesnius radinius Tadas Ivanauskas vežė į tėviškę, tolimai savo svajonei — būsimam Lietuvos zoologijos muziejui. Ypač vasaromis traukė jį gimtosios vietos. Tada, palikęs Peterburgą, savo laboratoriją, leisdavosi tėviškės takais. 1911 metų birželyje kartu su žmona ir dar trim bendraminčiais keliauninkais išplaukė valtimi Merkiu, kuris taip ir išliko jam visą gyvenimą „už visas pasaulio upes gražesnis" [509]. Pakeliui stebėjo ir rinko viską, ko tik stigo apie Lebiodką, ko nesurado Peterburgo turguose. Keistenybių pilnas turėjo atrodyti žmogus, džiūgaujantis, kad aptiko ir nušovė gražų tulžį. Mat, šito žuvininkėlio kiek metų veltui dairėsi savo rinkiniams. „Ir pagaliau tasai mūsų apkalbėtas, apraudotas, vežiotas valtele pamerkio tulžys pateko į Kauno zoologijos muziejų, kur ir šiandien jį galima pamatyti..." (J. Rimantas, Petras Rimša pasakoja, V., 1964). Tokios trumpalaikės ekspedicijos Tadui Ivanauskui davė ne tik eksponatų. Rodos, į pat širdį smelkėsi pamerkio naktų vėsa kartu su dzūkiškos dainos grauduliu. Sielon susigėrė paprastų vargo žmonelių nuoširdumas, gerumas. Stebėjosi tie, išgirdę inteligentus kalbant lietuviškai, vis vadino kiekvienas savo sodžiun permiegoti, paviešėti. „Man ypač atmintina yra mūsų išvyka Merkiu" [33], — išsprūsta Tadui Ivanauskui po daugelio metų kaip atodūsis. Argi pamirši, kai, pajudėjus iš Pirčiupių, subruzdo atsisveikinti kone visas kaimas, nuo mažo iki seno, ir kadgi užtraukė palydų giesmę!..

Pažįstami ragino, bet jis abejojo, ar verta dalyvauti su savo dirbiniais tarptautinėje vaizdinių priemonių parodoje, surengtoje Peterburge. Ir štai nelauktas žiuri sprendimas: Tadui Ivanauskui aukso medalis ir tūkstančio rublių premija. Po pusės metų „Zootomui" vėl, dar didesnė, premija. Neilgai trukus, Rusijos entomologų draugija priėmė Tadą Ivanauską tikruoju nariu.

Tą sėkmių pusmetį, kaip mirganti pašvaistė, ypač traukė Tadą Ivanauską svajonė apie tolimąją šiaurę. Labai seniai ruseno ta svajonė, bet vis neturėjo tam pinigų. Dabar jis atsidėjęs skaitė aprašymus apie tuos kraštus, domėjosi ekspedicijomis, klausėsi gyvų įspūdžių. Palikę gegužės žiedų nubalintą Vilnių, iškeliavo dviese su dailininku Antanu Žmuidzinavičiumi. Peterburge prisidėjo tuščių indų indelių gyvūnams, dėžę šovinių, formalino ir — tiesiai į šiaurę.

Grįžtant atgal, vienoje iš Murmano stočių pakliuvo į rankas laikraštis: sumirgėjo juodos antraštės — karas! Garlaivis, į kurį buvo sukrauta didžiausioji šios kelionės brangenybė — paukščių, gyvūnų ir augalų rinkiniai, suko šiaurėje paskutinį reisą.

Tundros toliai išviliojo iš Peterburgo ir antrąsyk. 1917 metų pradžioje, atidėjęs į šalį „Zootomo" darbus, Tadas Ivanauskas drauge su žmona ir agronomu S. Klimu sėdo į laivą, plaukiantį iš Archangelsko iki šiauriojo Vardio. Šios ekspedicijos tikslas — Gavrilovo salos ir Kola. Treji metai tundros gyvenime menkas krislelis, bet gamtininkas rado stebinančių pasikeitimų. Tundron įžengė žmogus. Buvusią pliką granito plokštikalnę aptūpė paskubomis sukalti nameliūkščiai ir barakai. Į amžiną pašalą per neįtikėtinai trumpą laiką tvirtai suleido šaknis būsimasis Murmanskas.

Daugelis anuomet Petrogradan per vargą parsigabentų rinkinių išsibarstė. Be to, sunkiomis karo ir nepriteklių dienomis mažai kam rūpėjo iškamšos bei preparatai, tad „Zootomas" irgi gyveno paskutines savo dienas. Laboratorijos įkūrėjui teko tarnauti Žemės ūkio ministerijoje. „Blogas aš buvau valdininkas"... — su atlaidžiai ironiška šypsena prisiminė savo tarnybą Tadas Ivanauskas.

□

Pagaliau karas baigėsi. Koks šviesus ir ramus užtakis po visų negandų atrodė gimtoji Lebiodka. „Nepaprastas malonumas buvo po ilgų metų pamatyti gimtąjį namą, motiną, tėvą ir labai mūsų mylimą tetą, apibėgioti sodą ir artimą miškelį, pievą ir už vis mylimą pelkę aplink sodą. Buvo tai 1918 m. IV mėn. 24 d. Niekur mes iš čia nevažiuosime, galvojau sau, čia paliksime, čia ir mirsime" [33].

Patižusiu keliu dviem vežimais išdardėjo dar tą patį rudenį. Ratuose ryšuliai knygų, elementorių ir aritmetikų, iš Peterburgo atsigabentų vaizdinių priemonių ir kitos mantos. Tadas Ivanauskas su žmona baudėsi įkurti lietuvišką mokyklą. Pirmąją tame krašte. Pasirinko seną Dzūkijos šilų sodžių — Musteiką. Ten nuo seniau vis traukė šiaudinių stogų pilkuma, dzūkiškos širdies paprastumas. Tenykščiai taip pat pažinojo nepuikų, nors ir didžiai mokytą, gamtininką kaip savų saviausią. Musteikietis Jonas Miškinis užleido steigiamai mokyklai pusę savo namo. Mokinių atsirado pilna klasė, ir pamiškių piemenėliai pirmąkart atsivertė lietuviškus elementorius. Vaikai uoliai nešė ir gamino visokius botanikos rinkinius. Sienos pasipuošė žemėlapiais, paveikslais. Mokytojui nėmaž neatrodė per toli ar per sunku pėsčiomis nudrožti Vilniun, kai pritrūkdavo sąsiuvinių, vadovėlių. „Mokiniai labai domėdavosi gyvulių ir paukščių preparavimu, nes aš vis nenustojau didinęs savo kolekcijų, o medžiagos čia buvo labai daug. Bet labiausiai vaikai domėdavosi pa-

prasčiausiais fizikos ir chemijos eksperimentais. Mes turėjome nemaža mėgintuvėlių, kolbų, retortų, lempučių ir kitų reikmenų, o taip pat daug visokių reagentų pagaminti vandeniliui, deguoniui, anglies dvideginiui ir kitko. Tai būdavo įdomiausia pamoka, sukelianti didžiausią nusistebėjimą... Vaikai su didžiausiu įtempimu sekdavo, kaip mano žmona ruošiasi eksperimentui, kartkartėmis prabildami: „Janka, cik nenusgųsk!" [17]. Mikroskopą mokytojas gavo mainais iš vieno vokiečių sanitarinio dalinio. Vaikams sutūpus prie mikroskopo, jis mėgdavo vesti gamtos pažinimo pamokas, visas kitas palikdamas žmonai. Abiem mokytojams už jų triūsą širdingai mokėjo patys kaimo žmonės. Žinoma, ne pinigais. Motinos, atėjusios pasišnekėti dėl savo vaikų, atnešdavo gražiai suslėgtą sūrį ar dešimtį kiaušinių. Vienas kitas kaimynų nusitaikydavo žeberklu į lydeką ir atsiųsdavo ją maišelyje į mokyklą. Sorbonos universitetą baigęs mokytojas maloniai priimdavo iš sodžiaus moterėlės rankų ąsotį saldžios klevo sulos, bobausių krepšelį. Ivanauskai Musteikoje gausino ne tik gamtos rinkinius, bet kaupė ir etnografines senienas. Tad už vaiko mokymą dažnas atsidėkodavo ornamentuotomis verpstėmis, kultuvėmis, samčiais ar kokiu gražiu daiktu iš pat kraičio skrynios dugno. Tadas Ivanauskas kartu su žmona Musteikoje surežisavo ir vaidinimą. O kaip džiaugėsi mokytojai, kai mokiniai subėgdavo rytą, nešini pūkuotais šilagėlių kupstais, kad išsiskleistų jiems pirmiesiems... „Taip ir slinko mūsų turiningos dienos, ir aš jas laikau gražiausiomis savo gyvenimo dienomis" [17]. Ištisomis dienomis Tadas Ivanauskas su šautuvu ant peties braidė po pelkes, samanynus. Ir to nepaprastojo kurtinių kurtinio medžioklę, pakiliai supoetintą „Gamtininko užrašuose", galėjo patirti ir išgyventi ne kur kitur, o tik Čepkeliuose, ir su tikru miškaraisčio žmogumi, koks buvo vyžotas gamtininko draugas iš Musteikos.

Uolūs savo mokytojo pagalbininkai buvo tie patys basakojai piemenukai, po pamokų iškrikę po miškus paskui žalmargių uodegas. Dažni tuose kraštuose buvo plėšrieji paukščiai, visada itin dominę ir žavėję gamtininką. Mažieji padėjėjai netruko surinkti žinių, kur peri suopiai, ereliai rėksniai ar susuko lizdą gyvatėdis. Dažnai, pargindami galvijus, parnešdavo dėžutes maisto savo mokytojo augintiniui — ereliui rėksniui.

Mažas žiburėlis girių krašte — Musteikos mokykla — neužgeso nepastebėtas. Revoliucinės vyriausybės vadovas V. Mickevičius-Kapsukas skyrė 10 tūkstančių rublių naujos mokyklos statybai. Deja, jų nesuspėta panaudoti šiam kilniam tikslui.

1919 metų balandžio 24 dieną Musteikos mokyklą apsupo baltalenkių raitelių „Jazda tatarska" dalinys. Iškratę visą namą, nusiaubė Ivanauskų klasę. Sunaikino knygas, vaizdines priemones, sudarkė ir išmetė brangius Gudų girios rinkinius. Ieškojo „litvinų" mokytojų, bet, laimei, jų tuo metu nebuvo namie. Nakčia peršliaužęs geležinkelį, slaps-

tydamasis nuo pilsudskininkų, Tadas Ivanauskas pasiekė Musteiką, kad netrukus ilgam su ja išsiskirtų. Pasijuto benamis, nes ir tėviškė, ir Vilnius taip pat buvo lenkų okupuoti. Pasirinko Kauną ir su šiuo miestu daugeliui metų susiejo savo gyvenimą bei darbus.

□

Lietuvoje pirmojo gamtos mokslų židinio kūrėjas buvo Tadas Ivanauskas. Sumanymą steigti Lietuvos gamtos tyrimo stotį jis išdėstė miškininkui profesoriui Povilui Matulioniui. Šis pritarė projektui, ir nuo 1919 metų liepos 15 dienos stotis pradėjo gyvuoti. Svarbiausias jos organizatorius Tadas Ivanauskas buvo paskirtas vedėju. Stotis spietė aplink save gamtos mylėtojus, kėlė savo krašto gamtos saugojimo mintį. Tai buvo pirmasis tyrimo centras, kuris rinko, tvarkė ir platino medžiagą Lietuvos gamtai pažinti. Tadas Ivanauskas rūpinosi parengti sau kuo daugiau sumanių talkininkų. Subūręs mokytojus ir mokinius, aiškino augalų, vabzdžių ir kitokių gyvūnų rinkimo svarbą, stengėsi suteikti jiems praktinių žinių. Daug dovanų — gyvų paukščių, žvėrelių, roplių, vabzdžių — siuntė stočiai kasmet iš visų Lietuvos kampelių gamtos mylėtojai.

„Veisėjų pradžios mokyklos vedėjas Aržuolaitis padovanojo 4 gyvus vandens vėžlius. Ponas Norba Gaulia iš Turkestano padovanojo 2 gyvus sausumos vėžlius (Testudo ibera). P. J. Vaitekaitis padovanojo apie 40 000 surinktų Turkestane vabalų (Coleoptera)" [50]... — dažnai dėkojo per spaudą stoties vardu jos vedėjas Tadas Ivanauskas. Netrukus stotis surengė pirmą viešą savo rinkinių parodą. Nelabai, tiesa, turtingą, nes daugelio vertingų paukščių ir žvėrių eksponatų, geologinių radinių, augalų nebuvo kur iškelti, išdėstyti.

„Neaprūpinimas Stoties personalu, priemonėmis ir lėšomis, ypač pirmais darbavimosi laikais — štai svarbiausios darbo kliūtys... Tiek brangios medžiagos bergždžiai žūsta dėlei žmonių nežinojimo arba tamsumo ir kokius turtus galima būtų surinkti, jei visuomenė tai labiau įsisąmonintų" [51], — skundėsi stoties vedėjas.

Gamtos tyrimo stoties praeityje glūdi dar viena graži pradžia. Tadas Ivanauskas čia iškėlė mintį kasmet pavasarį rengti medžių sodinimo šventę, o paskui ir paukščių globos dieną. Talkose dalyvavo tūkstančiai mokinių, sodino medžius studentai. Gamtos apsaugos idėją jis skelbė ir knygelėje „Mūsų paukščiai ir mokykla" [5].

1920 metų sausio 27 dieną visuomenės pastangomis Kaune įsisteigė universiteto pirmtakas — Aukštieji kursai. Kartu su kitais lietuvių mokslininkais Tadas Ivanauskas entuziastingai juos organizavo, rėmė, kovojo dėl jų ateities. Vėliau tik prisiminė, kaip sunku buvo kurti gamtos mokslų laboratorijas. Dažnai pats laukuose, Nemuno prieplaukoje rinko medžiagą pratyboms, nešiojo auditorijon vandenį, kad būtų galima prepa-

ruoti. Penkiuose gamtos tyrimo stoties kambarėliuose tuo laiku įsikūrė ir sėkmingai triūsė visas Aukštųjų kursų Gamtos skyrius. Čia lankytojai klausėsi Tado Ivanausko paskaitų, atlikdavo laboratorinius darbus, skolinosi anuomet sunkiai gaunamas brangias knygas.

□

1922 metų vasario 16 dieną Kursai pagaliau gavo universiteto teises ir vardą. Gamtininkas Tadas Ivanauskas buvo išrinktas Matematikos-gamtos fakulteto ordinariniu profesoriumi. Nuo tada jis — Zoologijos ir lyginamosios anatomijos katedros vedėjas. Universiteto Biologijos skyriuje ši katedra buvo kertinis akmuo. Po Gamtos tyrimo stoties, kuri atiteko universitetui, tai dar vienas svarbus profesoriaus Tado Ivanausko sukurtas Lietuvos gamtos mokslų centras. Prie katedros jis įsteigė ir pats vadovavo bent keliems kabinetams: zoologijos, lyginamosios anatomijos, entomologijos. Ši katedra, ypač zoologijos kabinetas, užmezgė plačius ryšius su daugeliu užsienio universitetų, gamtos tyrimo stočių, zoologijos sodų. Metai po metų turtėjo ir profesoriaus globojamas gamtos muziejus.

Savo sumanymams įgyvendinti profesoriui Tadui Ivanauskui niekada nepritrūkdavo energijos, jėgų. Jo paskaitos buvo grindžiamos naujais mokslo duomenimis, stebėjimais. Neišdildomą įspūdį paliko studentams jo aiškinama evoliucijos teorija. Jis pirmas atnešė auditorijon materializmo daigus, darvinizmo sėklą. Savo didžiule erudicija jis skiepijo ateistines pažiūras, pašaipiu žodžiu nukirsdamas šventojo rašto įkaltus teiginius. Profesoriaus Tado Ivanausko paskaitos pasižymėjo vaizdingumu. Auditorijoje paprastai kabėdavo daug piešinių, būdavo įdomių muziejaus eksponatų. Pirmieji jo studentai gal ir neįtarė, kad dalį rodomų paveikslų, schemų profesorius piešė savo ranka, nes nebuvo iš kur jų paimti.

Labiausiai žavėjo studentus jų profesoriaus visapusiškumas. Neatsirado gamtos mokslų srities, kuri jam būtų buvus svetima. Jis tardavo svarų ornitologo ir ichtiologo, entomologo ir pomologo žodį.

Mokė atsidėjęs ir lenkė į gamtos tyrimo darbą studentus. Vedžiodamas juos Lietuvos takais, pratino stebėti gyvąją gamtą, rinkti medžiagą ir šviesius šio darbo įspūdžius. Daug eksponatų atsirado universitete iš gražiausių Lietuvos vietų: Anykščių, Žuvinto, Aukštadvario, Kuršių nerijos, panemunės slėnių, Dzūkijos ežerų, kur profesorius dažnai iškylavo su savo studentais. Nemažam jų būriui jis parodė didį tikslą, perdavė pažinimo troškimą. Dauguma įžymių Tarybų Lietuvos gamtininkų — zoologas S. Jankauskas, floristai J. Dagys, M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, A. Minkevičius, K. Brundza ir kiti — buvo profesoriaus Tado Ivanausko studentais.

□

Didžiųjų kelionių dešimtmečiu galima pavadinti 1922—1932 metus, nes tada buvo apkeliauta visa centrinė Europa, pasiekta Pietų Amerika. Nepatirtą gamtos reiškinį profesoriui Tadui Ivanauskui per maža buvo rasti kur nors užfiksuotą. Jis pats norėjo visa pamatyti, patirti, jame buvo glaudžiai susipynę keliautojas ir mokslininkas.

Pirmąją mokslinę ekspediciją po ilgesnės pertraukos Tadas Ivanauskas surengė 1922 metais Adrijos pakrantėmis į Istriją. Tų pačių metų gegužės mėnesį kaip Lietuvos universiteto pasiuntinys Tadas Ivanauskas lankėsi Italijoje. Apžiūrėjo Italijos įdomybes, dalyvavo Padujos universiteto 700 metų sukakties iškilmėse. Per jas lietuvių profesoriui buvo suteiktas Padujos universiteto garbės daktaro laipsnis.

Kauno universitete veikė Tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo komisija, kurioje Matematikos-gamtos fakultetui atstovavo profesorius Tadas Ivanauskas. Daug kartų jis, kaip veiklus narys, buvo kviečiamas į tarptautinius pasitarimus. Posėdžių ir ilgų kalbų profesorius nevertino, bet kiekvienas toks pasitarimas jam duodavo naujų mokslinių pažinčių, knygų, kartais labai įdomių ir retų egzempliorių, mainais siunčiamų žvėrelių ir augalų.

1923 metų pavasarį profesorius Tadas Ivanauskas vyko į L. Pastero gimimo šimtmečio minėjimą Paryžiuje ir Strasburge. Po pusmečio — jis vėl Paryžiuje, pakviestas dalyvauti Tautų Sąjungos tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo komisijos posėdyje. Kitąmet gegužės mėnesį sveikino Neapolio universitetą jo 700 metų jubiliejaus proga. Į progines keliones įsiterpė ir ne viena mokslinė ekspedicija.

Kur tik apsibūdavo, visur profesorius palikdavo gero darbo pradžią — jei ne muziejėlį, tai bent kabinetą ar kolekciją. Pedagoginė jo veikla ir moksliniai ryšiai neapsiribojo universiteto auditorijomis. Nuo seno visada jam buvo prie širdies girių žmonės. Pradedant 1928 metais, daugiau kaip dešimtmetį profesorius dėstė Alytaus aukštesniojoje, vėliau, nuo 1938 metų, vidurinėje miškų mokykloje. Miškininkams jis skaitė žvėrių ir paukščių biologijos su medžioklės pagrindais kursą. Neretai Kaune vargais negalais įsisprausdavo į sausakimšą autobusiuką, o žiemą, kai užpustydavo kelius, tas autobusiukas nebegalėdavo prisikasti iki Alytaus. Tadas Ivanauskas atvažiuodavo dažniausiai iš vakaro prieš paskaitas, nes kabinete susikaupdavo nemažai darbo. Profesoriaus patikėtinis, miškų mokyklos laborantas V. Žeromskas laukdavo jo netuščiomis. Iki atvykstant profesoriui, vis pasisekdavo sumedžioti paukščių, pririnkti įdomesnių miško eksponatų. Kartais iki vėlumos abu užsidarę knyburiuodavo prie iškamšų, ypač po geros medžioklės. Profesorius išsiteiraudavo iki smulkmenų, kur ir kada ką nušovęs, kokius pastebėjęs

miško paukščių gyvenimo pakitimus. Miškininkas turi gerai pažinti kiekvieną girios paukštį, mylėti jį, saugoti rūpestinga akimi. To visada reikalavo profesorius. Didžiuma jo paskaitų būdavo apie paukščius. Per paukščius kartais likdavo nuskriausti žvėrys. Iškamšų, kailiukų bei kitokių eksponatų kasmet daugėjo. Profesorius paliko miškų mokyklai įdomių rinkinių ir norą toliau kurti, turtinti kabinetą, muziejų.

□

Dabar turime kapitalinį veikalą „Lietuvos paukščiai", o tais laikais buvo sunki pradžia. Dar Aukštųjų kursų gyvavimo metais Tadas Ivanauskas parašė knygelę „Paukščiai ir mokykla" [5]. Joje aiškino mokytojams ir mokiniams paukščių apsaugos reikalą. Juk tai yra „didžiausios vertybės turtas, ir į jį reikia žiūrėti kaip į visuomeninę nuosavybę". Profesorius Tadas Ivanauskas buvo įsitikinęs, kad, norint plačiai organizuoti paukščių apsaugą, reikia ištyrinėti jų migraciją. O migracijai išryškinti reikalingos sutelktinės pastangos, tarptautinis mokslinis darbas. Paukščių žiedavimą jis laikė vienu iš faktorių, suartinančių įvairių kraštų ir kalbų mokslo žmones. 1925 metais išskrido pirmieji profesoriaus sužieduoti paukščiai su aliuminyje įspaustais skaičiais ir raidėmis „Université Kaunas, Lithuanie". Vėliau Tadas Ivanauskas tokius žiedelius dalijo ir siuntinėjo paštu visiems, kas norėjo žieduoti paukščius. Gamtos tyrimo stotis rinko iš toli grįžtančius žiedus, registravo žinutes. Profesorius nekantriai laukdavo tokių pranešimų. Kaupė mokslui duomenis, kuriuo keliu išskrenda ir grįžta Lietuvos laukų bei miškų giesmininkai, kokiu greičiu lekia, kur renkasi žiemoti. Atskirų stebėjimų krisleliai virto paukščių psichikos etiudais. Sparnuočių atmintis, sugebėjimas atpažinti, prieraišumas — profesoriui visada atrodė graži gamtos išminties apraiška. Vertino ją kaip subtilus zoopsichologijos tyrinėtojas, nes Tadas Ivanauskas ir buvo toks vienas pirmųjų iš mūsų gamtininkų.

Retų gyvūnų ir paukščių globai skyrė ištisus „Medžiotojo" žurnalo puslapius, kurį profesorius Tadas Ivanauskas redagavo beveik dvylika metų (1927—1939). Nuo 1921 metų jis buvo Taisyklingos medžioklės ir žūklės draugijos pirmininkas. Medžioklę jis matė kaip naują ūkio šaką, reikalaujančią protingų metodų. Pikčiausiu gamtos siaubėju profesorius laikė medžiotoją plėšiką, kuris kilpomis ir tinklais šluoja kiekvieną gyvą padarą. Įžvalgaus mokslininko žodžiu ir energinga veikla stengėsi užkirsti kelią plėšriam, neracionaliam medžioklės ūkiui. Per spaudą ir žodžiu profesorius Tadas Ivanauskas įtikinėjo, kad būtina paversti draustiniais Gudų ir Rūdninkų girias, Čepkelių raistą bei Šepetos pelkes, Nemuno salą prie Kauno, Žuvintą. Jis buvo ir vienas iš Lietuvos gamtininkų draugijos steigėjų bei valdybos narių.

Skaudama širdimi daugybę kartų profesorius rašė apie būtiną gyvosios gamtos globą. „Piemenys pagauna stirniukus, kiškius, drasko kurtinių, tetervinų, jerubių, kurapkų, ančių lizdus ir kepa sau iš išimtų kiaušinių kiaušinienę. Nuo jų negali apsisaugoti ir mūsų smulkūs paukščiai giesmininkai: strazdai, vieversiai, volungės, mečerkės ir kt. Bet šaly (šalia) nesąmoningų piemenų yra kita mūsų gyvių naikintojų kategorija: tai inteligentai, pusinteligentai... Auka tokių medžiotojų ir „gamtos globėjų" žūsta mūsų gražiausi ir naudingiausi paukščiai, kaip antai: žalvarnės, kukučiai, geniai, volungės, žuvėdros ir kirai..." [62]. Sielojosi, kad Lietuvos miškuose maža teperi kurtinių. Prašė jų kiaušinių iš Latvijos, o paskui per miškininkus ieškojo tetervų lizdų, kad tos išperėtų kurtiniukus. Profesorius svajojo sugrąžinti kurtinius į Kazlų Rūdos, Rumšiškių, Būdos miškus, Žaliąją girią, Punios šilą.

Buvo mokytojų, moksleivių, kaimo ar miško žmonių, kurie jautriai atsiliepė į profesoriaus raginimą saugoti gamtą. Jie siuntinėjo savo vietovės paukščių vardus, rašė, kiek pasisekė paukštelių apžieduoti, kokios rūšys kasmet pavojingai mąžta.

Iškilo žiedavimo stoties sumanymas, nes profesoriui atrodė, kad tas darbas vis dar gan mėgėjiškas, atsitiktinis. Pasirinko Kuršių marių prieslenkstį — Ventės ragą ir 1929 metais čia įkūrė paukščių migracijos stebėjimo stotį. Traukimo metu iš ten kas rudenį pakildavo keli tūkstančiai universiteto žiedais pažymėtų paukščių. Stebykloje budėdavo rūpestingas talkininkas M. Posingis. Profesorius „Medžiotojo" puslapiuose ir kitoje spaudoje aiškino žiedavimo tikslus, prašė atsiliepti visus, kam patektų į rankas žieduotas paukštelis.

Ventės rage gautų duomenų dalis pateko į pirmąjį 1931 m. išleistą profesoriaus Tado Ivanausko ornitologinį veikalą. Tai buvo ne vien laukiamas „Vadovėlis Lietuvos paukščiams apibūdinti" [10], bet ir pirmasis turtingas jų lietuviškų vardų rinkinys.

Dar vieno įdomaus bandymo pradžia siekia 1929 metus. Suorganizavęs pirmąją Lietuvos kailinių žvėrių auginimo akcinę bendrovę, profesorius Tadas Ivanauskas Obelynėje įkūrė jų fermą. Jau prieš porą metų „Medžiotojo" puslapiuose kėlė šią mintį: „Lietuvoje lapių fermos galėtų geriausiai tarpti. Bet tai uždavinys ne visai prastas: jis reikalauja didelės ištvermės, tvarkos, inteligentinės priežiūros ir svarbiausia didelės darbo meilės" [74].

Mėginimas pasisekė. Veikiai atsirado šios naujienos pasekėjų. Švelniaplaukiai žvėriukai — lapės, audinės, nutrijos — plito vis toliau nuo Kauno, iki pat pamario. Po zoofermą profesorius dažnai vedžiodavo ir savo studentus, aiškindamas žvėrelių įpročius, biologiją. Lapynas, žinoma, buvo tik viena kertelė iš Obelynės įdomybių, kurios traukė gausius lankytojus.

□

Ant Nemuno skardžio 1921 metais profesorius Tadas Ivanauskas išsimokėtinai pirko aštuonis hektarus žemės. Dešimt metų kantriai lipdė savo baltąjį namelį, primenantį jaukią tėviškės pastogę. Norėjo, kad sode nokintų vaisius ano nepamirštamo sodo obelys ir, atsivežęs iš Lebiodkos šakučių, pats skiepijo jau paaugusius medelius. Net plačialapės liepos šlamesys turėjo jį sutikti grįžtantį namo, nes visada buvę „sunku išreikšti žodžiais tuos jausmus, kuriuos sukelia sena žydinti liepa" [22]. Sodui profesorius rinkosi vaismedžius ir vaiskrūmius itin reikliai, netgi priekabiai. Naujais savo išvestinių vardais praturtino obelų, kriaušių rūšis. Atsigabenęs iš įvairių Lietuvos pakraščių daugelį veislių, profesorius savo sode tikrino, kurios gerai dera, atsparios šalčiams. Sunki 1929 metų žiema sodus, kaip tyčia, labai išretino. Sodininkai sukvietė pirmąjį Lietuvos pomologų suvažiavimą. Jo pirmininkas profesorius Tadas Ivanauskas jau tada iš savo patirties žinojo, kokios veislės geriausiai tinka Suvalkijos lygumoms ir aukštaičių, dzūkų dirvoms. Jis skaitė sodininkams pagrindinį pranešimą apie tinkamas vaismedžių veisles, pateikė standartinių veislių sortimento projektą. Obelynės sodo vaismedžiai toli garsėjo. Žmonės, užsiveisę sodus, rašė profesoriui laiškus, atvažiuodavo į medelyną. Balta žiedų migla gaubė Obelynę kas mielą pavasarį. Ši kertelė traukė iš visur šimtus lankytojų sodria vasaros gražuma. Lenkdavo sodo šakas ruduo. Kiemas ir takai tada šviesdavo lapų geltoniu, šen ir ten pamargintu spalvingomis fazanų plunksnomis. Paskui į Obelynės daubas gulė balta žiemos pusnis, kurioje ryškėdavo stirnų pėdos. Obelynės gyvenimas kiekvienu metų laiku žadėjo vis ką nors nauja. Ne veltui profesorius buvo prie jos taip prisirišęs ir vis tobulino, gražino. Kur bekeliavo, iš visur čia vežė ir sodino retų rūšių augalus.

Be Obelynės, profesorius mėgo buvoti prie Dėluko, stebėti jo vandens gyvūnus ir paukščius. Šį ežerėlį netoli Daugų profesorius įsigijo 1930 metais, ketindamas aplinkui įkurti mažutį rezervatą. Perkėlė čia nutrijas, nes Obelynėje joms stigo vandens. Ežere apgyvendino porelę gulbių. Medinėje pirkioje ant kranto įrengė laboratoriją, nedidelį muziejų. Greta iškilo paukštynas sparnuočiams žiemoti. Paukščių kasmet daugėjo, nes ežerėlį pasirinko antys, upinės žuvėdros, kirai, kryklės ir kiti paukščiai. Profesorius juos žiedavo, stebėjo, tyrė. Kai kurie Dėluko sparnuočiai vėliau atiteko Kauno zoologijos sodui. Pakraščiais suvešėjo Amerikos ir Azijos kraštų augalai, kaip ir Obelynėje.

□

1931 metų vasara prasidėjo didžiausios ruošos įkarštyje. Atgimė sena nerimstančio keliautojo svajonė pamatyti Pietų Ameriką. „Mūsų rytojaus" laikraščio redakcija sutiko skirti pinigų mokslinei ekspedicijai į Braziliją.

Per tris ekspedicijos mėnesius susikaupė krūvos turto. Ir štai vieną dieną aprūkęs garlaiviukas pasiėmė nuo Parakato upės kranto vienišą keleivį su dideliu, bemaž 500 kilogramų kroviniu. Profesorius Tadas Ivanauskas gabenosi sunkiąją pusę rinkinių. Kauno zoologijos muziejus padvelkė tikra Brazilijos miškų egzotika. O po metų kartu su savo skaitytojais Tadas Ivanauskas vėl tarsi grįžo į tą nuostabos žemę, gyvai iškilusią jo knygoje „Trys mėnesiai Brazilijoje" [25].

1932 metais profesorius Tadas Ivanauskas lankėsi Amsterdame, įteikė šio miesto universitetui sveikinimą 300 metų sukakties proga. 1937 metų vasarą keliavo po Estiją ir Vokietiją, domėdamasis zoologijos sodais ir rinkdamas žinias apie paukščius. Tai buvo bene paskutinės prieš karą profesoriaus kelionės. Iš laiškų, siųstų į Teheraną, matyti, jog jam labai rūpėjo Persijoje pasirinkti muziejui eksponatų, tuo pat metu jį dar viliojo ir vienas jaunystės kelias — Norvegijos pakrantė. Nespėjo, nes kilo antrojo pasaulinio karo grėsmė. Be to, dideli darbai laukė ir savoje padangėje.

□

1937 metais profesoriaus Tado Ivanausko rūpesčiu buvo įkurtas paukščių prieglobstis — Žuvinto rezervatas. Jis gynė šį ežerą daugelį metų ir žavėjosi jo grožiu. „...Aš dar vaiku būdamas, bene pirmoj gimnazijos klasėje dažnai skaitydavau apie Žuvinto ežerą ir, žinoma, idealizavau šitą vardą... Man atrodė, kad tai nepaprastas ežeras, kad tenai daugybė nepaprastų paukščių..." (Iš T. Ivanausko kalbos apie Žuvintą). Vaizduotę sujudino lenkų ornitologo V. Tačanovskio knygos. Pirmą kartą profesorius pamatė Žuvintą 1920 metais, atvykęs iš Kauno dviračiu. Nuo tada pradėjo ilgamečius ežero ir pelkės paukščių tyrimus. Susižavėjęs stebėjo pro žiūronus nepaprastą reginį. Dingtelėjo tąsyk mintis: koks puikus būtų čia rezervatas. Tačiau ežeras — privati nuosavybė, reikėjo rūpintis jo išpirkimu. Praėjus šešeriems metams, profesorius ieškojo pritariančiųjų savo sumanymui. Rašė spaudoje apie Žuvinto apsaugą, siūlė tuojau įsteigti ten rezervatą. Vėliau, kai ežeras tapo valstybine nuosavybe, patarė gamtininkų draugijai išsinuomoti jį iš valdžios ir rūpintis jo likimu.

Pagaliau Žuvintą perėmė į savo rankas Kauno universiteto Zoologijos katedra. Profesorius pranešė džiugią naujieną savo ištikimam talkininkui T. Zubavičiui: „Teofiliau, būsi pirmasis rezervato tarnautojas — direktorius, globėjas, prižiūrėtojas". Užsukęs kartkartėm aplankyti, profesorius rasdavo šį ežero žmogų įnikusį į paukščių gyvenimą. Rezervato kūrimo metais buvo išplatintas įsakymas, draudžiantis medžioti paukščius Žuvinte, paliose ir apylinkėse. Tačiau ilgus metus kerojusi savivalė neketino lengvai paklusti tvarkai. Profesorius sielojosi, ragino Teofilį

nenusileisti, ir abu guodėsi geresne Žuvinto ateitimi. „Tuo tarpu laikykitės tvirtai. Kai bus antras eigulys, bus Jums lengviau... Tikėkit taip pat, kad aš įvertinu Jūsų darbą ir, reikalui esant, paremsiu Jus, kiek galėsiu. Jūsų T. I.". Teofilis laikėsi ir saugojo Žuvinto paukščius, nors buvo akimirkų, kai grėsė pavojus gyvybei, kai neturėjo kur priglausti galvą, nes žmonės baidėsi keršautojų. Profesorius patardavo, kaip tvarkytis rezervato plotuose, laukė iš Žuvinto pranešimų. Teofilis dienų dienas stebėjo šią paukščių karaliją. Žymėjo visus jų gyvenimo pakitimus: „parlėkė... susuko gūžtą... peri... išskilo... išvedė vaikus... išskrido". Profesorius taip mokė, nes ornitologijai šitai be galo svarbu. Profesorius Tadas Ivanauskas tuo metu baigė rengti spaudai pirmąjį „Lietuvos paukščių" tomą [15] ir kaupė medžiagą kitiems. Teofilis vis žiedavo — kasmet po du tris tūkstančius. Abu svajojo vėl sugrąžinti ežerui gulbes, išnykusias dar XIX amžiaus pabaigoje. „Teofiliau, kaip mūsų gulbės?" — klausinėjo profesorius jau pirmaisiais rezervato kūrimo metais. Dvi nebylių gulbių porelės tą pavasarį Žuvinte susikrovė lizdus, padėjo kiaušinius. Tačiau pikta ranka juos išplėšė. „Pasitraukė, profesoriau, mūsų gulbės..." Kitąmet vėl prasidėjo sunkus bandymas reaklimatizuoti Žuvinto puošmeną. Dvi gulbių poros sėkmingai išperėjo. „Na, matai, Teofiliau, ar nesakiau, kad sugrįš..."

Pasiuntė profesorius kanadiškų ryžių maišelį, kad Teofilis pasėtų ežero pakraščiais, mat, ežere kasmet kryksėjo vis daugiau įvairių rūšių ančių, reikėjo joms masalo. Žuvinto prieglobstį pamėgo daug retų paukščių, gyvūnų. Palios, nendrynai ir plaukiojančios salos dovanojo profesoriui nemažai unikumų. Brėkštant abu su Teofiliu tykiai plaukdavo pavasarį skaičiuoti melduose lizdų. Profesoriaus įsakytas, T. Zubavičius saugojo juos nuo visokių vagišių. Sykį, jau karo metais, profesorius atidūmė dviračiu tiesiai iš Kauno. O gal Teofilis ir bus apsirikęs, juk mėlyngurklė toks retas Lietuvoje paukštukas. Pasitikrino ir išvažiavo namo patenkintas: Žuvintas saugo nepaprastą giesmininkę. Profesorius mėgo ežere pažuvauti, paklaidžioti su šautuvu po aplinkinius miškus. Žuvintas jam visada buvo gyvas, turtingas pedagoginis objektas. Šią gamtininkų mokyklą ne kartą lankė dauguma jo buvusių studentų.

Tais pat metais, kai kūrėsi Žuvintas, buvo padėti zoologijos sodo pamatai. Atsikėlęs į Kauną, profesorius tuojau apsižvalgė po jo apylinkes. „Buvau susižavėjęs Girstupio slėniu, Marvelės upelio pakraščiais, Panemunės mišku, Vytauto ąžuolynu. Prisiminiau, kad ir Adomas Mickevičius buvo susižavėjęs šiomis Kauno grožybėmis, ir ėmiau svajoti, kad šios vietos būtų ne tik gražios, bet ir mūsų visuomenei naudingos. O juk mažai trūksta, kad šios vietos būtų subiaurintos, nes čia tuomet ganė gyvulius, kirsdavo medžius, laužydavo žydinčių ievų šakutes" [33].

Steigiamasis susirinkimas pritarė profesoriaus minčiai įkurti zoologijos sodą ir nusprendė įsteigti akcinę bendrovę. Jau pirmaisiais metais bendrovė surinko šiek tiek lėšų pradžios darbams — tvorai, keliams, tvenkiniams ir kt. Miesto savivaldybė paskyrė zoologijos sodui gražų, tik labai apleistą slėnį. Po keleto mėnesių atsirado jame šiek tiek žvėrių ir paukščių, kuriuos dovanojo būsimajam sodui miškininkai, medžiotojai, žvejai. „Laikraščiuose skaičiau, kad vasaros metu įvyks zoologijos sodo atidarymas. Galima sveikinti, džiaugtis ir palinkėti pasisekimo",— tai laiško iš Brno eilutės. Jį rašė sodo organizatoriui, savo profesoriui vienas jo mokinių (S. Jankausko laiškas, rašytas apie 1938.II.18). 1938 metų liepos 1 dieną Kauno zoologijos sodas buvo atidarytas.

□

1940 metais Lietuvoje atkūrus Tarybų valdžią, nauji gaivūs vėjai padvelkė ir aukštosiose mokyklose. Atgijo, persitvarkė senasis Vilniaus universitetas. Pirmaisiais Tarybų valdžios metais padaugėjo jame fakultetų, nes suskilo kai kurie senieji, be to, prisijungė iš Kauno persikėlęs Matematikos-gamtos fakultetas. Gamtininkas Tadas Ivanauskas nuo tada jau Vilniaus universiteto profesorius. Vilniun persikėlusiai Zoologijos katedrai jis vadovavo šešiolika metų (1940—1956), o vėliau dar aštuonetą dirbo jos profesoriumi.

1940 metais Tadui Ivanauskui už mokslinius darbus suteiktas biologijos mokslų daktaro laipsnis. Liaudies Komisarų Taryba 1941 metų pradžioje priėmė nutarimą įkurti jaunos respublikos mokslo židinį — LTSR Mokslų akademiją. Pavasarį, balandžio mėnesį, akademija sukvietė įvairių sričių mokslininkus į pirmąją visuotinio susirinkimo sesiją. Profesorius Tadas Ivanauskas buvo išrinktas Mokslų akademijos tikruoju nariu. Jis kalbėjo ir rašė apie gamtos mokslų uždavinius Tarybų Lietuvoje. Po susirinkimų, posėdžių ir paskaitų universitete jo laukė pradėta senoji vaga — „Lietuvos paukščių" antrasis tomas [15] ir visi su sparnuočių stebėjimu susiję darbai. Tuo pat metu profesorius kaupė medžiagą ir galvojo apie trečiojo tomo apmatus.

Tačiau prasidėjo karas. „. . . Užėjo tas prakeiktas karas, kuris gal išbrauks iš mūsų gyvenimo keletą darbo metų" (Laiškas T. Zubavičiui, 1942.III.6). Okupacijos metai buvo, tur būt, visų nedarbingiausi profesoriaus gyvenime. Visada rašęs impulsyviai ir daug, dabar paskelbė vos vieną mokslinį straipsnį, regis, anksčiau parengtą. Be šio, pasirodė dar keli trumpi populiaraus turinio straipsneliai žurnaluose.

Atgydavo profesorius, atėjęs į savo katedrą, tarp studentų, kolegų — savo buvusių mokinių. Porą metų jis dėstė miškininkams, kai į Vilniaus universitetą persikėlė iš Dotnuvos Miškų mokslų fakultetas. 1943

metais profesorių pakvietė skaityti paskaitų Vilniaus vidurinė miškų mokykla, kur jis dirbo vienerius metus. Tuo tarpu universitetą vis labiau slėgė gniuždanti, slogi nežinia. Šiandien dar einama į paskaitas, o rytoj — gal neliks auditorijų, iškriks studentai. Skaudama širdimi Tadas Ivanauskas guodėsi dėl šių universitetą užgriuvusių įvykių ištikimajam Žuvinto sergėtojui. Teofilis alkaną dieną šelpė savo profesorių, tai lašinių pasiųsdamas, tai spanguolių. „Dabar mus užėjo sunkūs laikai, nes... varžo ir varžo mūsų įstaigą, vis atimant viens po kito mūsų patalpos kambarius, o šiomis dienomis pareikalavo visiškai išsikraustyti, ką ir turėjome atlikti. Žinoma, nuostolių turime daug, nes taip paskubom kraunant ir vežant savo turtą, daug kas sugadinta, pamesta, pavogta. Dabar turime iki III.10 iškrauti Zoologijos Muziejų. Tai, mat, liūdni dalykai. Žinoma, ir apie normalią mokslo eigą negali būti kalbos... Reikia mums kaip nors išsilaikyti esamoje padėty iki karo galo ir tik tada galėsime iš naujo tvarkytis. Manau, jau Žuvinte pavasaris, gal jau yra vieversių, špokų..." (Laiškas T. Zubavičiui, 1943.II.26).

1943 metų pavasarį vietoj senosios iškabos prie universiteto durų pilkavo tuščias keturkampis. Hitleriniai okupantai uždarė Vilniaus universitetą. Tuštėjo laboratorijos, kabinetai, pabiro spintų stiklai, nes vokiečiai plėšė ir gabeno kiekvieną vertingesnį įtaisą. Universiteto rūmai buvo paversti gestapo dalinių ligonine ir kareivinėmis. Panašus likimas ištiko ir Kauno zoologijos muziejų: patalpas užėmė ligoninė. Rinkiniai buvo paskubom sukrauti už menkos pertvaros. Spintos išdaužytos, o dalis brangių eksponatų pavogta.

Drauge su aukštosiomis mokyklomis okupacinė valdžia uždarė ir Mokslų akademiją. Profesorius Tadas Ivanauskas buvo išbrauktas iš akademijos tikrųjų narių sąrašo.

Tačiau jis toliau rašė „Lietuvos paukščius", laiškais teiravosi Teofilį papildomų žinių apie vieną ar kitą Žuvinto sėslį, skrajūną. „...Turiu pranešti gerą žinią, būtent, kad 5-oji gulbių pora pakartotinai sukrovė netoli nuo pirmojo naują lizdą ir sudėjo 5 kiaušinius" (T. Zubavičiaus laiškas, 1943.V.30).

„Gulbių gana daug — net 29... Ir štai tolumoje pasigirsta atnešamas vėjo garsus gi-ga-ga, ga-ga... trrr... Žąsys!.. Dėti visas pastangas, kad Žuvintas susigrąžintų sau prarastus paukščius — pilkąsias žąsis. Aš nei kiek neabejoju, kad jos čia kitados perėjo" (T. Zubavičiaus laiškas, 1944.III.13).

Profesorius irgi buvo tuo tikras, puoselėdamas viltį nutupdyti šiuos paukščius Žuvinte visiems laikams.

„Gerasis mano Profesoriau, suradau tuos, kurie iki šiol buvo neaiškūs savo perėjimu. Dabar galėsite tai į antrą „Lietuvos paukščių" I t. laidą įterpti" (T. Zubavičiaus laiškas, 1944.VII.2).

□

Tik praėjus frontui, dar nesibaigus karui, Tadas Ivanauskas grįžo į apniokotą Gamtos fakultetą su belangėmis auditorijomis. Nuo pirmųjų dienų vadovavo katedrai, kuri neturėjo bemaž jokio zoologinio palikimo, gal tik išskyrus pavadinimą ir apgailėtinus knygų likučius. 1945 metų pradžioje susikūrusiam organizaciniam komitetui LTSR Liaudies Komisarų Taryba pavedė atgaivinti Mokslų akademiją. Mažas išlikęs akademikų branduolys — tarp jų buvo ir profesorius Tadas Ivanauskas — ėmėsi atkuriamosios veiklos. Pastarajam ypač rūpėjo, kad respublikoje atsirastų biologijos mokslo centras. 1945 metais tokia gamtos mokslų įstaiga susikūrė — tai buvo Biologijos institutas. Pirmasis jo direktorius (iki 1950 metų) ir buvo profesorius Tadas Ivanauskas. Jam teko grįsti savarankišką jaunos įstaigos kelią, nužymėti gamtotyros perspektyvas. Nelengvomis sąlygomis turėjo steigti laboratorijas ir sektorius, nes trūko patyrusių darbuotojų, lėšų. Puoselėjo didelius sumanymus ir, kaip visur, ieškojo gamtai atsidavusių žmonių, ugdė jaunimą. Pokario metai mokslo dirvonuose buvo ypač sunkūs. Aukštųjų mokyklų katedros rėmėsi profesoriaus patyrimu, tada jis buvo tiesiog nepakeičiamas ir Vilniuje, ir Kaune.

Brėkštant iš Obelynės kelio išsukdavo vežimukas su dviem keleiviais. Sodininkas nekantraudamas ragindavo sartį, kad, gink dieve, profesorius nepavėluotų į stotį. Vilniuje nuo pat ryto jam svarbus posėdis. Be to, portfelyje jis vežasi jauno kolegos biologo disertaciją. Šiandien gynimas, o jis — oponentas. „Dar suspėsiu pėsčias",— iššoka iš ratų profesorius ir vikriai nužingsniuoja tiltu į miestą. Kilstelėjęs kepurę, senasis sodininkas apgręžia arkliuką ir — atgal Obelynėn. Iki ateinančio pirmadienio, iki kito posėdžio. Profesorius visur buvo reikalingas, laukiamas ir stebuklais suspėdavo — institute ir katedrose. Mokslų akademijoje septyniolika metų jis buvo renkamas gamtos mokslų skyriaus biuro nariu.

Profesoriaus darbas ir moksliniai nuopelnai gamtotyros įstaigų labui įvertinti Darbo Raudonosios Vėliavos ordinu, medaliais, LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Garbės raštais. 1945 metais profesoriui Tadui Ivanauskui buvo suteiktas Lietuvos TSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

□

Su dviem aukštosiomis Kauno mokyklomis profesorių Tadą Ivanauską siejo ilgametė graži bičiulystė. 1949 metų rudenį atėjo jis į atsikuriančios Lietuvos Žemės ūkio akademijos Miškų ūkio fakultetą. Keletą metų vadovavo Miškų apsaugos (vėliau pavadinta — Miškininkystės) katedrai. Jos pirmųjų laidų miškininkai perėmė į savo rankas liūdną ka-

ro palikimą — nuniokotus miškus. Profesoriaus Tado Ivanausko dėstomą miško paukščių ir žvėrių biologiją su medžioklės pagrindais studentai vertino anaiptol ne kaip papildomas prie specialybės žinias. Profesorius lyg ir ne paskaitą apie gentis, rūšis ir porūšius skaitydavo, o vedžiodavo po ūksmingą girią paukščių ir žvėrių pėdomis. Stebino pirmakursius ir vyresnius studentus profesoriaus fenomenali atmintis, nenutrūkstama gražios rišlios kalbos tėkmė. Jo nelabai varžydavo programos reikalavimai ir valandos. Tarsi prabėgom pasakytą jo mintį neretai išbaigdavo nugludintas argumentų vėrinys.

Profesorius Tadas Ivanauskas nė karto nėra atsinešęs į auditoriją konspekto ar plano. Bet skambutis pertraukai niekada nenutraukė nebaigto jo samprotavimo, nepasakyto sakinio. Paskaita baigdavosi laiku, tiksliai numatytoje vietoje. Po pertraukos jis pakartodavo paskutinį sakinį netgi ta pačia intonacija.

Artėdavo egzaminai, ir profesorius iškraustydavo savo spintų stalčius. Sudėliojęs eilutėmis paukščių kailiukus be jokių etikečių, kviesdavo „drąsiausius". Kitam prie stalo puikiausiai sekėsi paukščius atpažinti ir tiksliai apibūdinti. Bet šit profesorius parodo dar neregėtą paukščiuką. „Nebus iš tavęs doro miškininko, jei iš silueto nemokėsi atskirti miško paukščio". Visi stengėsi gerai įsiminti plėšriųjų požymius, nes profesorius juos laikė garbingiausiais paukščiais. Reikalavo, kad studentai mokėtų piešti įvairius piūvius, išorės detales, biologinio vyksmo schemas ir vertino šį sugebėjimą. Pats irgi daug ir gražiai piešdavo lentoje.

Kiekvieną rudenį profesorius pakildavo su savo studentais į tradicinę medžioklę. Niekam nebūdavo apmaudu, kad nepataikė, prašovė. Didžiausias nesmagumas, jei profesorius pastebėdavo, kad miškininkas nemoka skaityti žvėrelio pėdų, nesupranta paukščių kalbos...

Ketvertą metų profesorius Tadas Ivanauskas dėstė miškininkams ir fakultatyvinį pomologijos kursą. Akivaizdžiausia pratybų laboratorija studentams buvo Obelynė. Čia profesorius rodė, aiškino, kaip tobulino veisles, kokie geriausi jų poskiepiai, vedžiojo po dendrologinį parką. Naujų, profesoriaus išvestų veislių vaisiai šviesdavo ant sodo stalelio kupiname dubenyje. Per pratybas jis visada vaišindavo studentus puikiomis Obelynės kriaušėmis ir obuoliais.

Dažni Obelynės svečiai būdavo medikai. Nuo 1954 metų pagrindine profesoriaus Tado Ivanausko darbo vieta buvo Kauno Medicinos institutas. Vienuolika metų (iki 1965) jis dirbo šio instituto Bendrosios biologijos katedros vedėju ir iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų — jos profesoriumi. Medikams skaitė bendrąją biologiją, glaudžiai siedamas šį kursą su gydytojo specialybe. Profesorių studentai kviesdavo į savo vakarus, susibūrimus. Tadas Ivanauskas irgi kasmet vesdavosi būrius studentų pažiūrėti Obelynėje sužydusių alyvų. Rudens semestro pradžioje į tradicinį katedros posėdį čia rinkdavosi ir dėstytojai.

Paskutiniais gyvenimo metais Tadas Ivanauskas skundėsi, kad suprastėjo klausa, pasilpo balsas. Tačiau raiški minties logika, tikslus kiekvieno piešinio brėžis, paskaitų dvasia ir stilius nėmaž nepasikeitė.

„Kartais turiu blogą nuotaiką ir su tokia nuotaika einu į paskaitą. Ir sunku man ją pradėti. Bet kai matau šimtus susikaupusių veidų, jaučiu, kad ne vėjais mano žodžiai nueina. Esu klausomas, gal naudingi mano žodžiai",— kalbėjo 85 metų profesorius (Radijo kalbos fonograma). Kartu su bendradarbiais studentams parašė ir kelis vadovėlius: „Biologija" [32], „Miško paukščių bei žvėrių biologija ir medžioklės ūkio pagrindai" [34] ir kt.

Kiek miestų ir miestelių apvažiavo Tadas Ivanauskas su populiariomis paskaitomis! Retas iš gamtininkų tiek susitikdavo su mokiniais, jaunimu, kaimo žmonėmis, gvildeno jiems gamtotyros naujienas, paprastai, suprantamai dėstė evoliucijos teoriją. Su didele meile kalbėjo vaikams, kad gamta dera ne tik džiaugtis, bet ir ją saugoti. Obelynės sėklomis ir daigeliais apdalydavo gėlių augintojus. Paskaitomis ir straipsniais mokė ir švietė sodininkus. Vėliau dovanojo jiems ilgametį pomologo patyrimą, parašęs „Vadovą jaunam sodininkui-daržininkui" [31].

Knygos, knygos... Taip susiklostė, kad aktyvi profesoriaus Tado Ivanausko pedagoginė veikla sutapo su didžiuoju jo kaip rašytojo darbymečiu. Ir abi sritys nekliudė viena antrai. Bendravimas su jaunimu netgi skatino poreikį kuo plačiau skleisti gyvosios gamtos pažinimą, jos apsaugos idėją. Įpusėjęs aštuntą dešimtį ir vėliau, profesorius rašė ir leido vieną po kitos mokslines monografijas, populiarias knygas, straipsnius. Jo jaunystės darbo ritmas išliko iki vėlyvo amžiaus, ir profesoriui atrodė, kad kitaip nė negalėtų būti. „Laimėjimu aš laikau tai, kad pragyvenau 82 metus, niekad nesirgau ir turėjau galimybę dirbti savo mėgiamąjį darbą mūsų Tėvynės labui. Savo įgytas žinias stengiausi perteikti mūsų krašto visuomenei, ypač jaunimui. Negaliu skųstis savo likimu, nes didžiausia laime laikau darbo sėkmę, įvykdęs beveik visas savo svajones. Prieš gyvenimo sunkumus aš dar nekapituliuoju ir gal šį tą dar pasieksiu" (Atsakymas į „Mūsų sodų" anketą.— „Mūsų sodai", 1965, Nr. 7, p. 16).

Tarp pirmesnių gamtos leidinių pokario metais buvo antrasis, nuo seniau rengiamas „Lietuvos paukščių" tomas, po dešimtmečio, 1959 metais, išėjo ir trečiasis. Už šį svarbų mokslo veikalą žymiausias Tarybų Lietuvos ornitologas profesorius Tadas Ivanauskas tais pačiais metais buvo apdovanotas Respublikine premija. Sudėjus jo straipsnius, išbarstytus po daugybę žurnalų, susidarytų nauji tomai. O greta jų — poetiškieji „Gamtininko užrašai" [17], „Apie žvėris ir paukščius" [19], „Gamtos kalendorius" [22], „Gyvybės raida" [23], „Mano augintiniai" [28], „Pa-

saulio žvėrys" [30], „Pasaulio paukščiai" [35], atstoję geriausius vadovėlius ištisoms studentų laidoms. Profesorius dar galvojo rašyti „Lietuviškąjį Bremą" apie vabzdžių gyvenimą. Glūdėjo noras tęsti keliones žemynais „Pasaulio roplių" puslapiuose, tik šių svajonių nespėjo įgyvendinti.

□

Kaip niekada nemiega kelias, taip nebuvo, tur būt, prisnūdę ir tikro keliautojo, medžiotojo troškimai. Karo nutrauktas ekspedicijas profesorius Tadas Ivanauskas tarybiniais metais vėl atnaujino. Nemėgo sakyti „ne man, ne mano amžiui". Profesoriui vis nedavė ramybės mintis, kaip sugrąžinti išnykusią laukinę pilkąją žąsį į Lietuvos ežerus. Ir 1947 metų pavasarį jis nusigavo jų kiaušinių net į Volgos deltą.

„...Manau, kad apie 20.IV būsiu su kiaušiniais Vilniuje. Tokiu būdu yra skubus reikalas pasirūpinti perekšlėmis kurkėmis, žąsimis, pagaliau ir vištomis. Nežinau, kiek kiaušinių atvešiu, bet manau, kad 100..."— davė žinią Teofiliui Zubavičiui (Laiškas T. Zubavičiui, rašytas apie 1947.IV.12). Profesorius parsigabeno 105 kiaušinius, kurie Žuvinte buvo išperinti. Prabėgus keletui metų, kartojo savo bandymą apgyvendinti Žuvinte laukines žąsis, vėl prisirinkęs kiaušinių Astrachanės rezervate. Tais pat 1947 metais profesorius mėgino reaklimatizuoti ir bebrus. Gilūs įspūdžiai paliko profesoriui iš kelionės į Turkmėniją. Jį viliojo įdomiais savo kontrastais gyvybės šaltinis Amu Darja ir beribė Karakumų dykuma. Nepamirštamos naktys ir aušros po atviru dangumi tugajų tankumynuose.

„Per dieną netoli tenueiname, vos 25—30 kilometrų, nes eiti sunku, be to, pasitaiko įvairių, mus dominančių augalų, žvėriukų, paukščių, driežų, gyvačių. ...Nukeliavę tam tikrą kelio ruožą, vakare, žinoma, sustodavome nakvynės. Tai buvo vienas iš maloniausių momentų po dienos nuovargio ir kaitros. Tuomet prasidėdavo tikra vakarinė liuoba: reikėjo nuimti naštą nuo kupranugarių, sukurti ugnį, išvirinti vandens arbatai, išsikepti duonos ir sumedžiotus paukščius ar zuikius, nuprepa-ruoti laimikį ir t. t., o jei dienos užtenka, dar ramiai apeiti artimiausią apylinkę" [17].

Aplenkdami barchanus, daug kilometrų nužingsniavo greta profesorius ir jo vedlys, išradingas medžiotojas su sakalu ant kumščio Šaniaz-Aga, apie kurį šiltai rašė profesorius savo „Gamtininko užrašuose". Medžiotojas mirė, nespėjęs gauti mokslininko knygos. Iš Obelynės nukeliavo Turkmėnijon, į Darvazą, dovanos tik jo vaikams. Dykumą profesoriui primindavo saksaulinis kėkštas, kurį rinkiniams gali duoti tiktai Karakumai.

1949 metais profesorius Tadas Ivanauskas tyrinėjo Kaspijos pakrantes Lenkorano žemumoje. Ši ekspedicija buvo bendra su Azerbaidžano mokslininkais.

1951 metais paukščių traukimą šiaurėn Tadas Ivanauskas stebėjo Kazachstane.

Paskui mokslininkui parūpo tugajinės gamtos kampelis. Mažučiame profesoriaus bute Gorkio gatvėje laikinai apsigyveno persikėlęs į Vilnių keliautojas A. Poška. Profesorius čia užsukdavo po paskaitų universitete, ir kalbų apie retus, jau beveik nykstančius tugajaus paukščius netrūko. 1960 metų ankstyvą pavasarį susigundė abu vykti į žmogaus mažai dar paliestą atkampią vietą — rezervatą Mavzei Babron — Tigrų slėnį. Tadžikų ornitologai labai nuoširdžiai priėmė svečius. Du senukai vakare su šautuvais nusileido nuo stačių Kani Darjos tarpeklio uolų pavargę, nešini dienos radiniu — dviem nušautais paukštukais, tačiau laimingi, išvydę patį migdolų žydėjimą ir pasidžiaugę pavasarį bundančia gyvybe. Pailsėję per kalnus patraukė toliau, į Tigrų slėnį. Didžiumą tugajaus paukščių kailiukų profesorius Tadas Ivanauskas atsisveikindamas paliko tadžikų mokykloms.

Profesorius Tadas Ivanauskas, sulaukęs aštuoniasdešimt metų, aplankė Šiaurę. 1962 metų vidurvasariu trijų žmonių ekspedicija iškeliavo į Šiaurės Sibirą, prie Obės žiočių. Iš pelkėtos tundros netoli Salechardo yra kilę keletas sibirinių Obelynės eglelių. Muziejui vis troško sumedžioti baltąją pelėdą ir parsivežė ją iš ten dovanotą. Obės žemupys buvo paskutinė didelė profesoriaus Tado Ivanausko kelionė po Tarybų Šalį.

Gyvoji gamtos laboratorija profesoriui buvo atverta iki paskutinių jo gyvenimo akimirkų. Ir šautuvo vis nepaleido iš rankų. „Norėtųs da ką nors naudingo padaryti Lietuvos naudai. Dar ir pamedžioti norėtųsi. Net paskutinį sekmadienį buvau miške — nušoviau vieną lapę ir vieną kiškį. Biednam žmogui ir tai gerai..." — rašo aštuoniasdešimt septintuosius peržengęs profesorius (Laiškas M. Kruopienei, 1969.I.4). Vis nepamiršdavo Žuvinto, plaukdavo numylėtuoju Merkiu, keliaudavo pamerkiais. Lankė išsiilgtą gimtinės pakraštį Pelesą, veždamas ten kaskart medelių, gėlių sėklų.

„Vakar buvau Merkinėje, kur mane pakvietė vidurinė mokykla, padarė man didelę iškilmę, o aš turėjau paskaityti paskaitą. Buvo labai šilta, nuoširdi atmosfera" (Laiškas M. Kruopienei, 1963.XII.21).

Profesorius važinėjo po įvairias Lietuvos vietas ir kalbėjo apie išmintingą gamtos meilę, jos turtų gausinimą, tausojimą, kad negalima leisti išnykti nė vienai gyvūnų rūšiai. Žemdirbiams, miškininkams, melioratoriams įsakė saugoti Merkį, Nemuno slėnius, Punios šilą, Čepkelius ir visas unikalias Lietuvos gamtos grožybes. Mylėjo profesorius savo kraštą ir ragino kitus jį mylėti.

1970 metų birželio 1 dieną Tadas Ivanauskas mirė ir atgulė amžino poilsio po baltu Tabariškių sodžiaus beržu.

TADAS IVANAUSKAS — MOKSLININKAS

ORNITOLOGIJA

Aptariant profesoriaus T. Ivanausko ornitologinius tyrinėjimus, jo įnašą pasauliniam ornitologijos mokslui, nors bendriausiais bruožais apžvelkime ornitologinių tyrimų būklę iki Tado Ivanausko.

Lietuvos ornitologinių tyrimų istoriją galima padalyti į du laikotarpius: pirmasis prasideda nuo XVIII a. antrosios pusės ir trunka iki XIX a. pabaigos, antrasis — nuo XX a. pradžios iki šių dienų.

Šios mokslo šakos pradininku Lietuvoje galima laikyti Vilniaus universiteto profesorių S. D. Jundzilą (S. D. Jundziłł, 1761—1847). Tačiau būdamas botaniku, jis tik bendrais bruožais pateikė duomenų apie paukščius.

Gausesnės medžiagos Lietuvos ornitofaunai pažinti pateikia beveik tuo pat metu gyvenęs K. Tyzenhauzas (K. Tyzenhauz, 1786—1853). Jis surinko didelius paukščių rinkinius, kuriuos padovanojo Vilniaus muziejui, o vėliau jie buvo perduoti universitetui. Vilniuje buvo išspausdintas (1843—1846) jo trijų tomų veikalas „Ornitologia powszechna" („Visuotinė ornitologija").

Žymus Lenkijos ornitologas V. Tačanovskis (W. Taczanowski, 1819—1890) tyrė pietinės Lietuvos ornitofauną. Daug duomenų apie tai yra jo veikale „Ptaki krajowe" („Krašto paukščiai", 1882).

F. Lindneris ir C. Fliorikė brošiūroje „Apie Kuršių nerijos paukščius" (Zur Ornis Kurischen Nehrung) pateikė duomenų apie praskrendančius Kuršių nerija paukščius. Šis darbas yra svarbus tuo, kad jame aprašyta mūsų fauna, kurios netyrė nei K. Tyzenhauzas, nei V. Tačanovskis [cit. pagal 50].

Tenka paminėti dar F. Tišlerio darbą „Rytprūsių paukščiai" (F. Tischler, Die Vögel der Provinz Ostpreussen, 1914), kuriame jis aprašė Nemuno žemupio paukščius.

Taigi K. Tyzenhauzo, V. Tačanovskio, F. Lindnerio ir C. Fliorikės bei F. Tišlerio darbai yra pradiniai šaltiniai Lietuvos ornitofaunai pažinti.

Antrasis laikotarpis glaudžiai susijęs su Tado Ivanausko veikla, galima sakyti, jo pradedamas.

Daug sunkumų buvo po 1914 metų karo. Lietuvoje trūko inteligentų, ypač gamtininkų. Nebuvo lėšų net paprasčiausioms tyrimo ir mokymo priemonėms įsigyti. Pirmoje Gamtos tyrimo stoties ataskaitoje 1920—1921 metais Tadas Ivanauskas rašė: „Lyginant su kitomis šalimis, esame blogose sąlygose tuo atžvilgiu, kad beveik neturime gyvosios gamtos mylėtojų ir mokančių ja tinkamai naudotis. Tuo būdu Gamtos tyrimo

stoties personalui, sudarytam iš dviejų asmenų, teko patiems surinkti visus esamus rinkinius, gaunant tik nežymios pagalbos iš visuomenės" [51].

Tadas Ivanauskas kreipėsi į mokytojus, miškų žinybos darbuotojus, ūkininkus per periodinę spaudą, siuntinėjo aplinkraščius, rašė mokslo populiarinimo knygeles, skaitė paskaitas visuomenei. Jis prašė mokslinės informacijos, rūpinosi paukščių apsauga.

Knygelėje „Mūsų paukščiai ir mokykla" [5] jis kreipėsi į mokytojus ir moksleivius paukščių apsaugos reikalu, pažymėdamas, kad „paukščiai yra didžiausios vertės turtas ir į jį reikia žiūrėti kaip į visuomeninę nuosavybę, kurios niekas neturi teisės naikinti asmens naudai". Čia jis pateikė daug įdomių faktų apie paukščių nykimą, vystantis civilizacijai, apie barbarišką paukščių naikinimą migracijos metu. Ragino mokytojus ir kitus piliečius skiepyti moksleivių meilę paukščiams, juos globoti ne tik estetiniais, bet ir praktiniais sumetimais. Įrodinėjo didžiulę paukščių naudą kovoje su žemės ūkio kenkėjais. Ypač daug dėmesio skyrė paukščių globai, fenologiniams stebėjimams, prašė bendradarbiauti su Gamtos tyrimo stotimi.

Tadas Ivanauskas siūlė kartu su medžių sodinimo švente rengti „Paukščių dieną" ir nurodė, kaip tai padaryti. Apie ką jis berašė, beveik visada galvodavo ir apie paukščius. Štai, rašydamas apie sodinimo darbus, pažymi medžių reikšmę paukščiams: „Kiekvienas gamtos mylėtojas kas pavasarį ar rudenį turi pasodinti keletą medelių ar krūmų, kad ateičiai susidarytų paukščiams prieglauda" [253]. O apie paukščių globą taip rašo: „Be įstatymų, kurie draudžia plėšti lizdus, gaudyti paukščius visokiais spąstais ir kilpomis arba medžioti veisimosi laiku, turi būti plačiai varoma propaganda mokyklose. Ji turi tikslo supažindinti besimokančią jaunuomenę su paukščiais ir jų nauda. Viena tokių priemonių yra vadinamoji „Paukščių diena"... Tokia paukščių diena 1929 m. buvo organizuota daugelyje Lietuvos mokyklų. Taip turėtų būti daroma kasmet" [237]. Nuo to laiko „Paukščių diena" tapo tradicine mokinių ir gamtos mylėtojų švente.

Aktyvus ornitologinės ir kitos mokslinės medžiagos rinkimas prasidėjo 1920—1921 m. Tuo tikslu Tadas Ivanauskas surengė dešimt ekspedicijų į Simno, Žuvinto, Žaltyčio, Dusios, Metelių, Obelijos ežerus, Palangą, Veisiejus, Seredžių, Papilę ir daugelį išvykų į Kauno apylinkes [51]. Vėliau ekspedicijos ir išvykos buvo rengiamos į visas Lietuvos apskritis.

Ypač pažymėtini Tado Ivanausko ryšiai su Panevėžio gimnazijoje dirbusiu gamtininku J. Elisonu. Iš pastarojo laiškų, rastų Tado Ivanausko archyve, galima spręsti, kad profesorius prašė jo rinkti paukščių bei kitų gyvūnų eksponatus ir jų lietuviškus pavadinimus, atlikti įvairius stebėjimus. J. Elisonas šiuos prašymus vykdė. Iš susirašinėjimų matyti,

kad J. Elisonas, rašydamas zoologijos vadovėlį vidurinėms mokykloms (1921), daug konsultavosi su profesoriumi.

Savo veiklos pradžioje Gamtos tyrimo stotis kaupė sistematinę medžiagą, keitėsi eksponatais su užsienio universitetais, mokslininkais. Štai, Tadas Ivanauskas susirašinėjo ir keitėsi moksline medžiaga su Anglijos ornitologu H. Vistleriu (H. Whistler), kuris mainais už Lietuvos paukščių faunos sąrašą, kurtinių, kielių ir kitų paukščių kailiukus atsiuntė Škotijos, Indijos paukščių faunos sąrašus, Škotijos baltųjų tetervinų *(Lagopus scoticus)*, kurapkų ir kitų paukščių eksponatus.

Nepaisant didelių sunkumų, jau pirmoje Gamtos tyrimų stoties ataskaitoje (1920—1921) pažymėta, kad stoties fonduose buvo 128 paukščių rūšių iškamšos ir 63 kailiukai. Paskelbtas Lietuvos paukščių sąrašas, susidedantis iš 261 rūšies. Šiame sąraše Tadas Ivanauskas skelbia daug savo faunistinių duomenų, mini naujai pastebėtus paukščius [51]. Be to, šiame pirmame Lietuvos paukščių sąraše mokslininkas pateikė daug lietuviškų paukščių pavadinimų, jų sinonimų.

Tadas Ivanauskas labai brangino lietuvių kalbą. Pykdavo ant tų, kurie ją darkydavo arba vartodavo barbarizmus, nevykusiai sulietuvintus lotyniškus paukščių ir kitų gyvūnų pavadinimus, nors šie jau turėjo lietuviškus liaudiškus vardus.

Pastangos davė lauktų rezultatų. Didėjo visuomenės susidomėjimas paukščiais ir jų apsauga. Gamtos mylėtojai, paveikti skleidžiamų idėjų („Švietimo darbas", „Trimitas", „Medžiotojas", „Kosmos", „Mūsų rytojus", „Mūsų girios" ir kt.), profesoriaus išmokyti gamtos stebėtojai pasitarnavo mūsų krašto ornitologijai. Į Gamtos tyrimo stotį ir asmeniškai Tadui Ivanauskui buvo pristatoma vis daugiau paukščių ir kitų gyvūnų eksponatų, informacinės medžiagos. Štai keletas pavyzdžių iš Tado Ivanausko asmeninio archyvo.

J. Adomavičius iš Seredžiaus siunčia (1924.VII.5) Nemune rastą negyvą paukštį. Kitas pilietis iš Seinų (1925.VI.3) siunčia sugautą žieduotą karvelį, pilietis Rudzevičius (1933.XI.28) pristato profesoriui kažkokio paukščio kailiuką. Kiti stebėtojai-korespondentai laiškais informuoja apie paukščių fenologinius stebėjimus, migruojančių paukščių koncentracijos vietas. Pavyzdžiui, S. Kiaušakys (1925.IV.27) aprašo Svistapolio (Panevėžio apskr., Velžių valsč.) balas ir ten apsistojančius traukiančius paukščius (gulbes, žąsis, gerves, antis, kirus). Kviečia profesorių atvykti. P. Jakubauskas (1936.VII.20) informuoja apie raišą baltąjį gandrą, perintį tame pačiame lizde daugiau kaip 10 metų. Tai buvo pirmieji Tado Ivanausko eksponatų rinkėjai ir ornitologinių duomenų tiekėjai.

Gana vertingų duomenų apie paukščius Tadas Ivanauskas gaudavo iš miškininkų, nes jis skaitė paskaitas ne tik universitete, bet ir miški-

ninkų mokykloje ir ten parengė nemaža paukščių žinovų. Su jais jis palaikė nuolatinius kontaktus. Apie tai liudija gausi mokslininko archyvo korespondencija (1928—1932). Jam rašė girininkai, eiguliai, kurie ne tik aprašydavo stebėjimus, pristatydavo eksponatus, bet ir imdavosi miško paukščių apsaugos darbo.

Tadas Ivanauskas buvo įveisęs fazanus prie Kauno esančiame Kamšos miške. Apie įveisimą jis rašė spaudoje [241, 258] ir teikė konsultacijas susidomėjusiems asmenims (laiškai, 1926—1937).

Jam jau tada rūpėjo kurtinių likimas Lietuvoje. Tado Ivanausko iniciatyva 1932 metais buvo išleistas Miškų departamento aplinkraštis, kuriame tiksliai nurodomos priemonės, kur ir kaip reaklimatizuoti ir pagausinti kurtinius. Ten teikiamos rekomendacijos apie kurtinių veisimą, lizdų apsaugą. Tam buvo gauta reikiamų lėšų.

Miškuose, kuriuose veisėsi kurtiniai, buvo įsakyta eiguliams surasti kurtinių lizdų su kiaušiniais. Be to, Tadas Ivanauskas kreipėsi ir į Latvijos miškų departamentą, prašydamas iš ten kurtinių kiaušinių. Jie būdavo dedami į tetervinų lizdus, apie ką pažymėta aplinkraštyje: „Šalia to, kitose urėdijose bus pasirūpinta surasti tetervos lizdų tokiose vietose, kur kurtiniai galėtų natūraliai veistis ir gyventi. Manoma, kad šiam reikalui geriausiai tiktų Lietuvos miškų masyvai: 1. Žalioji giria, Žalgirės urėdija, Panevėžio apskr. 2. Kazlų Rūdos giria, Rūdos urėdija, Marijampolės apskr. 3. Rumšiškių giria, Kauno ur., Kauno apskr. 4. Būdos miškas, Kaišiadorių ur., Trakų apskr. 5. Punios miškas, Alytaus ur., Alytaus apskr.".

Toliau aplinkraštyje rašoma, kad, suradus tetervos lizdą, reikia labai atidžiai stebėti, kol bus pilna dėtis (8—10 kiaušinių), o paskui tetervos kiaušinius pakeisti kurtinių kiaušiniais. Pažymėtina, kad už surastą kurtinės kiaušinį eiguliui buvo mokama po penkis litus, o už tetervos lizdo suradimą — dešimt litų.

Tadas Ivanauskas mokėjo vertingiausias mokslo tiesas išreikšti kiekvienam suprantama forma. Todėl „profesorių Ivanauską" žinojo valstiečiai ir miestiečiai, pradedant tik pramokusiu skaityti moksleiviu, baigiant inteligentu. Jis buvo populiariausias gamtininkas Lietuvoje. Populiarumo ir paprastumo dėka, mokslininkas gaudavo aibę laiškų iš įvairių Lietuvos kampelių, kuriuose buvo keliama daug klausimų, prašoma patarimų, nurodymų. Jau tuo metu daug ką jaudino prasidėjęs intensyvus paukščių nykimas, kurį sukėlė žemėtvarkos reformos. Remdamasis giliu patyrimu, 1932 metais Tadas Ivanauskas rašė:

„*Žmogus gali ir turi tam pasipriešinti.* To reikalauja mūsų sveikas protas, mūsų grožio jausmas, mūsų etika. Aišku, kad nei žemės reformos, nei melioracijos dėl paukščių nesustabdysime, bet užtat turime pagalvoti apie priemones, kad jie galutinai neišnyktų" [237, 253].

Tadas Ivanauskas užmezgė ryšius su tarptautinėmis paukščių globos įstaigomis. Jis įsteigė Tarptautinės apsaugos komiteto Lietuvos skyrių [216]. Kvietė norinčiuosius įstoti į šią organizaciją atsiųsti savo adresus ir pavardes. Steigiamasis šios organizacijos susirinkimas įvyko 1930.VI.18 Kauno universitete, kur Tadas Ivanauskas padarė pranešimą apie paukščių reikšmę, jų nykimo priežastis ir globą. Buvo išrinkta trijų narių komisija: T. Ivanauskas, P. Dovydaitis ir P. Šivickis (P. Gapiškis. Susirinkimas Lietuvos laukinių gyvulių ir paukščių globai organizuoti. „Gamtos draugas", 1930. Nr. 8, p. 113—114).

Tadas Ivanauskas ypatingą dėmesį kreipė į paukščių migracijos tyrimus. Todėl jau pirmose savo publikacijose [5, 51] užsimena apie paukščių migracijos tyrimų reikalingumą, paukščių žiedavimą. Pažymi, kad tokius darbus vykdo vokiečiai Rasytėje, Kuršių nerijoje. Matyt, jau tuo metu jis planavo ir Lietuvoje įkurti paukščių žiedavimo stotį. Nusiskundžia, kad Palangos pajūryje, nors ir traukia paukščiai, bet praskrendantys sparnuočiai nesudaro tokios koncentracijos, kaip Kuršių nerijoje. Mat, tuo metu Klaipėdos kraštas su jam priklausoma Kuršių nerija buvo nuo Lietuvos atskirti.

Nuoširdus bendradarbiavimas ir artimi bičiulystės ryšiai siejo Tadą Ivanauską su Rasytės ornitologinės stoties įkūrėju profesoriumi J. Tynemanu (J. Thieneman) ir vedėju daktaru E. Šiucu (E. Schütz). J. Tynemanas paukščių žiedavimo ataskaitoje (XXIII und XXIV Jahrbericht der Vogelwarte Rossitten (1923 und 1924). Sonderdruck aus: Jurnal für Ornithologie LXXIV. 1926. Heft 1.), išleistoje 1926 m., mini profesorių Tadą Ivanauską. E. Šiucas, vadovaudamas Rasytės stočiai, 1929—1930 metų ataskaitoje ypatingą padėką už bendradarbiavimą reiškia profesoriui Tadui Ivanauskui (XXV Bericht der Vogelwarte Rossitten (1929—1930). E. Schütz. Sonderdruck: der Vogelzug I, 1930, Heft 3, S. 110). Savo ruožtu Tadas Ivanauskas kiekvienoje vėliau išleistoje ataskaitoje apie Lietuvos paukščių žiedavimą dėkodavo šiam ornitologui ne tik už sužieduotų paukščių grįžtamus pranešimus, bet ir vertingus patarimus [282, 300, 355, 371, 389, 406]. Verta pažymėti, kad Tadas Ivanauskas Lietuvoje pradėjo žieduoti paukščius Rasytės žiedais dar prieš paukščių žiedavimo stoties įkūrimą Lietuvoje.

1928 metais išleistoje knygelėje „Paukščių migracijos" [131] Tadas Ivanauskas šį reiškinį traktuoja, remdamasis kitų šalių literatūros duomenimis, nes tuo metu apie Lietuvos paukščių migraciją beveik nebuvo duomenų. Tačiau, spręsdamas šią problemą, jis pateikia ir savų vertingų fenologinių stebėjimų ne tik apie Lietuvos, bet, pavyzdžiui, ir apie Norvegijos Varangerio fiordo, Ledinuotojo vandenyno salų, Prancūzijos paukščius.

Tado Ivanausko iniciatyva Ventės rage paukščių žiedavimo ir stebėjimo stotis buvo įkurta 1929 metais, t. y. dvejais metais anksčiau, negu

Lenkijoje (W. Rydzewski, „Przegląd Zool.", 1970, Nr. 2). Šios stoties veiklos pradžioje paukščiai buvo žieduojami Rasytės žiedais, o 1931 metais — su savais užrašais. Paukščius žiedavo ir stebėjo Ventės rage puikus paukščių žinovas M. Posingis, kuris Tadui Ivanauskui teikdavo ne tiktai žiedavimo duomenis, bet ir fenologinių stebėjimų rezultatus, siųsdavo mokslininkui retesnių paukščių kailiukus, lizdus, kiaušinius.

Iki 1932 metų pabaigos buvo sužieduota 9296 paukščiai ir gauta 77 grįžtami pranešimai apie sužieduotus paukščius. Tuo metu Tadas Ivanauskas įvairiose Lietuvos vietose turėjo maždaug 60—70 žieduotojų. Jų tarpe buvo ir Antanas Vaitkevičius, vėliau paskyręs paukščių migracijos tyrimams visą gyvenimą.

Jeigu Tadas Ivanauskas 1928 metais išleistoje knygelėje „Paukščių migracijos" [131] ir straipsnyje „Naujesnieji paukščių keleivių tyrimai" [231], paskelbtame 1931 metais, rėmėsi kitų kraštų ornitologinių stočių duomenimis, tai jau 1932 metais pateikia savus žiedavimo rezultatus su keturiais žemėlapiais, kuriuose pažymėtos ne tiktai Lietuvos varnėnų, baltųjų gandrų, bet ir pempių, varnų, kovų, juodųjų gandrų, šelmeninių kregždžių, žalvarnių, liepsnelių radimo vietos [282]. Tada išryškėjo Lietuvos varnėnų migracijos eiga ir žiemos buveinės, taip pat tas faktas, kad jaunikliai varnėnai, išskridę iš lizdų, netrukus pradeda kelionę. o pavasarį vėl sugrįžta į savo kraštą, netgi į tą patį lizdą. Tai įrodoma jau savais žiedavimo duomenimis.

Tadas Ivanauskas 1936.XI.30, darydamas pranešimą apie paukščių migraciją prancūzų kalba (Migration des oiseux) antrajame Pabaltijo intelektualinio bendradarbiavimo kongrese, Tartu universitete, pateikė išsamių duomenų ir pirmuosius žemėlapius, rodančius ne tiktai Lietuvos varnėnų (vienas žemėlapis bendras, o septyniuose sužymėtos varnėnų radimo vietos nuo liepos iki vasario mėnesio), bet ir baltųjų gandrų, pempių bei kitų paukščių žiemojimo vietas ir traukimo trasas. Savo pranešimą Tadas Ivanauskas baigė raginimu visiems prisidėti prie paukščių migracijos aiškinimo, prie paukščių globos.

„Migruojantis paukštis yra daugelio kraštų gyventojas. Gimęs šiaurėje, vos tik tapęs skrendančiu ar suaugusiu, jis jau keliauja į pietus arba pietvakarius ir perskrenda daugelį šalių, kad pasiektų žiemojimo buveines. Štai kodėl yra būtinas tautų bendradarbiavimas, jeigu norime gauti tikslių žinių apie paukščių biologiją. Paukščių žiedavimas tai elegantiškas metodas, žadinantis mūsų vaizduotę, leidžia užmegzti ryšius tarp žmonių, atitolusių vienas nuo kito per tūkstančius kilometrų ir kalbančių įvairiomis kalbomis, tačiau susijusių didžiule pagarba gamtos stebuklams. Ne taip jau seniai atsirado naujas gamtos globos, ypač paukščių globos klausimas. Šis klausimas labai paaštrėjo mūsų laikais, kai žmonija, apsiginklavusi mokslo ir technikos pasiekimais, pavojingiausiu būdu grasina gyvūnų egzistencijai" [373].

Tadas Ivanauskas palaikė nuolatinius ryšius ir keitėsi informacija su daugelio Europos bei Afrikos kraštų ornitologinėmis įstaigomis. Iki 1940 metų, t. y. per pirmąjį dešimtmetį, Tadas Ivanauskas išspausdino penkias paukščių žiedavimo ataskaitas [282, 300, 355, 371, 389].

Per pirmąjį dešimtmetį sužieduota 53 450 paukščių: žiedais serijų B (gandro dydžio), C (suopio dydžio), D (varnos dydžio), E (pempės dydžio) 9950 ir mažesniais žiedais F (varnėno dydžio), G (zylės dydžio) 49 500 paukščių. Vidutiniškai per metus buvo sužieduojama po 5000—6000 paukščių. Per tą laikotarpį buvo gauta 663 pranešimai, daugiausia iš užsienio, apie nušautus, sugautus arba rastus negyvus mūsų žiedais žieduotus paukščius. Taip pat Lietuvoje buvo rasta paukščių, žieduotų užsienio ornitologinių stočių žiedais.

Remiantis šiais pirmojo dešimtmečio paukščių žiedavimo rezultatais, išryškėjo kai kurių Lietuvos paukščių migracijos trasos ir jų žiemos buveinės. Tačiau 1939 metų kovo mėnesį netekome Klaipėdos krašto su ten buvusia stambiausia paukščių žiedavimo stotimi Ventės rage ir prityrusiu paukščių žinovu M. Posingiu. Bet atgavus Vilniaus kraštą ir profesoriui Tadui Ivanauskui suintensyvinus paukščių žieduotojų būrio, kurį tuo metu sudarė 130 žmonių, veiklą, buvo tikimasi bent iš dalies išlyginti tą nuostolį.

Tačiau antrasis pasaulinis karas nutraukė paukščių žiedavimo darbus. Po karo zoologijos muziejus, jau nepriklausydamas universitetui, tapo paukščių žiedavimo centru ir žiedavo daugiausia vietinės populiacijos paukščius (lizduose esančius jauniklius). Pagaminti nauji žiedai su užrašu „Musee Zool. Kaunas Lithuanie", kuriais buvo žieduojama iki 1951 metų. Vėliau, centralizacijos sumetimais, buvo rekomenduota paukščius žieduoti sąjunginio paukščių žiedavimo centro žiedais su užrašu „Moskwa". 1951—1967 metais ir buvo žieduojama šiais žiedais. Zoologijos muziejaus iniciatyva 1959 metais Ventės rage pastatytas didelis specialus tinklas (modifikuotas Helgolando tipo) migruojantiems paukščiams gaudyti. Analogiškas tinklas pastatytas Kuršių nerijoje (31,4 km nuo Klaipėdos). Šiuose stacionariniuose žiedavimo punktuose kiekvienais metais rudeninės paukščių migracijos metu sužieduojama 10 000—13 000 paukščių. Ventės rago ir Neringos žiedavimo punktų darbo sėkmę laiduoja ir tai, kad vadinamajame „Baltijos jūros paukščių traukimo take" yra visa grandinė paukščių žiedavimo stočių (Latvijoje prie Papės ežero, Kaliningrado srityje — Rybačij (buv. Rasytė), Lenkijoje — Vislana Merzėja ir kt.), iš kurių gaunama nemaža pranešimų apie mūsų žieduotus paukščius, keičiamasi informacine medžiaga.

Nuo 1954 metų suaktyvintas vandens paukščių žiedavimas Žuvinto rezervate. Naudojant trikampio formos užtveriamuosius tinklus, pradėta daugiau žieduoti besišeriančių vandens paukščių: ančių ir laukių. 1954—

1955 metais apžieduotos 87 gulbės nebylės, apie kurių žiemojimo vietas iki tol duomenų neturėjome.

Nuo 1968 metų mūsų respublikoje paukščiai vėl žieduojami Lietuvos paukščių žiedavimo centro žiedais su užrašu „Mus. Zool. Kaunas Lituania" ir „Mus. Zool. Lituania" (skirtingai nuo ankstesnių dabartiniai žiedai neturi serijas skiriančių raidžių, o turi tik eilės numerį).

Iki 1972 metų Lietuvoje apžieduota daugiau kaip ketvirtadalis milijono įvairių rūšių paukščių ir gauta beveik 2000 pranešimų.

Profesorius Tadas Ivanauskas nuolat domėdavosi paukščių žiedavimu ir visuomet pritardavo jo plėtimui. Apsilankęs Ventės rage prie pirmą kartą pastatyto didelių gabaritų tinklo paukščiams gaudyti, profesorius nuotaikingai palinkėjo sugauti tiek paukščių, kiek tinkle akučių. Linkėjimai pildosi...

Remdamasis dideliu patyrimu ir gausiomis paukščių kolekcijomis, Tadas Ivanauskas parengė seniai lauktą knygą, kuri išėjo 1931 metais. Tai „Vadovėlis Lietuvos paukščiams apibūdinti su trumpu jų aprašymu ir 207 paveikslais" [10] — pirmoji knyga lietuvių kalba atskirai faunos grupei apibūdinti, kurioje pateikta tobula lietuviška ornitologinė terminija. Ši knyga tų laikų visuomenei buvo labai reikalinga: Kauno universitete buvo rengiami biologai, mokyklose dėstoma zoologija ir organizuojamos „Paukščių dienos". Pats mokslininkas vadovėlio pratarmėje rašo, kad, dirbdamas pedagoginį darbą universitete ir aukštesniojoje miškų mokykloje, įsitikino tokio vadovėlio reikalingumu. Atsižvelgdamas į tai, kad vadovėliu galėtų naudotis kiekvienas, nors ir mažai besiorientuojantis ornitologijos srityje, jis stengėsi vadovėlį parašyti kiek įmanoma paprasčiau ir suprantamiau.

Vadovėlyje paukščiams apibūdinti naudojama Reichnovo paukščių klasifikacijos sistema. Tadas Ivanauskas rašo, kad, rengdamas vadovėlį, jis paėmė Reichnovo sistemą iš veikalo „Die Vögel, Handbuch der systematische Ornithologie" (1913) todėl, kad pagal šią klasifikaciją lengviau ir patogiau susipažinti su mūsų krašte gyvenančiais paukščiais. Šios sistemos jis laikėsi ir vėliau, rengdamas pirmąjį „Lietuvos paukščių" tomą.

Vadovėlis svarbus ir kalbotyros požiūriu. Tadas Ivanauskas, kaip aiškėja iš jo susirašinėjimo su Panevėžio gimnazijos mokytoju gamtininku J. Elisonu, daugelį metų stropiai rinko, lygino ir tikrino lietuviškus paukščių pavadinimus. Taigi vadovėlis yra kartu ir oficialus 288 paukščių rūšių lietuviškų pavadinimų sąrašas.

Profesoriaus Tado Ivanausko moksliniame palikime svarbiausia vieta tenka monografijai „Lietuvos paukščiai".

„Lietuvos paukščių" trečiame tome, išleistame 1964 metais, Tadas Ivanauskas rašo, kad, rengdamas knygą, jis rėmėsi savais stebėjimais, kuriuos pradėjo nuo 1901 metų, bet iš pradžių tie stebėjimai buvo atsi-

tiktinio pobūdžio. Tik nuo 1922 metų, įsisteigus Kaune zoologijos muziejui, jo stebėjimai tapo organizuoti [21]. Taigi galima sakyti, kad „Lietuvos paukščiai" yra pusės šimtmečio kūrybinės veiklos vaisius.

Šiandien būtų labai įdomu pasekti, kaip, ruošiant monografiją, buvo renkama stebėjimų medžiaga, literatūra, atliekami eksperimentai, bet memuarinės literatūros apie „Lietuvos paukščius" nepavyko rasti, o gal ir visai jos nėra, tad tenka pasirinkti kitą kelią: pabandyti atkurti nors kai kuriuos Tado Ivanausko mokslinio darbo, rengiant „Lietuvos paukščių" tritomį, etapus.

Tadas Ivanauskas priklausė tai mokslininkų kategorijai, kurių stebėjimų duomenys ir išvados ilgai neužsiguli stalčiuje. Tokie mokslininkai, puikiai suprasdami savo pareigą visuomenei, visada stengiasi, kad mokslo pasiekimai būtų kuo greičiau jai prieinami. Tą visada pabrėždavo pats Tadas Ivanauskas, tai matyti ir iš jo kūrinių. Netrukus po Lietuvos gamtos tyrimo stoties įkūrimo jis pateikia šios stoties tyrinėtojų sudarytą Lietuvos paukščių sąrašą [51]. Ir nuo to laiko tą sąrašą mokslininkas pildė ir tobulino ne tik tol, kol jis virto monografija, bet ir vėliau, kai rengė antrąjį „Lietuvos paukščių" leidimą. Tad yra pagrindo teigti, jog „Lietuvos paukščiai" buvo pradėti rengti jau 1922 metais. Paukščių migracijos klausimais, kurie vėliau įėjo į pirmojo tomo bendrąją dalį, jis rašė 1924 metais [58], apybraižas apie atskirus paukščius — gandrą ir ūsuotąją zylę — paskelbė 1925 metais [63, 68]. Pavyzdžiui, 1925.V.18 Tadas Ivanauskas pirmasis rado ūsuotąją zylę (*Panurus biarmicus* L.) Žuvinto ežere ir jau tais pačiais metais paskelbė duomenis apie ją universiteto Gamtos-matematikos mokslų fakulteto darbuose.

Ypač plačios perspektyvos skelbti ornitologinių tyrimų medžiagą Tadui Ivanauskui atsivėrė 1927 metais, kai Lietuvos Taisyklingos medžioklės ir žūklės draugija pradėjo leisti žurnalą „Medžiotojas". Šio žurnalo redaktoriumi buvo išrinktas Tadas Ivanauskas. Jau pirmame įžanginiame straipsnyje žurnalo redaktorius skundžiasi: „Bendradarbių pavyko sumedžioti labai menką būrelį; trys ketvirčiai numerio teko prirašyti dviem vyrams, stovintiems arčiau prie žurnalo redakcijos. Seniai būtumėm paleidę mūsų pirmąją kregždę, bet neturėjome raštų, neturėjome ir rašytojų" („Medžiotojas", 1927, Nr. 1, p. 1). Šios karčios eilutės ne tik puikiai iliustruoja tų metų biologų ir galinčiųjų rašyti, nors ir taikomosios biologijos klausimais, padėtį Lietuvoje, bet taip pat ir pažymi, kad Tadas Ivanauskas buvo vienas pagrindinių autorių, sugebėjusių užpildyti zoologinės krypties žurnalo puslapius. Tame pačiame „Medžiotojo" numeryje jis išspausdino savo straipsnius apie kilniuosius erelius, Švedijoje žieduotą rudagalvį kirą, duomenis apie Lietuvos gyvūnų anketą [82] ir kt.

Antrajame minimo žurnalo numeryje jis pateikia apybraižą apie kurapką [119]. Nors šis straipsnis buvo skiriamas tų laikų medžiotojams ir iš esmės yra daugiau biotechninio pobūdžio, bet daugelis šio straipsnio minčių, pavyzdžiui, apie kurapkų naudą, racionalų medžiojimą, globą, jų priešus, lizdavietes ir dirbtinį auginimą, po daugelio metų nuo to straipsnio paskelbimo pateko į „Lietuvos paukščius".

Straipsnį „Dėl mūsų plėšriųjų paukščių", išspausdintą tame pačiame „Medžiotojo" numeryje, būtų galima pavadinti trumpomis tezėmis didžiuliam „Lietuvos paukščių" antro tomo skyriui apie plėšriųjų būrį. Nors tai palyginti trumpas straipsnis (4 psl.), bet jame glaustai išdėstytos visos pagrindinės būsimos monografijos skyriaus mintys. Jau tada jis nurodė Lietuvoje aptinkamų plėšriųjų paukščių rūšių skaičių. „Neskaitant kai-kurių labai retų rūšių, Lietuvoje pasitaiko 22 rūšys dieninių plėšriųjų paukščių ir 10 naktinių arba pelėdų" [104]. Į „Lietuvos paukščių" II tomą jis įtraukė 26 plėšriųjų būrio grifų ir sakalinių šeimų rūšis ir 13 pelėdų būrio rūšių. Minėtame straipsnyje T. Ivanauskas griežtai pasipriešina tais laikais vyravusiam požiūriui į plėšriuosius paukščius, kaip žalingus žemės ūkiui ir medžiojamajai faunai. Mintis apie plėšriųjų paukščių globą Tadas Ivanauskas daug kartų skelbė periodinėje spaudoje, bet „Lietuvos paukščių" II tome jos yra susistemintos ir pagrįstos naujausiais plėšriųjų paukščių mitybos tyrinėjimais, savais stebėjimais ir literatūros duomenimis.

1928 metų gruodžio 20 dieną spaudoje pasirodo Tado Ivanausko straipsnis „Kurtinys" [120]. Šiam paukščiui autorius paskyrė ypač daug meilės ir literatūrinio talento. Minėtasis visiškai išbaigtas straipsnis apie atskirą paukščio rūšį vėliau įėjo į monografiją „Lietuvos paukščiai". Čia labai nežymiai buvo pakeista jo kompozicija, pritaikant bendrajam medžiagos dėstymo planui, ir įdėti kai kurie vėlesnių laikų papildymai apie kurtinių Lietuvoje būklę.

Būdamas labai nuoseklus ir laikydamasis savo principo kuo greičiau paskleisti visuomenėje mokslo žinias, „Medžiotojo" žurnale jis išspausdina straipsnį „Raktas plėšriesiems Lietuvos paukščiams apibūdinti" [182]. Paukščių sistematikoje plėšriųjų paukščių grupė niekada nebūna aprašoma pirmoje vietoje, tad gali kilti klausimas, kodėl Tadas Ivanauskas pirmiausia aprašė plėšriuosius paukščius. Iki minėtojo straipsnio pasirodymo Tadas Ivanauskas buvo jau paskelbęs vienuolika straipsnių vien tik apie plėšriuosius paukščius. Šiuose straipsniuose jis kėlė šių paukščių apsaugos klausimus, aiškino jų naudą ir žalą, apgailestaudavo, kad medžiotojai, visai neskirdami plėšriųjų paukščių rūšių, naikina visus plėšrūnus iš eilės. Štai kodėl mes manome, jog „Raktą plėšriesiems paukščiams pažinti" Tadas Ivanauskas paskelbė pirmiausia, vadovaudamasis praktiškais sumetimais.

Jis ne kartą pabrėždavo, kad be gyvūnų pažinimo negali būti nei racionalios jų globos, nei pakankamai efektyvios jų apsaugos. Praktika tai patvirtino. Plėšriųjų paukščių skaičiaus mažėjimo problema nenustojo savo reikšmės ir šiandien. Vėliau Tadas Ivanauskas dažnai grįždavo prie šios problemos.

Atsižvelgiant į tai, kad „Raktas" buvo skiriamas ne zoologams, o plačiajai visuomenei, jis buvo kiek supaprastintas, kad juo galėtų naudotis kiekvienas. Prie trumpo morfologinio rūšies aprašymo pateikiama šiek tiek žinių apie tos rūšies paukščius Lietuvoje: kur aptinkami, kada atskrenda ir išskrenda, peri Lietuvoje, ar ne. Taip pat vienu kitu žodžiu pažymima, kuo minta. Aprašydamas globotinas plėšriųjų paukščių rūšis, Tadas Ivanauskas būtinai pabrėžia jų naudą. Nors straipsnis nedidelis, dešimt puslapių, bet jame aprašytos 38 plėšriųjų paukščių rūšys. Pats Tadas Ivanauskas šį „Raktą" dar vadina visų žinomų ir pas mus pasitaikančių plėšriųjų paukščių sąrašu.

Sekančiame „Medžiotojo" numeryje Tadas Ivanauskas išspausdina straipsnį „Raktas Lietuvos paukščiams apibūdinti" [212]. Būdinga tai, kad straipsnyje nėra jokios įvadinės dalies, o iš karto pradedamas gulbių, žąsų ir ančių šeimų apibūdinimas. Nors šis „Raktas" apima tik minėtąsias šeimas, bet iš pavadinimo galima spręsti, jog tai žurnalui pritaikyta ištrauka iš jau parengto veikalo. Straipsnio struktūra tokia pati, kaip ir apie plėšriuosius paukščius. Pateikiami 31 gulbių, žąsų ir ančių šeimų rūšies apibūdinimai ir trumpi aprašymai, t. y. lygiai tiek, kiek jų aprašyta ir tuo metu rengiamame vadovėlyje paukščiams apibūdinti.

Suprasdamas atskirų paukščių grupių pažinimo svarbą, jis įteikė miškininkų žurnalo „Mūsų girios" redakcijai straipsnį „Lietuvos geniams apibūdinti raktas" [249].

Kalbant apie monografijos „Lietuvos paukščiai" gimimo istoriją, pravartu pacituoti ištrauką iš „Vadovėlio Lietuvos paukščiams apibūdinti", kurioje Tadas Ivanauskas pirmą kartą paaiškina, ką jis turi omenyje, rašydamas „Lietuvos paukščiai": „Išsitaręs „Lietuvos paukščiai", turiu visų pirma paaiškinti, ką tas posakis reiškia. Lietuvos paukščiais vadinsime ne tik tas rūšis, kurios Lietuvoje peri, bet ir visas tas, kurios perėdamos kituose kraštuose, per Lietuvą perskrenda. Taip pat Lietuvos paukščiais vadinsime ir tuos, kurie retkarčiais Lietuvoje apsilanko, ar tik atsitiktinai užklysta ir nors vieną sykį buvo pastebėti. Šiuo būdu nuvokiamą mūsų krašto paukščių fauną sudaro apie 260 rūšių, bet tame skaičiuje yra kelios dešimtys labai retų rūšių. Šio veikalo tekste šiek tiek prasilenkta su aukščiau paminėtais nuostatais ir išvardytos 288 paukščių rūšys. Tatai padariau šiais sumetimais: mūsų kaimyninių kraštų ornitofaunos sąrašai yra kur kas didesni, pav., Rytprūsiai (anot Tischler) turi 305 paukščių rūšių, Latvija kartu su Estija (anot A. Grosse ir N. Transehe) 307, Lenkija (anot W. Taczanowski) 320 rūšių, bet tie kraš-

tai paukščių faunos atžvilgiu yra gerai ištirti, o Lietuva dar tebelaukia savo eilės. Per tat galima spėti, kad mūsų krašto ornitofaunos sąrašas turės padidėti ir susiartinti su kaimyninių kraštų sąrašais. Turėdamas tatai galvoje, į šį veikalėlį įterpiau ir tas rūšis, kurios Lietuvoje nebuvo pastebėtos, bet galėtų būti pastebėtos" [10].

Šių principų Tadas Ivanauskas laikėsi ir vėliau, kai buvo rašoma ir leidžiama monografija „Lietuvos paukščiai". Aukščiau cituotą ištrauką Tadas Ivanauskas įdėjo ir į „Lietuvos paukščių" pirmojo tomo pirmą leidimą [15], ir į antrą leidimą 1957 m. [21].

Jau 1933 m. T. Ivanauskas pradeda spausdinti „Medžiotojo" žurnale seriją straipsnių „Antys" [262]. Šie paukščių aprašymai, išspausdinti žurnale, įdomūs tuo, kad vietomis jų tekstai beveik nesiskiria nuo tų pačių rūšių paukščių aprašymų, vėliau išspausdintų pirmame „Lietuvos paukščių" tome. Teisybė, visiškos analogijos nei sistematiniame aprašyme, nei medžiagos išdėstyme nėra, bet tai, matyt, nulėmė žurnalo specifika. Žurnalas pirmiausia buvo skiriamas medžiotojams, tad tikriausiai dėl to pirmasis aprašymas buvo įdėtas apie didžiąją antį. Nardančiųjų ir plaukiojančiųjų ančių grupių aprašymo tvarka taip pat nesutampa, bet ir tai, matyt, nulėmė žurnalo specifika — Lietuvoje medžioklės požiūriu plaukiojančios antys yra svarbesnės.

Straipsnių serijoje „Antys" T. Ivanauskas 1933—1934 metais aprašė 19, o pirmajame „Lietuvos paukščių" tome — 20 rūšių. Knygoje daugelio rūšių aprašymai yra išplėsti ir papildyti, tad iš čia matyti, kaip autorius visą laiką pildė ir tobulino savo veikalą. 1934 metais jis išspausdino analogiško pobūdžio straipsnį „Kragai" [292], 1935 metais, laikydamasis anksčiau minėtojo principo, pateikė straipsnį „Narūnai" [326]. 1936 metais per du „Medžiotojo" numerius išspausdina straipsnį „Lietuvos laukinės žąsys" [350], žurnale „Gamta" — „Grifai Lietuvoje" [342] ir „Lietuvoje perinčios laukinės gulbės" [349], „Mūsų giriose" — „Kormoranas" [367].

Tokio pobūdžio Tado Ivanausko publikacijos pasibaigia 1936—1937 metais. Iš to galima būtų spręsti, kad maždaug tuo metu pagrindinis monografijos pirmojo tomo rengimo darbas buvo baigtas, nes 1938 metais iš spaudos išeina „Lietuvos paukščių" pirmo tomo pirmoji laida, kurioje kaip tik ir aprašytos alkų, narūnų, audrapaukščių, kirų, kormoranų, pelikanų, dančiasnapių, ančių, žąsų ir gulbių grupės.

Nuo 1939 metų Tadas Ivanauskas pradeda skelbti medžiagą apie kitas paukščių grupes, kurios vėliau pateko į antrą ir trečią monografijos tomus. Pažymėtinas jo straipsnis „Slanka" [392] ir T. Zubavičiaus straipsnis „Nendrinė lingė", kurį jis, Tado Ivanausko paskatintas, parengė spaudai iš savų stebėjimų Žuvinto ežere (T. Zubavičius, Nendrinė lingė (*Circus aeruginosus* L.), „Medžiotojas", 1939, Nr. 33, p. 1—4). Taip pat Tadas Ivanauskas per spaudą supažindino visuomenę su gamtos apsau-

gos padėtimi Žuvinto rezervate (Žuvinto ežero sargo T. Zubavičiaus laiško, rašyto prof. T. Ivanauskui, nuorašas. 1938 m. lapkričio 2 d. „Medžiotojas", 1939. Nr. 33, p. 19—20). Ši medžiaga vėliau taip pat pateko į monografiją. 1940 m. jis išspausdina straipsnį „Gargatūnas", kuriuo monografijoje papildė tetervinų šeimos rūšių aprašymus [397].

Tai buvo paskutinis tokio pobūdžio jo straipsnis, nes dėl prasidėjusio Didžiojo Tėvynės karo Tadas Ivanauskas nebeturėjo galimybių tęsti šią veiklą, be to, antros ir trečios „Lietuvos paukščių" knygos rašymo darbai buvo gerokai pasistūmėję į priekį. „Lietuvos paukščių" antroji knyga išėjo iš spaudos 1949, trečioji — 1955 metais. Po dvejų metų (1957 m.) pasirodo pirmos knygos antroji laida, 1959 metais — antros knygos antroji laida, 1964 metais — trečios knygos antroji laida.

Studijuojant „Lietuvos paukščius", paaiškėja viena labai svarbi aplinkybė. Tadas Ivanauskas, organizuodamas Gamtos tyrimo stoties darbą, rengdamas Lietuvos gyvūnijos sąrašą arba kreipdamasis į gamtos mylėtojus su prašymu pateikti duomenų apie įvairius gyvūnus, visada pabrėždavo, kas apie juos yra žinoma, o kas — ne. Per paskaitas studentams jis visada pažymėdavo dar neaiškių mokslui reiškinių svarbą arba duomenų iš Lietuvos trūkumą apie vieną ar kitą gyvūną. Šio principo jis laikosi ir monografijoje. Tai ne tik nemenkina jo pateikiamų žinių vertės, bet, priešingai, yra didžiulis privalumas, nes iš šių autoriaus pastabų ir nurodymų galima susidaryti vaizdą apie Lietuvos paukščių ištirtumo būklę ir net numatyti tolesnių ornitologinių tyrimų perspektyvas.

Tado Ivanausko pastabas apie Lietuvos ornitologijos „baltąsias dėmes" būtų galima suskirstyti į 5 grupes: 1) neaiškūs paukščių organizmo pažinimo momentai (anatomija, fiziologija, biochemija); 2) paukščiai, kurių įtraukimas į Lietuvos ornitofaunos sąrašą dar reikalauja patvirtinimo; 3) kol kas neaiškūs migracijos klausimai; 4) dar nepakankamai ištirti veisimosi ciklo reiškiniai; 5) kai kurie neišspręsti paukščių ekologijos klausimai. Štai keli pavyzdžiai, kurie rodo, kaip Tadas Ivanauskas rūpinosi tolesniais tyrimais, mokslinių žinių tikslinimu ir pažanga.

Rašydamas apie pietinį purplelį (*Streptopelia decaocto*), jis pažymi, kad apie šio paukščio matmenis ir ekologiją duomenų yra nedaug (I t., p. 151, 153), tačiau 1964 metais „Lietuvos paukščių" trečio tomo pabaigoje įdeda naujausių savo ir kitų ornitologų stebėjimų duomenis (p. 371). Tadas Ivanauskas kviečia ornitologus ir natūralistus padėti tikslinti Lietuvos faunos sąrašą. Antrosios grupės klausimai liečia traukimo metu Lietuvoje pastebimas paukščių rūšis, paukščius, kurie peri Lietuvai artimuose kraštuose ir todėl gali ir pas mus perėti, atsitiktinai Lietuvoje pasitaikančias paukščių rūšis ir tas rūšis, kurios Lietuvoje peri, bet jų lizdai dar nesurasti. Šiuos klausimus jis kelia, aprašydamas plokščiasnapį bėgiką (I t., p. 228), mažąją kuolingą (I t., p. 255), paprastąjį kirą (I t.,

p. 288). Paprastojo kiro istorija gali būti pavyzdys, kaip Tado Ivanausko klausimai stimuliavo kitų ornitologų tyrimus. 1962 metais J. Stašaitis Kretuono ežere atrado paprastojo kiro lizdą, stebėjo jį ir perdavė duomenis Tadui Ivanauskui, kuris juos paskelbė „Lietuvos paukščių" trečio tomo papildyme.

Tokio pobūdžio klausimai liečia ir kitas paukščių rūšis: kalnų kielę, baltagurklį strazdą, akmenę, kūdrinį tilviką, mažąją kuolingą, tripirštį kirą, plėšikus, ilgauodegę žuvėdrą, bitininką, čimčiaką, pušinį kryžiasnapį, rusinę startą, sodinį liputį, baltabruvį nykštuką, baltakaklę musinukę, avocetę, laibasnapę kuolingą, sidabrinį kirą, pentinuotąją startą, žydriąją zylę, riešutinę, rudagalvį kalviuką, vandeninį strazdą, remezą. Remezos aprašymas antrame trečio tomo leidime buvo papildytas G. Tursos ir A. Navasaičio stebėjimų duomenimis.

Ypač plačias perspektyvas tyrinėtojams Tadas Ivanauskas nurodė, aprašinėdamas įvairių paukščių veisimosi ciklo reiškinius. Štai kelios paukščių rūšys, kurių veisimosi biologiją Tadas Ivanauskas pataria aiškinti detaliau: virbė, fazanas, karvelis purplelis, gervė, morneiis, juodkrūtis bėgikas, mažutis bėgikas, laplandinis griciukas, slanka, žalvarnis, tulžys, kukutis, geniai (žalioji meleta, vidutinis margasis genys, mažasis genys, baltnugaris genys), čiurlys, šarka, svilikas, žaliukė, juodagalvė sniegena, raudongalvė sniegena, pušinė sniegena, eglinis kryžiasnapis, naminis žvirblis, geltonoji starta, dirvinis vieversys, ligutė, rudagalvis kalviukas, dirvoninis kalviukas, geltonoji kielė, uodeguotoji zylė, ūsuotoji zylė, juodakaktė medšarkė, plėšrioji medšarkė, šiaurinė pečialinda, upinis žiogelis, nendrinis žiogelis, margasis žiogelis, ežerinė nendrinukė, vandeninis strazdas, blezdinga, langinė kregždė.

Tado Ivanausko pastabos atskirų paukščių rūšių ekologijos klausimais stimuliavo kitų Lietuvos ornitologų mokslinę veiklą.

Iš Tado Ivanausko „Lietuvos paukščių" mokėsi jau ne viena ornitologų karta. Ši knyga atliko ne tik didžiulį mokslinį vaidmenį, bet ir išpopuliarino žinias apie paukščius plačiojoje visuomenėje, nes ją pirkdavo, mielai skaitydavo ir ne specialistai. Be to, reikia pažymėti, kad Tado Ivanausko „Lietuvos paukščiai" buvo pirmoji tokio pobūdžio monografija, išleista Pabaltijyje.

Knygai apie paukščius Tadas Ivanauskas atidavė ir paskutines savo gyvenimo dienas, padovanodamas gausiems skaitytojams įdomų ir vertingą veikalą „Pasaulio paukščiai" [35]. Ši paskutinioji mokslininko knyga — dar vienas gražus darbštumo ir nepaprastos kūrybinės energijos pavyzdys.

Mūsų respublikos skaitytojai pirmą kartą susilaukė veikalo, kuriame galima rasti įvairiapusiškų žinių apie viso pasaulio paukščius, platūs skaitytojų sluoksniai gali susipažinti su tolimiausių kraštų sparnuočiais,

visa šia nepaprastai įvairia ir įdomia stuburinių gyvūnų grupe. „Pasaulio paukščiai" iš karto tapo parankine studentų, mokytojų, visų gamta besidominčių žmonių knyga. Šis veikalas turi neabejotinos mokslinės vertės, parašytas paprasta ir mažiau pasiruošusiam skaitytojui suprantama kalba. Tai būdingas Tado Ivanausko, puikiai mokėjusio rasti vidurį tarp mokslinio ir populiaraus dėstymo, knygų bruožas, patraukęs jas skaityti ir pamėgti plačiausius gyventojų sluoksnius.

Knygoje po trumpo įvado duodama pasaulio paukščių sisteminė apžvalga. Nemažai vietos skiriama mūsų vietiniams paukščiams. Tad skaitytojai gali susidaryti vaizdą apie mūsų ornitofaunos vietą visame paukščių pasaulyje, įvairių grupių giminystės laipsnį ir kt. Tačiau didžiausias šio veikalo privalumas yra tas, kad jis supažindina mus su tolimų kraštų mažai pažįstamais paukščiais.

Aprašydamas įvairią ir nepaprastai gausią pasaulio ornitofauną, Tadas Ivanauskas, be literatūros duomenų, labai dažnai remiasi savo paties stebėjimais, gausiose ekspedicijose surinkta medžiaga. Griežtos, mokslinės žinios dažnai paįvairinamos gyvu ir patraukliu pasakojimu, patirtų įspūdžių aprašymu. Ypač dažnai mokslininkas prisimena savo ekspediciją Brazilijoje, daugelį Pietų Amerikos sparnuočių aprašo, pateikdamas savo prisiminimus.

Rašydamas „Pasaulio paukščius", Tadas Ivanauskas atliko dar vieną svarbų ir didelį darbą — daugeliui pasaulio paukščių davė lietuviškus vardus. Iki šio veikalo labai daug paukščių, netgi didelės jų sisteminės grupės neturėjo savo pavadinimų mūsų gimtąja kalba. Ir mokomajame, ir leidybiniame darbe tai buvo dažnai sunkiai nugalima kliūtis. Todėl ši knyga svarbi taip pat leidėjams, vertėjams, žodynų ir enciklopedijų kūrėjams.

TERIOLOGIJA, HERPETOLOGIJA

Iki XX a. pradžios apie žinduolius, roplius ir varliagyvius Lietuvoje buvo surinkta šiek tiek duomenų kai kurių XVIII a. pabaigos ir XIX a. pradžios gamtininkų darbuose (G. Rzączynski, Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Litvaniae annexarumque provinciarum, in Tractatus XX Divisia, Sandomiriae. 1721; R. Ladowski, Historia naturalna kraju Polskiego czyli zbior krótki przez Alfabet ułożony Zwierząt, Roslin i Minerałów znajdujących się w Polszcze i Litwie. Kraków, 1804; S. B. Jundziłła, Zoologia krótko zebrana, t. 1 — Zwierząta ssące. Wilno, 1827; A. Plater, Spis zwierząt ssących, ptaków i ryb krajowych. Wilno, 1852 ir kt.). Tačiau šių autorių veikaluose pateiktos žinios toli gražu neatspindėjo pilnutinio Lietuvos gyvūnijos vaizdo. Pagaliau antroje XIX a. pusėje visai nutrūko bet kokie gamtos tyrinėjimai, ir laikotarpis „lig

mūsų dienų gali būti apibrėžtas, kaipo pilniausias nedarbas mūsų gamtos pažinimo srity",— rašė Tadas Ivanauskas 1921 m. žurnale „Kosmos" [45].

Savo veiklos pradžioje Tadas Ivanauskas pirmiausia siekė sudaryti kuo pilnesnius Lietuvos faunos sąrašus, kaip sakoma, inventorizuoti fauną.

Pirmieji Tado Ivanausko Lietuvos faunos tyrimų rezultatai apibendrinti 1922 metais žurnale „Kosmos" straipsnyje „Lietuvos Gamtos tyrimo stoties 1920—1921 m. darbų apyskaita su pastabomis apie Lietuvos fauną apskritai" [51]. Čia randame pirmuosius Lietuvos varliagyvių, roplių, paukščių ir žinduolių faunos sąrašus su pastabomis, kurios rūšys yra paprastos, plačiai aptinkamos, kurios — retos, saugotinos. Visoms rūšims greta lotyniškų duoti ir lietuviški pavadinimai.

Iš šio darbo sužinome, kad Lietuvoje rasta vienuolika rūšių varliagyvių *(Amphibia)*: tritonų (čia vadinamų goniais) — dvi, rupūžių — trys ir varlių — šešios rūšys. „Daugiau rūšių vargiai bebus rasta mūsų krašte ir manau, kad pridedamas čia sąrašas nepasikeis ir ateityje",— rašė Tadas Ivanauskas. Kaip parodė vėlesni tyrinėjimai, šis jo teiginys pasitvirtino. Tiesa, Lietuvos varliagyvių sąraše jis dar mini salamandrą *(Salamandra maculosa)*, bet pažymi, kad šios rūšies pats nėra radęs, tik girdėjęs, kad ji pastebėta Rūdninkų girioje, netoli Vilniaus. Iš tikrųjų nei pats Ivanauskas, nei kiti zoologai, tyrinėję Lietuvos varliagyvių fauną vėliau, salamandros neaptiko. Taigi pateikta pirmoji informacija, matyt, buvo klaidinga.

Roplių *(Reptilia)* faunos sąraše Tadas Ivanauskas nurodo septynias rūšis: driežų — tris rūšis (driežas gyvavedis, driežas vikrusis ir gluodenas), gyvačių — vieną, žalčių — dvi (paprastasis ir lygusis) ir vėžlių — vieną rūšį. Tai yra pilnas Lietuvos roplių sąrašas, nepakitęs iki šių dienų.

Tado Ivanausko vėlesnių darbų sąraše randame tik keletą straipsnių, liečiančių daugiausia nykstančias rūšis (pvz., vėžlį, žalčius). Juose reiškiamas susirūpinimas šių rūšių likimu, aiškinamos jų nykimo priežastys [264, 376, 537 ir kt.]. Taigi mokslininkas varliagyvių ir roplių detaliau netyrinėjo. Nežiūrint to, jo pastangomis sukaupti duomenys apie šiuos gyvūnus nenustojo savo reikšmės iki šiol, nes tai yra pirmoji grynai lietuviška medžiaga, davusi pagrindą tolesniems tyrimams.

Tadas Ivanauskas kur kas didesnį dėmesį skyrė Lietuvos žinduolių faunai, ypač medžiojamiesiems žvėrims. Jo publikacijų sąraše straipsnių ir leidinių apie Lietuvos žinduolius bus apie 15 procentų. Ypač daug apie žinduolius Tadas Ivanauskas rašė nuo 1920 iki 1930 metų (26 procentai visų tuo laikotarpiu paskelbtų straipsnių). Vėlesniais metais jo publikacijos teriologiniais klausimais siekia apie dešimt procentų visų straipsnių.

Jau minėtame straipsnyje „Lietuvos Gamtos tyrimo stoties 1920 ir 1921 m. darbų apyskaita..." [51] pateikiamas Lietuvos žinduolių *(Mam-*

malia) rūšių sąrašas, iš viso 35 rūšys. Tai, žinoma, dar nepilnas sąrašas, bet jis yra pirmasis ir sudarytas, remiantis faktine Lietuvoje surinkta medžiaga. Tuo jis yra ypač vertingas. Į šį sąrašą buvo įtrauktos dar ne visos šikšnosparnių ir pelinių graužikų rūšys, jame visai neminimos miegapelės. Suprantama, per tokį trumpą laiką pilnesnio sąrašo buvo neįmanoma sudaryti, juo labiau, kad ir medžiagos rinkti nebuvo kam. Skelbiamų sąraše gyvūnų rinkinius surinko pats Tadas Ivanauskas tik su vienu etatiniu pagalbininku. Visuomenė mažai padėjo, nes „beveik neturime *gyvosios gamtos mylėtojų, ar bent asmenų, nuvokiančių randamų* zoologijos objektų vertenybę ir mokančių juos tinkamai sunaudoti",— rašė Tadas Ivanauskas „Apyskaitoje" [51].

Pateikdamas Lietuvos žinduolių sąrašą, Tadas Ivanauskas nurodo, kurios rūšys yra paprastos, visur aptinkamos, kurios nyksta ir reikalauja žmogaus globos. Iš pastarųjų minimas bebras, lūšis, briedis, europinė audinė. Po pirmojo pasaulinio karo šie žvėrys Lietuvoje buvo didelė retenybė. Straipsnyje nurodytos konkrečios vietos, kur tuo metu jų dar buvo. Lyginant su dabartiniu laikotarpiu, šie duomenys leidžia susidaryti vaizdą apie žinduolių faunos būklę trečiojo mūsų amžiaus dešimtmečio pradžioje ir apie tuos pakitimus, kurie įvyko iki pastarųjų metų.

Duomenis apie atskiras žinduolių rūšis Tadas Ivanauskas rinko ir vėliau, nors pagrindinį dėmesį skyrė nykstantiems gyvūnams. Periodinėje spaudoje randame nemaža jo straipsnių apie didžiausią Lietuvos žinduolių atstovą — stumbrą. Juose smulkiai nušviečiama stumbrų išnykimo istorija ir priežastys, visuomenė informuojama apie įvairių šalių mokslininkų pastangas šią rūšį išgelbėti [94, 138, 197 ir kt.].

XX a. pradžioje jau buvo išnykę brangūs kailiniai žvėreliai — bebrai. Tadas Ivanauskas ne kartą kėlė spaudoje klausimą dėl bebrų reaklimatizacijos, nurodė konkrečius kelius ir priemones šiai rūšiai atkurti [151, 157]. Tačiau tai įgyvendinti galimybės susidarė tik Tarybų valdžios metais. Bebrų reaklimatizacijos bandymai pradėti 1947 m. Šio darbo pradininkas buvo pats Tadas Ivanauskas. Jo pastangomis, Mokslų akademijos Biologijos institutas atvežė iš Voronežo rezervato aštuonis bebrus ir paleido juos Žuvinto rezervate. Tolesnius bebrų atkūrimo darbus tęsė Medžioklės ūkio valdyba, bet Tadas Ivanauskas buvo nuolatinis patarėjas ir konsultantas. Kad pastangos atkurti bebrus Lietuvoje nenuėjo veltui, rodo dabartinis šių žvėrelių išplitimas.

Po pirmojo pasaulinio karo buvo iškilęs realus briedžių išnykimo pavojus. Pateikdamas jau minėtą pirmąjį Lietuvos žinduolių sąrašą, Tadas Ivanauskas nurodo, kad trečiajame šio šimtmečio dešimtmetyje Lietuvoje, neskaitant Kuršių nerijos ir okupuoto Vilniaus krašto, buvo likę vos kelios dešimtys briedžių Žaliojoje girioje (Panevėžio apskr.), Mažeikių apylinkėse ir dar viename kitame miške. Nuolatinis vietinių gyventojų brakonieriavimas sudarė pavojų, kad briedžiai bus išnaikinti iki

.paskutinio žvėries. Vėliau, t. y. 1929 metais, Tadas Ivanauskas jau nı rodo ir daugiau miškų, kur aptinkama briedžių, bet pažymi, kad išnyk mo grėsmė dar tebeegzistuoja ir ragina visuomenę briedžius saugol „Tai gyvas paminklas iš mūsų žilos praeities ir dėl to turime jį (bried užlaikyti, jeigu tik mylime savo kraštą, savo senovę, jei norime turė teisę vadinti save kultūringa tauta" [152].

Po pirmojo pasaulinio karo briedžių apsauga ir gausinimu buvo sı sirūpinusios ir kai kurios kitos Europos šalys. Dėl to Vokietijos inici tyva prie Tarptautinės medžiotojų tarybos buvo įsteigta speciali „Bri džio komisija", kurios pirmasis posėdis įvyko Berlyne 1932 m. geguž 21—22 dienomis. Šiame posėdyje dalyvavo ir Tadas Ivanauskas ka Tarptautinės medžiotojų tarybos narys ir Lietuvos taisyklingos medžio lės ir žūklės draugijos atstovas. Remdamasis tyrimų duomenimis, jis p darė pranešimą apie Lietuvos briedžių ragų formas, paneigdamas k kurių tyrinėtojų nuomonę, jog šakoti ragai yra briedžio išsigimimo pož mis. Tadas Ivanauskas nurodo, kad jau archeologinėse iškasenose ra dami dvejopi briedžių ragai — šakoti ir mentėti. „Jie priklauso senien laikams, kai apie briedžio išsigimimą negalėjo būti ir kalbos" [236].

Savo darbuose apie Lietuvos žinduolius Tadas Ivanauskas nemaž dėmesio skyrė ir dar vienai labai retai rūšiai, būtent, europinei audin Pažymėdamas, kad audinės labai išnaikintos ne tik Lietuvoje, bet ir v soje Europoje, jis kreipėsi į visuomenę, prašydamas pateikti žinių, kı jos dar aptinkamos [149]. Vėliau mokslininkas informuoja skaitytoj kad šių audinių dar pasitaiko Utenos ir Zarasų apskrityse, bet ir čia j gali būti greit išnaikintos, nes kasmet pirkliams patenka apie pusant šimto audinių kailiukų [288].

Pavarčius ikikarinius periodinius leidinius, randama gana daug Ta Ivanausko straipsnių apie visas Lietuvos žinduolių rūšis. Juose p teikiamos pagrindinės žinios apie atskirų rūšių biologiją, gyvenimo b dą, išplitimą. Šių straipsnių pagrindinė paskirtis — populiarinti zoolo jos žinias, išaiškinti atskirų gyvūnų svarbą gamtoje ir žmogaus gyv nime, įskiepyti mintį, kad laukiniai gyvūnai yra ne mažesnė verty kaip bekonai ir sviestas, nors ne visada tai galima išreikšti litais ar l tokiais piniginiais vienetais [365]. Straipsniuose, greta bendrų biolo nių žinių, pateikiami ir praktiški patarimai, kaip pagausinti vieną kitą rūšį [338], kovoti su kenkėjais, pavyzdžiui, su pelėmis ir žiurk mis [165].

To meto aplinkybėmis ši mokslinių žinių skleidimo forma buvo p einamiausia plačiajai visuomenei, veiksmingiausia ir galėjo duoti g riausių rezultatų, atkuriant Lietuvos fauną. „Nors įstatymai, rezerva ir kiti įtaisymai gamtai apsaugoti gali šį tą nuveikti, tačiau idėja, į žm gaus sielą įskiepyta, padaro šimtą kartų daugiau",— rašo Tadas Ivanaı kas [266].

Pokario metais spaudoje taip pat palyginti dažnai randame Tado Ivanausko straipsnių ir apie Lietuvos, ir apie kitų pasaulio kraštų žinduolius.

Tadas Ivanauskas paskelbė nemaža apibendrinančio pobūdžio mokslinių straipsnių, kuriuose pateikiama per ilgus metus sukaupta medžiaga apie Lietuvos gyvūniją, jos pakitimus ryšium su žemės ūkio pažanga, technikos išsivystymu, įvairiomis socialinėmis reformomis [457, 459, 468]. Šiuose straipsniuose, greta kitų gyvūnų grupių, nušviečiama ir žinduolių faunos būklė bei jos pakitimai pirmoje XX a. pusėje, aprašomos nykstančios ir naujai įveistos rūšys, nurodomos konkrečios priemonės gyvūnijai paįvairinti ir pagausinti.

Tadas Ivanauskas aktyviai dalyvavo rengiant ir stambesnius leidinius, skirtus mokslo bei mokymo reikalams. Jis yra knygos „Vadovas Lietuvos žinduoliams apibūdinti" [27] bendraautoris, parašęs visą įvadinę dalį, skirtą bendrai žinduolių klasės charakteristikai. Jo plunksnai priklauso ištisas skyrius apie žinduolius vadovėlyje „Miško paukščių bei žvėrių biologija ir medžioklės ūkio pagrindai" [34], kur aprašytos visos Lietuvos žinduolių rūšys, jų išplitimas, gausumas, apsaugos būdai ir panaudojimo galimybės. Tačiau ypatingo dėmesio verta paskutinė Tado Ivanausko knyga apie žinduolius, būtent „Pasaulio žvėrys" [30, 36], pasirodžiusi 1968 ir pakartotinai išleista 1973 metais, jau autoriui mirus. Tai visą gyvenimą rinktų literatūros ir savų tyrimo duomenų sintezė apie aukščiausią evoliucijos pakopą pasiekusių stuburinių gyvūnų grupę. Ši knyga prilygsta geriausiems pasaulinio masto panašaus pobūdžio leidiniams. Joje aprašytos ir visos Lietuvos žinduolių rūšys. Labai vertingas knygos elementas — žmogaus santykių su gyvąja gamta išryškinimas. Panaudodamas istorinius šaltinius, statistikos duomenis ir savo stebėjimus, autorius įtikinamai parodo, kad beveik visų laukinių gyvūnų likimas priklauso nuo žmogaus.

Tadas Ivanauskas, greta ornitologijos, visą savo gyvenimą nenustojo domėjęsis teriologiniais tyrimais, ir šioje srityje, kaip ir daugelyje kitų gamtos mokslų sričių, paliko vertingą palikimą.

ICHTIOLOGIJA, HIDROBIOLOGIJA

Tado Ivanausko pastangomis, jau Lietuvos gamtos tyrimo stotis, šalia kitų darbų, ėmėsi tyrinėti ir mikroskopinę vandenų fauną — planktoną, taip pat kitus organizmus. Greta paukščių, žinduolių, roplių, buvo paruošti ir žuvų rinkiniai, eksponuoti 1921 metais parodoje, Kaune. Joje buvo aiškinama įvairių gyvulių ir augalų reikšmė, pagrįstai būkštaujama, kad kai kurios retesnės gyvūnijos rūšys Lietuvoje gali netrukus

išnykti. Todėl buvo pradėta rengti žūklės ir medžioklės taisyklės. Siekiant sudaryti tvirtus planingo žūklės ūkio organizavimo pamatus, išvykta į pietinės Lietuvos ežerus tirti, kaip juose žūklaujama, išplėst: hidrobiologiniai tyrimai.

Profesorius nuolat gyvu žodžiu per paskaitas studentams ir visuomenei, taip pat per spaudą skelbė, kad „net didelių vandenynų gelmės panaudojant naujausias žūklės priemones, tapo taip nualintos, jog ka: kurios žuvingiausios vietos nebeduoda pelno žvejams". Todėl „žmogaus pareiga parodyti gyviems padarams ne tik savo jėgą, bet ir savo teisingumą. Žmogus, kuris šios pareigos nepripažįsta, nenusipelno kultūringc žmogaus vardo" [41]. Jau 1920 m. jis nurodė plotus, kurie „dėl savc gamtos turto, floros ir faunos rūšių retumo, jų gražumo ir kitų vertybių turėtų būti Lietuvoje apsaugoti ir galėtų rezervatams tikti" [44] Įkurtinų rezervatų plotuose mokslininkas pažymėjo tarp kitų gamtiniı turtų ir jų vandenis.

Rūdninkų girioje, dunksančioje abiejuose Merkio upės krantuose pažymėtas Kernavos ežeras ir išnykęs bei raistu virtęs Gulpinės ežeras Minimas ir Papio ežeras — negilus, bet labai paukštingas ir žuvingas **Gudų** girioje — Čepkelių raistas ir miške išbarstyti Kabelių, Berštų, Baltojo, Trikampio ežerai. **Kazlų Rūdos** miške — didelis durpynas su dvierr ežerais. Ežerėlio ežere esą daugybė vandeninių vabzdžių, reta gėlųjı vandenų pintis *(Spongilla).* Pažymėtas **Šepetos baloje** (pelkė), netoli Kupiškio, telkšąs ežerėlis, kuriame esą retų vandeninių gyvūnų ir augalų **Marvelės** slėnyje prie Kauno — upelis ir kt.

Tadas Ivanauskas vadovavo 1926 metų Sartų ežero ekspedicijai Joje T. Ivanauskas, Kirša ir F. Jomantas atliko limnologijos ir faunistikos darbus, M. Kaveckis — mineralogijos ir geologijos, J. Kuprevičius — botanikos. Buvo ištirta Sartų ežero šiaurvakarių įlanka tarp Raguvos iı Kriūgiškio kaimo bei Anapolio dvaro, taip pat žemutinė įtekančios į š ežerą Audros upės dalis. Buvo tiriama vandens skaidrumas, gylis, planktonas, dugno gruntas, bentosas ir flora, apyežerio fauna. Mūsų žiniomis tai pirmasis mūsų krašto ežerų kompleksinio tyrinėjimo darbas, kuria me pateikiamas planktoninių organizmų, taip pat apyežerio faunos iı floros atstovų sąrašas [136].

Tadas Ivanauskas pabrėždavo, kad mūsų krašto biologai galėtų i: privalėtų jausti pilietišką pareigą plėsti žuvininkystę, nes Lietuvos van dens telkiniai esą privačių vertelgų smarkiai eksploatuojami, o žuvı įveisimas valdžiai mažai terūpįs (oficialiai šį darbą vykdė ir propagavı daugiausia profesorius Povilas Matulionis).

1934 metais buvo išspausdintas Tado Ivanausko darbas „Lietuvo: jūros pakraščio, neįskaitant Kuršmarių, žuvų sąrašas" [13, 295]. Jamı autorius pažymi, kad žuvų fauna Baltijos rytinėje dalyje labai skurdi nes dėl mažo druskingumo dauguma jūros žuvų čia negali gyventi, o gy

venančios yra kur kas mažesnio dydžio, negu tos pačios rūšies atstovai Šiaurės jūroje ar net Baltijos vakarinėje dalyje, pavyzdžiui, silkės, menkės. Nurodoma, kad Baltijos jūros Lietuvos pakraščiuose galima tikėtis rasti apie 70 žuvų rūšių, bet jų sąrašas dar nepilnas.

Autorius savo straipsnyje surašė 38 žuvų rūšis, kurias jam pačiam teko rasti ar bent matyti, taip pat minimas literatūroje. Be to, užrašytos šešios rūšys žuvų, kurios Lietuvos pakraščiuose nepastebėtos, bet galima tikėtis jų čia rasti. Tai didžioji perpelė *(Clupea alosa)*, mažasis tobis *(Ammodytes tobianus)*, *Syngnathus typhle*, *Centronotus gunellus*, nėginis lumpenas *(Lumpenus lampretaeformis)* ir starkis *(Lucioperca lucioperca)*.

Vadinasi, Tado Ivanausko Baltijos jūros Lietuvos pakraščio žuvų sąraše surašyta iš viso 44 rūšys žuvų.

Reikia pažymėti, kad mes, tyrinėdami Baltijos jūros pakraščio žuvis 1959 ir 1960 metais, radome starkį *(Lucioperca lucioperca)* ir nėginį lumpeną *(Lumpenus lampretaeformis)*. Be to, mūsų buvo rasta ledjūrio menkė *(Pollachius virens)* ir keturūsė vėgėlė *(Enchelyopus cimbrius)*, kurios Tado Ivanausko žuvų sąraše neminimos. Taigi šiuo metu Baltijos jūros Lietuvos pakraščiuose konstatuota 46 rūšys žuvų. Baltijos jūros žuvų sąraše, kurį sudarė Horstas Martinkovicas (Horst Martinkowitz, 1969), surašyta 101 rūšis žuvų, vadinasi, Lietuvos pakraščiuose jų gyvena apie 46 procentus.

Tado Ivanausko straipsnyje pateikiama trumpa biologinė ir verslovinė kiekvienos žuvų rūšies charakteristika, mūsų pajūrio žvejų laimikiai 1927—1933 metais. Pažymėtina, kad Baltijos pajūryje ir Kuršių mariose Lietuvos žvejai 1932 m. sužvejojo apie 100 kg eršketų, 1933 m.— 15 400 kg perpelių, 13 400 kg lašišų. Dabar šių žuvų laimikiai nebe-registruojami, nes jų nebėra (sužvejojamos tik pavienės perpelės ir lašišos).

Šis Tado Ivanausko straipsnis buvo pirmasis išsamesnis darbas apie Baltijos jūros Lietuvos pakraščio žuvis, turis išliekamos vertės ir dabar. Jį ilgainiui papildant, buvo išaiškinta pilnutinė rūšinė mūsų jūros pakraščių žuvų sudėtis, giliau ištirta jų biologija ir padėti racionalios žūklės biologiniai pamatai.

Tadas Ivanauskas straipsnyje „Atkurkime savo gražųjį gintarinį pajūrį" [415] rašė, kad „karo metu suvaržymai aprėžė žvejybą ir Baltijos jūroje žuvų kai kur galėjo privisti net daugiau, todėl žvejybos perspektyvos Baltijos jūroje gana plačios". Tai visiškai patvirtino Lietuvos TSR MA Biologijos instituto organizuotos 1949 metais mokslinio tyrimo ekspedicijos į Kuršių marias ir Baltijos jūrą.

Autorius, pažymėjęs, kad „Buržuazinė Lietuva nesugebėjo išvystyti jūrinės žvejybos, o mūsų respublikos pajūris turtingas įvairia žuvimi

(menkė, plekšnė, strimėlė, stinta, lašiša, uotas ir kt.)", nurodė tų žuvų gyvenimo poreikius bei jų visišką patenkinimą mūsų jūros pakraščiuose. „Įsitikinome,— rašo Tadas Ivanauskas,— jog yra būtinas reikalas paskelbti Neringą (Kuršių neriją) su Kuršmarių rytiniu pakraščiu ir Nemuno žiotimis gamtos rezervatu, kuriame būtų tuoj pradėta atkurti mūsų pajūriui būdinga gyvūnija. Tai grąžins mūsų pajūriui jo buvusį grožį ir žuvingumą bei sukurs didelės mokslinės, pedagoginės ir auklėjamosios reikšmės dalyką" [415].

Tado Ivanausko iniciatyva ir jam vadovaujant, 1949 metų pradžioje Lietuvos TSR Mokslų akademijos Biologijos institutas pradėjo kompleksiškai tyrinėti Kuršių marias. Ekspedicijos bazė buvo iš pradžių Klaipėdoje, o nuo 1950 metų — Ventės rage. Įvairių specialybių zoologų ir gretutinių mokslų specialistų didelėmis pastangomis buvo įvykdyti svarbūs ir sudėtingi darbai, kurie padėjo vispusiškai ir giliai ištirti šiame svarbiausiame ir žuvingiausiame Lietuvos vidaus vandenų telkinyje rūšinę hidrobiontų sudėtį, jų pasiskirstymą, biologiją, gausumą ir produkciją įvairiais metų sezonais, taip pat gyvenamos aplinkos procesus bei kitimą per daug metų. Šių kompleksinių tyrimų rezultatai apibendrinti monografijoje „Kuršių marios" (Vilnius, 1959), kurios autoriams 1960 metais buvo suteikta Respublikinė valstybinė premija.

Tadas Ivanauskas vykusiai parinko ir labai vertino Ventės ragą kaip tinkamiausią vietą ornitologiniams bei hidrobiologiniams tyrimams organizuoti ir vykdyti. Atlikti šioje bazėje darbai visiškai pateisino jos paskirtį ir įdėtas lėšas. Ryšium su Nemuno nuotėkio sureguliavimu, didėjančiu šios upės ir Kuršių marių teršimu bei žūklės intensyvinimu moksliniai tyrimai toliau plečiami ir gilinami.

Tadas Ivanauskas jautė originalios literatūros apie mūsų gyvūniją trūkumą, todėl rūpinosi ne tik mūsų vandenų gyvūnijos pažinimu, bet ir mokslinių žinių skleidimu. Jis parašė, bendradarbiaujant A. Mačioniui, J. Maniukui ir R. Krotui, veikalą „Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys" [18], kuris buvo išspausdintas 1956 metais. Jame išsamiai apibendrinami moksliniai duomenys apie penkiasdešimt dvi mūsų krašto vandenų žuvų rūšis.

Tadas Ivanauskas paskelbė nemaža straipsnių apie atskiras žuvis įvairiuose iki karo ir pokario metų leidiniuose, būtent, apie silkę [137], upėtakį [285], kardžuvę [317], atžagarą (pūgžlį), aukšlę, aukso žuvį (karosą), builį, dyglę, dvikvapes žuvis [294, 348, 370, 386], eršketą [479]. Pamini pagrindines gėlavandenes žuvis straipsnyje „Lietuvos TSR gyvūnija", išspausdintame Didžiojoje tarybinėje enciklopedijoje [451]. Jis labai rūpinosi trokštančių žuvų gelbėjimu mūsų ežeruose žiemą [433, 501].

Hidrobiologai didžiai vertina Tado Ivanausko idėjas bei darbus mūsų krašto vandenų ir jų lobių tyrinėjimo srityje. Jo veikalai, užmojai,

aktyvi ir labai energinga veikla padėjo konkretizuoti ir aktyvinti respublikos vandenų tyrinėjimo darbus, mobilizuoti jaunuosius įvairių specialybių mokslininkus juos vykdyti ir tuo būdu pagausinti, racionaliai naudoti ir apsaugoti gamtos resursus, sudaryti, Tado Ivanausko žodžiais tariant, tvirtą pagrindą planingam žuvų ūkiui.

POMOLOGIJA, SODININKYSTĖ, DARŽININKYSTĖ

Kaip rašo Tadas Ivanauskas savo atsiminimuose [33], nuo pat jaunų dienų jį traukė ir augalija, sodai. Tas „traukimas" prie sodų ir jų vaisių buvo toks stiprus, kad apie Tadą Ivanauską šiandien drąsiai galima kalbėti ir kaip apie pomologą, sodininką, daržininką (taip pat gėlininką). Žodžiu, kaip apie žmogų, susiejusį savo gyvenimą su gamta, jos teikiamomis gėrybėmis, matantį gamtoje visa, kas jos ir žmogaus sukurta gražiausia.

Tado Ivanausko kaip pomologo, sodininko ir daržininko veikla Lietuvoje praktiškai prasidėjo 1921 metais, kai jis ėmėsi kurti savo Obelynę. Į šį kampelį profesorius įdėjo visą savo meilę, žinias ir triūsą. Straipsnyje „Obelynė" jis rašo: „Svarbiausias mano siekimas buvo sodas. Šį pamėgimą aš, tur būt, paveldėjau iš savo tėvo, kuriam Lebiodkos sodas buvo jo nuolatinis rūpesčių ir naujų sumanymų šaltinis. Pirmiausia panorau turėti Obelynėje tas vaismedžių veisles, prie kurių pripratau savo tėviškėje, kurios man nuo mažų dienų buvo pažįstamos, tad, pirma proga apsilankęs Lebiodkoje, prisiskyniau visą glėbį įskiepių ir atvežiau juos į savo kuriamą sodą. Gaudavau įskiepių, net ir didokų medelių bei krūmų iš Vokietijos, Olandijos, Prancūzijos" [606].

Šias eilutes galima tik papildyti, kad sodą Obelynėje mokslininkas pradėjo kurti 1923 metais [504]. Bet, sprendžiant iš dienyne padarytų įrašų, išeitų, kad tais metais buvo kuriamas tik medelynas. 1924 metų rugpiūčio 5 dieną Tadas Ivanauskas rašo: „pradėta okuliuoti pasodintos pernai obelaitės. Prieskiepiai iš Lebiodkos..." Jei 1924 metais buvo akiuojamos „pernai pasodintos" obelaitės, tai joms išauginti 1923 metais galėjo būti tik pasėtos sėklos. Galimas dalykas, kad sodas Obelynėje pradėtas įveisti ne paties mokslininko išaugintais, bet pirktiniais skiepais.

Nors tais laikais poskiepius buvo įprasta auginti dvejus metus, bet Tadas Ivanauskas juos išaugindavo, matyt, per vieną vasarą, nes 1924 metų rugpiūčio 29 dieną dienyne rašo: „bandymo tikslu okuliuotos 7 obelaitės šių metų pasėlio...". Šis įrašas leidžia tvirtinti, kad jau iš pradžių savo medelyną ir sodą jis tvarkė pažangiausiais metodais.

To paties dienyno kiti įrašai suteikia mums pirmąsias žinias apie Obelynės sortimentą.

Veislių rinkinys, kuriant Obelynę, nebuvo gausus, bet, metams bėgant, jis gausėjo. Veislinę medžiagą parsiveždavo ne tik iš Lebiodkos arba parsisiųsdindavo iš užsienio, bet rinko ją ir čia pat, senuose soduose, netgi pirkdavo kituose medelynuose. Tą patvirtina Tado Ivanausko archyvuose rasti laiškai ir jo vardu išrašytos sąskaitos.

Pavartę archyvus, kol kas neaptikome veislių (ir aplamai augalų) inventorinio sąrašo. Todėl negalime tiksliai pasakyti, iš kur ir kada daugelis veislių buvo gauta, kada pateko į Obelynės sodą, kada pradėtos platinti, kada ir kur buvo pasiųsti jų skiepai, skiepūgliai, daigai ir krūmai. Bet, remdamiesi mokslininko dienynų įrašais, Obelynės medelyno katalogais [14] ir kita archyvine medžiaga, nustatėme, kad Obelynėje vienu ar kitu metu buvo auginama daugiau kaip 100 veislių obelų, 50 veislių kriaušių, 30 veislių slyvų, 10 veislių vyšnių ir trešnių, 20 veislių braškių ir po keletą veislių žemuogių, serbentų, agrastų, avietčių.

Į šiuos skaičius neįeina kai kurios obelų, kriaušių, slyvų, braškių veislės, kurių profesorius savo rankraščiuose niekur nemini, bet jas tikrai yra gavęs iš Vytėnų sodininkystės-daržininkystės bandymų stoties. Todėl yra pagrindo teigti, kad vaisinių ir uoginių augalų veislių Obelynėje buvo auginama daugiau.

Be to, šie skaičiai rodo, kad sode vaisinių ir uoginių augalų veislių nebuvo labai daug (Lietuvoje yra buvę ir dabar yra žymiai gausesnių rinkinių). Nėra abejonės, kad nedideliame žemės plote, Obelynėje, daugiau veislių sukaupti buvo sunku. Be to, tenai turėjo išsitekti ne tik pomologo, bet ir zoologo ornitologo, dendrologo, gėlininko ir daržininko interesai. Tos pačios kliūtys ribojo ir bet kurios genties augalų skaičių ne tik sode, bet ir apskritai sodyboje. Iš aplanko „Sąrašas Obelynės sode augančių vaismedžių" matyti, kad 1944 m. gruodžio 31 d. Obelynėje buvo 311 obelų, 114 kriaušių, 26 vyšnios, 10 trešnių, 70 slyvų, vienas graikinis riešutas ir vienas svarainis. Kitų inventorinių sąrašų neaptikome. Bet iš šio sąrašo, taip pat ir natūroje matyti, kad sodui buvo skirtas didžiausias žemės plotas Obelynėje. Suprantama, laikui bėgant, keitėsi kokybinė ir kiekybinė sodo sudėtis. Pavyzdžiui, 1944 metais Tadas Ivanauskas inventorizavęs tik vieną graikinį riešutą, 1947 metų pabaigoje dienyne rašė „Graikiški riešutmedžiai (apie 10 medžių) neapšalo".

Vaisinių ir uoginių augalų veislių rinkinys Obelynėje pagal kilmę buvo pats įvairiausias. Čia buvo auginamos vietinės pomologijai nežinomos (obelys — Amalviškis, Baltieji iš Kolesnykų, Pepinka Baltuškinė ir kt.; kriaušės — Jonyno, Kadaginė ir kt.), žinomos liaudies selekcijos (obelys — Antaninis, Baltasis alyvinis, Beržininkų ananasas ir kt.), introdukuotos, rytietiškos kilmės (obelys — Ankstyvoji auksinė kinietė, Belflior-kinietė, Kandil-kinietė ir kt.), kilusios Vakarų Europoje

(obelys — Baumano renetas, Hernhutinis ir kt.), amerikinės (obelys — Delišes, Lobo, Melba ir kt.) ir iš kitur kilusios veislės.

1927 metais buvo išspausdintas pirmasis mums žinomas mokslininko straipsnis sodininkystės ir pomologijos klausimais „Kokius vaismedžius sodinti?" [88]. Jame, be patarimų, kur ir kaip vaismedžius sodinti, aprašoma atskirų sodo augalų genčių tinkamumas mūsų sąlygomis, patariama, kurias veisles sodinti, jos trumpai apibūdinamos.

Pavyzdžiui, autorius rašo: „Kalbėdami apie vaismedžių auginimą Lietuvoje, turime galvoje obelį, kriaušę, čerešnę, vyšnią ir slyvą, nes kiti teturi mūsų ūkiui mažiau reikšmės. Obelis auga tolimoje šiaurėje ir siekia tolimų pietų. Todėl kiekvienam kraštui nesunku rasti tinkamą obelies atmainą. (Tada „atmainomis" buvo vadinamos vaisinių ir uoginių augalų veislės, *aut. past.*) Šis medis iš visų kitų mūsų ūkiui turi didžiausios reikšmės...

Kriaušės turi daug didesnių reikalavimų, negu obelis, kaip oro sąlygų (klimato), taip ir žemės atžvilgiu... Geriausios ir brangiausios kriaušių atmainos pas mus netarpsta..., reikalauja daug daugiau šilumos, lygiai ore, kaip ir žemėje, negu obels. Taip pat joms reikalingas gilus derlingos žemės sluoksnis, sudarytas iš juodžemio ir smiltingo molio. Jos nepakenčia šaltos ir labai sausos žemės. Juo vertesnė atmaina, tuo šiltesnės dirvos ji reikalauja. Pas mus brangesnės kriaušių atmainos netarpsta, nes negauna pakankamai šilimos. Kadangi mūsų krašto vasara labai nepastovi, tai derliaus vertę sunku numatyti". Kaip paprastai, aiškiai, įtikinančiai ir kvalifikuotai apibūdinta!

Šiame ir kituose tuo metu periodinėje spaudoje paskelbtuose straipsniuose nurodoma, kad Lietuvai reikia turėti tinkamiausių vietos sąlygoms veislių sąrašą — sortimentą. „Mūsų sortimentas, ačiū Hrebnickio, Montvilos, L. Ivanausko, Girdvainio ir kt. darbams galėtų taip pat būti sustatytas",— rašo Tadas Ivanauskas [88]. Ne tik rašo, bet ir rūpinasi sortimento paruošimu.

1929 metų kovo 7—8 dienomis Kaune įvyko pirmasis Lietuvos pomologų suvažiavimas. Jo protokole parašyta, kad suvažiavimui pirmininkavo ir pagrindinį pranešimą apie tinkamiausias Lietuvai vaisių medžių veisles padarė profesorius T. Ivanauskas. („Sodyba", 1929 m., Nr. 2 ir 3).

Į šį pirmąjį, profesoriaus Tado Ivanausko paruoštą, sortimentą buvo įrašytos ir trumpai apibūdintos 21 obelų veislė (4 vasarinės, 5 rudeninės, 3 rudeninės-žieminės, 7 žieminės ir 2 „žieminės veislės keliams apsodinti"), 9 kriaušių, 4 slyvų, 5 vyšnių ir 5 trešnių veislės. Užbaigiant kiekvienos veislės apibūdinimą, pateikta apibendrinanti pastaba: „Masinei kultūrai tinka", „Masinei kultūrai nelabai tinka" arba „Masinei kultūrai netinka". Šių dienų kalba kalbant, tai buvo „pagrindinės", „pa-

pildomos" ir „mėgėjiškos" arba „tirtinos gamybinėmis sąlygomis" veislės.

1928/1929 metų žiema buvo labai rūsti. Iššalo daug vaismedžių. Suvažiavimas vyko, kaip jau minėta, 1929 metų kovo mėnesį. Šiurpūs žiemos šalčių padariniai soduose tuo metu dar nebuvo žinomi. Kaip vėliau paaiškėjo, tą žiemą Lietuvoje iššalo 50—60% vaismedžių. Todėl 1930 metų birželio 23—24 dienomis Lietuvos sodų vaisių ir daržovių gamintojų draugija sušaukė antrąjį „Sodininkystės žinovų" pasitarimą, kuriam pirmininkavo ir vaismedžių sortimentą pasiūlė taip pat profesorius Tadas Ivanauskas. Pasitarimo dalyviai persvarstė pirmojo suvažiavimo nutarimą sortimento klausimu ir paliko jį be esminių pakeitimų („Sodyba", 1930 m., Nr. 7).

Profesoriaus 1929 metais pasiūlytas vaismedžių sortimentas išliko oficialiai nepakeistas iki 1947 metų. Ir ne dėl to, kad nebūtų buvę pagrindo jo keisti. Tiesa, iki 1939/1940 metų žiemos naujų duomenų apie pagrindinį mūsų respublikos sąlygomis vaismedžių veislių tinkamumo rodiklį — jų ištvermingumą žiemą — nebuvo. Tokių duomenų pateikė vėl ypač šalta 1939/1940 metų žiema. Kaip vaismedžių veislės ištvėrė tą žiemą Obelynėje ir *„ką akiuoti"*, *profesorius paskelbė spaudoje* [398]. Tačiau naują sortimentą paruošti ir aplamai sodininkystės reikalais rūpintis valstybiniu mastu sutrukdė prasidėjęs antrasis pasaulinis karas.

Po antrojo pasaulinio karo reikėjo atstatyti sugriautą liaudies ūkį, taip pat ir sodus. Buvo reikalingas naujas, socialistinio žemės ūkio reikmes atitinkantis vaismedžių sortimentas. Šis darbas taip pat pavedamas profesoriui Tadui Ivanauskui. Jam pirmininkaujant, tarpžinybinis pasitarimas 1947 metais priėmė naują profesoriaus pasiūlytą vaismedžių sortimentą. Į jį buvo įrašyta 29 obelų veislės (7 vasarinės, 8 rudeninės, 14 žieminių), 11 kriaušių (4 vasarinės, 4 rudeninės, 3 žieminės), 10 slyvų, 7 vyšnių ir 4 trešnių veislės. Visų genčių veislės šiame sortimente griežtai sugrupuotos į „pagrindines", „papildomas" ir „veisles ištyrimui gamybinėmis sąlygomis".

Bet atšiauri 1949/1950 metų žiema priverčia peržiūrėti ir šį sortimentą. Lietuvos TSR Ministrų Taryba 1951 metų gegužės mėnesio 15 dienos nutarimu Nr. 392 „Apie sodininkystės išvystymą Lietuvos TSR" įpareigojo Lietuvos TSR Mokslų akademiją ir Žemės ūkio ministeriją „. . . paruošti sodų ir uogynų rajonavimą Lietuvos TSR. . ." Mokslų akademija paveda šį darbą akademiko profesoriaus Tado Ivanausko pirmininkaujamai komisijai. Tos komisijos 1951 metų spalio 15 dienos protokole tarp kitko rašoma, kad „. . . komisija, . . . susipažinusi su T. Ivanausko galutinai suredaguotu rajonavimo projektu, randa jį tinkamu ir priimtinu. Taip pat galutinai priima anksčiau (IX.27) apsvarstytą sortimento projektą". Į tą sortimentą (taip pat profesoriaus Tado Ivanausko pasiūlytą) buvo įrašytos 33 obelų veislės (8 vasarinės, 10 rudeninių, 15

žieminių), 11 kriaušių (3 vasarinės, 7 rudeninės, 1 žieminė), 11 slyvų, 8 vyšnių, 2 trešnių, 6 braškių, 5 aviečių, 14 serbentų (9 juodųjų, 3 raudonųjų, 2 baltųjų) ir 7 agrastų veislės. Šiame sortimente veislės taip pat griežtai suskirstytos į „pagrindines", „papildomas" ir „išbandymui gamyboje".

Yra duomenų, kad Tadas Ivanauskas, nors ir nedideliu mastu, pats kūrė vaisinių ir uoginių augalų veisles — vykdė jų selekciją. Apdulkinęs Lietuvos vindziuro obelų veislės žiedus Kronselinio žiedadulkėmis, mokslininkas gavo vertingą hibridą (Vindziuras x Kronselinis), kurį pavadino Vyčiu ir taip apibūdino: „Vytis — didelis, labai gero skonio žieminis obuolys" [606]. O 1963 metais Tadas Ivanauskas aprašė savo selekcijos braškių hibridą — Zyger x Madam Muto (Sieger x Madame Moutot) [534]. Abi šios hibridinės formos ligi šiol auga Vytėnų sodininkystės-daržininkystės bandymų stoties kolekcijose. Be to, respublikoje ir už jos ribų daug kur auginama obelų veislė Ivanausko citrininis, kriaušių veislė — Ivanausko raudonoji ir vynuogė — Ivanausko rastinukė.

Tai ne Tado Ivanausko išvestos, o tik jo surastos (nežinomos kilmės) veislės. Nė vienos iš jų (dėl žinomo savo kuklumo) profesorius nevadino „Ivanausko". Šį priedėlį jau seniai joms „prirašė" liaudis, ir tik taip jos šiandien Lietuvoje vadinamos.

Labai didelę reikšmę Tadas Ivanauskas teikė sodininkystės mokslo tiriamajam darbui, vispusiškai rūpinosi jo organizavimu Lietuvoje [394, 418, 435, 443, 450] ir aktyviai jame dalyvavo.

Kai po antrojo pasaulinio karo buvo atkurta Vytėnų sodininkystės bandymų stotis, suorganizuotos sodininkystės mokslinio tyrimo bei mokymo įstaigos, Tadas Ivanauskas aktyviai dalyvavo mokslo tiriamojo darbo planų, metodikų, ataskaitų svarstyme, vadovavo disertacijoms. 1957—1959 metų laikotarpiu profesorius vadovavo Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto Vytėnų sodininkystės-daržininkystės bandymų stotyje sprendžiamai problemai — „Priemonės sodų derlingumui didinti".

Didelį dėmesį Tadas Ivanauskas skyrė organizaciniams sodininkystės klausimams. Jis pirmasis paskirstė Lietuvos teritoriją zonomis pagal jų tinkamumą vienai ar kitai sodo augalų genčiai ar veislei, nurodinėjo būtinumą nepasitenkinti vienu standartiniu sortimentu visai respublikai.

Savo pirmuosiuose spaudoje pasirodžiusiuose straipsniuose šią mintį mokslininkas kelia tik aplamai. 1927 metais tenurodo, kad „Pelningas gali būti tik tas sodas, kuris susideda iš nedidelio skaičiaus atmainų, tinkamai parinktų šiai ar kitai vietai, atsižvelgiant į gamtos sąlygas..." [88], o 1928 metais jau rašo: „Nors Lietuva nedidelė šalis, tačiau nereikia manyti, kad visam mūsų kraštui tinka tam tikros vaismedžių atmainos. Nedidelis klimato skirtumas Lietuvos pietų-vakarų ir šiaurės-rytų

kraštuose kai kurioms atmainoms turi sprendžiamos reikšmės. Kaipo pavyzdį galima nurodyti lepesnes kriaušių atmainas: jos gerai tarpsta Kauno ar Marijampolės apskrityse (dabar — Kapsuko raj., *aut. past.*), bet skursta kur nors Ežerėnų (dabar — Zarasų, *aut. past.*) arba Rokiškio apylinkėse. Bet ne tik klimatas turi čia reikšmės. Žemės rūšis, drėgnumo kiekis..." [116].

Rašydamas apie obelims tinkamiausias dirvas, jis nurodo, kad „Tokių žemių daug turi visas kairysis Nemuno krantas, ir dėlei to ten randame daug tinkamų vietų sodams užveisti" [118]. 1929 metais, siūlydamas pirmojo Lietuvos pomologų suvažiavimo dalyviams savo pirmąjį vaismedžių sortimentą, Tadas Ivanauskas anksčiau pateiktas mintis praplečia ir argumentuoja: „Ar Lietuva gali pasitenkinti vienu vaismedžių sortimentu (sąrašu)? Manoma, kad ne, nes opesnės vaismedžių atmainos gerai galėtų tarpti tik Suvalkijoje, Klaipėdos krašte ir pajūry. Tam įrodymą matome kai kurių augalų ir gyvulių išsiplatinime. Taip antai, tik pietų vakarų mūsų krašto daly auga perstupas *(Hedera helix);* tik šiaurės rytų daly pliurė arba tekšė *(Rubus chamaemorus)* ir kiti šiaurės augalai; tik šioje Lietuvos daly gyvena baltasai tetervinas ir baltas kiškis. Imant tą visą dėmesin, Lietuvos kraštą reikėtų padalinti į dvi zonas: I zoną — Lietuvos pietus — Klaipėdos kraštą ir pajūrį (Suvalkija, Tauragės, Telšių apskrities pietų vakarų kraštas, Kretingos apskritis ir Klaipėdos kraštas) ir II zoną — Šiaurryčių Lietuvos kraštas". („Sodyba", 1929, Nr. 2 ir 3).

Savo mintį suskirstyti respublikos teritoriją sodininkystės zonomis Tadas Ivanauskas galutinai realizavo tik 1951 metais, gavęs jau minėtą Lietuvos TSR Mokslų akademijos pavedimą paruošti sodų ir uogynų rajonavimą Lietuvos TSR. Ėmęsis šio darbo, profesorius jau gana detaliai išanalizavo geobotaninius, klimatinius ir dirvožeminius atskirų respublikos rajonų ypatumus ir savo samprotavimus išdėstė ir iliustravo schematiniais žemėlapiais. 1951 metais Lietuvos TSR Mokslų akademijai pateikto pranešimo dalį jis paskelbė spaudoje 1952 metais [443], o visą, be to, paliesdamas vaismedžių žiemojimo problemą,— 1956 metais [458]

Apskritai, Tadas Ivanauskas aktyviai dalyvavo, svarstant ir sprendžiant svarbiausius respublikos sodininkystės mokslo bei praktikos klausimus visą 1920—1970 metų laikotarpį.

Nors Tado Ivanausko žinios ir praktinis patyrimas daržininkystės srityje buvo taip pat didelis, bet šioje žemės ūkio šakoje jis pasireiškė mažiau, kaip pomologijoje ir sodininkystėje aplamai. Taip atsitiko, turi būt, todėl, kad labai greitai po pirmojo pasaulinio karo daržininkystės reikalų labai rimtai buvo imtasi Lietuvos žemės ūkio akademijoje, Dotnuvoje. Čia (maždaug tuo pačiu laiku, kai buvo kuriama Obelynė) prof. S. Nacevičius (1881—1947) organizavo „Mokomąjį daržą", iš kurio i

sklido po respubliką visos daržininkystės mokslo naujienos tol, kol Žemės ūkio akademija nepersikėlė į Kauną.

Tačiau ir Tado Ivanausko nuopelnai respublikos daržininkystei yra nemenki. Kaip pomologo ir sodininko, taip ir daržininko praktinė jo veikla prasidėjo Obelynėje. Jau vieni pirmųjų dienynuose padaryti įrašai rodo, kad Obelynėje buvo auginamas įvairiausias daržovių sortimentas. Sėklų kilmė — Prancūzija (Vilmorenas), Vokietija (Benary), įvairios daržovių sėklininkystės firmos. Dar gausiau tokių įrašų vėlesnio laikotarpio dienynuose. Juose mokslininkas rašo, kurių daržovių (ir jų veislių) sėklas kada pasėjęs, kada jos sudygusios, kada išpikuoti daigai, kada ir koks išaugintas derlius; vertina jas kokybiniu ir prekiniu požiūriu.

Čia reikia pasakyti, kad Tadas Ivanauskas plačių asmeninių pažinčių dėka sugebėdavo gauti iš užsienio vertingiausių veislių sėklų, kai tuo metu kitiems tai padaryti būdavo tiesiog neįmanoma. Ir gavęs netgi žiupsnelį retų sėklų, mielai ir nesavanaudiškai jomis pasidalydavo su kitais, pasiūlydavo daržininkystės mokslinio tyrimo įstaigoms. Savo straipsniuose spaudai Tadas Ivanauskas įrašydavo: „Norintiesiems šių sėklų po truputį galiu duoti nemokamai" [477] arba — „. . . sėklų galėčiau pasiųsti, gavęs 4 kap. . ." [535], arba — „. . . atsiųsti 8 kap, pašto ženklą" [549].

Ir plaukdavo laiškai, daugiausia tik su prašymais. Apie tai Tadas Ivanauskas viename savo straipsnyje rašė: „Pastarasiais metais „Mūsų soduose", aprašydamas kai kurių daržovių kultūras, paskelbiau, kad norintiems galiu duoti po nedidelį kiekį sėklų. Atsiliepė daugiau kaip 400 „Mūsų sodų" skaitytojų, ir tiek pakelių sėklų smidrų, Briuselio cikorijos ir melionų išdalinau. Net penki gavėjai man padėkojo!" [571]. O jo asmeniniame archyve padėkos laiškų šimtai, tai kiek tada profesorius per visą savo gyvenimą yra patenkinęs pageidavimų?!

Pagrindinis Tado Ivanausko kaip daržininko rūpestis buvo praplėsti daržovių sortimentą. Todėl jis ir augino daugiausia kitų vadinamas „retąsias daržoves". Apie jas ir rašė [477, 483, 535).

Pomologijos, sodininkystės ir daržininkystės klausimais Tadas Ivanauskas pradėjo rašyti (1927) periodinėje spaudoje, o užbaigė (1969) puikiu populiariai ir išsamiai parašytu „Vadovu jaunajam sodininkui-daržininkui" [31].

DENDROLOGIJA

Tadas Ivanauskas nuo vaikystės pripratęs gyventi gražioje gamtos aplinkoje, anksti pradėjo domėtis augalais ir savarankiškai tapo labai geru miško, dekoratyvinių medžių bei krūmų žinovu.

Meilę medeliui Tadas Ivanauskas skiepijo visiems. Jis anksti suvokė, kad visuomenė mažai dėmesio skiria gražiai aplinkai ir neįvertina

jos poveikio žmogui, todėl stengėsi įtraukti visus, ypač jaunimą, į medelių sodinimo darbą. Dar 1923 m. sudarė komitetą medžių sodinimo šventei ruošti, kuriam pats vadovavo. Ta proga ir rašė spaudoje apie medelių sodinimą ir jų priežiūrą.

Po antrojo pasaulinio karo Tadas Ivanauskas kruopščiai stebėjo dekoratyvinės sodininkystės vystymąsi mūsų respublikoje. Savo patirtimi dalydavosi su želdinimo specialistais, mokslinio tyrimo įstaigų darbuotojais. Būdamas Lietuvos TSR Miškų ūkio mokslinio tyrimo instituto mokslinės tarybos nariu, recenzavo straipsnius, mokslines ataskaitas, teikė vertingų nurodymų, koreguojant augalų introdukcijos, aklimatizacijos ir parkų tyrimo darbus. Profesorius bendradarbiavo su Lietuvos TSR Mokslų akademijos botanikos sodo specialistais. Iš zoologinių ekspedicijų botanikos sodui atgabendavo svetimų kraštų retų augalų sėklų, sėjinukų, patardavo, kaip juos auginti ir dauginti. Jis domėjosi, kokie nauji dekoratyviniai medžiai ir krūmai auginami botanikos sodo kolekcijose ir patardavo, ką artimiausiais metais galima aklimatizuoti mūsų respublikoje. Dirbdamas įvairiose aukštosiose mokyklose, Tadas Ivanauskas stengėsi, be pagrindinių dėstomos disciplinos klausimų, aiškinti studentams augalų reikšmę, jų paskirtį bei vertę. Jis ruošdavo specialias išvykas su studentais į gamtą ir čia akivaizdžiai jiems nurodydavo teigiamas bei neigiamas želdinimo puses, aplinkos tvarkymo kryptis.

Tadas Ivanauskas ieškojo savito mūsų kraštui želdinių derinio ir nepakentė dažnai nevietoje standartiškai išdėstytų želdinių. Gyvatvores bei alėjas jis veikiau vertino kaip funkcionalios paskirties įrenginius, o ne puošmeną.

Mokslininko dendrologines žinias atspindi labai vertingas, gausus medžių ir krūmų rinkinys Obelynėje.

Tadas Ivanauskas dekoratyvinius medžius bei krūmus Obelynėje pradėjo sodinti 1920 metais. Vieni pirmųjų pasodinti kai kurie vietiniai medžiai, o 1921 metais — keliolika raudonojo (*Quercus rubra* L.) bei pelkinio (*Quercus palustris* Moench) ąžuolų, sidabrinis klevas (*Acer saccharinum* L). Tuo pačiu metu į paprastojo ąžuolo medelius įskiepytos glaustašakio ąžuolo (*Quercus robur* L. „*Fastigiata*" A. DC) šakelės, dabar išaugusios aukštais puošniais medžiais. 1923—1925 metais pasodinta paprastasis kaštonas (*Aesculus hippocastanum* L.), raudonlapis bukas (*Fagus silvatica* L. „*Atropunicea*"), keletas pensilvaninių uosių (*Fraxinus pensylvanica* March) ir vakarinių tujų (*Thuja occidentalis* L.).

Daugelis egzotinių spygliuočių, kurie Obelynės rinkinyje šiandien vertingiausi — pilkasis (*Abies concolor* Lindl. et Gord.) ir sibirinis (*Abies sibirica* Ldb.) kėniai, sibirinė (*Pinus sibirica* Mayr) ir balkaninė (*Pinus peuce* Gris) pušys, kurilinis maumedis (*Larix kurilensis* Mayr), kanadinė cūga (*Tsuga canadensis* Carr.), didžioji tuja (*Thuja plicata* D. Don), geltonasis puskiparisis (*Chamaecyparis nootkatensis* Spach) — buvo pa-

sodinti 1930—1937 metais. Daug svetimžemių medžių bei krūmų į Obelynę atvežta pokario metais ir kiek vėliau, talkininkaujant Miškų ūkio fakultetui. Tada buvo pasodinti Lietuvoje retai auginami medžiai: dviskiautis ginkmedis *(Ginkgo biloba* L.), metasekvoja *(Metasequoia glyptostroboides* Cheng et Hu), gelsvažiedis tulpmedis *(Liriodendron tulilipifera* L.), japoninis puošmedis *(Cercidiphyllum japonicum* S. et Z.). Obelynėje auga baltoji *(Picea glauca* Voss.), juodoji *(Picea mariana* Britt.), serbinė *(Picea omorica* Purk.) eglės, duglaso pocūgė *(Pseudotsuga menziesii* Franco), kūgiškoji *(Picea abies* Karsten var. *compacta* Nash) ir gyvatšakė *(Picea abies* Karsten f. *virgata* Casp.) paprastosios eglės formos ir labai retos Lietuvoje — kūgiškoji baltosios ir melsvaspyglė sibirinės eglės formos.

Svetimžemiai augalai į Obelynę keliavo iš įvairių kraštų. Daugelis pirmųjų introducentų buvo nupirkti maži medeliai Vokietijos, Suomijos, Prancūzijos botanikos soduose arba medelynuose. Nedideli augalėliai, atžalos, sėklos atkeliavo iš Volgos deltos, Vidurio Azijos, Talyšo kalnų bei kitų rajonų, kuriuose Tadas Ivanauskas buvo zoologinių ekspedicijų metu. Laiškai su sėklomis Obelynę pasiekdavo iš tolimų pasaulio kampelių.

Obelynėje auga apie 246 rūšių ir formų medžiai bei krūmai (neskaičiuojant vaismedžių). Palyginimui verta priminti, kad visoje mūsų respublikoje dekoratyviniuose želdiniuose auginama 500—600 rūšių bei formų sumedėjusių augalų. Daugelyje parkų paprastai randame iki 80—100 rūšių bei formų. Turtinguose parkuose, pavyzdžiui, Palangos, Užtrakio, rūšių yra kiek daugiau kaip šimtas. Taigi Obelynės medžių bei krūmų rinkinį reikia laikyti gausiu.

Plikasėkliams atstovauja 56 rūšys ir formos, kurių viena — dviskiautis ginkmedis — priklauso ginkainių klasei, likusios — spygliuočiams.

OBELYNĖS EGZOTŲ SAVAIMINIO IŠPLITIMO RAJONAI

Geografinis rajonas	Obelynėje esančių rūšių skaičius		
	spygliuočių	lapuočių	iš viso
Šiaurės Amerika	12	39	51
Vidurio ir Pietų Europa, Šiaurės Afrika	8	30	38
Sibiras, Tolimieji Rytai	6	18	24
Kinija, Japonija	4	16	20
Vidurinė Azija	—	10	10

Spygliuočių randame 4 šeimų atstovus: 30 pušinių *(Pinaceae)*, 20 kiparisinių *(Cupressaceae)*, 4 kukmedinių *(Taxaceae)* ir 1 taksodinių *(Taxodiaceae)*.

Lapuočių medžių bei krūmų randame 190 rūšių ir formų, priklausančių 49 šeimoms. Gausiausiai atstovaujamos erškėtinių *(Rosaceae,* 44),

gluosninių (*Salicaceae*, 17), alyvmedinių (*Oleaceae*, 15 rūšių) šeimos Daugelio šeimų auga po vieną atstovą.

Obelynėje introdukuotų medžių ir krūmų kilmė labai įvairi. Daugiausia rūšių, kaip matome iš lentelės duomenų, kilusios iš Šiaurės Amerikos, kiek mažiau iš vidurinės ir pietinės Europos bei šiaurinės Afrikos (Lentelėje pateikti tik rūšių išplitimo duomenys. Sodinių formų, veislių kai kurių hibridinių rūšių kilmė neanalizuojama.) Nėra atstovų iš Pietų Amerikos ir Australijos, kurie nepakelia mūsų klimato.

Kaip minėta, vertingiausia (daug retų rūšių) yra spygliuočių kolekcija, juo labiau, kad daugelis medžių vešliai auga ir yra labai puošnūs Palyginti sparčiai auga japoninis (*Larix leptolepis* Murr.) ir europinis (*Larix decidua* Mill.) maumedžiai, pilkasis kėnis, kanadinė cūga, didžioji tuja. Paminėtina, kad didžioji tuja, jaunatviška žirniavaisio puskiparisio forma (*Chamaecyparis pisifera* S. et Z. var. *plumosa* Otto), pilkasis kėnis mūsų respublikoje neretai apšąla, bet Obelynėje jie buvo jautrūs tik jauni.

Obelynėje auga seniausia ir didžiausia Lietuvoje balkaninė pušis Šis medis puošnumu panašus į veimutinę (*Pinus strobus* L.) pušį, bet atsparesnis veimutrūdei.

Profesorius A. Minkevičius (1954) rašė, kad 1948 metais Obelynės balkaninė pušis išaugino keletą kankorėžių su gerai išsivysčiusiomis sėklomis. Mūsų duomenimis, nuo 1961 metų šis medis dera kasmet. Esant gausiam derliui, išauga 150—200 kankorėžių.

Įdomus Obelynėje lapuočių medžių ir krūmų rinkinys. Senesnių medžių, tiesa, nedaug. Paminėtini raudonasis ir pelkinis ąžuolai, pensilvaninis uosis, įvairialapė liepa (*Tilia heterophylla* Vent.), sidabrinis klevas baltažiedis vikmedis (*Robinia pseudoacacia* L.), siauralapis žilakrūmis (*Elaeagnus angustifolia* L.). Raudonojo ąžuolo vienuolika medžių pasodinta 1921 ir šeši 1938 metais. Didžiausi užaugę iki 22 metrų aukščio Storiausi liemenys krūtinės aukštyje yra 60 cm skersmens. Šakos išsiskleidusios 17 m pločiu. Vienas toks medis teikia pavėsį 150 kvadratinių metrų plote. Raudonojo ąžuolo medžiai gausiai dera. Derliaus metais vienas medis išaugina iki 40 kilogramų, t. y. apie 8000 gilių. Obelynės raudonieji ąžuolai laikomi vertinga sėkline baze, iš jų gilių išauginti medeliai jau paplito Lietuvoje. Tadas Ivanauskas įdomumo dėlei 1963 metais vieną raudonojo ąžuolo medį nupiovė, o jo medieną panaudojo baldams. Tam reikalui jis visiškai tiko.

Keturi pelkiniai ąžuolai (Lietuvoje, be šių medžių, žinomas tik vienas panašaus amžiaus egzempliorius Jundeliškėse) per 50 metų užaugo 12—14 metrų aukščio.

Gražiai auga keturi glaustašakiai paprastieji ąžuolai. Per 50 metų jie užaugo iki 16 metrų aukščio. Visi keturi yra panašios formos ir auga

beveik vienodais tempais. Matyt, buvo paskiepyti iš vieno motininio augalo. Dera retai.

Siauralapis žilakrūmis išplitęs Vidurinėje Azijoje. Literatūros duomenimis, jis užauga iki 10 metrų aukščio ir 30 centimetrų skersmens. Obelynėje vienas medelis pasodintas 1927 metais. Jam patiko nauja aplinka ir praaugo tėvynainius: stiebas jau 42 centimetrų skersmens.

Obelynėje auga baltasis šilkmedis (*Morus alba* L.), kurio lapais Tadas Ivanauskas maitino šilkverpių vikšrus. Buvo gautas ilgesnis kaip 1000 metrų kokono siūlas ir įrodyta, kad Lietuvoje galima turėti savo natūralaus šilko.

Iš jaunų lapuočių yra vertingų retai aptinkamų rūšių: turkinis lazdynas (*Corylus colurna* L.), sodinis hamamelis (*Hamamelis virginiana* L.), japoninė kerija (*Kerria japonica* DC), gauruotoji paulovnija (*Paulovnia tomentosa* Stend.) ir kiti.

Obelynės pastatų sienos apkibusios vijokliais (jų suskaičiavome 18 rūšių bei formų, priklausančių 11 genčių). Iš senesnių pažymėtina didžialapė kartuolė (*Aristolochia durior* Hill.), dvi veislės žakmano raganės (*Clematis jackmanii* Moor.), gelsvoji raganė (*Clematis vitalba* L.), kurios pasodintos 1927 metais. Didžialapė kartuolė atkreipia dėmesį neįprasto dydžio lapais, o žakmano raganės — stambiais ryškiai violetiniais ir mėlynais žiedais.

Vešliai auga amūrinis vynmedis (*Vitis amurensis* Rupr.). Rudenį jo lapai pasidaro purpuriniai ir raudoni (tai būdinga daugeliui Tolimųjų Rytų augalų).

Labai vešli tikrojo vynmedžio (*Vitis vinifera* L.) veislė plačiai žinoma „T. Ivanausko rastinuko" vardu. Tadas Ivanauskas ją padaugino iš pokario metais Vilniaus griuvėsiuose rasto vynmedžio. Ji sparčiai auga (per metus ūgliai išauga 2—3 m ilgio), atspari šalčiui ir mezga daug valgomų uogų. Obelynėje galima įsitikinti jos vertingomis dekoratyvinėmis savybėmis.

Sodo pakraštyje ant medžio vyniojasi apskritalapis smaugikas (*Celastrus orbiculatus* Thumb.). Jo ūgliai turi aštrius kabliukus ir netrunka prikibti prie medžio liemens ar šakų, apie jas apsivynioja ir, metams bėgant, „pasmaugia".

Tur būt, tik Obelynėje galima pamatyti vertikaliam dekoravimui lauke panaudotą vienintelį Lietuvoje savaiminį sumedėjusį, laipiojantį augalą, paprastąją gebenę (*Hedera helix* L.). Tai jautrokas šalčiui, labai retas lapuočių ir mišrių miškų augalas, išplitęs ir apie Obelynės sodybą Varžupio graužos šlaite. Tadas Ivanauskas perkėlė iš čia gebenę prie gyvenamojo namo šiaurinės pusės, ir dabar ji, nors kartais apšąla, jau dengia beveik visą sieną, pakildama iki 3 metrų aukščio. Ji gausiai žydėjo 1972 metų rudenį, pirmą kartą Lietuvoje.

Įdomi Tolimųjų Rytų augalijos atstovų kolekcija, kuriai Tadas Ivanauskas paskyrė sklypelį vakarinėje sodybos dalyje (tai tikriausiai vienintelė respublikoje tokia vieta). Čia auga amūrinis kamštenis *(Phellodendron amurense* Rupr.), kurio liemuo yra 20 centimetrų storio ir jau galima jausti žievės minkštumą. Ant mandžiūrinio riešutmedžio *(Juglans mandshurica* Maxim.), taip, kaip ir tėvynėje, lipa margalapė aktinidija (*Actinidia colomikta* Maxim.). Tai vienas stambiausių egzempliorių Lietuvoje. Jos stiebai ties žeme siekia 5—8 centimetrų skersmens.

Iš savaime augančių Lietuvoje medžių bei krūmų, kurių priskaičiuojama apie 70 rūšių, Obelynės sodyboje ir aplinkiniuose šlaituose randome 49 atstovus, priklausančius 19 šeimų. Kai kurie jų pasodinti dekoratyviniais tikslais. Paminėtina paprastosios eglės gyvatvorė, išaugusi iki trijų metrų aukščio ir karpoma plačios piramidės forma. Graži paprastųjų eglių alėja, kokią ne dažnai matome respublikos želdiniuose, ir eglių apsauginė juosta. Išaugintos tankios vienapiestės ir graužėlinės gudobelių gyvatvorės. Graži nekarpoma rausvažiedės graužėlinės gudobelės (*Crataegus oxyacantha* L. *„Rubra plenta"*) siena, kuri ypač puošni žydėjimo metu. Botanikui įdomi įvairi Obelynės šlaitų ir daubų augalija. Iš retesnių rūšių, be minėtos gebenės, čia iki šiol dažnas raudonžiedis žalčialunkis (*Daphne mezereum* L.), ankstyvą pavasarį pasipuošiantis gausiais rausvais žiedais, o vasarą — gražiomis, bet labai nuodingomis uogomis. Labai marga žolinių augalų danga. Čia randamas retas ir globotinas tuščiaviduris rūtenis (*Corydalis cava* Schw. et L.).

Beveik visą vegetacijos periodą Obelynėje galima rasti žydinčių augalų. Dar sniegui nenutirpus, pražysta snieguolės, kiek vėliau pakimba lazdynų ir alksnių žirginiai, skleidžiasi žibuoklės, žalčialunkiai. Iki šalnų žydi raganės, nemažai žolinių dekoratyvinių augalų.

Pirmieji dekoratyviniai augalai Obelynėje buvo sodinami sodybai puošti, aplinkai paįvairinti. Todėl dauguma jų yra prie gyvenamojo namo, vaismedžių sodo pakraščiuose, pamiškėse, sklypo kampuose. Vėlesniais metais dekoratyviniams augalams skirta daugiau vietos ir pradėta grupuoti juos gentimis ir šeimomis.

Su kuo bešnekėdamas ir kur bebūdamas, Tadas Ivanauskas stengėsi įrodyti augalų svarbą žmogui, gamtai, kraštovaizdžiui, stengėsi taip paveikti pašnekovą, kad tas ne tik pats imtų auginti ir globoti medelius, bet ir kitus paragintų.

Kiekvieną pavasarį ir rudenį Obelynė būdavo gausiai lankoma miškininkų, sodininkų, gėlininkų, kurie iš čia išsinešdavo ne tik gausius patarimus, bet ir vertingos medžiagos tolesniam augalų dauginimui: sėklų, sėjinukų, savaiminukų ar paaugintų medelių. Tokiu būdu Tadas Ivanauskas, priešingai kai kuriems gėlininkams „profesionalams", kurie naujoves paprastai kaupia sau, savo sklype ir didžiuojasi, kad kiti to neturi, pats skelbdavo spaudoje apie iš svetur gautas Obelynėje naujas,

vertingas augalų rūšis ir kviesdavo jas auginti įvairiose Lietuvos vietose, nurodydamas kur jų gauti arba siūlydamas savo paslaugas.

Greta Obelynės želdinių, Tadas Ivanauskas kartu su mokiniais ir studentais apsodino eglėmis, klevais ir ąžuolais daugumą kairiosios Nemuno pusės griovių krantų, viršūnių bei šlaitų, beveik nuo pat Kauno iki Obelynės. Dalis tų želdinių dabar jau yra 40—60 metų, ir byloja jaunajai kartai apie tomis vietomis praėjusį darbštų kilnios širdies žmogų.

GAMTOS APSAUGA IR MEDŽIOKLĖS ŪKIS

Tarybų Lietuva pagrįstai didžiuojasi įspūdingais laimėjimais ekonomikos, kultūros, švietimo baruose. Ne mažesnis darbas nuveiktas, organizuojant gamtos apsaugą.

Gamtos apsaugos idėjų Lietuvoje skleidėjų bei gamtos apsaugos organizatorių tarpe bene žymiausią vietą užima Tadas Ivanauskas, kuris atliko tiesiog neįkainojamos vertės darbą. Jau 1920 metais pasirodė jo pirmasis straipsnis apie krašto gamtą [41]. Jame nurodoma, kad žmogus, ginkluotas naujausia technika, pasiekia tolimiausius žemės kampelius ir nė viena gyvosios gamtos rūšis negali atsispirti, kad nebūtų naudojama žmogaus. Tik tos augalų ir gyvulių rūšys gali egzistuoti, kurios, naudojamos žmogaus, bus jo ir globojamos. Straipsnio autorius siūlo parengti įstatymus, kurie skaudžiai baustų gamtos žalotojus. Kviečia visuomenę padėti valdžios organams steigti draugijas, klubus, kurie siektų apsaugoti gamtą. Ragina organizuoti paukščių dienas (tikslas — supažindinti mokinius su vietos paukščiais), medelių sodinimo šventes (kad kiekvienas mokinys pasodintų bent po vieną medelį).

1921 metais pasirodo didesnės apimties darbas, kuriame aprašomi įvairių tipų gamtos rezervatai Europos valstybėse. Straipsnyje siekiama parodyti, kiek gamtos apsaugos klausimas yra pribrendęs Lietuvoje. „Rasit neapsiriksiu manydamas, kad lig šiol Lietuvoje dar niekas nepakėlė balso gamtos paminklų reikalu... Jei už senobinį meno kūrinį mokama milijonai, tai kiek yra vertas kamputis senobinės žmogaus nepaliestos gamtos! Kad tokie mūsų krašto kampukai užsiliktų, turime pagalvoti šiandien, nes rytoj gali būti vėlu" [44].

Toliau detaliai nagrinėjamos rezervatų steigimo Lietuvoje galimybės ir nurodomi plotai, kurie turėtų būti apsaugoti. Tai Rūdninkų giria, Čepkelių raistas, Kazlų Rūdos miškas, Šepetos pelkės, Marvelės slėnis, Nemuno sala. Pateikiama šių plotų charakteristika.

Štai kaip aprašoma pirmoji 1921 m. medelių sodinimo šventė. „... Puikiose Nemuno pakrantėse ir kalneliuose susirinko keletas tūkstančių vaikų medelių sodinti... Su tokia armija lengvai galima būtų ap-

želdinti mūsų Nemuno nuplikusius krantus, kur vien beliko „kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę" [46].

Mokykliniam jaunimui Tadas Ivanauskas rašo tiesiog poetišką kūrinį apie paukščius. Jame vaizdingai aprašoma paukščių teikiama nauda, nagrinėjamos jų nykimo priežastys. Paukščių nykimas verčiąs žmones paimti juos į savo globą. „Kokiu būdu gelbėti tas rūšis, kurios aiškiai yra mums naudingos, o taip pat ir tas, kurios tiesioginės naudos mums neduoda, bet jau vienu savo buvimu kelia gamtos grožybę ir suteikia gyvumą tai vietai kur mes gyvename ir stačiai melste meldžia mūsų pagalbos" [5]. Atsakydamas į šį klausimą, jis nurodo, jog reikia sparnuočius geriau pažinti. Šiam reikalui gali padėti organizuojamos paukščių dienos su paukščių parodomis, deklamacijomis apie paukščius, paskaitėlėmis, pasikalbėjimais, ekskursijomis. Pažymimas paukščių apsaugos įstatymų būtinumas. Nagrinėjami paukščių globos būdai. Iš jų ypač daug vietos skiriama dirbtinėms lizdavietėms, jų tipams, nurodoma, kad viduryje plačių plikų laukų, kur paukščiai neturi kur pasislėpti nuo blogo oro ir vanagų, tikslinga nedidelius plotus apsodinti erškėčiais ir kitais tankiais krūmais. Svarbu esą paukščius globoti žiemą. Suteikdami paukščiams žiemą maisto, galėtume išgelbėti daugelį jų nuo pražūties. Nurodomas gražus paprotys, kuris nuo senų laikų yra užsilikęs Norvegijoje: Naujųjų metų dieną kiekvienas gyventojas iškelia javų pėdą paukščiams lesti.

Pabrėžiama, kad iš visų gyvosios gamtos kūrinių paukščiai, vabzdžiai ir gėlės bene daugiausia domina žmogų. Daugelis suaugusiųjų, nuo gamtos atsitolinę, pripratę į viską abejingai žiūrėti, bet jautriai vaiko vaizduotei šie gamtos kūriniai sudaro neišsemiamą įdomumo šaltinį. Ir tas ypač svarbu pedagogikai.

Daug dėmesio skiriama mokinių ekskursijų į gamtą organizavimui, aptariamos įvairios detalės. Nurodoma, kad ekskursijoje neturi būti perdaug griežta disciplina, turi joje vyrauti laisvė ir linksmybė.

Jautriai rašoma apie medelių sodinimo ir paukščių dienas. „Medžių sodinimo šventė, kurios tikslas palaikyti gyvybę ir apsaugoti nuo sunaikinimo medžius ir pratinti vaikus gerbti gamtos brangenybes, yra tai aukštai kultūringas ir pedagoginis uždavinys, yra tai darbo, šviesos simbolis" [45]. Keliama mintis, kad medelių sodinimo ir paukščių dienos turi sudaryti privalomą mokyklos mokymo programos dalį.

Tado Ivanausko sumanymu (o jis tuo metu buvo Gamtos tyrimo stoties direktoriumi), remiantis 1921 metų patyrimu, 1923 m. kovo 8 dieną sudaromas komitetas medelių sodinimo šventėms ruošti, išleidžiamas mokytojams leidinys (Lietuvos atželdymas, 20 p., Kaunas, 1925). Jo įžangoje Tadas Ivanauskas, analizuodamas atliktą šioje srityje darbą, pažymi, kad nors ir nedaug dar tenuveikta, bet jau kai kas ir pasiekta. Pla

čioji visuomenė, ypač moksleivija, pradeda vis aiškiau suprasti, kokią brangenybę sudaro mūsų gamta.

Netrukus, 1926 metais, Tadas Ivanauskas susidomi Žuvinto ežeru ir gretimomis pelkėmis. Jis nurodo, kad nepaliestos gamtos plotai sparčiai nyksta ir dėl to iškyla reikalas unikalius gamtos objektus išsaugoti. „Nepaprastai turtinga Žuvinto ežero ir jo apylinkių augalija ir gyvūnija, neturinti kito pavyzdžio Lietuvoje, verta to, kad būtų išsaugota" [71],— taip buvo apeliuota į to meto Žemės ūkio ministerijos ketinimą apsaugoti Žuvintą.

Tuo laikotarpiu Tadas Ivanauskas nemažai rašė apie laukinių paukščių globą [81, 91]. Jis apgailestauja, kad Lietuvos gyvoji gamta labai nualinta — daug paukščių rūšių, kurie anksčiau perėjo, virto didele retenybe. Baigia nykti kurtiniai, baltieji tetervinai, ereliai, didieji sakalai, gervės, žąsys, kormoranai, o tie, kuriuos matome, tai keleiviai į tolimus, ramesnius jiems, kraštus. Jis ragina įstatymais ir visuomenės jėgomis imtis gyvosios gamtos apsaugos.

Dideliame apžvalginiame straipsnyje [94] aptariamas kai kurių sausumos ir vandens gyvūnų nykimas bei jų nykimo priežastys. Darydamas praktiško pobūdžio išvadas, pažymi kaip būtiną reikalą — įvesti geresnę medžioklės kontrolę ir plačiai skleisti gamtos turtų apsaugos idėjas.

Tadas Ivanauskas nepaprastai rūpinosi plėšriaisiais paukščiais, nes tuo metu buvo manoma, kad kiekvienas paukštis su riestu snapu ir aštriais nagais yra žalingas, nes drasko kitus paukščius bei gyvūnus. Aptardamas Lietuvoje pasitaikančias 22 rūšis dieninių plėšriųjų paukščių ir 10 naktinių, jis, remdamasis ilgamečiais sistemingais tyrimais, nurodo tik vištvanagius, paukštvanagius ir nendrines linges kaip plėšriuosius šaudytinus ar kitaip naikintinus paukščius [104].

Šios mintys tęsiamos kitame straipsnyje [134]. Jame rašoma: „... dažnai plėšrieji paukščiai: vanagai, sakalai, arai palaiko gamtoje pusiausvyrą ir sveiką veislę, naikindami kitų paukščių tarpe nesveikus, silpnus, pasenusius paliegėlius... ten, kur paukščiai yra stropiai žmogaus globojami, ši nauda yra taip didelė, kad žmogus niekuomet negalėtų jos pasiekti jokiomis dirbtinėmis priemonėmis".

Jį jaudino paukščių likimas žiemą, kai gyvenimo sąlygos jiems pasidaro sunkios. Ragina juos maitinti. „... Paukščių maitinimas žiemos metu ir teikimas jiems galimybės perėti pavasarį, tai tie veiksniai, kurie gali labai paremti jų gyvenimą" [156]. Toliau pateikiamos pagrindinės paukščių maitinimo taisyklės (vietos parinkimas lesyklai, jos įrengimas, lesalo paruošimas).

Kalbėdamas apie paukščių mažėjimo priežastis, Tadas Ivanauskas apgailestauja, kad miškuose ganoma. „Tas paprotys kraštui teikia didelę žalą, kadangi galvijai išmindžioja jaunus medelius, nugraužia jų viršū-

nes ir ilgam laikui sustabdo miško prieauglį. Miško gyventojams tas ganymas tiesiog pragaištingas: galvijai išmina paukščių ir žvėrelių lizdus, išbaido juos" [178]. Aptardamas paukščių teikiamą naudą, Tadas Ivanauskas nurodo: „... drąsiai galima sakyti, kad jei ne ši veikli paukščių armija, žmogus niekuomet nepajėgtų kovoti su savo priešais, kurie naikina jo javus, daržoves, vaismedžius" [170]. Keliama mintis apie būtinumą besimokančią jaunuomenę supažindinti su paukščiais bei jų tiekiama nauda, įtraukiant ją į paukščių globos darbą. Pratęsdamas šią mintį, jis detaliai aprašo inkilus, nurodo, kokiems paukščiams kokio tipo inkilai geriausiai tinka [200].

Tadui Ivanauskui vadovaujant, 1930 metais organizuojamas Tarptautinio komiteto paukščiams globoti Lietuvos skyrius. Kviesdamas visuomenę aktyviai dalyvauti skyriaus veikloje, mokslininkas pažymi, kad „mes iš viso mažai dėmesio kreipiame į mūsų krašto vertenybes, bet įpačiai nebojame tokių, kurios yra mažai apčiuopiamos" [216]. Toliau jis nurodo, kad retai kuris gyvas daiktas sukelia tokį estetinį pasitenkinimą, kaip paukščiai. „Kaip nejauku,— rašo jis,— darosi rudenį paukščiams išskridus, kuomet pajuodusios girios bei pievos tyli bei liūdi, prisiminkime taip pat, koks jausmas kyla mūsų širdyse, išgirdus pirmą kartą vieversį saulėtą kovo mėnesio dieną, arba išvydus špoką — šnekutį, grįžusį po ilgos žiemos prie savo namelio arba šiltą balandžio mėnesio vakarą girdint strazdo giesmelę".

„Gamtos draugo" viename numeryje, skirtame paukščiams [253], jis rašo, kad apytikriai tik iš vienos šeštosios padėtų kiaušinių išsiritę jaunikliai palaiko esamų paukščių pastovumą, kiti žūva. Štai dėl ko reikia, sunkėjant paukščių gyvenimo sąlygoms, juos globoti. Būtina kovoti su įvairiais paukščių naikintojais, drausti sausų nendrių deginimą ežerų ir upių pakraščiuose pavasarį, kai ima perėti įvairūs vandens paukščiai, kelti paukščiams inkilus, sodinti medelius ir krūmus, kad ateičiai paukščiams būtų prieglauda.

Tadas Ivanauskas bene pirmasis pasiūlė Lietuvoje įveisti fazanus [265]. Jo nuomone, fazanai gerai pakelia mūsų klimatą, veisiasi labai greitai, gali būti laikomi nedideliame žemės plote, o už globą jie atsilygina žmogui gardžia paukštiena. Išnagrinėjęs svarbiausius fazanų auginimo momentus, jis kartu įspėja, kad fazanų įveisimas nėra paprastas dalykas. Tai darbas, reikalaujantis kruopštumo ir triūso.

Ir iki šiol nenustoja aktualumo Tado Ivanausko straipsnis „Gamtos apsauga" [266]. Operuodamas gausiais faktais, jis čia nagrinėjo faunos nykimo priežastis. Ypač daug dėmesio skiriama paukščių nykimui. „Bene geriausia priemone,— rašo mokslininkas,— paukščių ir žvėrių nykimui sustabdyti būtų išskyrimas didesnių neliečiamų žemės plotų, kur paukščiai galėtų gyventi ir veistis žmogaus nekliudomi". Siūloma įsteigti bent porą gamtos rezervatų — vieną miško, kitą pelkės pobūdžio. Pir-

majam tiktų Nemuno apjuostas Punios miškas, o antrajam — kuris nors iš pelkėtų ežerų. Keliamas gamtos apsaugos idėjos propagandos vaidmuo.

Verti dėmesio Tado Ivanausko samprotavimai, liečiantys medžiotojus. „Tikras medžiotojas yra ir gamtos mėgėjas, todėl jis pirmučiausia turi rūpintis, kad nebūtų alinami mūsų gyvosios gamtos turtai" [277]. Jis draudžia šaudyti į tankius paukščių būrius, nes tokiu būdu jų daugiau sužeidžiama, negu nušaunama. Vandenyje sužeisti paukščiai retai patenka į medžiotojo rankas. Jie, laikinai išvengę pavojaus, vėliau žūva nuo žaizdų.

Įdomių duomenų randame apie gyvūnijos nykimo priežastis laikraštyje „Mūsų rytojus" [288]. Jame Tadas Ivanauskas ragino rimtai susirūpinti gamtos apsauga.

1934 metų gruodžio mėnesį Tadas Ivanauskas grįžo prie jau nagrinėto klausimo — paukščių globos žiemą. Jis sakė, kad atšiaurią 1928/1929 metų žiemą iššalo didelė dalis žiemojančių paukščių. Po tos žiemos buvo išnykusios beveik visos kurapkos ir tik po kelerių metų jų skaičius išsilygino. Be to, Tadas Ivanauskas įspėja, kad tas, kuris yra pasiryžęs lesinti paukščius, tą darbą turi dirbti sistemingai, nuolat. Blogai pasielgs tas, kas palesinęs paukščius vieną kitą savaitę, nustos jais rūpintis. Lesinimas sutraukia paukščius į vieną vietą, o paskui, liovusis lesinti, jie kenčia labiau, negu prieš tai kentėjo [299].

Tadas Ivanauskas pateikia įdomių samprotavimų apie jerubių ir tetervinų nykimą Lietuvoje [321]. Jo nuomone, šio nykimo priežastis — tai apsikrėtimas naminių paukščių ligomis, nes, kuriantis sodyboms paraistėse ar pamiškėse, tetervinų gyvenamose vietose lankosi vištos (kalakutai dar pavojingesni). Nuo jų apsikrečia tetervinai, nuo pastarųjų — kurtiniai, jerubės, baltieji tetervinai.

Rūpinimasis medžiojamosios faunos reikalais matyti iš pasiūlymų veisti naudingus medžioklės ūkiui augalus [319]. Tadas Ivanauskas ypač rekomenduoja sėti zuikiakrūmius, kurie teikia žiemą puikiausio maisto kiškiams ir stirnoms.

1936 metais neatsitiktinai Tadas Ivanauskas grįžta prie jau nagrinėto klausimo — fazanų auginimo [345]. Pasidalijęs sukauptu patyrimu, jis pateikia teorinių samprotavimų apie tai, kad laukiniai gyviai, auginami nelaisvėje ištisomis generacijomis, pasidaro nebaikštūs, bet nė kiek nepraranda savo įgimtų instinktų.

1937 metais Tadas Ivanauskas paskelbė straipsnį apie medžiojamąją fauną. Tuo metu jau buvo padaugėję medžiojamų žvėrių, ir dėl to pasigirdo balsų, kad jie darą žalą, kad jų per daug. Remdamasis pasauline praktika, Tadas Ivanauskas tvirtino, kad žvėriena esanti vis daugiau pageidaujamas rinkos objektas, kad jos eksportas į užsienį didės ir į medžioklės ūkį reikia žiūrėti kaip į pajamingą ūkio šaką [365].

1937/1938 metų žiema buvo nepalanki laukiniams žvėrims ir paukščiams. Ypač pragaištinga ji buvo kurapkoms. Tadas Ivanauskas rašo apie jų mažėjimą, skatina šių paukščių globą. Jis pasakoja, kaip buvo maitinamas didelis, iki tūkstančio kurapkų būrys Ventės rage [372, 377, 379].

Po Didžiojo Tėvynės karo Tadas Ivanauskas su nauju užmoju imasi gamtos apsaugos idėjų propagavimo. „Tiesoje" ir kituose laikraščiuose pasirodo nemaža jo straipsnių apie pajūrio atkūrimo darbus [415], sodų tvarkymą [426]. Jis neapsiriboja vien tuo, kas daroma Tarybų Lietuvoje, pasakoja apie didžiulį Turkmėnijos dykumos pertvarkymą [430]. Didelis rūpestis gyvąja krašto gamta matyti straipsnyje apie žuvų troškimą žiemą. Jame Tadas Ivanauskas pažymėjo, kad tai „sudaro apčiuopiamą nuostolį mūsų krašto žuvininkystei". Primena žvejybos darbuotojų įpareigojimą kirsti aketes, nurodo, kad pavojų galima sumažinti, nušluojant sniegą nuo ežero ledo, nes tuomet šviesa pasiekia vandens augalus ir jie ima gaminti deguonį [433].

Tadas Ivanauskas entuziastingai rašė apie Tarybų valdžios priemones apsaugoti ir padauginti medžiojamąją fauną. Jis pažymėjo, kad medžioklės ūkio tvarkymui įsteigta Medžioklės ūkio valdyba, patvirtintos naujos medžioklės taisyklės. Stambiuosius ir retuosius žvėris ir paukščius uždrausta medžioti, o jų geresnei apsaugai įsteigti draustiniai [459].

Iki šios dienos nenustojo aktualumo Tado Ivanausko mintys, pateiktos išsamiame straipsnyje apie aktualiausius gamtos apsaugos klausimus [466]. Apie 1960 metus pribrendo reikalas sutelkti visuomenės jėgas gamtai saugoti. Vienas Gamtos apsaugos draugijos steigimo iniciatorių, jos organizatorių buvo Tadas Ivanauskas. Tais metais Draugija buvo įsteigta. Ji sujungė jau kai kur miestuose ir rajonuose funkcionavusias pirmines šios draugijos organizacijas.

Tadas Ivanauskas vienas pirmųjų atkreipė visuomenės dėmesį į toksiškų medžiagų poveikį gyvajai gamtai, pateikdamas pavyzdžių dėl netinkamo DDT panaudojimo ir užsienyje, ir mūsų krašte: nukentėjo bitynai, taip pat kiškiai. Labai jautrus šiam preparatui lašišų mailius [500]. Po vienerių metų dar tvirčiau argumentuotu straipsniu [514] jis grįžo prie šio klausimo, atkreipęs dėmesį į tai, kad, remiantis tyrimų duomenimis, dėl insekticidų poveikio vyksta atsparių kenkėjų individų atranka, kuri duoda pradžią naujai jų generacijai. Be to, insekticidais išnuodijami natūralūs kenkėjų priešai, ir ūkio nuostoliai dar padidėja. Įspėja, kad miško sąlygomis naudoti DDT didesnėmis koncentracijomis pavasarį neleistina.

Tadas Ivanauskas buvo nepaprastos erudicijos ir plataus akiračio gamtininkas. Reikia tiesiog stebėtis jo interesų įvairove. Jis vienas pirmųjų, matydamas kaip sparčiai sausinami miškai ir raistai, iškėlė mintį

sukultūrinti spanguoles, bruknes, mėlynes, girtuokles. Šis darbas respublikos botanikų sėkmingai vykdomas.

Su dideliu susirūpinimu jis kalbėjo apie kai kurių upių vandens užterštumą. „Ne geresni dalykai,— rašė jis,— dedasi ore" [575]. Ir ryšium su tuo iškėlė klausimą dėl nepakankamo tobuliausių technikos priemonių naudojimo vandenims ir orui apsaugoti nuo užteršimo.

Jaunųjų gamtininkų kartai skirtas Tado Ivanausko straipsnis apie gyvosios gamtos pakitimus. „Nuo mažų dienų domėjausi,— rašo jis,— supančia mane gyvąja gamta, gražiomis gėlėmis, drugiais, vabalais, paukščiais ir žvėrimis, ir šis pamėgimas neišnyko mano sąmonėje iki senatvės. Mano akivaizdoje įvyko nemaža pakitimų, todėl norėčiau paminėti juos" [590].

Toliau jis pasakoja, kad apsigyveno Kaune 1919 metais ir nuo to laiko nuolat stebi apylinkės gamtos pakitimus. Jo stebėtuose Nemuno šlaituose išnyko lieknoji plukė (*Anemone silvestris)*, orchidėja (*Cypripedium calceolus*), pasidarė reta šiaurinė linėja (*Linnea borealis*). Pavojus išnykti gresia žalčialunkiui *(Daphne mezereum).*

Kaskart rečiau aptinkamas kuoduotasis vieversys, kuris neišskrenda žiemą, net per didelius speigus. Jau tapo reti tokie įdomūs paukščiai, kaip ereliai, sakalai, didieji apuokai, gervės, tetervinai, kuolingos.

„Aš nenoriu tik aimanuoti,— rašo Tadas Ivanauskas,— nes yra kuo ir pasidžiaugti. Mūsų krašte atsirado naujų puikių paukščių". Iš Žuvinto ežero po Lietuvą paplito gulbės. Atsirado kitas gražus ir naudingas paukštis — rudagalvis kiras. Naujas mūsų svečias yra pietinis purplelis. Minėtinas gražus drugelis *Vanessa io,* kuris nėra žalingas. „Kai buvau vaikas, šio drugelio nebuvo, o dabar tai yra viena iš paprasčiausių drugio rūšių" [590].

Tado Ivanausko nuopelnai Lietuvos gamtos apsaugai yra didžiuliai. Labai vertingi jau vien praktiško pobūdžio pasiūlymai, pateikti jo straipsniuose gamtos apsaugos klausimais. O tokių straipsnių — beveik šimtas iš bendro daugiau kaip 600 straipsnių skaičiaus.

Negalima atskirai nepaminėti tokio Tado Ivanausko nepaprastai mėgto dalyko, kaip medžioklė ir medžioklės ūkis.

Tado Ivanausko — būsimojo gamtininko — ankstyvieji įspūdžiai glaudžiai pinasi su pirmaisiais medžiotojo įspūdžiais. Meilė gamtai ir aistra medžioklei per visą Tado Ivanausko gyvenimą buvo neatskiriamai susijusios.

Jau 1915 metais, švenčiant Vilniaus medžiotojų draugijos, kurios nariu buvo Tadas Ivanauskas, dešimtmetį, išleidžiamas jubiliejinis leidinys apie draugijos veiklą. Jame išspausdintas ir jauno mokslininko Tado Ivanausko pranešimas apie baltojo gandro mitybą [40].

Tuometinėje mokslinėje literatūroje baltasis gandras buvo priskiriamas prie medžioklės ūkiui žalingų paukščių. Jaunas ornitologas, iš-

nagrinėjęs baltojo gandro mitybą, reabilitavo jį. Jis peikia tuos medžiotojus, kurie malonumo dėlei šaudo pirmus pasitaikiusius stambesnius paukščius, ypač išsiskiriančius gražiomis plunksnomis (žalvarnis, bukutis, gegutė, tulžys).

Pasibaigus pirmajam pasauliniam karui ir pokario metų suirutei, Tadas Ivanauskas pradėjo rūpintis medžiojamosios faunos išsaugojimu. Jo pastangų dėka 1920 metų liepos 10 dieną organizuojamas „Medžiotojų klubas" („Vyriausybės žinios", Kaunas, 1920 m. rugsėjo 26 d.), o po metų (1921 m. vasario 7 d.) „Lietuvos Taisyklingos medžioklės ir žūklės draugija" („Vyriausybės žinios", Kaunas, 1921 m. kovo 29 d.). Taigi Tadas Ivanauskas yra faktiškas medžiotojų ir žvejų draugijos Lietuvoje steigėjas.

Įsteigus „Lietuvos Taisyklingos medžioklės ir žūklės draugiją", prasidėjo kova už kultūringą medžioklės ir žūklės ūkio tvarkymą.

Tado Ivanausko iniciatyva pradėtas gamtos apsaugos darbas buržuazijos valdomoje Lietuvoje nesulaukė aktyvaus vyriausybės pritarimo ir paramos. Lietuvos miškai nyko ir toliau. 1918—1939 metų laikotarpiu buvo iškirsta ir parduota užsieniui daug vertingiausios medienos. Dėl to labai nukentėjo mūsų miškai, ypač ąžuolynai. Buržuazinė vyriausybė biudžeto skyles lopydavo miškais. Miškų atkūrimui lėšų neužtekdavo. Faunos pagausinimu vyriausybė nesirūpino. 1934 metais atlikta pirmoji faunos apskaita parodė, kad mūsų fauna buvo kritiškoje būklėje. Jos nykimą lėmė išplitęs brakonieriavimas ir pasenę įstatymai.

Kauno universiteto gamtininkai aktyviai reikalavo, kad pasenęs medžioklės įstatymas būtų peržiūrėtas ir pakeistas. Už įstatymo pakeitimą aktyviausiai agitavo Tadas Ivanauskas. Pagaliau buržuazinė vyriausybė, mokslininkų spiriama, 1935 metais paskelbė naują medžioklės įstatymą (1935 m. spalio 24 d. „Vyriausybės žinios", Nr. 505). Jį priėmus, Lietuvos fauna pradėjo palengva atsigauti. Padaugėjo stirnų, briedžių, kiškių ir kitų gyvių. Bet išnaikintoms faunos rūšims atkurti buržuazinė vyriausybė lėšų neskyrė. Taip liko neįveisti bebrai. Apie stumbrų įveisimą ir kalbos nebuvo. Elnių ir danielių skaičius ir toliau liko kritiškoje būklėje.

Tuometinė spauda mažai gvildeno medžioklės ūkio tvarkymo klausimus. Dažniausiai buvo rašoma apie vienokius ar kitokius atsitikimus medžioklėje. Tuo metu Taisyklingos medžioklės ir žūklės draugijai iškilo reikalas įsteigti savo spaudos organą, kuriame būtų aptariami aktualūs draugijai reikalai.

Tado Ivanausko iniciatyva 1927 metais Draugijos skyrių suvažiavime nutariama įkurti Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės draugijos žurnalą „Medžiotojas". Tadas Ivanauskas išrenkamas to žurnalo redaktoriumi.

Pirmojo žurnalo numerio įžanginiame žodyje „Mūsų skaitytojams" nusakomi šie žurnalo uždaviniai: „Gamtos apsaugos, jos pažinimo, medžiojamųjų gyvių ir žuvų veisimo, apskritai medžioklės ūkio, kaip kultūringo ūkio, *pagrindai mūsų skiltyse bus laukiami*".

Toliau minima, kad žurnalas padės mūsų medžiotojams ir gamtos bičiuliams „eiti išvien bendromis jėgomis prie nurodytų mūsų įstatuose tikslų, kad ateityje niekas negalėtų palyginti medžiotojo su grobuoniu, kad kiekvienas mūsų nesigėdytų vadintis Lietuvos medžiotoju".

„Medžiotojas" per visą savo gyvavimo laikotarpį liko ištikimas iškeltiems uždaviniams. Žurnalas daug padarė, ugdant medžiotojų kultūrą, supažindinant medžiotojus su medžiojamąja fauna, racionalia jos medžiokle, įdiegiant faunos apsaugą bei papildomą maitinimą žiemą ir kt. Tadas Ivanauskas ne tik redagavo, bet ir pats, kaip autorius, rašė išsamius straipsnius apie mūsų fauną.

Nemaža medžiagos Tadas Ivanauskas paskelbė apie medžiojamosios faunos gausinimo būdus. Žurnalo puslapiuose jis įrodinėjo medžiojamosios faunos papildomo šėrimo ir pašarinių aikštelių įrengimo miškuose reikalingumą.

Tadas Ivanauskas dalyvavo Tarptautinės medžioklės tarybos (CIC) Steigiamajame susirinkime kaip Lietuvos atstovas. Apie tai plačiai informuojama žurnale [213]. Įdomiai aprašomos šio susirinkimo dalyviams surengtos elnių ir fazanų medžioklės.

Gausiai randame Tado Ivanausko žinučių apie medžioklės ūkio tvarkymą visame pasaulyje, įdomesnius Gamtos tyrimo stoties atliktus darbus.

Tado Ivanausko vadovaujama Taisyklingos medžioklės ir žūklės draugija daug nuveikė, tvarkant Lietuvos medžioklės ūkį.

Praūžusi antrojo pasaulinio karo audra Lietuvos faunai, ypač medžiojamajai, padarė didelių nuostolių. Tadas Ivanauskas pokario metais talkininkavo, organizuojant medžiotojų draugiją. Pirmas jos skyrius sukurtas Kaune, vėliau Vilniuje. Šiuose skyriuose suburiami žmonės, besirūpinantys medžioklės ūkio tvarkymu. Lietuvos TSR Komisarų Taryba 1947 metais įkūrė Medžioklės ūkio valdybą, kuriai buvo pavesta atstatyti karo sugriautą Lietuvos medžioklės ūkį.

Be rimtos mokslininkų pagalbos, šiuos uždavinius įvykdyti buvo neįmanoma. Medžioklės ūkio valdyba kvietėsi į pagalbą zoologus, miškininkus, botanikus, geografus ir kitus gamtininkus. Susiklostė glaudūs ryšiai tarp mokslininkų ir medžioklės ūkio darbuotojų. Tadas Ivanauskas vienas pirmųjų suteikė Medžioklės ūkio valdybai kvalifikuotą pagalbą. Valdyba laikėsi tos nuomonės, kad, gausinant ir atkuriant fauną, būtina panaudoti visa, kas progresyvu kituose kraštuose. Tadas Ivanauskas buvo daug keliavęs po platųjį pasaulį. Jis ne kartą pabuvojo

kraštuose, kur gamtos apsaugos darbas buvo išvystytas. Gerai pažinojo carinės Rusijos, vėliau Tarybų Sąjungos medžioklės ūkį, todėl jo rekomendacijos būdavo konstruktyvios ir realios.

Sutelktomis mokslininkų gamtininkų, Medžiotojų draugijos ir Medžioklės ūkio valdybos jėgomis buvo paruošta plati faunos gausinimo, atkūrimo ir naujų faunos rūšių įveisimo programa.

1947 metais Tado Ivanausko iniciatyva Žuvinto rezervate reaklimatizuojami bebrai, aklimatizuojami kurmėnai. Tų pačių metų pavasarį mokslininkas vyko į Astrachanės rezervatą, iš kur parsivežė pilkųjų žąsų kiaušinių ir bandė reaklimatizuoti jas Žuvinto rezervate.

Tadas Ivanauskas aktyviai dalyvavo, sprendžiant aktualias medžioklės ūkio problemas, nuolat rūpinosi medžiojamosios faunos būkle respublikoje, aktyviai prisidėjo, kuriant medžioklės draustinius, džiaugėsi briedžių, tauriųjų elnių, stirnų, bebrų gausėjimu, sielojosi dėl vandens ir vištinių paukščių mažėjimo, ieškojo būdų jiems gausinti.

Tadas Ivanauskas daugybėje straipsnių kalbėjo apie medžiojamąją fauną, jos reikšmę liaudies ūkiui, krašto grožiui, apie faunos išsaugojimą, gausinimą ir racionalų naudojimą.

Reguliuojant medžiojamosios faunos atskirų rūšių tarpusavio santykius, Tadas Ivanauskas visada pareikšdavo savo tvirtą nuomonę: „Gamtoje nieko lyšno nebūna". Plėšrūnų ir jų aukų santykiai susireguliavo evoliucijos eigoje. Jis visada pabrėždavo plėšriųjų paukščių teigiamą vaidmenį.

Susiklostė ir naujos bendradarbiavimo formos tarp mokslininkų ir Gamtos apsaugos komiteto. Tado Ivanausko veikla gamtos apsaugos srityje išsiplėtė. Komitetas visą laiką traktavo mokslininką kaip pagrindinį konsultantą visais gamtos apsaugos klausimais, ypač nuosekliai ir ilgai ruošiant Gamtos apsaugos įstatymo projektą.

Nepalyginamai svarbus principinis gamtos apsaugos tolesnio darbo veiksnys — pirmą kartą mūsų krašto istorijoje Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1959 metų balandžio 22 dieną priimtas Gamtos apsaugos įstatymas.

Šis įstatymas — vienas pirmųjų tokių Tarybų Sąjungoje, atliko svarbų vaidmenį, auklėjant visuomenę racionaliai ir taupiai naudoti mūsų krašto gamtos turtus. Juo remiantis, atlikti žymūs Tarybų Lietuvos gamtos turtinimo ir tvarkymo darbai, išplėstas draustinių tinklas, paskelbti gamtos paminklai, patvirtinti medžioklės ir žuvininkystės reguliavimo nuostatai. Į platų gamtos apsaugos darbą buvo įtraukiama visa Tarybų Lietuvos visuomenė.

Dėstydamas Vilniaus V. Kapsuko universitete, Lietuvos žemės ūkio akademijoje, Medicinos institute, dažnai skaitydamas paskaitas plačiajai visuomenei, profesorius Tadas Ivanauskas su dideliu užsidegimu mo-

kė mylėti savo kraštą, saugoti jo gamtą. Turėjo jis daug mokinių. Daugelis jų tapo pedagogais, įvairių liaudies ūkio sričių darbuotojais, mokslininkais. Ir ko ne visiems jiems būdinga viena ypatybė: jie tapo aktyviais gamtos apsaugos propaguotojais. Gausus Tado Ivanausko mokinių būrys tęsia jo pradėtus darbus, saugant ir turtinant mūsų gamtą.

MOKSLINĖS EKSPEDICIJOS

Tadas Ivanauskas priklauso tai mokslininkų kategorijai, kurie savo pagrindinius tyrimus atliko betarpiškai gamtoje. Gamta jam buvo mėgstamiausia laboratorija, teikusi pagrindinę medžiagą visais jį dominusiais klausimais. Kaupdamas savo tyrimų duomenis, mokslininkas skersai ir išilgai išvaikščiojo visą Lietuvą, aplankė daugumą Europos šalių ir surengė nemažų ekspedicijų į įvairius pasaulio kraštus. „Kelionės — mano „silpnybė", sunku tiksliai pasakyti, kiek jų turėjau savo gyvenime",— sakydavo Tadas Ivanauskas. Jis suskaičiuodavo maždaug septyniolika šalių, kuriose vienokia ar kitokia proga jam teko būti.

Svarbiausias visų tų kelionių tikslas — noras pažinti ir palyginti įvairių šalių bei skirtingų geografinių zonų gamtą, stebėti augalus ir gyvūnus betarpiškai, jų natūralioje aplinkoje, surinkti duomenų apie jų biologiją, tarpusavio ryšius ir prisitaikymą.

Šalia biologinio pobūdžio stebėjimų, kiekvienoje ekspedicijoje Tadas Ivanauskas nepraleisdavo progos plačiau susipažinti su krašto istorija, gyventojų buitimi, papročiais ir gyvenimo būdu. Jis viskuo domėjosi, ieškojo priežasties ir paaiškinimo kiekvienam naujam gamtos ar visuomenės gyvenimo reiškiniui.

Ekspedicijos labai praturtino Kauno zoologijos muziejų. Kur bebūdamas, Tadas Ivanauskas visuomet stengdavosi surinkti įdomesnių ir būdingesnių to krašto gyvūnų kolekciją, kurią atiduodavo muziejui. Ir kūrimo laikotarpiu, ir vėliau, kai muziejų tvarkė jau kiti žmonės, Tadas Ivanauskas nuolat juo rūpinosi ir, lyg bitė, visą gyvenimą nešė jam eksponatą po eksponato.

Profesorius paliko išsamius beveik visų savo ekspedicijų aprašymus, kurie išleisti atskiromis knygomis („Trys mėnesiai Brazilijoje" [25], „Gamtininko užrašai" [17]) arba paskelbti žurnaluose ir laikraščiuose [424, 607]. Iš jų galima išsamiai susipažinti su kiekvienos kelionės tikslu, maršrutu, patirtais įspūdžiais ir mokslinių stebėjimų rezultatais. Dėl to čia pateikiame tik trumpą chronologinę ekspedicijų apžvalgą.

Pirmoji didelė Tado Ivanausko kelionė buvo 1914 metais, dar jam gyvenant Peterburge. Su savo geru bičiuliu dailininku Antanu Žmuidzinavičiumi jis buvo nuvykęs į Kolos pusiasalį. Dailininkas šios kelio-

nės įspūdžius ir nuotykius vaizdžiai aprašė savo prisiminimų knygoje „Paletė ir gyvenimas" (1961).

Gegužės 17 dieną iš Peterburgo traukiniu per Vologdą abu keliautojai išvyko į Archangelską. Iš čia sėdo į laivą „Nikolajus II" ir, perplaukę sąsiaurį, jungiantį Baltąją ir Barenco jūras, keliavo Murmano pakraščiais iki šiauriausio Europos kampo — Norvegijos miestelio Vardio, esančio nedidelėje salelėje Varangerio fiorde. Pakeliui aplankė kai kurias žvejų gyvenvietes ir šiaurės pramonės punktus — Charlovką, Gavrilovą, Tiriberką. Ilgesniam laikui apsistojo Petsamo (Pečengos) įlankoje, beveik Norvegijos pasienyje. Ši įlanka ilga, siaura, giliai įsiterpusi į žemyną. Pietinė jos dalis apaugusi menku spygliuotu mišku, o šiaurinė dalis su žiotimis į Barenco jūrą — skurdžia poliarine augalija. Gamtininkui tai labai įdomi vieta, nes čia galima aptikti ir miškinės, ir poliarinės faunos atstovų. Petsamo įlankos salelėse nepaprastai gausu jūrinių paukščių.

Tadas Ivanauskas ypač domėjosi gagomis. Jas turėjo progos stebėti Heina Saaret — Šieno salose, taip pavadintose dėl to, kad, skirtingai nuo kitų, visiškai plikų salų, šios buvo apaugusios skurdžiomis viksvomis ir pliurėmis. Šieno salose Tadas Ivanauskas surinko gausią kirų, alkų, gagų, narūnėlių, ančių ir kitų paukščių kolekciją.

Paskutinė ekspedicijos vieta buvo Varangerio fiordas. Atplaukę į Vardio miestelį ir grįžtančiu laivu išsiuntę kolekcijas į Archangelską, keliautojai patraukė pėsčiomis Varangerio fiordo krantu į pietus. Pasiekę kitą Norvegijos miestelį — Kirkenesą ir persikėlę per Paats Joki upę, vėl grįžo į Petsamą, iš kur garlaiviu išplaukė į Archangelską. Tai buvo paskutinis garlaivio reisas, nes prasidėjo pirmasis pasaulinis karas.

Tadui Ivanauskui labai didelį įspūdį padarė šiaurės gamta, įvairi ir įdomi šio krašto gyvūnija, todėl 1917 metais jis dar kartą buvo nuvykęs iš Petrogrado į Murmano pakraštį, pabuvojo Gavrilovo salose ir Kolos įlankoje, kur jau kūrėsi Murmansko miestas.

Abiejų ekspedicijų metu Tadas Ivanauskas surinko didelę įvairių jūrinių gyvūnų, paukščių kailiukų ir kiaušinių kolekciją, bet per karo suirutes beveik visi šie rinkiniai, buvę Petrograde, žuvo.

Po karo grįžęs į Lietuvą ir profesoriaudamas universitete, Tadas Ivanauskas nuolat organizavo išvykas ir ekskursijas gyvūnijai tyrinėti įvairiose Lietuvos vietovėse. Jų tikslas buvo sukaupti kuo daugiau medžiagos apie Lietuvos fauną ir surinkti pilną jos kolekciją Zoologijos muziejui. Tačiau mokslininkas nesiliovė galvojęs ir apie keliones į kitus kraštus. 1922 metais jis buvo išvykęs į Istrijos pusiasalį, iš kur atvežė Adrijos jūros gyvūnų — žuvų, minkštakūnių, vėžiagyvių. 1925 metais lankėsi Baltijos jūros Vilsandi saloje (Estija). Iš ten Zoologijos mu-

ziejui parvežė gagų, baltaskruostę berniklę, akmenę, plėšriąją žuvėdrą ir kitų jūrinių paukščių.

Dirbdamas Kauno universitete, profesorius išvyko į savo tolimiausią kelionę. Tai plačiai išgarsėjusi ekspedicija į Pietų Ameriką.

Aplankyti atogrąžų kraštus buvo sena profesoriaus svajonė. Išvykti į Pietų Ameriką jis bandė jau 1916 metais, bet laivas, kuriuo rengėsi keliauti, vėlai rudenį išplaukęs iš Archangelsko, įšalo Baltojoje jūroje ir kelionės teko atsisakyti. Be to, sumanymus žlugdė ir vykstantis karas. Šią ekspediciją organizuoti pavyko tik 1931 metais. Ją finansuoti ėmėsi laikraščio „Mūsų Rytojus" redakcija. Ekspedicijos darbo vieta buvo pasirinkta Brazilijos Minas Žerais provincija (San Francisko upės baseinas). Tai buvo miškingas, retai apgyventas kraštas, pasižymintis ypač įvairia gyvūnija.

Ekspediciją sudarė keturi žmonės: profesorius Tadas Ivanauskas (vadovas), Lietuvos universiteto Zoologijos katedros entomologas Alfonsas Palionis, žinomas natūralistas entomologas Konstantinas Aris ir besidomintis gamtos mokslais jaunuolis Igoris Fanstilis. Pastarasis šioje ekspedicijoje buvo fotografu ir laborantu, be to, padėjo medžioti gyvūnus.

Ekspedicija iš Kauno išvyko 1931 metų liepos 21 dieną, o už mėnesio, t. y. rugpiūčio 17 dieną, jau buvo Rio de Žaneire. Atlikę kai kuriuos formalumus, po kelių dienų ekspedicijos dalyviai išvyko iš anksto numatytu maršrutu į darbo vietą.

Tadas Ivanauskas Brazilijoje išbuvo iki lapkričio 17 dienos, t. y. lygiai tris mėnesius (K. Aris ir I. Fanstilis išvyko į namus anksčiau, o A. Palionis dar pasiliko ir išbuvo iki 1932 m. vasario 19 d.). Tris mėnesius profesorius turėjo galimybę stebėti gyvūniją tropikų žiemos ir pavasario sąlygomis.

Ekspedicija į Braziliją labai praturtino Zoologijos muziejų atogrąžų faunos pavyzdžiais. Parvežta apie 60 žvėrių kailių (27 rūšių), 400 paukščių (250 rūšių), 80 driežų, krokodilų, žalčių ir kitų roplių odelių, apie 150 konservuotų spirite žuvų, roplių ir kitų gyvūnų, 12 000 įvairių vabzdžių, daugiausia drugių, be to, daug skeletų ir jų dalių, įvairių augalų pavyzdžių bei sėklų [252]. Dauguma šių rinkinių jau sekančiais metais buvo parodyti visuomenei Zoologijos muziejaus patalpose suorganizuotoje specialioje parodoje, pavadintoje „Atogrąžų gyvūnijos paroda", kuri veikė nuo gegužės 29 iki birželio 20 dienos. Eksponatai iš Brazilijos tebepuošia muziejaus stendus ir dabar, daugybė jų sudaro vertingą fondų dalį.

Lietuvoje atkūrus Tarybų valdžią, Tadas Ivanauskas išnaudojo plačias galimybes rinkti faunistinę medžiagą kitose sąjunginėse respublikose. Milžiniškoje Tarybų Sąjungos teritorijoje, pasižyminčioje didžiau-

siu gamtinių sąlygų įvairumu, mokslininką viliojo šiaurės tundros ir Vidurinės Azijos dykumų, didžiųjų upių bei jūrų gyvūnija. Nuo 1947 iki 1962 metų jis beveik kasmet kur nors keliavo, kiekvieną kartą pasirinkdamas skirtingą geografinę zoną su savitu faunos kompleksu.

Pirmoji pokario metų kelionė (1947 m. balandžio 11—18 d.) — į Astrachanės rezervatą Volgos deltoje. Jos tikslas buvo patyrinėti Volgos deltos paukščių ekologiją, surinkti jų kolekciją ir parsivežti pilkųjų žąsų kiaušinių. Tadas Ivanauskas norėjo įgyvendinti savo seną sumanymą įkurdinti Lietuvoje pilkąsias žąsis. Volgos deltoje surinktus pilkųjų žąsų kiaušinius jis parvežė į Žuvinto rezervatą, kur jie buvo išperinti. Deja, šis bandymas teigiamų rezultatų nedavė, nes dalį žąsiukų išpiovė ūdros, kiti pakriko ir dingo be žinios.

Būdamas Astrachanės rezervate, Tadas Ivanauskas Kauno zoologijos muziejui surinko keliolika naujų eksponatų, iš kurių pažymėtini baltieji garniai (didysis ir mažasis), kormoranai, naktikovai, žąsys.

Astrachanės rezervate mokslininkas pabuvojo dar kartą 1956 metų kovo mėnesį. Kartu su juo važiavo Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto dėstytojas ornitologas Antanas Vaitkevičius (miręs 1968 m.). Šios ekspedicijos aprašymo Tadas Ivanauskas nepaliko. Iš jo asmeninių trumpų užrašų susidaro įspūdis, kad ekspedicijos metu pasitaikė blogas oras, smarkūs šalčiai, ir tai labai apsunkino darbą. Gal dėl to šį kartą Astrachanės rezervate profesorius su A. Vaitkevičiumi išbuvo tik savaitę. Per tą laiką jiems pavyko surinkti muziejui apie 20 eksponatų, daugiausia įvairių ančių.

1948 metais profesorius Mokslų akademijos Prezidiumo nutarimu buvo komandiruotas į Turkmėniją susipažinti su paukščių migracijomis, vykstančiomis tarp Indijos ir Sibiro. Kartu su juo važiavo Lietuvos Žemės ūkio akademijos dėstytojas miškininkas Algirdas Končius. Ši ekspedicija truko nepilną mėnesį — nuo kovo 21 iki balandžio 16 dienos (neskaitant kelionės).

Tadą Ivanauską ypač domino Vidurinės Azijos gamtos įvairumas, pasireiškiantis didžiausiais kraštutinumais, kurie „arba sukuria geriausias sąlygas žmogui, augalams ir gyvuliams klestėti, arba, priešingai, sudaro jiems pražūties pavojų" [17]. Tai ir nulėmė ekspedicijos maršrutą. „Mus ypač viliojo du dalykai: Amu-Darja su savo vandens gausumu, žydinčiomis oazėmis, su sena, o kartu ir modernia drėkinimo sistema, ir žiaurioji Kara-Kumo dykuma — derlingų oazių mirties šmėkla, pietuose atsirėmusi į Kopet-Dago kalnus ir užimanti 80 procentų Turkmenistano ploto",— rašo profesorius [17]. Nuvykę į Amu Darjos žemupį, ekspedicijos dalyviai pabuvojo Tašauzo apylinkėse — viename derlingiausių Turkmėnijos rajonų, prie sūriųjų ežerų surinko būdingų Vidurinei Azijai paukščių kolekciją, susipažino su Amu Darjos tugajumi ir jo gyvūnija.

Tugajumi Vidurinėje Azijoje vadinamas savotiškas tankus ir dygus miškas, augantis siaura juosta upių pakraščiuose. Jame gali gyventi ir vandens, ir miško, ir stepių gyvūnai. Iš Amu Darjos tugajaus profesorius parsivežė fazanų, juodųjų varnų, nendrinį katiną ir kitų gyvūnų. Pati Amu Darja profesoriui davė vieną ypač jį pradžiuginusį objektą — archainę žuvį *(Pseudoscaphirhynchus kaufmanni)*, kurią jis lietuviškai pavadino menčiasnapiu. Jai artima rūšis randama tik Šiaurės Amerikoje (Misisipėje). Šios žuvys ankstyvesniuose geologiniuose perioduose buvo paplitusios visame pasaulyje, bet iki pastarųjų laikų išliko tik dviejose minėtose vietose. Amu Darjoje, padedant vietiniams žvejams, pavyko sugauti aštuonias šias nepaprastas žuvis.

Iš Amu Darjos žemupio ekspedicija persikėlė į patį Karakumų dykumos centrą. Čia profesorius turėjo progos stebėti, kaip dykumos sąlygomis vystosi gyvybė, išnaudodama trumpą pavasario kritulių ir drėgmės periodą. Aprašydamas šios ekspedicijos įspūdžius, Tadas Ivanauskas ne tik išvardija būdingiausius dykumos augalus ir gyvūnus, bet ir vaizdžiai aprašo, kaip jie prisitaikę gyventi dykumoje, kur dideli temperatūros svyravimai ir drėgmės trūkumas sudaro gyviems organizmams kritiškas sąlygas.

Iš Karakumų profesorius parvežė zoologijos muziejui būdingų smėlynų gyventojų — saksaulinį kėkštą, einį, įvairių driežų ir vėžlių.

1949 metais sausio 5—29 dienomis su miškininku A. Končiumi profesorius tyrinėjo Užkaukazėje paukščius jų žiemojimo vietose. Šį kartą savo studijoms jis pasirinko pietinę Azerbaidžano dalį, tiksliau — vakarinį Kaspijos pakraštį ties Lenkoranu, pačiame Irano pasienyje. Ši vieta buvo pasirinkta neatsitiktinai. Vakarinis Kaspijos pakraštys vietomis labai seklus, vos 20—30 centimetrų gylio. Pasak profesoriaus, norėdamas čia išsimaudyti, turi atsigulti iš pradžių ant vieno, paskui ant kito šono. Tačiau jūros dugnas tose seklumose ne visur kietas. Daug kur jis padengtas storu dumblo sluoksniu, kuriame gyvena daugybė įvairių minkštakūnių, vabzdžių vikšrų, kirmėlių, vėžiagyvių ir kitų smulkių gyvūnų — mėgstamo žuvų ir vandens paukščių maisto. Gausios maisto atsargos ir švelnus klimatas sudaro paukščiams puikias žiemojimo sąlygas. Arakso upės žiotyse, Kyzyl Agačo įlankoje ir kitose Lenkorano vietovėse žiemoja nesuskaitomi vandens ir pelkių paukščių būriai, atskridę iš Vakarų Sibiro ir Vidurinės Azijos.

Pasirinkdamas ekspedicijai šį rajoną, profesorius, kaip jis pats sakė, norėjo įgyvendinti savo svajonę — „pamatyti savo akimis ir palaikyti savo rankose paukščius, apie kuriuos teko vien skaityti specialioje literatūroje" [17]. Kaspijos seklumose žiemoja vienas gražiausių paukščių — flamingas. Nors flamingai aplamai yra nykstantys paukščiai, bet žiemavietėse jų dar susirenka tūkstantiniai būriai, į kuriuos žiūrint, anot profesoriaus, susidaro įspūdis, lyg visas jūros paviršius

būtų nubarstytas puikiomis rausvomis rožėmis. Vienas šių flamingų ir dabar puošia Kauno zoologijos muziejaus vitriną.

Antras paukštis, kurį profesorius labai norėjo pamatyti ir parvežti Zoologijos muziejui, tai sultonvištė. Ji taip pat retas ir saugomas paukštis, dar pasitaikąs Indijoje ir Artimųjų Rytų kraštuose. Sultonvištės, atskridusios iš Kazachstano ežerų, žiemoja Kaspijos pakraščių nendrynuose. Profesoriui pasisekė gauti keturis šiuos mėlynus, lyg rugiagėlės, paukščius.

Ekspedicijos metu Lenkorane buvo nemažai sumedžiota įvairių laukinių žąsų, kurių čia žiemoja nepaprastai daug. Tai tolimos Sibiro tundros gyventojos, daugiausia rudakaklės berniklės, baltakaktės žąsys, rečiau — pilkosios ir urvinės žąsys. Taip pat pasisekė sudaryti gražų plėšriųjų paukščių rinkinį, į kurį įėjo net milžiniškas jūrinis erelis. Mat, plėšrieji paukščiai žiemą praleidžia su tais paukščiais, kuriais jie minta, ir pavasarį kartu su jais grįžta į tundrą. Iš viso šios ekspedicijos metu buvo surinkta labai didelė paukščių kolekcija — beveik šimtas kailiukų. Visi jie padovanoti Zoologijos muziejui.

Po vienerių metų pertraukos, 1951 metų gegužės 2 dieną profesorius vėl su A. Končiumi vyksta į Šiaurės Kazachstaną. Šios kelionės tikslas — stebėti pavasarinę paukščių migraciją ir susipažinti su miškastepės fauna. Petropavlovske prie jų prisijungė ten gyvenęs ir dirbęs kraštotyros muziejuje lietuvis Antanas Poška, kuris gerai pažinojo Kazachstaną ir aplamai Vidurinę Aziją, todėl buvo geras patarėjas ir vadovas.

Ekspedicijos maršrutas buvo numatytas po Petropavlovsko apylinkes ir Išimo upės slėniu iki Sokolovkos, t. y. daugiau kaip šimtas kilometrų nuo Petropavlovsko į šiaurę. Vykdami šia kryptimi, keliautojai susipažino su miškastepės paukščiais. Profesoriui didelį įspūdį padarė nepaprastai gausios tetervinų tuoktuvietės, kuriose vienoje vietoje burbuliuodavo po keliasdešimt šių puikių paukščių. Be to, jis turėjo progos stebėti daugybę traukiančių šiaurės kraštų paukščių, sustojusių poilsiui ežeruose ir Išimo upės senvagėse.

Iš Kazachstano profesorius parvežė Kauno zoologijos muziejui nemažą stepių ir miškastepių paukščių kolekciją (65 kailiukus), kurią sudarė tetervinai, stepių ir nendrinė lingės, pentinuotosios startos, balų pelėdos, laukinės žąsys, įvairių rūšių antys ir kt. Vertingas šios ekspedicijos radinys — išmirusio Sibiro plaukuotojo raganosio kaukolė, kuri buvo rasta Sokolovkos rajone. Ji dabar yra Kauno zoologijos muziejuje.

Norėdamas papildyti savo duomenis apie geografinį rūšių kintamumą, dar kartą į Vidurinę Aziją profesorius buvo nuvykęs 1960 metais. Šį kartą drauge su A. Poška jis pabuvojo Tadžikijoje. Kelionės tikslas

buvo apsilankyti viename Tadžikijos rezervate, vadinamame Mavzei Babron, lietuviškai — Tigrų slėnis (Tigrovaja balka), esančiame respublikos pietuose prie pat Afganistano sienos, tarp Vachšo ir Piandžo upių, iš kurių gimsta didžioji Amu Darja. Tadžikijoje, kaip ir Turkmėnijoje, Tadas Ivanauskas domėjosi subtropine tugajaus gyvūnija ir augalija, kuri rezervato teritorijoje dar buvo beveik nepaliesta ūkinės žmogaus veiklos. Be tugajaus Tigrų slėnio rezervate buvo galima susipažinti su savotiškomis, nors ir skurdžiomis, bet gamtininkui ne mažiau įdomiomis dykumos gyvybės formomis, nes dalį rezervato teritorijos sudaro Buri Tau dykuma — akmenuotas, vietomis uolėtas nederlingų smiltynų plotas.

Kaip ornitologas, profesorius daugiausia domėjosi paukščiais. Kadangi buvo pavasaris (balandžio mėnuo), be vietinių paukščių, čia dar buvo galima aptikti ir žiemojančių, nespėjusių išskristi į šiaurę. Turėdamas leidimą medžioti rezervate, profesorius su A. Poška sumedžiojo apie pusantro šimto įvairių paukščių, kurių didesnę dalį paliko Tadžikijos zoologinėms įstaigoms, o kitus, kaip paprastai, padovanojo Kauno zoologijos muziejui. Iš žinduolių muziejui teko dygliatriušio kailis.

Pabuvojęs keletą kartų iš eilės Vidurinėje Azijoje, profesorius vėl prisimena šiaurę. Užpoliarės kraštai, „kurių krantus plauna pilkieji Arktikos vandenys, o vasaros saulė šviečia dieną ir naktį" [607], jį viliojo visą gyvenimą. Du kartus (1914 ir 1917) aplankęs Kolos pusiasalį ir Barenco jūros pakraščius, 1962 metų vasarą Tadas Ivanauskas išsiruošė į Vakarų Sibiro šiaurę, pasirinkdamas ekspedicijos darbo vieta tundrą prie Obės žiočių. Profesoriaus bendrakeleiviai — A. Vaitkevičius, su kuriuo jis 1956 metais važiavo į Astrachanę, ir Kauno medicinos instituto studentas Tomas Stanikas.

Birželio 25 dieną keliautojai atvyko į Jamalo Nencų nacionalinės apygardos centrą Salechardą — nedidelį miestą, išsidriekusį Obės intako Polujaus krante, netoli šiaurės poliarinio rato. Ekspedicijai apsistoti jis buvo patogus tuo, kad čia pat, pasibaigus gatvėms, plytėjo bekraštė tundra, su kuria susipažinti ir buvo pagrindinis kelionės tikslas.

Profesorių domino Vakarų Sibiro tundros augalai ir gyvūnai, jų tarprūšiniai santykiai ir prisitaikymas prie skurdžių aplinkos sąlygų. Be to, jis norėjo įsitikinti, ar Uralo kalnai yra tik formali riba tarp Europos ir Azijos, ar jie turi įtakos augalijai ir gyvūnijai. Suprantama, šalia viso to profesorius neužmiršo ir kolekcionavimo. Jis norėjo parvežti Zoologijos muziejui būdingų tundros paukščių rinkinį.

Ekspedicijos darbo sąlygos buvo labai sunkios. Nepaprastai vargino uodai, nuo jų sukandžiojimų ištino veidai ir rankos. Po tundrą vaikščiojant, kojos klimpo minkštame samanų patale, nepasiekdamos tvirtos atramos. Profesoriui ši kelionė buvo labai sunki dar ir dėl to, kad jį

slėgė metų našta ir jėgos buvo menkesnės. Nežiūrint to, jis lygiai su kitais, daug jaunesniais bendrakeleiviais, ištvėrė visus sunkumus ir nepatogumus.

Prie Obės ekspedicijos dalyviai išbuvo dvi savaites (iki liepos 5 d.). Per tą laiką jie susipažino su tundra Salechardo apylinkėse ir taiga Polujaus aukštupyje, surinko vietinių paukščių kolekciją.

Ekspedicija į Vakarų Sibirą prie Obės buvo paskutinė didelė Tado Ivanausko kelionė. Jis dar svajojo nuvykti prie Baikalo, pabuvoti Tolimuosiuose Rytuose, bet dėl silpnėjančios sveikatos nebesiryžo leistis į tokias tolimas keliones.

DARBAS MOKSLO ĮSTAIGOSE

GAMTOS TYRIMO STOTIS

Turėti centrą, kuris giliu, išmintingu žvilgsniu sektų ir tyrinėtų Lietuvos gamtą, Tadui Ivanauskui atrodė neatidėliotina būtinybė. Šį rūpestį ir projekto apmatus jis išdėstė tuometiniam žemės ūkio viceministrui Povilui Matulioniui, kuriam kaip miškininkui ir šiaipjau plataus akiračio žmogui, mylėjusiam gamtą, tas sumanymas pasirodė geras, vertas palaikyti. Tad 1919 metų liepos 15 dieną prie Švietimo ministerijos įsisteigė Lietuvos gamtos tyrimo stotis, kurios vedėju tapo Tadas Ivanauskas. Pagal jo sudarytą statutą stotis turėjo rinkti, tvarkyti ir naudoti medžiagą Lietuvos gamtai pažinti, taip pat įsteigti zoologijos muziejų. Įsikūrus universitetui, stotis turėjo atitekti aukštajai mokyklai ir atstoti zoologijos kabinetą. Kaune, Vilniaus gatvėje atsirado neišvaizdi iškaba su lakonišku užrašu.

Didelio darbo pradžia, gražių tradicijų ištakos susijusios su šiuo gamtotyros branduoliu. Buvo sunku, nes viską reikėjo pradėti iš naujo, mažne tuščioje vietoje. Daugiau kaip pusės šimtmečio laikotarpis, nuo 1863 metų iki stoties gimimo, gamtos pažinimo dirvonuose, galima sakyti, nejudintas. Kaip šviesulys išlikę senojo Vilniaus universiteto gamtininkų triūsas ir vardai — S. B. Jundzilo, F. P. Jarockio, K. Kluko ir kt. O toliau pilkuoja bejėgiškai tuščias tarpas, išskyrus keletą straipsnių, vieną kitą liesutę monografiją. Todėl pirmasis Tado Ivanausko užmojis — rinkti Lietuvos faunos pavyzdžius. Tik taip bus galima sukloti pamatus krašto gamtos mokslui. Tačiau kiekgi aprėpsi keturiom rankom? Stotyje triūsia tik du žmonės: vedėjas Tadas Ivanauskas ir jo asistentas. Specialistų su žiburiu ieškok neieškojęs, o tokiam darbui tinka tik išmaninga talka. Gamtos tyrimo stotis kreipėsi į visuomenę, pasitelkė mokytojus, mokinius. Jau pirmaisiais gyvavimo metais stotis gana dažnai rengė praktikos darbus, ekskursijas. Išsivedęs negausius savo padėjėjus į Kauno apylinkes, Tadas Ivanauskas mokė pažinti šių vietų fauną ir florą įvairiais metų laikais, įsidėmėti žalingus ir naudingus vabzdžius. Rodė, kaip tirti vandenų gyventojus. Kartais neįgudusi akis praleisdavo nemačiom brangų objektą ir čiupdavo pirmą pasitaikiusį, bet dėl to šių išvykų vadovas nepriekaištaudavo ir nesisielojo. Stotis neįstengtų pati viena aprėpti ir susisteminti visa, kas atspindi Lietuvos gamtą. O tokį uždavinį ji nusibrėžė kaip svarbiausią.

Per gana trumpą laiką Gamtos tyrimo stotis jau turėjo 300 egzempliorių paukščių, žinduolių, žuvų ir „šliaužlių" (roplių) rinkinį. Sudėtinga jų gamybos technika atimdavo daug laiko, mažai kas ją išmanė, ir vedėjas, „dažnai verčiamas pats imtis mekaninio darbo" [45], preparavo,

montavo, siuvo. Į stoties gamtos muziejų pakliuvo elnias, paskutinis Lietuvos bebras. Buvo renkamos menkiausios žinios apie nykstančias rūšis, ieškota tokių egzempliorių. Buvo surinkta gražių pavyzdžių, bet teko kišti į kokį kampą, nes „toliau jam didinti trūksta padėlio" [45]. Mat, Gamtos tyrimo stoties ekspozicija anuomet teturėjo tik du kuklius kambarėlius. Tai buvo sisteminės zoologijos, embriologijos, lyginamosios anatomijos kabinetai ir augalų anatomijos bei fiziologijos kabinetų pradmenys. Čia gulėjo ir nemaža atodangų radinių — pirmoji Lietuvos geologijos rinkinio užuomazga.

Per porą metų Gamtos tyrimo stotyje susikaupė gausi vabzdžių kolekcija — apie 53 tūkstančius egzempliorių. Tadas Ivanauskas gerai pažinojo vabzdžių pasaulį, manė būsiant naudinga išskirti žemės ūkio kenkėjus, sudaryti atskirą jų kolekciją su visomis metamorfozėmis. Todėl 1922 metais jis paskelbė spaudoje pirmąjį Lietuvos vabzdžių kenkėjų sąrašą [49].

Gamtos pažinimo ir saugojimo jausmą jam buvo be galo svarbu įskiepyti kuo daugiau žmonių. Surasdavo padėkos žodį ir kaimo žmogui. ir gimnazistui. Metų metais susirašinėjo su mokytojais, miškininkais, agronomais, medžiotojais. Išsiuntinėjo anketą (aplinkraštį), spausdino instrukcijas, kaip rinkti vabzdžius, pažinti augalus ir medžius. Džiaugėsi, matydamas moksleivius, apžiūrinėjančius pirmą gamtos stoties parodą, surengtą buvusioje Švietimo ministerijoje. „Sulyginant su kitomis šalimis esame blogesnėse sąlygose tuo atžvilgiu, kad beveik neturime gyvosios gamtos mylėtojų ar bent asmenų, nuvokiančių randamų zoologijos objektų vertenybę ir mokančių juos tinkamai sunaudoti. Tokiu būdu G. T. St. personalui, iš dviejų asmenų sudarytam, teko patiem surinkti visus esamus rinkinius, gaunant tik nežymios pagalbos iš visuomenės" [51], — rašė Tadas Ivanauskas žurnale „Kosmos", apžvelgdamas dvejus Gamtos tyrimo stoties veiklos metus. Tada paskelbė ir Gamtos tyrimo stoties pastebėtų Lietuvoje paukščių sąrašą. Kvietė į savo stotį visus, kas norėtų pasimokyti, kaip kolekcionuoti vabzdžius ir augalus, sudarinėti paukščių ir žvėrių rinkinius. Per spaudą ir žodžiu ragino mokytojus steigti ir gausinti mokyklų muziejus, buvo visada pasirengęs padėti, konsultuoti. Be mokslo srities, didelę prasmę įžiūrėjo ir kitame darbe: Gamtos tyrimo stotis turinti šviesti žmones, sėti pagrindines gamtos mokslo žinias.

Tado Ivanausko iniciatyva joje buvo sudaryta biologijos komisija, kuri privalėjo rūpintis planinga medžiokle ir žūkle, miškų ir vandenų turtų gausinimu. Stoties talkininkų gretos sutvirtėjo, kai ji tapo studijuojančių gamtininkų susibūrimo centru. Aukštųjų kursų lankytojai čia klausėsi lektoriaus Tado Ivanausko paskaitų, atlikdavo gausius praktikos darbus. Toli nusidriekė išvykų keliai. Bent penkios ekskursijos į Simno apylinkių ežerus ir palias, kitos — prie Dusios, Metelių, Obeli-

jos, Onuškio, į Seredžiaus, Veisiejų apylinkes, Padubysį, Palangos pajūrį ir kitur praturtino stoties rinkinius. Šiuo laikotarpiu jų prireikė ir mokymui: paskaitoms, praktikai pagaminta nemažai sisteminės zoologijos, embriologijos, lyginamosios anatomijos preparatų. Gamtininkas ragino medžiotojus, kaimo žmones siuntinėti stočiai ir paprastas, jau turimas rūšis, nes, anot jo, „mokslo tikslams kartais tos pačios rūšies reikia labai daug egzempliorių".

Graži, simbolinė pavasario šventė, gyva iki dabar, pirmąsyk prasiskleidė irgi čia, Gamtos tyrimo stotyje. Medelių sodinimo tradiciją Lietuvoje pradėjo ne kas kitas, kaip Tadas Ivanauskas. Prie Gamtos tyrimo stoties 1923 metais susibūrė komitetas medžiams sodinti. Tadas Ivanauskas išsirūpino, kad Švietimo ministerija vieną pavasario dieną atleistų mokinius nuo pamokų. Artinantis šventei, kreipėsi per spaudą į visuomenę, ragindamas prisidėti. Pradinukai, penktokai ir gimnazistai su didžiausiu noru ėjo į šias talkas. Medelių sodinimo ir globos entuziastų atsirado šimtai atokiausiose mokyklose. Per pavasario talkas jaunimas apsodino dykvietę tarp Petrašiūnų ir Pažaislio, tuščius miško plotus palei Nemuną ir kitur.

Gamtos tyrimo stotis ir visas jos sukauptas turtas 1922 metais atiteko tik ką susikūrusiam Lietuvos universitetui. Ji neabejotinai padėjo pamatus visam Matematikos-gamtos fakulteto biologijos skyriui. Didesni stoties rinkiniai, ypač žinduolių, paukščių ir vabzdžių, labai pravertė universiteto zoologijos muziejui. Stoties adresu ir vėliau nuolat ateidavo siuntos. Vienur sužinotos retenybės profesorius pats teiravosi, ieškojo, iš kitur jam atsiųsdavo dovanų arba iš smalsumo, norėdami patirti, „kas čia per žvėris". Iš Kurtuvėnų miškų atkeliavo, galima sakyti, priešpaskutinė lūšis, iš Kaišiadorių — gyvi vilkai, iš Turkestano — du gyvi sausumos vėžliai ir 40 tūkstančių surinktų vabalų... „Praneškite, ar apturėjote tris mano siuntinius su gyvatėmis. Pelėda buvo atgabenta iš Uliūnų, tetervinai ir slanka iš Panevėžio apylinkės miškų, gyvatės ir tritonai iš Karužiškių sodžiaus..." Tai žodžiai iš ilgamečio, ištikimo Gamtos tyrimo stoties rėmėjo Panevėžio mokytojo J. Elisono laiško, rašyto 1920.IV.25.

Tų pranešimų būdavo kasdien — džiugių ir apmaudingų. „Mačiau ausuotąjį kragą", „Praskrido baltasis garnys", „Mano avižose nugaišo briedis — jam sutrupinta koja", „Dubysoje Seredžiaus gyventojas užmušė bebrą, kuris svėrė 29 svarus". Ne vienas dovanojo ar siūlė vertesnį leidinį. „Turiu rusišką Darvino VIII tomų vertimą... Pirmenybė — gamtos stočiai". Knyga prie knygos kaupėsi brangi gamtos literatūra būsimam zoologijos kabinetui.

Gamtos tyrimo stotis siejasi su zoologijos muziejumi. Tai buvo didysis Tado Ivanausko įkvėpimas, nenublankęs visą gyvenimą.

„Nagi fantastas! Manai, kad toks muziejus kada nors bus?" — stebėjosi Paryžiaus studijų bičiulis, išvydęs renkamus nesamam muziejui retus jūrų padarus. Tadas Ivanauskas nebuvo nei svajotojas, nei keistuolis. Aiškiai regėjo tikslą — turtingą zoologijos muziejų ir su jam būdingu atkaklumu valingai jo siekė.

AUKŠTIEJI KURSAI IR LIETUVOS UNIVERSITETAS

Vilniaus gatvėmis žygiavo Pilsudskio legionai. Lietuva neteko sostinės, liko ir be savos aukštosios mokyklos. Šviesesnės galvos suprato universiteto naudą ir būtinybę, bet tai atrodė nerealus ar bent negreitai pasiekiamas dalykas. Tadas Ivanauskas buvo vienas tų veržlia energija apdovanotų žmonių, kurie sunkiu metu neketino ir nemėgo nuleisti rankų. Tad ir puolė į patį veiklos verpetą. Jis ir Zigmas Žemaitis buvo tas pagrindinis variklis, apie kurį sukosi aukštosios mokyklos įkūrimo viltys, planai ir labai nelengvas skatintojų, įkvėpėjų triūsas. Senoji Vilniaus alma mater kėlė abiem bičiuliams gyvas emocijas, kurios neužgeso po pirmųjų nesėkmių.

„Zigmui Žemaičiui, kaip matyti iš jo kalbų, daugiausia rūpi švietimo reikalai, o man jie irgi buvo artimi, tad radome bendrą kalbą. Mes kalbame apie pradžios mokyklą, apie gimnazijas, mokytojų seminarijas, bet mano pašnekovo savijauta ypač pagyvėja, kai užeina kalba apie aukštąją mokyklą... Ne visa Lietuvos visuomenė būtų pritarusi sumanymui steigti aukštąją mokyklą. Dalis mūsų visuomenės įžiūrėjo šiame sumanyme pavojų savo klasiniams interesams, kaip, pavyzdžiui, dvasininkija, turėjusi tuomet daug įtakos Lietuvos gyventojams. Iš dvasininkijos ir iš klerikalų galima buvo laukti rimtos opozicijos" [33].

1919 metais Zigmas Žemaitis pateikė švietimo ministrui platų memorandumą, kuriame išdėstė Lietuvos aukštosios mokyklos kūrimo ir veikimo planą. Tačiau į šį sumanymą valdžia pasižiūrėjo gana atsainiai ir atsisakė jį remti. Esą, išmaningesni ūkininkaičiai, pasimokę Vokietijoje, labiau praversią kraštui, negu gamtininkai ir agronomai su aukštuoju mokslu. Tada karštuoliai organizatoriai, sudarę iniciatyvinį būrelį, ryžosi įkurti aukštąją mokyklą visuomeniniais pagrindais. Nedidelis tai buvo būrelis, viso labo penketas žmonių: matematikas Zigmas Žemaitis, zoologas Tadas Ivanauskas, psichologas Jonas Vabalas-Gudaitis, istorikas Augustinas Janulaitis ir botanikas Liudas Vailionis. Jie svarstė, diskutavo, iš kur gauti lėšų, kaip kursus greičiau įsteigti, kokių šakų specialistai Lietuvai reikalingiausi. Daug kartų kvietėsi ir platesnius viešus žymesnių specialistų pasitarimus.

„... Reikia, kad tokiems kursams rastųsi mokytojų ir šiek tiek lėšų. Padėtis sunki, nes Švietimo Ministerija tuo tarpu to viso parūpinti negali: čia visa viltis — visuomenės parama. Ir mes tikimės, jog mūsų technikos mokslo žinovai: profesoriai ir inžinieriai neatsakys padėti mokytis Lietuvos studentams (ėms), taip ilgai neturėjusiems progos mokytis, o visuomenė, tikimės, neatsakys aukų tam pradedamajam aukštosios mokyklos darbui..." („Lietuva", 1919 m. rugsėjo 23 d.) — tai pirmasis organizatorių būrelio žingsnis. Netrukus žengtas ir antrasis. Mokslo išsiilgęs jaunimas tuojau jį pastebėjo ir suskato sveikinti. „Prašau visų, kurie norėtų eiti aukštąjį mokslą, suteikti apie save žinių raštu arba asmeniškai... Paminėtų žinių reikia tam, kad žinotum, kokie skyriai reikės steigti ir koks reikės skirti mokesnis už mokslą. Paskaitos žada būti vakarais. Univ. Kursų Komisijos vardu Z. Žemaitis" („Lietuva", 1919 m. spalio 6 d.).

Per kelias dienas suplaukė daugiau kaip 500 pareiškimų — net patys ragintojai tiek nesitikėjo. Dauguma, bemaž 75 procentai, norinčiųjų veržėsi į gamtos ir matematikos mokslus, mediciną, techniką. Ryškėjo būsimųjų kursų linkmė, tik kišenė tebebuvo tuščia. Visoms pageidaujamoms studijuoti specialybėms reikėjo daug ir brangių mokslo reikmenų. Organizatoriai pasiskolino banke stambią pinigų sumą (120 tūkstančių markių) ir išsiuntė humanitarą profesorių E. Volterį Vokietijon pirkti literatūros, būtiniausių mokslui dalykų.

Nesulaukęs ir dabar valdžios paramos, iniciatorių būrelis susirūpino steigti visuomeninę Aukštųjų mokslų draugiją. Svarbiausia — jos jėgomis bus galima išlaikyti steigiamus kursus, skleisti ir remti aukštuosius mokslus Lietuvoje. Draugijos nario mokesčiai, mokslapinigiai ir aukos, deja, buvo tik menkas lašas. Lėšų stigo, ir Aukštųjų mokslų draugijai teko prasimanyti visokių rinkliavų — mitingų, vakarėlių, net griebtis loterijos.

Pagaliau artinosi ilgai laukta akimirka — 1920 metų sausio 27 diena. Jau šeštą valandą nedidelė Švietimo ministerijos salė (dabar II vidurinė mokykla Gogolio gatvėje) prisirinko sausakimšai žmonių. Tarp laukiamų svečių ir karštai sveikinamų įkūrėjų — Tadas Ivanauskas. Laimingas, kad įsikūnijo didelė jo ir bendraminčių svajonė, kad tiek daug yra jaunų žmonių, trokštančių pažinti gamtą, studijuoti šį mokslą... Prie ilgo žalio stalo susėdo kursų taryba. „Nuo šios valandos paskelbiu Aukštuosius kursus atidarytus",— tarybos vardu prabilo į šių iškilmių dalyvius ir visuomenę Zigmas Žemaitis. Džiaugsmo ašaros sužvilgo Jono Jablonskio akyse, susijaudinęs steigėjus sveikino poetas Maironis.

Bet tai buvo šviesi, jaudinanti simboliškos šventės (nes paskaitos jau vyko) valanda, kai entuziazmas ir geri norai trumpam nuslopina rūpestį. Kursų kasdienybė buvo pilka ir gerokai apkartusi, besiblaškant po gimnazijas, seimą, pašto ir telegrafo valdybą bei kitas nepritai-

kytas mokymui patalpas. Susitvėrė net septyni fakultetai, o vietos — apverktinai maža. Profesorius Zigmas Žemaitis sakė, kad dėl kiekvieno grindų kvadratinio metro tekdavo aštriai vieniems su kitais kovoti ir fakultetams, ir katedroms. Tai buvo didelis kliuvinys darbui. „Aš kaip zoologas buvau privilegijuotoje padėtyje, nes nuo 1919 m. buvau Gamtos tyrimo stoties vedėju ir turėjau tam patalpą (Vilniaus gt. 2)",— prisiminė tuos metus Tadas Ivanauskas [33]. Vienintelėje auditorijoje, tiesa, nebuvo kur atsisėsti. Apieškojęs namų palėpes, rado šiokių tokių stalų, kėdžių ir su L. Vailioniu atitempė į auditoriją. Tekdavo ir vandens vakare prinešioti kibirais iš Nemuno rytojaus pratyboms. „Aš per savo išvykas ir medžiokles parūpindavau žuvų, varlių, vabzdžių. Paukščiams preparuoti Kaune buvo pakankamai varnų, tad, paėmęs šautuvą, eidavau į Neries pakrantę už Kauno pilies ir ten nušaudavau jų kiek reikia. Garlaivių žiemos uostas buvo gausiai apgyvendintas žuvų, visokių vandeninių vabzdžių, pinčių ir nesuskaitomos daugybės visokių pirmuonių, reikėjo tik netingėti ir parsinešti" [33].

Gamtos mokslų laboratorijos kūrėsi per didelį vargą. Tadas Ivanauskas dirbo pats viską, kiek aprėpdamas ir nepailsdamas, nes pagalbos iš kursų negalėjo tikėtis. Jie vos mezgė galą su galu. Baigiantis pirmam semestrui, kursų taryba guodėsi anaiptol ne optimistiškai: „padėtis yra labai varginga, semestras praeina, mokslo gi kursas gresia būti neišeitas". Gana miglota buvo ir kursų teisinė padėtis: visuomenės išlaikoma aukštoji mokykla — kiekgi ji tvers? Dalis lektorių ieškojo kito, „pastovesnio" darbo. Klausytojai irgi nebuvo tikri, kad tai jų ateitis ir duona. Kai kurie stengėsi įsikibti šiokios tokios tarnybos.

Nors universiteto steigimo idėjai buržuazinė vyriausybė nepritarė, vis dėlto turėjo paklusti visuomenės balsui. Po dvejų gyvavimo metų kursus teko paskelbti valstybine aukštąja mokykla. Ilgai neatslūgo diskusijos dėl universiteto statuto.

Seimui svarstant universiteto statutą, klerikalai kiek įmanydami stengėsi, kad Lietuvos aukštoji mokykla pirmiausia šviestų ne mokslo, o katalikybės dvasia. Visuomenės veikėjai, blaiviai mąstantys šviesuoliai pajuto šių užmačių tikslą. „Varpo" bendrovės salėje buvo sukviesti pažangių organizacijų atstovai. Tarp kitų kalbų šis susirinkimas išgirdo aiškią, be jokių svyravimų nuomonę, kurią išsakė Gamtos tyrimo stoties vedėjas Tadas Ivanauskas. Jis gynė pasaulietiško universiteto vardą ir kryptį. Jei Lietuvos universiteto kelyje nebūtų atsiradę aukštieji kursai, klerikalai veikiausiai būtų įsteigę kitonišką aukštąją. Tuo tarpu universitetui atiteko jau susiklosčiusi fakultetų struktūra su tradicijomis bei polinkiais, per vargą surankioti specialistai, laboratorijų, kabinetų pradmenys ir pagaliau dvejus metus mokslo kandęs jaunimas, atėjęs iškart į trečiąjį kursą. Kiekvienam naujojo universiteto fakultetui švietimo valdžios turėjo būti paskirtas mokomojo personalo branduolys.

Tado Ivanausko vardas ir ryški asmenybė, dar tik lukštenantis būsimiems fakultetams, nekėlė jokių abejonių. Matematikos-gamtos fakulteto pirmąjį branduolį ir sudarė matematikas Zigmas Žemaitis, zoologas Tadas Ivanauskas ir chemikai Vincas Čepinskis, Filipas Butkevičius, Antanas Purėnas. 1922 metų kovo mėnesį Tadas Ivanauskas buvo išrinktas Lietuvos universiteto (nuo 1930 metų pavadinto Vytauto Didžiojo universitetu) ordinariniu profesoriumi. Nuo tada jis buvo paskirtas taip pat Zoologijos ir lyginamosios anatomijos katedros vedėju. Su įkvėpimu jis skaitė savo pirmiesiems biologams zoologiją, mamaliologiją, ornitologiją, vadovavo šių dalykų praktikos darbams ir zoologijos seminarui. Ketvertą metų zoologiją dėstė visų fakultetų studentams. Paskui, nuo 1926 metų, labiau apsiribojo zoologijos ir botanikos specialybės studentais. Be zoologijos, dėstė jiems ornitologiją, entomologiją.

Profesoriaus Tado Ivanausko paskaitos Matematikos-gamtos fakulteto Biologijos skyriuje garsėjo kaip neįprastos ir visų įdomiausios. Ne vieną galvą iš pirmų dienų apstulbino profesoriaus labai patraukliai, įtikinamai skelbiama evoliucijos teorija. Dažnas atėjo iš gimnazijos nė negirdėjęs apie Darviną. O čia zoologijos įvadas aukštyn kojom vertė įkaltą pasaulėtvarką. Zoologas profesorius sėjo ateistines pažiūras, pirmas skiepijo evoliucijos idėjas savo tvirtais įsitikinimais ir mąstymo būdu. Nesugriaunamą faktų logiką jis mokėjo apvilkti grakščiu ir emocingu žodžiu. Tai įsimindavo ne vien jo egzaminui — išlikdavo gyvenimui. Už materialistinės evoliucijos skleidimą Tadas Ivanauskas ne kartą buvo piktai puolamas klerikalų. Profesorius buvo ne tik „heretikas" (tai traukė, tur būt, visų laikų jaunimą), bet ir eruditas. Norėjo, kad jo paskaitos būtų labai gyvos, vaizdingos. Paprastai į auditoriją nešėsi daug vaizdinės medžiagos: paveikslų, preparatų, iškamšų, kailiukų iš savo rinkinių. Šit išdėliojo tą turtą prieš akis — tartum atskleidė spalvingą savo kelionių, nepaprastų medžioklių knygą. Mažas auditorijos kambarėlis virsdavo plačiu pasauliu, apgyventu retų gyvūnų.

Mylėjo ir didžiai gerbė profesorius Tadas Ivanauskas savo pirmųjų laidų studentus. Matė, kaip suvargę iki išnaktų triūsia laboratorijose, vertino jų atkaklumą, kruopštumą, neapsakomą norą mokytis. Studentams nebuvo gėda įžengti pas profesorių per striukais namie austais, išdilusiomis alkūnėmis ir keliais rūbais, nes jis žinojo, kaip jie sunkiai verčiasi iš privačių pamokų.

Tadas Ivanauskas mėgo dažnas išvykas, ilgesnes keliones. Tik prašvisdavo pavasaris, ir traukė su biologais į Kamšos mišką, prie Nemuno šlaitų. Tai jam panamė, šiokiadienių išvyka su jaunimu į natūralią gamtos laboratoriją, kad širdys pakiltų, kad akys būtų žvalesnės. Dažnai su kuprine ir šautuvu ant peties profesorius sulaipindavo būrį saviškių traukinin, o paskui — atgal pėsčiomis per laukus ir girias. Ten kryktelėjo paukštis, nušlameno žvėriukas. Profesorius viską pastebėjo, apibū-

dino, išklausinėjo, ką apie tą padarėlį žinoję, girdėję, kur ir kada jį matę. Anie reti iš ledynmečio, palikę akmenys, o šit... Nagi nieko stebuklingo, praplyšo geltoniu purienos burbulas ir tiek. Tokių pavasarį pilni pabaliai. Bet pasilenkęs profesorius jau sužiuro į žiedą. Nelauk, kad greit pakils, ir visi iš paskos suteškėjo į balą. Profesorius susidomėjęs parodė ant purienos sustingusį kažkokį pavasario vabalėlį, aiškino jo retą kilmę, pomėgius... Gamtoje profesorius Tadas Ivanauskas būdavo visapusiškas, jis lengvai ir gyvai skaitė amžiną jos metraštį nuo bet kurio puslapio. Daug sykių buvojo su studentais Žuvinte, Dzūkijos ežeruose, Anykščiuose prie Šventosios, Aukštadvaryje ir kitur. „...Mes, gamtininkų grupė, apsiginklavę žvejybos pabūklais, atlankėm marias, Neringą ir nusibastėm net keliolika jūros mylių į Baltiją" [296]. Tada parsigabeno zoologijos kabinetui ir muziejui krūvas eksponatų.

Studentai ekskursijose nuoširdžiai talkino savo profesoriui — rinko, rūšiavo, preparavo. Greta jo tas darbas įgydavo ypatingą nuotaiką ir prasmę. Jis mėgo ne skubų, apgraibomis atliktą, o nuoseklų, ramų darbą ir pats išmanė viską nuo pradžios iki galo. Tačiau neatlaidus reiklumas kitiems ir sau nė karto neatbaidė tų, kurie žengė greta. Stebino, kad profesorius Tadas Ivanauskas vienodai gerai ir išsamiai aiškino kokį nors istorijos ar literatūros reiškinį ir paukščių biologijos epizodą, kad įsijautęs deklamavo A. Mickevičių, Vl. Syrokomlę ir Homero epą, kalbėjo ir rašė keliomis kalbomis. Nežinia, kas labiau žavėjo studentus, ar jų profesoriaus inteligencija, ar nuoširdus paprastumas, žiburiuojantis sąmojis. O gal nepalenkiamas tiesumas ir kartu švelni, beveik įgimta vidinė kultūra. Labiausiai, tur būt, traukė valinga asmenybė, negailinti triūso ir proto ugnies savo pamėgtai sričiai.

Su didžiausiu atsidėjimu Tadas Ivanauskas kūrė ir ugdė Zoologijos ir lyginamosios anatomijos katedrą, norėjo, kad joje bręstų naujos pajėgos, kurių taip reikėjo Lietuvos gamtai ir mokslui. Nuo Gamtos tyrimo stoties dienų preparatoriumi darbavosi laborantas Feliksas Jomantas, kurio rankoms profesorius patikėdavo sudėtingiausią narpliavą. Susieškojo ir antrą nepaprastai kruopštų padėjėją Leoną Čerašką. Įžvelgė jame gamtininko pojūčiais apdovanotą žmogų, atkaklų ir imlų mokslams protą.

Stiprindamas mokslą ir mokymą fakulteto Biologijos skyriuje, Tadas Ivanauskas pristeigė nemaža kabinetų, laboratorijų. Bent trims kabinetams — zoologijos, lyginamosios anatomijos ir entomologijos — pats ir vadovavo. Pastarajame, kaip, beje, ir kituose, pagalbinį personalą sudarė vičvienas pagalbininkas, „laikinai einantis entomologo pareigas" Alfonsas Palionis. Įknibęs į vabzdžių pasaulį, profesoriaus skatinamas, rengė medžiagą didžiajai Lietuvos entomologijai. Abu pradėjo nuodugniai, sistemingai rinkti kai kurių vabzdžių būrius. 1924 m. pasirodė Tado Ivanausko „Vadovėlis vabzdžiams rinkti" [6]. Po artimų ir ypač

tolimų ekspedicijų entomologijos kabinete virte virdavo darbas, nes vabzdžių susikaupdavo tūkstančiai.

Tadas Ivanauskas daug reikalavo iš savo katedros padėjėjų, skyrė jiems sudėtingus darbus, sunkias diplominių temas. Tačiau šis krūvis grindė savarankišką mokslo kelią. „...Baigiau savo studijas, suspėdamas išlaikyti egzaminus ir gauti gamtos mokslo daktaratą... Penktadienį 10 val. turėsiu iškilmingą promociją... Gerą pagrindą zoologijai turėjau iš mūsų universiteto, o be to, per 2½ metų asistentavimo laiką turėjau progos gerokai pakartoti specialią zoologiją. Antropologijai pagrindą sudarė dar mūsų universitete išeitieji kursai" (S. Jankausko laiškas, 1938.VI.29). Tai reiklūs Brno mokslininkai gyrė svetur ir teigiamai vertino profesoriaus mokinio Stepono Jankausko darbą. Kur beišsklisdavo Tado Ivanausko studentai, visad išlikdavo interesų artumas, neišblėsdavo dvasinio ryšio šiluma. Gamtotyros arimai, profesoriaus katedros reikalai ir rūpesčiai jiems likdavo kaip savi.

„Kas gero girdėt Zoologijos kabinete ir muziejuje, gal kokių naujų dalykų teko gauti? Brno, S. J." (S. Jankausko laiškas, 1938.IV.16). „Noriu pasiūlyti pirkti kabinetui dugninei faunai, tikriau dumblui, semti aparatą..." (S. Jankausko laiškas, 1938.V.27). Profesorius skubiai išsiuntė į Brno atsakymą, nes visoks turtas pravertė tada augantiems kabinetams. Užsienyje pirko literatūrą, keitėsi su daugeliu gamtos stočių eksponatais, rinko dovanas. Vis kabinetams ir muziejams. Nesigraudino dėl išeikvoto laiko, energijos, nes už tos kasdienybės ryškėjo didelis tikslas — gamtos ateitis.

„...Nuo pat pradžios Lietuvos universiteto aš labai branginau Tamstos darbuotę. Aš visuomet maniau, kad be Tamstos atsidavimo mūsų krašto reikalams, be Tamstos aukų ir be Tamstos rimtos kompetencijos zoologijos ir aplamai biologijos srityse mūsų universitetas nebūtų turėjęs tokio biologijos skyriaus, kokį jis turi, ir su taip gražiai sutvarkytu muziejum",— rašė profesoriui, pasitraukdamas iš universiteto, buvęs rektorius Vincas Čepinskis (V. Čepinskio laiškas, 1936.IX.27).

Gamtos mokslų autoritetas Tadas Ivanauskas buvo ne tik Biologijos skyriaus studentams ir kolegoms profesoriams. Kiek laiškų, laiškelių rašė jam iš visų Lietuvos pakraščių. Rado pelėdų šeimyną, sugavo kiaunutes, vilkiuką. Aukštai medyje pamatė lizdą kaip kepurę — kažin kieno būtų? Vaiką apdraskė rudas didelis erelis, moteriškė nukrapštė žemėn lizdą su kregždžiukais — profesoriau, argi šitaip galima? Rašė jam savo pastebėjimus paprastai, nemoksliškai, kaip išmanė, ant išplėšto sąsiuvinio lapelio. Siuntė jam ir visokius dirvų, miško radinius.

„Tamstos atsiųstas paukštis yra mažasis erelis rėksnys (Aquila pomarina), už ką širdingai dėkoju Zoologijos kabineto vardu" (T. Ivanausko laiškas, 1937.V.7).

„...Tamstos jis tiksliai apibūdintas — lututė. Tai gana retas pas mus paukščiukas. Tamstos egzempliorius atvyko be galo išvargęs, buvo taip apsilpęs, kad maniau neišgyvens... Aš noriu jį palaikyti gyvą ir padaryti kiek stebėjimų iš jo gyvenimo" (T. Ivanausko laiškas, 1936.II.12).

Kiekvienam savo siuntėjui skubėjo atsakyti, vertino visokią pagalbą zoologijos kabinetui, muziejui. Ragino savo gausius korespondentus, ypač kaimo, saugoti gamtos paminklus, globoti paukščius ir žvėris.

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA

Vienas svarbiausių Tarybinės vyriausybės aktų, turėjusių labai didelę reikšmę nacionalinei kultūrai, technikai ir mokslui — Mokslų akademijos įkūrimas. Lietuvos TSR Mokslų akademija įkurta 1941 metų sausio 16 dieną ir tų pačių metų balandžio 9 dieną Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu patvirtinti pirmieji akademikai, iš kurių gamtos mokslams atstovavo ir Tadas Ivanauskas. Taigi Tadas Ivanauskas vienas tų mokslininkų, kuriems teko dėti Lietuvos TSR Mokslų akademijos pamatus.

Nors dar tais pačiais 1941 metais buvo užsimota suorganizuoti pirmuosius akademijos institutus, iš jų ir Biologijos institutą, bet prasidėjęs karas ir okupacija nutraukė šį darbą. Tik karui pasibaigus, 1945 metais atgaivinama Mokslų akademijos veikla, pradėta iš naujo kurti institutus. 1945 metų rugsėjo 25 dieną Tadas Ivanauskas paskiriamas Biologijos instituto direktoriumi.

Darbas Mokslų akademijoje atvėrė plačias galimybes Tado Ivanausko mokslinei, mokslinei organizacinei ir visuomeninei veiklai.

Kuriant Biologijos institutą, pirmiausia reikėjo pasirūpinti jo moksline baze, kadrais, nustatyti jo profilį ir darbo gaires. Tai padaryti pokario sąlygomis okupantų nuniokotame krašte buvo sunkus ir atsakingas uždavinys.

Jau 1946 metų vasario 20—23 dienomis įvykusioje LTSR MA sesijoje Tadas Ivanauskas plačiai išdėstė Biologijos instituto pagrindines darbo kryptis: paukščių migracijos tyrimus, kailinių žvėrelių aklimatizaciją, hidrobiologinius, ichtiologinius tyrimus, Lietuvos floros tyrimus ir jos inventorizavimą, gamtos rezervato steigimą Biologijos instituto sistemoje, gamtos muziejaus sukūrimą, Kauno botanikos sodo atstatymą ir pertvarkymą.

Tuojau po šios sesijos Tadas Ivanauskas sušaukė Biologijos instituto darbuotojų pasitarimą, kuriame buvo aptarta Gamtos muziejaus su Filetiniu ir Gamtos apsaugos skyriais įkūrimas, Žuvinto rezervato atgaivinimas, zoofermos steigimas, aukštesniųjų ir žemesniųjų augalų ty-

rimai, botaniniai-cenologiniai pelkių tyrimai, Kauno botanikos sodo darbai, pagaliau, buvo iškeltas ir botaninės terminijos rinkimo reikalas.

Biologijos institutas pradėjo darbą, turėdamas nedaug etatų. Administracijoje — direktorius, sekretorė-mašininkė, bibliotekininkas ir muziejaus direktorius; Sistematinės ir eksperimentinės zoologijos poskyryje — poskyrio vedėjas ir po vieną vyresnįjį, jaunesnįjį mokslinius bendradarbius, laborantą ir vyresnįjį preparatorių; Sistematinės ir eksperimentinės botanikos poskyryje — poskyrio vedėjas ir po vieną jaunesnįjį, vyresnįjį mokslinius bendradarbius, preparatorių ir sargą. Taigi iš viso instituto branduoliui teko keturiolika žmonių. Kauno botanikos sodui buvo skirti 34 etatai.

Iš pradžių institutas neturėjo savų patalpų ir naudojosi daugiausia Vilniaus ir Kauno universitetų patalpomis. Normaliau jis pradėjo veikti nuo 1947 metų, kai įsikūrė Vilniuje, K. Požėlos gatvėje.

Sunkiausia buvo sukomplektuoti mokslinį instituto personalą, nes specialistų (išskyrus Kauno botanikos sodą) trūko.

Iš pradžių atsakingesnėms pareigoms (poskyrių vedėjų, vyr. mokslinių bendradarbių) reikėjo kviesti antraeilininkus iš aukštųjų mokyklų. Todėl didelė darbo krūvio dalis tekdavo pačiam instituto direktoriui.

Vienas pagrindinių Tado Ivanausko rūpesčių buvo organizuoti pagalbines instituto bazes. Jau 1946 metų vasario mėnesį įvykusioje Lietuvos TSR Mokslų akademijos sesijoje Tadas Ivanauskas iškėlė reikalą atkurti gamtos muziejų (vėliau jis buvo pavadintas Kauno zoologijos muziejumi) su Lietuvos faunos, filetiniu ir gamtos apsaugos skyriais, įsteigti paukščių migracijos tyrimo stotį Ventės rage, paukščių biologijos tyrimo — Žuvinte. Taip pat iškėlė reikalą steigti gamtos rezervatą Punios šile. Gavęs pritarimą, Tadas Ivanauskas tuojau pat sukvietė instituto personalo susirinkimą, kuriame šie klausimai buvo detaliai aptarti ir numatyti svarbesniųjų darbų vykdytojai. Jaunesniajai mokslinei bendradarbei N. Likevičienei buvo pavesta rūpintis zoologijos muziejumi, prityrusiam gamtininkui T. Zubavičiui — Žuvinto rezervatu, botanikos sodo direktoriui profesoriui K. Grybauskui — atlikti paruošiamąjį darbą pomologijos sodui įsteigti.

Tado Ivanausko rūpesčiu per trumpą laiką buvo sukurtas Biologijos institutas ir atstatytos bei naujai įsteigtos jo bazės moksliniams darbams vykdyti. Pirmiausia buvo paruoštas ir 1946.X.29. LTSR MA prezidiumo patvirtintas regulaminas, pagal kurį Biologijos institutą sudarė tokios struktūrinės dalys: Zoologijos poskyris, Sistematinės ir taikomosios botanikos poskyris, Eksperimentinės botanikos ir augalų fiziologijos poskyris, Botanikos sodas (Kaunas), Hidrobiologinė stotis, Gamtos rezervatas, Pomologijos sodas (Vilniuje), Botanikos ir zoologijos muziejus, administracija ir ūkio sekcija.

Iš bazių pirmiausia buvo atstatytos iš prieškarinių laikų išsilaikiusios bazės — botanikos sodas ir zoologijos muziejus. Botanikos sodui užteko mažesnių pertvarkymų, bet zoologijos muziejų, prieš karą įsikūrusį ankštose patalpose, reikėjo iš pagrindų pertvarkyti ir praplėsti, gauti jam naujas patalpas, ką Tado Ivanausko rūpesčio dėka ir pavyko padaryti.

Apie tą patį laiką buvo įsteigtos ir kitos bazės. Žuvinto ežeras su paliomis, gausia ir įvairia paukščių fauna buvo įteisintas kaip gamtos rezervatas ir perimtas Biologijos instituto žinion. Netoli Kauno įsteigta zooferma švelniaplaukiams žvėreliams auginti. Tadas Ivanauskas išsirūpino patalpas ir etatus Biologijos stočiai Ventės rage, kur buvo masiškai žieduojami paukščiai, stebima paukščių migracija ir atliekami kompleksiniai Kuršių marių hidrobiologiniai tyrimai. Tado Ivanausko rūpesčiu Kamšos miškas prie Kauno buvo paskelbtas draustiniu, o Vilniuje įsteigtas pomologijos sodas.

Tadas Ivanauskas bene pirmasis viešai kėlė klausimą, kad biologams būtina išplaukti į Baltijos jūrą. 1949 metais jis buvo pateikęs Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidiumui Biologijos stoties Klaipėdoje projektą. Stoties uždavinys būtų buvęs tirti Baltijos jūrą. Nepavykus šį projektą realizuoti, vėliau, 1954 metais, savo metinėje ataskaitoje LTSR MA prezidiumui, profesorius rašė: „Biologijos instituto planuose įžiūriu tą trūkumą, kad ichtiologiniai darbai yra nukreipti į vidujinių vandenų tyrimus, o tokiu svarbiu ir dideliu objektu, kaip jūra, visai nesidomima. Jūros ichtiologinės faunos tyrimai turėtų Lietuvai didžiausios ekonominės reikšmės. Lietuva priaugo tas stadijas, kada šios galimybės turėtų būti realizuotos".

1947 metais Mokslų akademijoje įvykusiame posėdyje Tadas Ivanauskas drauge su A. Kvedaru pateikė siūlymą prašyti Lietuvos TSR Ministrų Tarybą įsteigti 13 gamtos rezervatų: Kuršių nerijos, Jurbarko, Žagarės, Stumbriškių (Panevėžio raj.), Labanoro, Rūdninkų, Gudų-Druskininkų, Dubravos, Padauguvos, Šepetos, Vidgirio, Metelių ir Kamšos miško; taip pat praplėsti Žuvinto rezervatą. Nors šis rezervatų steigimo planas nebuvo visiškai realizuotas, bet jis atliko didelį vaidmenį gamtos apsaugos propagandoje tuo laiku, kai Gamtos apsaugos komiteto dar nebuvo.

Tado Ivanausko rūpesčiu atkurtose arba naujai įsteigtose prie Biologijos instituto bazėse buvo atliekami įvairūs mokslo tiriamieji darbai. Botanikos sode, kuriame anksčiau buvo daugiausia kolekcionuojami augalai, sudarytas mokslo tyrimų planas, išplečiant jau pradėtus darbus. Ventės ragas tapo pagrindiniu paukščių migracijos ir Kuršių marių hidrobiologinių tyrimų centru. Zoologijos muziejus toliau kaupė faunistinę medžiagą, be to, jo bendradarbiai tyrė paukščių, žinduolių, vabzdžių biologiją.

1949 m. oficialiai pradėjo darbą ekspedicija Kuršių marioms ir Baltijos jūrai tirti, pasiskirsčiusi dviem grupėmis — ichtiologų ir hidrobiologų. Ekspedicijai ir ichtiologų grupei vadovavo Tadas Ivanauskas, hidrobiologams — prof. P. Šivickis.

1949 metais Biologijos instituto Botanikos poskyris drauge su Žemės ūkio institutu surengė kompleksinę ekspediciją didžiausiam respublikoje pievų masyvui Nemuno žemupyje tirti. Ji truko iki 1951 metų. Pagrindiniai ekspedicijos darbo rezultatai paskelbti leidinyje „Nemuno žemupio užliejamosios pievos" (1955).

Lietuvos TSR Mokslų akademijos remiamas, Tadas Ivanauskas vyko į ekspedicijas ir už respublikos ribų. Pagal to laiko sąlygas ekspedicijos nebuvo plataus masto, į jas profesorius imdavo 1—3 padėjėjus iš Lietuvos ir pasitelkdavo dar vieną kitą talkininką iš vietinių tyrinėtojų. Tai buvo iš esmės ornitologinės ekspedicijos, kuriose profesorius tyrė paukščius, jų ekologiją, migraciją, geografinį rūšių kintamumą.

Tado Ivanausko iniciatyva Biologijos institutas pradėjo organizuoti ir mokslines konferencijas.

Kaupiantis institute mokslo tiriamojo darbo temoms, kilo reikalas steigti leidinį, kuriame šiuos darbus būtų galima publikuoti. Direktorius pradėjo rūpintis tokiu leidiniu. Jau 1947.XII.3 instituto darbuotojų pasitarime buvo apsvarstyti būsimojo leidinio („Biologijos instituto darbai") I tomui parengti bendradarbių straipsniai.

Tadas Ivanauskas, būdamas instituto direktoriumi, rūpinosi naujų kadrų rengimu. Jau 1949 metams buvo užplanuota institute parengti dešimt mokslų kandidatų. Pats Tadas Ivanauskas asmeniškai ėmėsi vadovauti aspirantų ir mokslinių bendradarbių temoms. Vieni pirmųjų jo vadovaujamų disertantų buvo A. Mockus (Juodsidabrių lapių auginimas ir selekcija), S. Čerapas (Šilkaverpio auginimas Lietuvoje), J. Kauneckienė (Lietuvos svarbesnieji vaisgraužiai). Vėliau Tadas Ivanauskas vadovavo daugeliui kitų disertantų, dirbusių įvairiose zoologijos srityse — ornitologijoje, teriologijoje, entomologijoje. Kaip geras sodininkystės žinovas, neatsisakė vadovauti ir pomologinėms temoms (V. Tuinylos, A. Lukoševičiaus).

Ne vienas Tado Ivanausko paruoštas disertantas vėliau užėmė atsakingus postus, pavyzdžiui, P. Zajančkauskas yra Zoologijos ir parazitologijos instituto direktorius, A. Navasaitis — Lietuvos Žemės ūkio akademijos docentas, A. Palionienė — Lietuvos MA Chemijos ir biologijos mokslų skyriaus mokslinė sekretorė, J. Prūsaitė ilgus metus dirbo Zoologijos ir parazitologijos instituto moksline sekretore, dabar — jo mokslinė bendradarbė.

Be instituto direktoriaus pareigų, T. Ivanauskas atliko ir kitas akademijos tikrojo nario pareigas. Dalyvavo LTSR Mokslų akademijos visuotinio susirinkimo sesijose ir Gamtos mokslų skyriaus susirinkimuose,

ne kartą juose kalbėjo aktualiais biologijos mokslo klausimais. 1947 metais atstovavo Lietuvos biologams TSRS Mokslų akademijos ir respublikinių mokslų akademijų sesijoje Spalio Socialistinės revoliucijos trisdešimtmečiui pažymėti. Nuo 1948.III.30 buvo Biologijos instituto Mokslinės tarybos pirmininkas ir nuo tų pačių metų — Žemės ūkio instituto mokslinės tarybos narys, nuo 1951 m.— MA Miškų instituto mokslinės tarybos narys.

Iš šios trumpos Tado Ivanausko veiklos Mokslų akademijoje (1945—1950) apžvalgos matyti, kad buvo atliktas didelis darbas: sukurta pagrindinė Biologijos instituto bazė, vėliau pasitarnavusi daugelio biologijos mokslo šakų išvystymui; atkurtas zoologijos muziejus, botanikos sodas, įsteigtas Žuvinto rezervatas, kailinių žvėrelių ferma, biologinė bazė Ventės rage. Sukomplektuotas instituto personalas, parengta naujų kvalifikuotų kadrų. Nustatyta instituto struktūra, jo profilis bei mokslo tiriamojo darbo kryptys. Išspausdinta daug mokslinių darbų. Be pagrindinių, tuo laiku labai aktualių faunistinių ir floristinių darbų, buvo pradėta dirbti ichtiologijos, hidrobiologijos, taikomosios entomologijos, fitopatologijos, augalų fiziologijos, geobotanikos srityse. Pradėta rinkti medžiaga botanikos žodynui. Visa tai sudarė tvirtą pagrindą tolesniam Biologijos instituto augimui, kuris netrukus, 1959 metais, skilo į du institutus: Zoologijos ir parazitologijos institutą ir Botanikos institutą su daugeliu naujų sektorių bei laboratorijų. Spartus mokslo vystymasis ir gyvenimo praktika iškėlė reikalą naujai įkurtuose institutuose iš pagrindų pertvarkyti biologų mokslo tiriamąjį darbą, imtis naujų problemų, sukti naujomis kryptimis, bet Tado Ivanausko pradėtieji darbai, jo nužymėtos tiriamojo darbo kryptys ir dabar tęsiamos bei plėtojamos.

Nuo 1950 metų vasario pirmosios Tadas Ivanauskas, savo prašymu, atleidžiamas iš Biologijos instituto direktoriaus pareigų. Tačiau jis ir toliau aktyviai dalyvavo Mokslų akademijos darbe. Biologijos ir Miškų institutuose jis ir toliau vadovavo problemoms „Lietuvos TSR fauna ir jos rekonstrukcija", „Vertingų ir greit augančių medžių įveisimas Lietuvos TSR" ir atskiroms aspirantų bei instituto bendradarbių temoms, taip pat buvo oponentas daktarinių ir kandidatinių disertacijų gynime. 1953 metais Tadas Ivanauskas buvo išrinktas Biologijos mokslo skyriaus (vėliau vadinamo Gamtos mokslų skyriumi bei Chemijos ir biologijos mokslų skyriumi) biuro nariu ir dalyvavo jo darbe beveik iki mirties. Tuometinis skyriaus akademikas sekretorius profesorius Vl. Lašas kviesdavo biuro posėdžius beveik reguliariai, kas dvi savaites, trečiadieniais. Tadas Ivanauskas, net persikėlęs dirbti ir gyventi į Kauną, visada atvykdavo į posėdžius, aktyviai dalyvaudavo, svarstant institutų darbo planus, ataskaitas, aspirantų reikalus ir kitus klausimus. Akademikas Vl. Lašas didžiai vertino Tado Ivanausko nuomonę, dažnai jį skirdavo įvairių komisijų nariu.

1955 metais prie TSRS Mokslų akademijos Biologijos mokslo skyriaus buvo sudaryta Gamtos apsaugos komisija, į kurios sudėtį nuo Tarybų Lietuvos įėjo Tadas Ivanauskas, o įsteigus Gamtos apsaugos komisiją prie Lietuvos TSR Mokslų akademijos, jos prezidiumas paskyrė Tadą Ivanauską šios komisijos pirmininku. 1957 metais, pasitraukęs iš pirmininko pareigų, Tadas Ivanauskas liko jos nariu. 1959 metais, organizuojant II visasąjunginį TSRS Mokslų akademijos Gamtos apsaugos komisijos ir sąjunginių akademijų tokių pat komisijų pasitarimą Vilniuje, Tadas Ivanauskas buvo šio pasitarimo organizacinio komiteto nariu.

Tadas Ivanauskas dalyvavo kaip narys ir įvairių kitų akademijos komitetų ir komisijų darbe. Pavyzdžiui, 1959 metais, kai akademija buvo užsimojusi įsteigti Vilniuje botanikos sodą, Tadas Ivanauskas buvo paskirtas sodo steigimo komisijos nariu; tais pačiais metais jis dalyvavo Biologijos instituto reorganizavimo į du institutus komisijoje; minint Č. Darvino veikalo „Rūšių atsiradimas" 100 metų ir Ž. Lamarko veikalo „Zoologijos filosofija" 150 metų sukaktį, Tadas Ivanauskas įėjo į šių minėjimų organizacinį komitetą, taip pat parengė minėjimui paskaitą „Darvino mokslo vystymosi istorinės sąlygos".

Vartydami Tado Ivanausko metines ataskaitas LTSR Mokslų akademijos prezidiumui, matome, kad jo dalyvauta daugelyje mokslinių konferencijų, suvažiavimų, pasitarimų, kuriuose yra padaręs daug pranešimų.

Tadas Ivanauskas 1945—1970 metų laikotarpiu yra atlikęs akademijos sistemoje didelį darbą ir palikęs joje gilius savo veiklos pėdsakus. Nestokojančiam organizacinių gabumų, mokėjimo pasirinkti bendradarbius Tadui Ivanauskui teko pagrindinis vaidmuo, vystant biologijos mokslus akademijos sistemoje.

ŽUVINTO REZERVATAS

Tadas Ivanauskas 1919 metais apsigyveno Kaune, o 1920 metais pirmą kartą aplankė Žuvintą. Apie pirmuosius savo įspūdžius taip rašo: „Tarp mano aplankytų vietų didelę reikšmę turėjo Žuvinto ežeras. Pirmą kartą apsilankęs buvau nustebintas jo paukščių faunos gausumu" [33]. Straipsnyje „Žuvinto ežero likimo reikalu" 1926 m. profesorius rašė: „Sužinojus, jog šiemet Ž. Ū. Ministerija ketina nusausinti Žuvinto krantus, Matematikos-Gamtos fakultetas kreipiasi į Ž. Ū. Ministeriją prašydamas, kad vykdant melioraciją, būtų kiek galint atsižvelgta į išdėstytus mokslo reikalus" [71], tai yra — Žuvinto apsaugą.

Žuvintas Tadui Ivanauskui buvo brangus Lietuvos gamtos kampelis su žmogaus veiklos dar nepaliestomis paliomis, gausia vandenų ir pelkių fauna, kur jis surinko daug vertingos mokslinės medžiagos. Jam

rūpėjo išsaugoti Žuvintą ateičiai. Nuo 1920 metų Tadas Ivanauskas Žuvinte lankydavosi reguliariai, kartais iš Kauno čia atvažiuodavo dviračiu.

Iš karto sunku buvo Žuvintą apsaugoti nuo įsisenėjusių kiaušiniautojų ir brakonierių. Žuvintui saugoti profesorius pirmiausia įdarbino A. Rėklį. Šis pirmasis Žuvinto sargas ne tik atkakliai kovojo su brakonieriais, bet kartu su profesoriumi medžiodavo, darydavo paukščių kailiukus ir iškamšas.

Tado Ivanausko iniciatyva, nuo 1937 metų Vytauto Didžiojo universiteto Zoologijos katedra perėmė Žuvintą savo žinion ir įvedė jame rezervato režimą. T. Zubavičiaus dokumentų archyve yra vidaus reikalų ministro įsakymas, kuris, matyt, piliečių žiniai buvo iškabintas viešoje vietoje. Kitoje šio dokumento pusėje pažymėti 1937 metai. Štai jo turinys: „Draudžiu medžioti Žuvinto ežere, Marijampolės apskr. ir jo pakraščiuose vieno kilometro pločio, ligi atskiro parėdymo a) šiuos paukščius: visų rūšių antis, žąsis, gulbes, narus, skambus, laukius arba cinorius, vandenines vištas, visų rūšių tilvikus, bakosus, kuolingas, tulikus, kulionus, kujokus, baublius, garnius, gandrus, sėjikus, griežles, gerves, pempes, kirus, žuvėdras, špokus, visus plėšriuosius paukščius, kurapkas, tetervinus, karvelius, strazdus ir b) žinduolius: kiškius, ūdras, barsukus, lapes, kiaunes, žebenkštis, širmuonėlius ir stirnas. Vidaus reikalų ministeris — Musteikis".

Nuo 1937 metų Žuvinte įdarbinamas energingas gamtos entuziastas Teofilis Zubavičius, kuris čia dirba iki šiol. Profesorius jo darbu buvo patenkintas. Štai kaip jis T. Zubavičių apibūdina jam rašytame 1942.III.6 laiške: „Jūs esate vienintelis žmogus, tikras mano pasekėjas, ir aš visuomet svajojau tokį rasti arba išsiauginti". T. Zubavičiaus indėlis, aiškinant Lietuvos ornitofaunos sudėtį bei atliekant nuolatinius stebėjimus, yra labai didelis.

Tuo būdu Žuvintas buvo apsaugotas nuo niokotojų ir tapo išgarsėjusia mokslinių tyrimų vieta. Jam buvo priskirtos aplinkinės pelkės, pievos, taip pat apie porą šimtų hektarų miško, iš viso 5421 hektaras.

Žuvinte mokslo tiriamąjį darbą dirbo universiteto darbuotojai A. Palionis (1921—1940), K. Rėgelis (1924—1937), V. Kochas, J. Kuprevičius ir kiti. Entomologas A. Palionis rinko ne tiktai vabzdžių kolekcijas, bet ir stebėjo paukščius. Apie jo stebėjimus Tadas Ivanauskas rašė: „Spėliojimai pareikšti Matematikos-Gamtos Fak-to Darbo trečiame tome dėl ūsuotosios zylės perėjimo Žuvinto ežere pasitvirtino. Studentas A. Palionis rinkdamas faunistinę medžiagą vasarą 1926 metais matė šiuos paukščius" [68].

Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu 1946 metais vasario penktąją Žuvintas paskelbtas gamtiniu rezervatu ir 1946.III.22 iš Žuvininkystės tresto perimtas Lietuvos TSR Mokslų akademijos žinion.

Rezervato nuostatai patvirtinti 1954 metais. Nuo 1963 metų Žuvintas perėjo Gamtos apsaugos komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos žinion.

Perėmusi Žuvintą, Mokslų akademija išrūpino rezervatui darbuotojų etatus, patalpas. Nuo to laiko rezervato apsauga ir tiriamieji darbai įgijo platesnį užmojį. Žuvintas tapo rimta mokslinio darbo baze Mokslų akademijos institutams, universiteto, pedagoginio instituto dėstytojams ir studentams.

Be kitų darbų, Žuvinte buvo užsimota reaklimatizuoti ir pilkąsias žąsis. Nuo kada pilkosios žąsys liovėsi perėti Lietuvoje,— duomenų nėra. Pirmuosius bandymus reaklimatizuoti šiuos paukščius savo tėvynėje pradėjo 1926 metais žinomas švedų natūralistas B. Bergas. Šie bandymai po 20 metų (1947) buvo pakartoti Tado Ivanausko su savo bendradarbiais. Deja, bandymai liko bevaisiai.

Tadui Ivanauskui rūpėjo ne tik reaklimatizuoti Žuvinte pilkąsias žąsis, bet ir sugrąžinti jam gulbes, kurios XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje Lietuvoje išnyko. Profesorius nenurodo iki 1920 metų nė vieno karto, kad Lietuvoje būtų perėjusios gulbės. Tik spėjama, jog jos bandė perėti Žuvinto ežere, bet nesėkmingai, nes būdavo išbaidomos ar sunaikinami jų kiaušiniai.

Tiktai 1937 metais pirmą kartą dvi poros nebylių gulbių Žuvinto ežere sukrovė lizdus ir padėjo kiaušinius, bet brakonieriai juos sunaikino. Sekantieji 1938 metai buvo sėkmingesni. Vėl dvi gulbių poros padėjo kiaušinius ir išaugino jauniklius. Tai buvo pirmosios gulbių poros, davusios pradžią dabar gausiai Žuvinto gulbių populiacijai. Iš Žuvinto šie paukščiai paplito ir po kitus Tarybų Lietuvos ežerus.

Tadas Ivanauskas ypač rūpinosi paukščių žiedavimu Žuvinto rezervate. Paukščius žieduoti čia pradėta dar prieš rezervato įkūrimą, nuo 1930 metų. Nuo 1937 metų čia daug pasidarbavo T. Zubavičius. Kiekvienais metais būdavo sužieduojama 2—3 tūkstančiai vandens ir kitų paukščių. Pavyzdžiui, nuo 1954 iki 1960 metų sužieduotos 272 gulbės ir gauta apie jas 20 pranešimų. Sužieduota mėlyngurklių, ūsuotųjų zylių ir kitų retesnių paukščių, išaiškintos kai kurių rūšių žiemos buveinės ir kitos migracijos ypatybės.

Kaip rašo profesorius, Žuvinte ir jo apylinkėse rasta tokių paukščių rūšių, kurių kitur Lietuvoje nebuvo pastebėta.

Tadas Ivanauskas lygina Žuvinto ornitofauną, pradėdamas nuo V. Tačanovskio laikų, tai yra maždaug per 100 metų. V. Tačanovskis mini ten perint dirvinį sėjiką, tuo tarpu Tadas Ivanauskas ir jo bendradarbis T. Zubavičius šio perinčio paukščio neaptiko. Iš to profesorius daro išvadą, kad dirvinio sėjiko, panašiai kaip ir kitų šiaurinių paukščių, geografinio išplitimo riba pasistūmėjo į šiaurę. [601]. Taip pat ne-

beperi Žuvinto paežerės pievose juodkrūtis bėgikas. Užtat Žuvinte pavyko rasti nemaža paukščių rūšių, kurių nerado V. Tačanovskis.

Apie Žuvinto ornitofauną parašyta daug straipsnių ir knygų. Iš jų viena reikšmingiausių — „Žuvintas" [26], kurios vienas autorių yra Tadas Ivanauskas (T. Ivanauskas, J. Muraška, T. Zubavičius) bei monografija rusų kalba («Заповедник Жувинтас», Вильнюс, 1968). Tado Ivanausko ir T. Zubavičiaus straipsnyje „Žuvinto ežero paukščiai" [449] aprašyta 217 paukščių rūšių. Žuvintas buvo vienas pagrindinių šaltinių, sudarant Lietuvos ornitofaunos sąrašą.

Profesoriaus pramatymai išsipildė. Žuvintas tapo pagrindiniu Lietuvos ornitofaunos šaltiniu, iš kurio paukščiai plinta ne tiktai mūsų, bet ir kaimyninių respublikų bei kitų kraštų vandens telkiniuose ir kituose biotopuose.

VENTĖS RAGAS

Rudenį iš Šiaurės Europos, Šiaurės vakarų Sibiro, net ir nuo Jenisiejaus paukščiai traukia į Vakarų Europą. Keliaudami jie laikosi vietų, kurių geriausios ekologinės sąlygos. Dalis vandens ir pelkių paukščių traukia Rytų ir Pietryčių Lietuva, per Žuvintą, Mozūrų ežerus į Vakarų ir Pietvakarių Europą. Kita paukščių dalis, traukdama plačiu frontu, pasiekia Baltijos jūrą, arba, kaip pavadino žymus rusų mokslininkas M. Menzbiras praėjusio šimtmečio pabaigoje, Didįjį Baltijos kelią — Via Baltica. Paukščiai pajūriu, kaip kokiu pasieniu, traukia iki Klaipėdos. Traukiančių paukščių srautas prie Klaipėdos šakojasi. Viena šaka eina išilgai Kuršių nerijos, o antra, aplenkdama miestą, nukrypsta į pietus ir rytine Kuršių marių pakrante pasiekia Nemuno deltą ir ten esantį iškyšulį, vadinamą Ventės ragu.

Remiantis L. Jezerskio 1948 metų stebėjimų duomenimis, per mėnesį (IX.16—X.15) iš pusšešto milijono paukščių, skrendančių per Klaipėdą, du trečdaliai patraukė per Kuršių neriją, o trečdalis nuskrido į Ventės ragą. Būdinga, kad prie šių traukiančių paukščių nuolat prisideda sparnuočiai iš sausumos, todėl, artėjant į Ventės ragą, paukščių vis gausėja ir šiame iškyšulyje koncentruojasi jau milžiniškos jų masės. Ventės rage kai kuriais metais per mėnesį praskrenda daugiau kaip milijonas paukščių (A. Vaitkevičius, Paukščių migracija — svarbi biologinė ir zoogeografinė problema.— Kn. „Geografinis metraštis", IV t., 1962 m., p. 384—414).

Tadas Ivanauskas nuo seno labai domėjosi šiomis pagrindinėmis traukiančių paukščių koncentravimosi Lietuvoje vietomis. Jam rūpėjo tenai įkurti paukščių tyrimo stotis. Profesorius Žuvinte tiriamąjį darbą pradėjo 1920 metais, o Ventės rage — netrukus po to, kai Klaipėdos kraštas 1923 metais buvo prijungtas prie Lietuvos.

Ventės rago apylinkės patogios ne tiktai pailsėti migruojantiems paukščiams, bet ir daugeliui paukščių perėti.

Iš Ventės rago aiškiai matyti Kuršių nerija, svarbiausia Pabaltijo paukščių traukimo trasa. Ten jau 1901 metais profesorius daktaras J. Tynemanas (J. Thienemann) įkūrė Rasytės ornitologinę stotį. Šio pasaulinio masto ornitologo moksliniai darbai, gvildenantys paukščių migracijos problemą, Tadui Ivanauskui buvo žinomi prieš pirmąjį pasaulinį karą. Grįžęs į Lietuvą, Tadas Ivanauskas užmezgė ryšius su Rasytės ornitologine stotimi ir buvo jos bendradarbiu. Sekdamas Rasytės pavyzdžiu, Tadas Ivanauskas Ventės rage 1929 metais įkūrė ornitologinę stotį. Pirmuoju šios stoties vedėju buvo paskirtas Ventės rago švyturio prižiūrėtojas, geras paukščių žinovas M. Posingis, kuris, dar prieš įkuriant stotį, Tado Ivanausko nurodymu ten žiedavo paukščius ir stebėjo kitus su jų migracija susijusius reiškinius.

Iš pradžių Ventės rage paukščiai buvo gaudomi paprastais žvejų tinklais, kuriais, lyg kokiomis skraistėmis, būdavo apgaubiami krūmai. Į juos kiekvieną dieną, ypač anksti rytą, iš toliau esančių krūmų ir medžių būdavo baidomi nutūpę poilsiui traukiantys paukščiai. „Varovai" šaukdami, švilpdami, lazdomis plakdami šakas ar kitais būdais keldami triukšmą, baidydavo paukščius. Pakelti paukščiai skrisdavo iš krūmo į krūmą, kol pagaliau patekdavo po tinklais. Tinklas baigdavosi rankove, tartum bučiumi, iš kurio baidomi paukščiai patekdavo į dėžę su stikliniu langeliu. Dėžėje juos sugaudavo, žieduodavo ir paleisdavo į laisvę. Tokios paukščių „varytynės" būdavo kartojamos prie kiekvieno tinklo (1938—1939 metais jų buvo trys) ne tik anksti rytą, bet kartais ir dieną. Laimikis priklausydavo nuo to, kaip sparčiai būdavo paukščiai varomi į tinklus. Kauno zoologijos muziejus 1959 m. įrengė stacionarinius kaproninius tinklus su plačiomis angomis (12 m aukščio, 40 m pločio), ištemptus ant gelžbetoninių stulpų. Darbo pradžioje būdavo sužieduojama per dieną geriausiu atveju iki trijų šimtų paukščių, o naudojantis geresniais įrengimais, sužieduotų paukščių žymiai padaugėjo.

Ventės ragas ir Žuvintas — tai svarbiausi punktai, kuriuose Tadas Ivanauskas surinko daugiausia duomenų apie Lietuvos ornitofauną, paukščių migraciją, jų traukimo kelius ir žiemos buveines. Kaip T. Zubavičius iš Žuvinto, taip M. Posingis iš Ventės rago siųsdavo profesoriui naujausius ornitologinių stebėjimų duomenis. Be to, profesorius į Ventės ragą komandiruodavo Zoologijos kabineto, o vėliau Zoologijos muziejaus darbuotojus; dažnai ir pats atvykdavo su jais ar su studentais ekspedicijų ar išvykų metu. Profesoriaus archyve rasti keli M. Posingio ir 1936—1937 metais ten komandiruoto Zoologijos kabineto darbuotojo P. Pedišiaus laiškai.

Tadas Ivanauskas, rašydamas ornitologinius straipsnius, veikalus, iš

jų ir „Lietuvos paukščių" trijų tomų monografiją, savo gausius stebėjimų duomenis papildydavo iš M. Posingio ir T. Zubavičiaus gautais duomenimis. Yra vietų, kur profesorius cituoja ištisus informacinius šių natūralistų laiškus.

Pavyzdžiui, M. Posingis 1937.IX.2 laišku informuoja apie baltųjų gandrų nykimą Klaipėdos krašte, apie tai, kad daug jauniklių buvo išmesta iš lizdų ir kt. Tuo remdamasis, profesorius savo straipsniuose kelia šių paukščių globos reikalą.

Tadui Ivanauskui rūpėjo ne tiktai baltųjų gandrų, bet ir kurapkų apsauga [379]. Kaip atrodo iš M. Posingio ir P. Pedišiaus laiškų (1936), jiems buvo pavesta kurapkas gaudyti tinklais ir sužiedavus vežti į Kuršių nerijos kopas, „kad joms nereikėtų skristi per marias, kad jas neiššaudytų medžiotojai, kad jos tenai laisvai galėtų pasiduoti traukimo instinktui, nes marių kliūtis bus nugalėta" (P. Pedišiaus laiško ištrauka).

Be paties Tado Ivanausko surinktų duomenų apie mėlyngurkles iš Lebiodkos, Obelynės, Kauno ir T. Zubavičiaus iš Žuvinto, profesorius prašė ir M. Posingį teikti informaciją apie jų pasirodymą ir migraciją. Gautomis iš Ventės rago žiniomis (1936.IX.26), šį paukštį galima sumedžioti pavasarį Katyčių bažnytkaimio apylinkėse, Pagėgių apskrityje. O po metų (1937.IX.2) M. Posingis praneša, kad sužiedavo jauniklę mėlyngurklę ir pažada profesoriui pristatyti šių paukščių kailiukų.

Svarbiausias informacijas apie svilikėlių atsiradimą, plitimą ir migraciją Lietuvoje pateikė M. Posingis, T. Zubavičius ir R. Kazlauskas [15]. Profesorius rašo, kad pirmą kartą į jo rankas svilikėlis pateko 1938.VII.6, sugautas traukimo metu Ventės rage [505], nors ten jie buvo pastebėti M. Posingio 1934 metais.

Ir apie kitą mūsuose taip pat retą paukštį — mažąją musinukę, kurios lizdą profesorius buvo radęs 1912 metais Beloveže girioje, surinktus duomenis papildo informacijomis, gautomis iš Ventės rago, iš kur Zoologijos muziejui buvo pristatyti jų kailiukai.

Kituose laiškuose M. Posingis informuodavo profesorių apie traukiančių paukščių antplūdžius. Pavyzdžiui, 1931.IX.2 jis rašo, kad birželio pradžioje Ventės rage prasidėdavo varnėnų traukimas, kurių kiekvieną dieną praskrisdavo apie 40—50 tūkstančių. Taip pat randame laiškų su pranešimais apie pastebėtus ar sužieduotus retesnius paukščius, kurių pavadinimai profesoriaus pabraukti. Tai byloja apie jų reikšmę ir panaudojimą, rašant savo veikalus.

Ventės rago ornitologinės stoties vedėjas M. Posingis daug nuveikė paukščių žiedavimo, jų migracijos aiškinimo srityse. Jo pastangomis iki 1938 metų buvo sužieduota apie 70—80 tūkstančių paukščių, išaiškinta varnėnų traukimo trasos ir žiemos buveinės.

Kiek žinoma iš Tado Ivanausko pasakojimų, Vokietijai užgrobus Klaipėdos kraštą, M. Posingis pateko didelėn hitlerininkų nemalonėn

ir tik profesoriaus ir Rasytės ornitologinės stoties vedėjo E. Šiuco dėka išvengė pražūties. Net ir hitlerininkų siautėjimo metu M. Posingis nenustojo teikti Tadui Ivanauskui ornitologines informacijas (laiškas 1940.I.30.)

Po antrojo pasaulinio karo Ventės rago ornitologinė stotis iki 1959 metų priklausė Mokslų akademijos Biologijos institutui, nuo 1959 iki 1963 — Zoologijos ir parazitologijos institutui, o nuo 1963 — Gamtos apsaugos komitetui.

Ventės rago ornitologinė stotis Tadui Ivanauskui buvo tokia svarbi, kad po antrojo pasaulinio karo laikinai ten buvo komandiruotas iš Žuvinto T. Zubavičius. Ventės rage dirbo nemaža Mokslų akademijos darbuotojų.

Iki 1954 metų paukščiai Lietuvos TSR teritorijoje buvo žieduojami ir atliekami kiti tyrimai bei stebėjimai tik Ventės rage ir Žuvinte. Nuo 1954 metų pradėti vizualiniai paukščių migracijos stebėjimai pagal bendrą Pabaltijo komisijos paukščių migracijai tirti metodiką. Ryšium su tuo buvo įkurti pastovūs stebėjimo punktai Melnragėje (prie Klaipėdos), Kuršių nerijoje (32 kilometre), prie Atmatos žiočių, Išėjoje ir Gilijoje.

Tadas Ivanauskas aktyviai dalyvavo Pabaltijo paukščių migracijos aiškinimo darbe. Savo laiške (1956.I.27) jis rašo: „Tik grįžau iš ornitologinės konferencijos Leningrade. Kovo pradžioje tarsiuosi su estais ir latviais paukščių migracijos klausimais". Vėliau šiuos tyrimus koordinuoti pavedė A. Vaitkevičiui.

Ventės rago ornitologinė stotis ir Žuvinto rezervatas Tado Ivanausko buvo labiausiai globojami, gerinamos darbo sąlygos, paukščių apsauga. Ventės ragą 1959 metais imta apželdinti. Apželdinimo projektą sudarė ir sodinimo darbams vadovavo Gamtos apsaugos komiteto darbuotoja D. Radzevičiūtė. Suremontuotas senas švyturio sargo namas, pastatytas naujas stoties pastatas, kuriame įrengtos laboratorijos, auditorijos, aikštelė paukščiams stebėti. Tai padaryta tuometinio Gamtos apsaugos komiteto pirmininko V. Bergo pastangomis, su kuriuo Tadas Ivanauskas nuoširdžiai bendradarbiavo.

Į Ventės ragą, ypač rudenį ir pavasarį, kai traukia paukščiai, suvažiuoja mūsų, kitų respublikų ir užsienio ornitologai, kitų mokslo šakų specialistai, atvyksta studentų, moksleivių ekskursijos. Čia organizuojami ornitologiniai pasitarimai, seminarai, retkarčiais ir konferencijos. Ne vienas ornitologas Ventės rage surinko medžiagą mokslų kandidato disertacijai, ne vienas studentas — diplominiam darbui.

Tado Ivanausko įkurtoji ornitologinė stotis Ventės rage tapo žinoma ne tik Europoje, bet ir kituose kontinentuose, o jos paukščių žiedavimo, migracijos tyrimų rezultatais naudojasi daugelio pasaulio šalių ornitologai.

ZOOLOGIJOS MUZIEJUS

Zoologijos muziejus įsteigtas Tado Ivanausko iniciatyva 1919 metais. Tačiau tai tik oficiali data, o faktiškai muziejaus kūrimosi ištakos siekia XIX a. vidurį. Dar ir šiandieną muziejaus ekspozicijoje galime pamatyti seniai Lietuvoje išnykusią stepinę vištelę, datuotą 1859 balandžio 20 dieną, Vilniaus apylinkių baltąjį tetervingą, juodakaklį narą, žvirblinę pelėdą, kolekcionuotus 1861 metais. Šių meistriškai padarytų paukščių iškamšų pirmoji buveinė buvo „paukščių kambarys" Lebiodkos sodyboje, jų autorius Leonardas Ivanauskas, Tado Ivanausko tėvas. Taigi dabartinio Tado Ivanausko zoologijos muziejaus užuomazga buvo Leonardo Ivanausko rinkiniai, sudaryti daugiau kaip prieš 100 metų.

Tėvo pamėgimą perėmė ir būsimasis gamtininkas Tadas Ivanauskas. Dar dešimtmetis berniukas jis pradėjo savarankiškai rinkti vabzdžių kolekcijas ir daryti paukščių iškamšas. Nuo pat vaikystės atsiradusi kolekcionieriaus aistra niekada jau neišblėso ir, kur bebūdamas, Tadas Ivanauskas su didžiausiu atsidavimu rinkdavo gyvūnų kolekcijas.

Prisimindamas paskutiniuosius zoologijos muziejaus įkūrimo etapus, Tadas Ivanauskas rašė: „Nuo 1918 m. muziejui prasidėjo nauja era. Šiais metais balandžio mėnesį grįžau iš Petrapilio, kur teko praleisti paskutinius du pasaulinio karo metus. Lietuva dar iki galo metų vietomis buvo vokiečių okupuota. Vilniuje rudenį susidarė tarybinės valdžios užuomazga. Kaune įsikūrė buržuazinė valdžia.

Rudenį su žmona iš Lebiodkos persikėlėm į Gudų girią ir, apsigyvenę Musteikos kaime, ėmėme kurti pradžios mokyklą. Teko ir su Musteikos vyrais surinkti šiek tiek paukščių ir žvėrelių. Iš šio laikotarpio Zoologijos muziejuje yra kiaunė, stirna, baltieji kiškiai ir kt.

Vasario mėn. 1919 m. pėsčias iš Musteikos nuvykau į Vilnių (kito susisiekimo nebuvo). Ten mane pasišaukė Švietimo Komisaras Vacl. Biržiška ir pasiūlė Lebiodkos zoologijos rinkinius pervežti į Vilnių. Tam reikalui asignavo reikalingą pinigų sumą. Atvykęs į Lebiodką ir supakavęs visus rinkinius, pasisamdžiau reikalingą kiekį padvadų ir visą krovinį atvežiau į Vilnių (apie 140 km). Viskas buvo sudėta Vytauto Didžiojo vardo Vilniaus lietuvių gimnazijoje. Tačiau neužilgo (balandžio mėnesį) Vilnius buvo lenkų okupuotas ir namas, kuriame buvo lietuvių gimnazija (Gedimino gatvė ties Lukiškių aikšte), buvo iš lietuvių atimtas, ir gimnazija buvo priversta persikelti į ankštą ir nepatogią patalpą, kur ir buvo perkelti mano rinkiniai. Iš Musteikos man su žmona neužilgo taip pat teko kraustytis: 1919 metų balandžio mėn. 29 d. mūsų mokykla buvo lenkų padalinio apsupta, mokyklos inventorius ir mano rinkiniai sunaikinti, mūsų privatinė manta išplėšta. Nuvažiavome į Kau-

ną. Prisistačiau žemės ūkio ministrui profesoriui P. Matulioniui, kuris pasiūlė man organizuoti Gamtos Tyrimo stotį. Jos tikslas buvo rinkti medžiagą, liečiančią Lietuvos zoologiją ir botaniką, sukurti zoologijos muziejų taip, kad, įsikūrus vėliau Lietuvos aukštajai mokyklai, ši įstaiga būtų jai perduota" (T. Ivanauskas, „Zoologijos muziejaus Kaune istorija" (rankraštis), 1956).

Įkūrus Gamtos tyrimo stotį, kurios vadovu buvo paskirtas Tadas Ivanauskas, tuo pačiu pradėjo egzistuoti ir zoologijos muziejus (1919.VII.15). Gamtos tyrimo stočiai ir muziejui teko keturi nedideli ir nepatogūs kambariai Kauno senamiestyje (Vilniaus g-vė Nr. 2). Tadas Ivanauskas su jaunatviška energija pradėjo kūrybinį ir organizacinį darbą naujoje ir pirmoje Lietuvos zoologinėje įstaigoje. Pirmiausia Tadui Ivanauskui rūpėjo muziejaus reikalai: patalpos (nors ir kuklios) yra, eksponatai yra... „Tik reikėjo juos atgabenti iš Vilniaus, kuris buvo lenkų okupuotas, o diplomatinių ryšių Lietuvos valstybė su Lenkija neturėjo. Šiuo reikalu nuvažiavęs į Vilnių savo rinkinį vargais negalais išsiunčiau į Latviją, o iš ten į Kauną. Tuo būdu iš karto susidarė neblogas Zoologijos muziejaus branduolys" (T. Ivanauskas „Zoologijos muziejaus Kaune istorija" (rankraštis), 1956) — prisimena Tadas Ivanauskas.

Eksponatų restauravimas, montavimas ir ekspozicijos ruošimas atėmė nemažai laiko, tuo labiau, kad tuo metu Tadas Ivanauskas rūpinosi paskaitomis Aukštuosiuose kursuose ir energingai dalyvavo Lietuvos universiteto kūrimo darbe. Techniškąjį muziejaus tvarkymo darbą tuometu atliko nepamainomas profesoriaus pagalbininkas, darbštus ir talentingas preparatorius F. Jomantas.

1922 metais įsikūrus Lietuvos universitetui, Gamtos tyrimo stotis su zoologijos muziejumi perėjo universiteto Zoologijos katedros dispozicijon (iki tol priklausė Žemės ūkio ministerijai). Zoologijos katedros vedėju buvo paskirtas profesorius Tadas Ivanauskas, tad muziejaus reikalai ir toliau buvo jo tvarkomi. Darbų padaugėjo (paskaitos studentams, laboratoriniai darbai, katedros reikalai), bet Tadas Ivanauskas nuolatos vykdavo į įvairias Lietuvos vietoves, rinko muziejui medžiagą, norėdamas kuo greičiau surinkti Lietuvos faunos pavyzdžius, inventorizuoti savo krašto fauną. Profesorius, atlikdamas mokslinius tyrimus, ypač kreipdavo dėmesį į konkrečios medžiagos analizę, nevengdamas, žinoma, ir stebėjimo metodo. Gavęs pranešimą, kad kažkuriame miške ar ežere pastebėta nauja paukščio rūšis, jis paklausinėdavo kai kurių smulkmenų, bet didesnio dėmesio tam faktui neskirdavo. Visai kitaip reaguodavo, gavęs į rankas tos rūšies egzempliorių. Nuodugniai apžiūrėjęs ir įsitikinęs rūšies tapatumu, paprastai paprašydavo nuodugniai aprašyti paukščio radimo sąlygas, nurodydavo, kokia poza reikėtų jį paruošti ekspozicijai ar padėti į fondus.

1927 metais zoologijos muziejaus dispozicijoje buvo 1253 paukščiai (eksponuojami ir fonduose), 40 žinduolių, 121 skeletas ar jo dalys, apie 100 000 vabzdžių. Tuo metu muziejus įsigijo vertingus, nykstančius ar retus žinduolius — bebrą, elnią, lūšį; paukščius — kormoraną, kilnųjį bei jūrinį erelius ir kitus. Pagamintos kelios biologinės grupės (tetervinų tuoktuvės, kilnusis erelis, kiškis ir kt.).

Gausią tropikinių jūrų gyvūnijos kolekciją (koralus, moliuskus ir kt.) padovanojo muziejui Manilos universitete (Filipinai) dirbęs profesorius P. Šivickis. Muziejaus fondai praturtėjo dar viena dovana — gausia Turkestano vabzdžių kolekcija iš K. Ario asmeninių rinkinių. (K. Aris, neturėdamas specialaus akademinio pasiruošimo, biologijoje pagarsėjo kaip savarankiškas entomologas kolekcionierius, rinkęs vabzdžius įvairiose Rusijos imperijos geografinėse zonose.)

1927—1932 metų laikotarpiu įvyko du svarbūs poslinkiai, stimuliavę tolesnį zoologijos muziejaus augimą: 1) muziejui, vietoj tam reikalui nepritaikytų keturių kambarių, buvo paskirtos naujos erdvios patalpos (306 m^2) Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose (Gedimino ir Donelaičio g-vių kampe); 2) 1931 metais Tadas Ivanauskas išvyko ekspedicijon į Braziliją. Apie patalpų reikšmę nėr ko daug kalbėti. O Brazilijoje surinkta faunos kolekcija ir šiandien yra aktuali ne tik muziejaus lankytojams, bet ir atskirų sričių specialistams. Neįprastomis tropinėmis sąlygomis, neturėdama kartais net elementarių darbo ir buities patogumų, ekspedicinė grupė surinko gausią zoologinę medžiagą: 56 egzempliorius žinduolių, 414 paukščių, apie 80 roplių, 10 varliagyvių, 20 žuvų ir 12 000 vabzdžių (7000 drugių ir 5000 vabalų). Tai buvo stambiausia ekspedicija per visą zoologijos muziejaus istoriją, kuri išgarsino Lietuvos zoologus ir išpopuliarino muziejų.

1927—1931 metų laikotarpiu Zoologijos katedros darbuotojai surinko daug Lietuvos faunos pavyzdžių, paruošė naujų eksponatų muziejaus ekspozicijai ir fondams. Jie dažnai vykdavo į Lietuvos pajūrį, Žuvintą ir kitas vietoves. Tada pagamintos labai gerai modeliuotos virbių (jerubių), pempių, gaidukų, slankų, varnų šeimos paukščių biologinės grupės. Muziejaus ekspozicijoje rikiavosi nauji stendai, spintos, kuriose „dygo" vis nauji Brazilijos faunos pavyzdžiai: spiritiniai žuvų, varliagyvių, roplių preparatai, varanų, smauglio boa ir kaimanų iškamšos, anakondos, biologinė kolibrių grupė, Molio Motiejuko kompozicija, tukanas, šarvuočių, skruzdėdų, kapucinų, staugūnų ir kitų žinduolių iškamšos. Tam tikra dalis medžiagos buvo skiriama moksliniams fondams papildyti.

Tadas Ivanauskas niekados nepamiršo lietuviškos faunos, nes jis iš pat pradžių turėjo apibrėžtą tikslą — paruošti kuo pilnesnę Lietuvos stuburinių faunos pavyzdžių ekspoziciją. Todėl kiekvieną laisvesnę dieną (dažniausiai poilsio ir švenčių dienomis) keliaudavo į nuošalesnius

miškus, ežerus. Jei būdavo galimybė, zoologinės medžiagos rinkti komandiruodavo katedros darbuotojus.

Reikia pažymėti, kad zoologijos muziejaus augimui didelę įtaką turėjo ir kvalifikuotų preparatorių, taksidermistų, laborantų ir asistentų pagalba. Aukštos kvalifikacijos taksidermijos specialistas F. Jomantas talkininkavo Tadui Ivanauskui dar prieš oficialų zoologijos muziejaus įsteigimą (dirbo kartu su profesoriumi zoologinių preparatų gaminimo dirbtuvėje Peterburge) ir dirbo kartu su juo iki pat antrojo pasaulinio karo. Įsisteigus Kaune Lietuvos universitetui, laborantu (1923) pradėjo dirbti St. Jankauskas (dabar Vilniaus universiteto profesorius), kuris taip pat nuoširdžiai ėmėsi gaminti muziejui eksponatus. Pasitobulinęs taksidermijoje Karaliaučiaus universitete, St. Jankauskas labai produktyviai talkininkavo Tadui Ivanauskui muziejaus ir katedros darbe. Didelį indėlį į muziejaus veiklą įnešė entomologas A. Palionis, kurio rinkiniai ir šiandieną sudaro muziejaus entomologinio skyriaus pagrindą. Ilgą laiką Tadui Ivanauskui talkininkavo P. Pedišius, A. Vaitkevičius, L. Čeraška ir kiti Zoologijos katedros darbuotojai. Palaikydamas ryšius su užsienio biologinėmis stotimis (Italijos, Prancūzijos), profesorius gaudavo iš ten įvairių vandens gyvūnų studentų praktikos darbams. Įdomesni egzemplioriai visada tekdavo muziejui. Mainais už lietuviškus šernus iš Suomijos buvo gautas šiaurinis elnias, kurio iškamša ir dabar yra muziejaus ekspozicijoje.

Tadas Ivanauskas jau galvojo apie naują ekspediciją į Afriką, bet antrasis pasaulinis karas sutrukdė įgyvendinti šį sumanymą. Karo metu muziejus patyrė didelių nuostolių. Fašistų valdžios reikalavimu muziejaus patalpa turėjo būti perduota karo ligoninei. O kur buvo galima iškelti muziejų? Niekur. Tadui Ivanauskui pavyko apginti nedidelį salės plotą prie galutinės sienos, kur ir buvo sustumti visi stendai, spintos bei kitas muziejaus turtas, pastatyta nepatvari laikina siena, tiksliau tvora, nesiekianti lubų. Piktadariai lengvai pakliūdavo į muziejinę patalpą ir čia išgrobstė nemaža paukščių iškamšų, kailiukų, gražių formų moliuskų, koralų ir kitų eksponatų, sunaikino lizdų ir kiaušinių kolekciją. Išdaužė spintų vitrinų stiklus ir tuo atvėrė kelią pelėms, kandims ir kitiems kenkėjams. Per karo suirutę dingo ir dalis inventorizacinių knygų, tad visus nuostolius sunku buvo besuskaičiuoti.

Pasibaigus karui, pradėjo veikti Vilniaus valstybinis universitetas, tuo pačiu ir Gamtos mokslų fakultetas su Zoologijos katedra. Taigi zoologijos muziejus prarado tiesioginį savo globėją. Tuo pačiu metu Vilniuje pradėjo veikti Lietuvos TSR Mokslų akademija, o jos sudėtyje — Biologijos institutas (1945), kuriam ir buvo perduotas zoologijos muziejus. 1959 m., susikūrus MA Zoologijos ir parazitologijos institutui, muziejus perėjo šio instituto žinion, o 1963 m. jis perduotas Gamtos apsaugos komitetui prie LTSR Ministrų Tarybos.

Pokario metais perkelti muziejų į Vilnių be didesnių nuostolių būtų buvę sunku, be to, labai nukentėjusiame nuo karo Vilniuje vargu ar būtų atsiradusios laisvos erdvesnės patalpos, tad muziejų buvo nutarta palikti Kaune. Jam paskyrė Laisvės alėjoje naujas patalpas, į kurias muziejus 1948 metais ir persikėlė.

Muziejinį darbą atnaujinti buvo gana sunku, nes prieškariniai taksidermistų kadrai karo audrų buvo išblaškyti. Reikėjo pradėti iš naujo. Tačiau Tadui Ivanauskui padedant, ši kliūtis buvo įveikta. Naujieji taksidermistai pradėjo savarankiškai restauruoti ir ruošti naujus eksponatus. Tuomet profesorius nemaža laiko skyrė naujų taksidermistų L. Jezersko, A. Kvaselio, V. Mackevičiaus parengimui. Šie gamtininkai tapo savarankiškais kvalifikuotais taksidermijos specialistais, vėliau perdavę savo patyrimą naujiems muziejaus darbuotojams. Tuo tarpu Tadas Ivanauskas rengėsi naujoms ekspedicijoms po Tarybų Sąjungą. Iš Volgos deltos jis parvežė rausvąjį pelikaną, naktikovą, baltųjų garnių, iš Turkmėnijos — dykumų paukščių: saksaulinį kėkštą, azijinį ir baltauodegį sėjikus, Mekvino einį ir kitų; iš Azerbaidžano — flamingą, sultonvištes, avocetes, urvines žąsis, rudakakles bernikles, mažąjį einį, garbanotąjį pelikaną, įvairių sakalų, nendrinį katiną, Azerbaidžano lapę, šakalą.

Nors ir būdamas senyvo amžiaus, Tadas Ivanauskas nuolat organizavo vis naujas išvykas. Šią tradiciją dabar tęsia zoologijos muziejaus darbuotojai. Profesoriui aktyviai dalyvaujant paruošiamajame darbe, į Tadžikiją 1967 metais išvyko keturi muziejaus darbuotojai, kurie parvežė nemažą Tadžikijos paukščių rinkinį, smulkių žinduolių, roplių ir kitos zoologinės medžiagos. 1969 metais, pažymint muziejaus penkiasdešimtmetį, buvo suorganizuotos keturios ekspedicijos į įvairias Tarybų Sąjungos vietas: Azerbaidžaną, Gruziją, Buriatiją ir Komandorų salas. Tai buvo labai produktyvios ekspedicijos, praturtinusios muziejaus ekspoziciją ir mokslinius fondus naujomis, retomis rūšimis: kalanais, kotikais, jūrų ir sausumos faunos atstovais. Galima tvirtinti, kad ateityje šios ekspedicijos bus labai svarbios muziejaus veiklai. Apie tai ne kartą yra kalbėjęs ir rašęs profesorius.

Zoologijos muziejaus kolekcijose dabar yra daugiau kaip 70 000 gyvūnų rūšių atstovų. Dalis jų eksponuojama keturiose ekspozicinėse salėse, kiti sudaro muziejaus mokslinius fondus.

Muziejų kasmet aplanko apie 50 000 žmonių, daugiausia mokslo jaunimas. Studentai ir moksleiviai čia gilina savo žinias zoologijos, lyginamosios anatomijos, evoliucijos ir gamtos apsaugos srityse.

Zoologijos muziejus kartu yra ir svarbi mokslinio tyrimo įstaiga. Jis tapo respublikos paukščių žiedavimo ir jų migracijos tyrimo centru. Be to, greta muziejinio darbo, muziejaus darbuotojai atlieka kai kuriuos vabzdžių, varliagyvių, roplių, paukščių ir žinduolių faunos bei ekolo-

gijos tyrimus. Tai akivaizdus Tado Ivanausko pastangų rezultatas, jo pradėtų darbų tąsa.

1970 m. gruodžio 16 d. Tarybų Lietuvos vyriausybės nutarimu zoologijos muziejui suteiktas jo įkūrėjo ir puoselėtojo Tado Ivanausko vardas.

KAILINIŲ ŽVĖRIŲ FERMA

Po pirmojo pasaulinio karo kailinių žvėrių Lietuvoje buvo tiek sumažėję, kad kai kurioms rūšims grėsė visiško išnykimo pavojus. Kailių paklausai rinkoje patenkinti Lietuva kasmet importuodavo jų daugiau kaip už pusantro milijono litų [161]. Greitu laiku atkurti mūsų miškų medžiojamąją fauną buvo neįmanoma, todėl profesorius Tadas Ivanauskas pradėjo ieškoti kitų būdų kailinių žvėrių resursams padidinti. Efektyviausia tam priemonė, pasak profesoriaus Tado Ivanausko, buvo „laukinių žvėrių auginimas kailiams, tų žvėrių, kurie dėl geografinių ir klimatinių sąlygų gyvena tik kituose kraštuose" [167]. Vienas tokių kailinių gyvulių, tiesa, naminių, kuriais Tadas Ivanauskas iš pradžių susidomėjo, buvo karakulinės avys. Jos tuomet jau buvo auginamos daugelyje valstybių (JAV, Australijoje, Ispanijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Čekoslovakijoje ir kt.). Avys, Tado Ivanausko nuomone, galėjo būti sėkmingai auginamos ir Lietuvoje. Propaguodamas šias savo mintis, 1929 metais spaudoje jis rašė, kad Dzūkijoje su jos smiltynais ir kserofiline augalija būtų tinkamos sąlygos karakulinei aviai veisti [167]. Tačiau jo šių pasiūlymų niekas nesiėmė įgyvendinti.

Tadas Ivanauskas atkreipė dėmesį ir į tai, kad kailių kainos pasaulinėje rinkoje visą laiką kilo. 1925 metais kailių žaliavos kaina buvo 4—5 kartus aukštesnė, negu 1900 metais (1875 metais ji buvo 2—3 kartus žemesnė, negu 1900 metais). Toks pastovus kainų kilimas taip pat skatino imtis kailių gamybos. Tado Ivanausko nuomone, Lietuvos klimatinės sąlygos, pakankami reikalingo žvėreliams maisto resursai teikė daug vilčių kailinei žvėrininkystei sėkmingai vystyti.

Visų pirma mokslininkas siūlė steigti juodsidabrių lapių fermas. Propaguodamas šią ūkio šaką, Tadas Ivanauskas 1927 metais pirmajame „Medžiotojo" numeryje paskelbė straipsnį „Apie sidabrinių lapių auginimą" [74]. Atsižvelgdamas į tai, kad speciali spauda buvo skaitoma tik siauro specialistų rato, autorius savo agitacijai kurti kailinių žvėrių fermas panaudojo ir plačiai skaitomą dienraštį „Mūsų rytojus" [83, 93] ir vėliau savaitraštį „Žemės ūkis" [223]. Tadas Ivanauskas spaudoje ne tik ragino steigti juodsidabrių lapių fermas, bet ir konkrečiai nurodė, kokia geriausia veislinė medžiaga, kur jos galima įsigyti, kur superkami kailiai ir kita. Smulkesnę informaciją teikdavo asmeniškai Gamtos tyrimo stotyje. Jis ragino auginti ir kitus kailinius žvėrelius,

būtent: baltąsias ir mėlynąsias lapes, meškėnus, ondatras, kiaunes, šeškus, skunksus, audines.

Juodsidabrių lapių fermos Lietuvoje buvo pradėtos steigti nuo 1929 metų. Pirmoji jų buvo įkurta Klaipėdos apskrityje, Plikių valsčiuje, Smilgynų kaime, vėliau — ir kitur.

1929 metų vasario mėnesį Tado Ivanausko iniciatyva buvo įsteigta „Lietuvos kailinių žvėrių auginimo Akcinė bendrovė". Ją sudarė septyni pastovūs nariai: prof. T. Ivanauskas, prof. Z. Žemaitis, prof. A. Purėnas, prof. V. Lašas, J. Mikelkevičienė, M. Mickus, J. Elisonas. Pagrindinis šios bendrovės lėšomis įkurtos kailinių žvėrių fermos organizatorius ir nuolatinis direktorius buvo Tadas Ivanauskas. Reikia paminėti ir pirmuosius darbuotojus, puikius specialistus. Tai fermos vedėjas Feliksas Čereška, darbininkai Jonas Vasiliauskas ir Adomas Raudžius.

Iš pradžių ferma buvo įkurdinta Tado Ivanausko ūkyje ir užėmė pusės hektaro plotą, bet, didinant fermoje lapių skaičių, šis plotas pasidarė per mažas. Apie 1931—1932 metus ferma buvo perkelta į akcinės bendrovės ant Nemuno kranto įsigytą 8,5 hektaro ūkį. Nuo Tado Ivanausko ūkio ją skyrė griovys, vietinių gyventojų vadintas Klimaraviu. Profesorius šį griovį, dėl augančių jame obelų, pavadino Obelyne. Ilgainiui, profesoriui užveisus savo ūkyje pomologijos sodą, ši vietovė, įskaitant ir lapių fermos teritoriją, imta vadinti Obelyne.

Akcinės bendrovės įsigytas fermai žemės plotas buvo išvalytas, išrauti kelmai ir krūmai, žemė įdirbta. Trys hektarai, skirti lapynui, buvo aptverti 2,5 metro aukščio tvora, iš trijų pusių lentine, tik iš ketvirtos — vielos tinklo. Lapių narvai buvo įrengti tiesiog ant žemės ir labai dideli — patelėms 15×5, patinams — 5×5 metrų.

Tadui Ivanauskui rekomenduojant, veislei buvo pasirinktos juodsidabrės lapės, išaugintos Dalton-Qultono fermoje, kuri veisė vadinamosios „Standart Strain" linijos lapes, išvestas Princo Eduardo saloje. Šios lapės turėjo ilgą, švelnų plauką, nors pačios buvo smulkesnės už „Alaska Strain" linijos lapes. Pastarosios linijos lapių Tadas Ivanauskas nerekomendavo dėl rudo jų kailio atspalvio. Tai buvo laikoma blogiausiu kailio požymiu.

Fermos kūrimosi pradžioje buvo atvežtos 3 patelės ir 2 patinai. Tačiau pirmaisiais metais suporuoti 2 patelės su vienu patinu nepavyko. Todėl tais pačiais metais buvo nupirktas dar vienas patinas. 1929 m. rudenį ferma jau turėjo 10 juodsidabrių lapių. 1930 m. šios penkios poros atvedė 13 jauniklių, iš kurių buvo sudarytos 5 naujos poros.

Pasinaudodamas tuo, kad liko laisvi 3 juodsidabrių lapių patinai, Tadas Ivanauskas fermoje pradėjo pirmuosius mokslinius eksperimentus: juodsidabrių lapių patinus suporavo su vietinėmis laukinėmis rudųjų lapių patelėmis. Eksperimentuojant pirmą kartą išryškėjo tikslus

mūsų miškų rudųjų lapių nėštumo periodas. Gauti pirmosios kartos lapiukai „kryžlapiai", kaip juos pavadino profesorius [224], buvo tamsiai rudos spalvos su retais sidabriniais plaukais, išilgai nugaros ir menčių tamsiais ruožais. Šių lapių kailiai buvo labiau vertinami, negu tikrųjų rudųjų lapių. Profesoriui ir toliau eksperimentuojant su „kryžlapiais" jaunikliais, gauti palikuonys visiškai atitiko Mendelio dėsnius: 25 procentai buvo paprastųjų lapių, 50 procentų mišrių su vyraujančia „kryžlapių" rudąja spalva ir 25 procentai juodsidabrių lapių [417].

Pirmaisiais metais juodsidabrės lapės kailiams nebuvo užmušamos, nes norėta išplėsti fermą iki 100 veislinių lapių.

Pirmosios Lietuvos kailinių žvėrių akcinės bendrovės tikslas buvo ne tik auginti lapes ir pardavinėti jų kailius, bet ir populiarinti jų auginimą Lietuvoje, tiekti besikuriančioms fermoms veislinius kailinius žvėrelius žemesnėmis kainomis, negu jie buvo gaunami iš užsienio. Tadas Ivanauskas nuolat skelbė spaudoje straipsnius, agituojančius auginti kailinius žvėrelius. Remdamasis asmenišku patyrimu, jis patarinėjo, kokius daryti narvus, kaip ir kuo lapes šerti, aprašė jų pagrindinius biologijos bruožus, žinotinus kiekvienam augintojui. Be to, profesorius gaudavo labai daug laiškų, kuriuose būdavo prašoma patarimų, kaip išbristi iš tų ar kitų sunkumų, auginant lapes, kaip įsirengti lapių fermą.

Stengiantis labiau išpopuliarinti kailinių žvėrių auginimą Lietuvoje, akcinės bendrovės juodsidabrių lapių ferma buvo nufilmuota ir jau 1933 metų pradžioje šis filmas buvo demonstruojamas Kauno kino teatruose.

1933 metais Lietuvoje buvo jau šešios juodsidabrių lapių fermos, auginančios geriausios „Standart Strain" linijos lapes. Tik 1931 metais įsikūrusi netoli Kauno Lapių valsčiuje, Maironiškių kaime, bendrovės „Sidabrinės Lapės" ferma augino dar ir pigesnes, bet blogesnės rūšies norvegiškas lapes (F. Čereška, „Medžiotojas", 1934, Nr. 24).

Profesorius Tadas Ivanauskas nesitenkino vien juodsidabrėmis lapėmis. 1930 metais pirmoji Lietuvos kailinių žvėrių auginimo akcinė bendrovė įsigijo dvi poras kanadiškų audinių, kurių auginimas fermoje taip pat buvo sėkmingai plečiamas. Vėliau audinių augintojų Lietuvoje atsirado kur kas daugiau, negu juodsidabrių lapių — 1934 metais buvo vienuolika audinių augintojų (F. Čereška, „Medžiotojas", 1934, Nr. 21).

1932 metais Tado Ivanausko iniciatyva fermoje pradėta auginti dar viena kailinių žvėrių rūšis, Pietų Amerikos faunos atstovas — nutrijos. Jos fermoje buvo laikomos atvirame ore, narvuose. Pirmoji nutrijų pora per pirmuosius metus išaugino devynis jauniklius. Nežiūrint to, kad viena nutrijų vada atsirado sausio 30, kai lauke buvo apie 30 °C šalčio, jaunikliai ir atviruose narvuose nesušalo.

Keblumas buvo tik tas, kad nutrijoms nuolat reikėjo daug vandens. Zoofermos teritorijoje specialiai joms buvo iškastas tvenkinėlis, į kurį subėgdavo lietaus vanduo. Tačiau uždaras baseinas pasirodė netinkamas, nes vanduo labai greit užsiteršdavo. Profesorius 1931 m. nutarė perkelti nutrijas į Dėluko ežerą. Nutrijų ferma prie Dėluko egzistavo iki 1940 metų. Dalis ežerėlio buvo atitverta vielos tinklu, krante padaryti dirbtiniai narvai-urvai. Žiemai jie būdavo apkraunami velėnomis, kad žvėreliai nesušaltų. Šiame ežerėlyje nutrijos, atrodo, jautėsi gerai. Tik labai šaltomis žiemomis kai kuriems žvėreliams nušaldavo uodegų galai.

Nutrijų auginimas Lietuvoje taip pat turėjo pasekėjų, ir veislinė medžiaga iš šios fermos paplito. 1934 metais Lietuvoje buvo penki nutrijų augintojai.

Tadas Ivanauskas nesitenkino turimomis akcinės bendrovės fermoje kailinių žvėrių rūšimis ir vis stengėsi praturtinti ją naujomis.

1933 metų pabaigoje ferma įsigijo septynias mėlynąsias lapes (4 pateles ir 3 patinus).

1934 metais fermoje buvo pradėtas veisti vienas Šiaurės Amerikos faunos atstovas — meškėnas; pradžiai įsigyta dvi patelės ir vienas patinas (F. Čereška, „Medžiotojas", 1934, Nr. 21). Nors meškėno kailis tankus, gražus ir šiuos žvėrelius auginti nesunku, bet dėl kailio pigumo (40—70 litų) jų auginimas, profesoriaus manymu, nebuvo ekonomiškai perspektyvus. Todėl Tadas Ivanauskas meškėnų auginimo nepropagavo ir jų fermų Lietuvoje, atrodo, neįsikūrė.

Zoofermos teritorijoje buvo auginamos miškuose rastos nusilpusios stirnos. Suaugusias ir sustiprėjusias jas paleisdavo į netoliese esantį Kamšos mišką. Tačiau paleistos jos, ypač stirninai, profesoriui pridarydavo nemaža nemalonumų, nes užpuldavo žmones. Visiems apylinkių gyventojams buvo aišku, kad šie „išdykėliai" — tai profesoriaus augintiniai, ir už jų padarytą žalą dažnai Tadui Ivanauskui tekdavo atsilyginti.

Hitlerinės okupacijos metais kailinių žvėrių augintojų respublikoje sumažėjo, nes jie buvo įpareigoti pristatyti okupaciniams organams visus nuluptus kailius.

Dėl to, kad trūko maisto, kad daug lapių krito nuo ligų, dėl vaistų stokos, kailių savikaina buvo labai didelė. Tokia padėtis ir ypač rekvizicijos privedė prie to, kad beveik visos kailinių žvėrių fermos Lietuvoje buvo likviduotos. Išlikusios kelios fermos pokario metais sudarė branduolį mūsų respublikos kailininkystės ūkiui atkurti.

Tadas Ivanauskas, laikydamas kailinę žvėrininkystę pajaminga liaudies ūkio šaka, pokario metais ėmėsi organizuoti respublikoje platesnius šios srities mokslo tiriamuosius darbus. Būdamas Mokslų akademijos sistemoje įkurto Biologijos instituto direktoriumi, profesorius ins-

tituto mokslinėje tematikoje numatė kailinių žvėrių auginimo, jų biologijos bei mitybos mokslinius tyrimus. Per Biologijos instituto posėdį, įvykusį 1946.II.25, buvo nutarta dar tais pačiais metais įsteigti valstybinę fermą juodsidabrėms lapėms ir audinėms auginti. Vadovauti šiam darbui buvo pavesta Tadui Ivanauskui. Biologijos institutui 1946 metų pradžioje jis dovanojo 5 juodsidabres lapes ir 10 audinių (MA Centr. arch., fond. 1, ap. 3, s. v. 2). Atsižvelgdamas į tai, kad kailinių žvėrelių tyrimo bazės organizavimą trukdė materialiniai sunkumai, be to, jos suklestėjimui reikėjo laiko, Tadas Ivanauskas pasiūlė MA prezidiumui perduoti pirmosios kailinių žvėrių auginimo akcinės bendrovės fermą. 1947 metų sausio 10 d. posėdyje Lietuvos TSR MA prezidiumas nutarė priimti profesoriaus pasiūlymą ir fermos perėmimą įteisinti. Oficialiai ferma buvo perduota MA Biologijos institutui 1947.VIII.30, nors faktiškai institutas ją tvarkė nuo 1947.I.15. (MA Bot. inst. arch., ap. 1, s. v. 3). Ši mokslinio tyrimo bazė buvo pavadinta Lietuvos TSR MA Biologijos instituto zooferma.

Tado Ivanausko vadovaujamoje zoofermoje buvo pradėti nuoseklesni moksliniai tyrimai, susiję su kailinių žvėrelių auginimu Lietuvoje. 1947 metais pradėti juodsidabrių lapių vislumo didinimo ir selekcijos darbai, taip pat naujų kailinių žvėrelių — kiaunių ir sabalų domestikacijos bandymai.

1947 metais per „Glavochota" valdybą Maskvoje buvo nupirkti zoofermai devyni sabalai, per „Zagotživsyrjo" kontorą — penkiasdešimt juodsidabrių lapių veislei pagerinti, o iš Archangelsko — dešimt miškinių kiaunių. Taigi 1947 metų rugpiūčio mėnesį zooferma turėjo 138 juodsidabres lapes, 48 audines, 7 sabalus ir 9 kiaunes. Tais pat metais buvo nupirktos Taline 6 mėlynosios ir 4 platininės lapės.

Biologijos instituto pirmojo pokarinio penkmečio mokslo tiriamųjų darbų plane numatytiems gyvulių bei augalų aklimatizacijos ir domestikacijos, taip pat gamtos apsaugos darbams, Tado Ivanausko nuomone, reikėjo nors ir nedidelio miškelio — stacionaro. Tam reikalui jis numatė Kamšos mišką šalia zoofermos, kurio reikalingumą jis motyvavo taip: „Kamšos miškas, supantis Mokslų akademijos zoofermą, sudaro natūralų ir patogų plotą virš minėtiems tikslams pravesti. Čia būtų patogiausia įkurdinti tuos gyvulius, kurie paruošiamąją aklimatizacijos stadiją praleidžia zoofermoje. Tolimesnė jų priežiūra čia būtų lengviausiai vykdoma. Šis miškas jau buržuaziniais laikais minėtiems tikslams buvo pavestas V. D. U-to zoologijos katedrai ir jame buvo sėkmingai aklimatizuoti mandžūriški fazanai *(Phasianus torquatus)* ir reaklimatizuotos stirnos. Šiame miške jau eilė metų laikosi pabėgusios iš fermos juodsidabrės lapės. Jos galėtų pagerinti mūsų laukinių lapių rasę. Šis miškas būtų labai patogus kaipo mokomoji priemonė gamtos apsaugos idėjai propaguoti, padarius jame pavyzdingus įrengimus. Paga-

lios šis miškas sudarytų saugotino „žalio ploto" pavyzdį Kauno gyventojams" (MA Centr. arch., fond. L, ap. 3, s. v. 7, p. 44). Tačiau šis profesoriaus sumanymas praktiškai liko neišspręstas.

Tado Ivanausko pastangų dėka zooferma tapo rimta baze ir mokslo darbuotojams, ir studentams. Čia buvo atlikta keletas darbų juodsidabrių lapių mitybos, veisimosi ir vystymosi klausimais. Vėliau zoofermoje pradėti nuoseklūs kailinių žvėrių fiziologijos tyrimai. Be to, buvo tiriami lapių parazitai, apsaugos ir kovos su jais būdai.

Norint sustiprinti Lietuvos žemės ūkio akademijos mokslinę bazę, 1958 metais Lietuvos TSR Mokslų akademija perdavė Žemės ūkio akademijai Biologijos instituto zoofermą, kuri egzistavo iki 1971 metų rudens.

Tačiau profesoriaus Tado Ivanausko pradėtas darbas neliko be pasekmių. Pokario metais Tarybų Lietuvoje buvo susikūrusios net 29 kolūkinės juodsidabrių lapių fermos. Šiuo metu veikia 9 stambūs kailinių žvėrelių ūkiai, kurie kasmet valstybei pateikia tūkstančius juodsidabrių ir mėlynųjų lapių bei audinių kailių.

DĖLUKAS

Prie Daugų ežero pietinės atšakos vidurio yra 16,5 ha ploto Dėluko, arba kaip Tadas Ivanauskas vadindavo, Gėluko ežerėlis. Ne toks jis mažas, bet, palyginus su Daugų ežeru, kurio plotas 954 ha, iš tikro geriau pritinka jį vadinti ežerėliu.

Seniau, iki žemės reformos, šis ežerėlis su aplinkiniais žemės plotais priklausė dvarui. Po to jis irgi liko privačiose rankose. Apie 1930 metus ežerėlį įsigijo Tadas Ivanauskas ir įkūrė miniatiūrinį rezervatą. Įsigytas sklypas kartu su ežerėliu sudarė 30 ha, iš jų — 5—6 ha dirbamos žemės (laiškas 1939.I.29. Šiame skyriuje cituojami profesoriaus laiškai, rašyti T. Zubavičiui).

Dėluko ežerėlis beveik apvalus, krantai lėkšti, apaugę meldais, nendrėmis. Jo didžiausias ilgis 650 m, plotis 560 m, kranto linijos ilgis 1780 m. Giliausia vieta 3,1 m, vidutinis gylis 1,6 m. Su Daugų ežeru jungiasi apie pusės kilometro vos sruvenančiu upeliu. Šio ežerėlio pietryčių pusėje buvo du maži apie 5 ha ploto raisteliai, o už jų — geležinkelio linija. Prie pat ežerėlio, šiaurinėje jo pusėje, ant mūrinių pamatų buvo pastatytas medinis gyvenamasis namas, už jo daržinė ir pastatas, anot profesoriaus, „paukštynas mano paukščiams žiemoti" (laiškas 1939.I.29).

Šio straipsnio autoriui teko būti šiame mažame rezervate 1939 bei 1940 metais ir kartu su profesoriumi stebėti kai kuriuos paukščius ir atlikti jų orientacijos tyrimus.

Tuo metu Dėluko ežerėlio pietinės pusės sekliausioje vietoje buvo įruoštos dirbtinės salelės (ant medinių polių uždėta šakų ir apklota velėna), nes profesorius sakydavo, kad jose mėgsta perėti žuvėdros ir kiti paukščiai. Ne tik prie salelių, bet ir ežerėlio pakraščiuose buvo padaryti 9 inkilai antims perėti. Juose tuo metu perėjo didžiosios antys, jų kaimynystėje — kielės. Profesorius buvo patenkintas, kai vėliau tose salelėse apsigyveno ir kiti paukščiai. „Mano džiaugsmas buvo didelis, kai tose saliukėse radau 3 upinių žuvėdrų ir vieną rudgalvio kiro lizdus" (laiškas 1942.VI.12).

Paežerėje, netoli gyvenamojo namo, buvo pastatytas didelis vielos tinklo narvas, kuriame profesorius apgyvendino dvi nupirktas gulbes nebyles. Vėliau jos buvo paleistos į laisvę ir plaukiojo ežerėlyje, puošdamos jį.

Greta didelio gulbių narvo buvo įruošti taip pat iš vielų tinklo mažesni narvai, o juose — inkilai, kur gyveno didžiosios antys su septyniolika ančiukų, kuoduotosios (tuo metu inkiluose turėjo kiaušinius), karoliniškosios su devyniais ančiukais, smailiauodegės ir rudagalvės antys.

Štai ką apie šias antis pats profesorius rašė T. Zubavičiui (1938.V.31). „Mano ežerėlyje, aptvertoje vietoje, išsiperėjo vaikus 2 didžiosios antys, viso labo 15 vaikų. Bet štai įdomus dalykas: per žiemą išlaikiau 2 poras kuoduotųjų ančių, o šį pavasarį V.8 atskrido laukinis gaigaliukas ir nieko nepaisydamas atmušė patelę nuo esamos poros ir nuo to laiko gyvena užtvaroje visai nebijodamas žmonių ir prisileisdamas per porą metrų".

Čia buvo tiriama ne tiktai kai kurios paukščių etologinės ypatybės, bet atliekami bandymai paukščių orientacijai aiškinti. 1940 metais inkiluose sugavome aštuonis varnėnus, maitinančius jauniklius, sužiedavome, ir profesorius juos išvežė aklinai uždarytoje dėžėje į Kauną, o ten paleido į laisvę. Aš, apsirūpinęs gerais žiūronais, stebėjau jų sugrįžimą prie inkilų. Po trijų valandų nuo paleidimo, pastebėjau grįžusį pirmąjį varnėną. Dar tą pačią dieną prie inkilų sugrįžo kiti septyni paukščiai, kuriuos vėl sugavau ir patikrinau jų žiedų numerius. Šių tyrimų rezultatais profesorius buvo patenkintas. Jo nurodymais, panašūs orientacijos stebėjimai buvo atlikti ir su kuosomis prie Žuvinto ežero.

Tuo metu kūrėsi Kauno zoologijos sodas. Pirmieji sodo uždaviniai buvo parodyti visuomenei Lietuvoje gyvenančius paukščius ir žvėris. Todėl Tadas Ivanauskas pirmiausia Dėluko rezervate išaugintas antis pristatydavo į šį zoologijos sodą. Savo laiške (1938.VIII.10) jis rašo: „Jau mūsų Zoologijos sode susidarė visas kampelis vandens paukščių. Rudenį manau atvežti iš savo ežerėlio kuoduotųjų ir rudgalvių ančių. Kuoduotųjų turiu suaugusių iš pereitų metų, o šįmet vėl višta išperėjo

septynis. Su rudgalvėmis blogiau sekasi. Iš 8 kiaušinių višta išperėjo 4, o paskui užėjusi stambi kruša užmušė 2, bet likusieji gerai auga ir pradėjo apsiplunksnuoti".

Šiauriniame ežerėlio krante buvo įruošti narvai ir „čia buvo padaryta nutrijoms ferma" (laiškas 1931.I.29).

Šį rezervatą prižiūrėdavo vyras ir moteris, kurie ne tik maitindavo laikomus paukščius, žvėrelius, atlikdavo ūkinius darbus, bet ir saugodavo šį unikalų kampelį nuo brakonierių. Raisteliuose niekas neganė gyvulių, todėl juose augantys alksniai, beržai, pušelės, eglės puikiai išvešėjo, neganoma žolė buvo vos išbrendama, o samanų paklotas — kaip pūkinės pagalvės. Ten rimo niekieno nebaidomi paukščiai: lakštingalos, devynbalsės, kikiliai, karveliai, volungės, žalvarniai ir kt. Raisteliuose ir ežere perintys paukščiai buvo stebimi ir žieduojami.

Tadas Ivanauskas čia, kaip ir Obelynėje, prisodino naujų medžių bei kitų augalų. Ežerėlyje jis bandė aklimatizuoti vandeninę zizaniją *(Zizania aquatica)*, kurios sėklas parsisiųsdino iš Šiaurės Amerikos (laiškas 1937.IV.26). Mat, subrendusios zizanijos sėklos yra mėgstamas laukinių ančių maistas. Čia buvo pasodinta drėgnas vietas mėgstančių tuopų, iš Šiaurės Amerikos kilęs pelkinis ąžuolas *(Quercus palustris)*.

Taip pat Dėluke buvo įveistas savaime augantis Japonijoje, Kinijoje, Mongolijoje, Korėjoje, Kryme, Kaukaze, Ukrainoje kininis kadagys *(Juniperus chinensis)*. Apie šį kadagį profesorius A. Minkevičius taip rašo: „Lietuvos TSR klimatą kininis kadagys turėtų pakęsti neblogai. Viena jo forma, būtent, f. Pfitzerina, prof. T. Ivanausko prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo pasodinta prie Gėluko ežero (Daugų apyl.) ir per šaltąsias žiemas gerai išsilaikė. Tai labai plati piramidinė forma, stambiomis, horizontaliai iškeltomis šakomis, pilkai žaliomis šakutėmis. Labai dekoratyvi ir atspari forma" (A. Minkevičius. Savaime augantieji, auginami bei augintini Tarybų Sąjungos spygliuočiai medžiai ir krūmai. Vilnius, 1954, p. 230—232).

Į šį mažą rezervatą dažnai atvykdavo universiteto Zoologijos kabineto darbuotojai, laborantai, preparatoriai, studentai atlikti įvairių stebėjimų, eksperimentų, praktikos darbų. Netrūko ir kitų mokslo sričių specialistų, Tado Ivanausko bičiulių.

Gyvenamajame name buvo įrengta laboratorija su mikroskopais, įvairiais preparavimo įrankiais ir kitais instrumentais bei reikiama moksliniam darbui aparatūra. Be to, čia buvo mažas muziejus iš profesoriaus padarytų paukščių iškamšų ir kitų jo surinktų eksponatų.

Dažnai profesorius iš čia vykdavo ir į kitas apylinkes. Štai ką jis rašo (1938.V.31) T. Zubavičiui apie ne per toliausiai nuo Dėluko esantį Rakatanskų (4,6 ha ploto) ežerėlį: „Vakar buvau Alytaus apskr. apie Daugus. Ten radau labai įdomų ežerėlį, kur peri apie 100 porų rudagal-

vių kirų. Pats radau 35 lizdus su kiaušiniais. Nuo daugybės paukščių net mirguliuoja oras ir be pertraukos girdėti riksmas. Taip pat ten peri ir rudgalvės antys". Po to prie šio ežerėlio net visam mėnesiui komandiruotas Zoologijos kabineto entomologas A. Palionis čia rinko ne tik vabzdžių kolekcijas, bet stebėjo ir kirų koloniją bei kitus ten perinčius paukščius.

Kartą Zoologijos kabineto darbuotojai S. Jankauskas, A. Palionis ir šio straipsnio autorius su profesoriumi Tadu Ivanausku nuvykome į Daugų ežero pakraštyje esančią mažą salelę, kurioje perėjo daug rudagalvių kirų, upinių žuvėdrų ir kitų paukščių. Po to mes lankydavome šią salelę dažniau ir atlikinėjome profesoriaus nurodytus mokslinius tyrimus.

Vietiniai gyventojai Tadą Ivanauską labai gerbė dėl jo paprastumo, nuoširdumo. Mat, profesorius su kiekvienu rasdavo bendrą kalbą, kiekvieną sudomindavo, prašančiam patardavo, varge padėdavo. Todėl ir šių apylinkių gyventojai taip pat saugojo miniatiūrinį Dėluko rezervatą. Štai mažas pavyzdys. Kartą iš fermos paspruko nutrija. Kaimynai ėmė jos ieškoti ir suradę tuoj grąžino profesoriui. Retkarčiais Dėluke profesorius surengdavo vakarones, į kurias susirinkdavo ne tiktai jaunimas, bet ir pagyvenę žmonės. Labai profesoriui patikdavo dainuojamos liaudies dainos, kurioms jis pritardavo.

KAUNO ZOOLOGIJOS SODAS

Tadas Ivanauskas stengėsi visomis priemonėmis supažindinti jaunimą su gyvūnija, ugdė gamtos globos jausmą. Per paskaitas jis studentams sakydavo, kad viena geriausių zoologijos kurso vaizdinių priemonių yra zoologijos sodai, kur galima susipažinti ne tik su savo, bet ir kitų kraštų fauna. Čia galima išsaugoti retus ir išgelbėti nykstančius gyvūnus, nes tik zoologijos soduose išliko stumbrai ir kiti žvėrys, vėliau vėl grįžę į gamtą. Dar tuo metu, kai jis kūrė Gamtos tyrimo stotį ir organizavo universitete Zoologijos katedrą, svajojo įsteigti zoologijos sodą Kaune.

Pirmiausia reikėjo įtikinti tuometinę vyriausybę, kad Kaunui būtinas zoologijos sodas, parinkti nemažą teritoriją, patogią lankytojams ir tinkamą gyvūnams gyventi, o svarbiausia stigo pastatams statyti ir gyvūnams išlaikyti lėšų, kurių buržuazinė valdžia nenorėjo duoti. Todėl zoologijos sodas buvo kuriamas sunkiai, ilgai. Tai viena Tado Ivanausko vėliausiai įkurtų zoologinių įstaigų.

Nesulaukdamas valdžios paramos, Tadas Ivanauskas sumanė zoologijos sodą įkurti kitu būdu. Buvo įsteigta akcinė bendrovė. Tadas Ivanauskas ėmė propaguoti periodinėje spaudoje zoologijos sodo steigi-

mo būtinumą ir kvietė visus, kam rūpi Lietuvos kultūra ir fauna, prisidėti prie šio reikalo.

Jis rašė: „Muziejus duoda supratimą apie bendrą gyvūno išvaizdą, apie spalvą, apie jo vietą sistematikoje. Bet jis palieka nuošalyje įdomiausius gyvūno gyvenimo reiškinius, jo judesius, elgesį, mitimo būdą, balsą, veisimąsi, vystymąsi ir kt. Supratimą apie tai gali duoti tik gyvi padarai. O tam reikia zoologijos sodo" [335].

Norėdamas privilioti daugiau akcininkų, aiškino, kad zoologijos sodas bus labai pelninga įmonė, nes jame pirmiausia teks įrengti įvairius atrakcionus, restoraną ir kitką, kurie pritrauks publiką. Aš zoologijos sodo steigimo metu buvau jau trečio kurso studentė. Mačiau, kaip profesorius Tadas Ivanauskas su jam būdinga energija bėgiojo su įvairiais raštais, verbavo akcininkus, kūrė sodo įstatus. Mums, studentams, savo laisvalaikį praleidžiantiems zoologijos muziejuje, sakydavo džiaugdamasis, kad pagaliau pavyks įkurti zoologijos sodą, be kurio neįmanoma toliau plėtoti zoologijos mokslo ir tirti bei globoti retųjų Lietuvos gyvūnų. Kartais apgailestaudavo: „Gaila, kad, kuriant sodą, tenka pradėti nuo tokių jam nereikalingų priemonių, kaip restoranas ir įvairūs atrakcionai. Bet be jų bus sunku sukurti akcinę bendrovę, o dar sunkiau parduoti akcijas".

1935 metų gegužės trečią dieną buvo įsteigta „Kauno zoologijos sodo" akcinė bendrovė, kurios tikslas, kaip sakoma bendrovės įstatuose, buvo „įkurti zoologijos sodą, globoti retesniąją Lietuvos florą bei fauną ir rūpintis apsaugojimu nuo išnykimo". Tokių taurių tikslų bendrovės akcijos nelabai viliojo buržuazinius biznierius. Pirmieji akcijas pirko Matematikos-gamtos fakulteto profesoriai ir gamtos draugai. Tačiau jų buvo nedaug. Tuomet Tadas Ivanauskas bendrovės vardu kreipėsi į Kauno miesto savivaldybę ir kitas įstaigas, prašydamas pirkti akcijas. Tai pavyko. Kauno miesto savivaldybė tapo stambiausiu bendrovės akcininku, o bendrovė zoologijos sodo pradžiai įsigijo lėšų. Toliau reikėjo rasti tinkamą zoologijos sodui teritoriją. Kadangi universitetas visas biologines įstaigas buvo numatęs steigti Fredoje, tai bendrovės valdyba pasiūlė įkurti zoologijos sodą šalia botanikos sodo. Tačiau šioje vietoje nebuvo jokio upelio. Tadas Ivanauskas pasiūlė Girstupio upelio šlaitus su Mickevičiaus slėniu, kurie anuo metu dar buvo miesto pakraštyje. „Vargiai kuris miestas turi tinkamesnes gamtines sąlygas Zoologijos sodui įrengti, kaip Kaunas. Miesto apylinkių šlaitai su sruvenančiais upeliais (kaip antai Mickevičiaus slėnys), apsaugoti nuo vėjo, sudaro savotišką „mikroklimatą", palankesnį gyvūnijai ir augmenijai. Antkrančių terasos ir aikštelės yra tokio pobūdžio, kad gyvuliams skiriamų gardelių aptvėrimai galėtų būti užmaskuoti ir visas zoologijos sodas turėtų greičiau Zooparko vaizdą",— reklamavo šią vietą profesorius periodinėje spaudoje [335].

Tuo metu A. Mickevičiaus slėnys su Girstupio šlaitais priklausė miesto savivaldybei. Kauno zoologijos sodo akcinė bendrovė turėjo daug vargo, kol jai pavyko už 500 litų per metus išnuomoti 36 metams 17 ha ploto A. Mickevičiaus slėnio teritoriją. Surinkusi šiek tiek lėšų, bendrovė, o iš esmės pats Tadas Ivanauskas, ėmėsi sunkaus organizacinio darbo. Per pirmuosius dvejus metus zoologijos sodo teritorija buvo aptverta tvora ir pastatyti keli būtiniausi pastatai bei narvai. Pirmieji sodo eksponatai buvo padovanoti profesoriaus draugų medžiotojų ir miškininkų, Lietuvos kailinių žvėrelių auginimo akcinės bendrovės (jos pirmininkas buvo Tadas Ivanauskas) ir įvairių šio reikalo rėmėjų. Kai 1938 metais buvo surinkta apie 40 įvairių mūsų krašto paukščių ir žvėrių, liepos pirmąją sodas buvo atidarytas.

Atidarius sodą, išryškėjo dar vienas keblumas — be galo sunku buvo rasti darbuotojų, mokančių prižiūrėti bei auginti laukinius žvėris ir paukščius. Todėl Tadas Ivanauskas buvo priverstas ne tik ieškoti gyvulius mylinčių žmonių, bet ir mokyti juos, kaip su žvėrimis bei paukščiais elgtis, kuo šerti. Ypač buvo sunku rasti prižiūrėtojų svetimų kraštų gyvūnams.

Tadas Ivanauskas palaikė ryšius su Varšuvos, Prahos, Karaliaučiaus ir Rygos zoologijos sodais. Jie dovanojo įvairių kitų kraštų gyvūnų, dalis tokių gyvūnų įsigyta mainais, o dalis pirkta. Ypač sodą praturtino Varšuvos zoologijos sodo direktoriaus Žabinskio Tadui Ivanauskui dovanoti stumbras, kupranugaris, zebu, kapucinai, krokodilai. Sodas negalėjo priimti jam dovanoto liūto, šimpanzės, nes neturėjo tinkamų patalpų. Taigi praslinkus tik vieneriems metams po sodo atidarymo, jame jau gyveno apie 150 gyvūnų, iš kurių nemažai buvo egzotų.

1940 metais zoologijos sodas perėjo Kauno vykdomojo komiteto žinion, kuris dar nespėjo ką nors pakeisti sode, kai prasidėjo Didysis Tėvynės karas ir vokiečių okupacija.

Okupacijos metu dėl maisto trūkumo dalis gyvūnų žuvo, dalis buvo atiduota „Maisto" fabrikui, dalis iššaudyta ir pagrobta. Pavyzdžiui, sodo stumbras buvo „padovanotas" Geringui, kuris jį paleido savo medžioklės plotuose Rytprūsiuose. Pasibaigus karui, sode liko tik rudosios meškos, asilai, šernai ir keletas kitų žvėrių.

Tado Ivanausko išsvajotą kryptį zoologijos sodas įgavo tik tarybiniais pokario laikais. Jis gausiai lankomas ne tik kauniečių, bet ir ekskursantų iš toliau.

Dabar per metus Kauno zoologijos sodą aplanko apie 450 000 lankytojų. Čia nuolat gilina zoologines žinias vidurinių ir aukštųjų mokyklų moksleiviai bei studentai. Ypač pagerėjo zoologijos sodo reikalai per pastarąjį dešimtmetį, vadovaujant A. Andriuškevičiui. Zoologijos sode išgriautos senos buvusio restorano patalpos ir jų vietoje

pastatytas naujas pastatas akvariumams ir terariumams. Sode veikia mokslinė taryba, kurios vienas aktyviausių narių buvo Tadas Ivanauskas.

Šiandieną Kauno zoologijos sodas turi apie 2600 gyvūnų, kurie sudaro maždaug 311 rūšių. Sodas yra viena mėgstamiausių faunos pažinimo įstaigų Lietuvoje. Jis auklėja jaunimą, supažindina lankytojus su mūsų ir kitų kraštų gyvūnais. Čia plačiai propaguojamos gamtos apsaugos idėjos. Sode atliekami mokslo tiriamieji darbai. Ypač vertingi darbai iš gyvūnų veisimo nelaisvėje srities, išgarsinę sodą ne tik Tarybų Sąjungoje, bet ir už jos ribų.

TADAS IVANAUSKAS — EVOLIUCINĖS MINTIES SKLEIDĖJAS

Tado Ivanausko materialistinė pasaulėžiūra pradėjo formuotis, dar jam besimokant gimnazijoje, kai, bendradarbiaudamas su žinomu natūralistu A. Bykovu, gaudavo iš jo visus naujausius užsienyje ir Rusijoje išėjusius leidinius organinio pasaulio evoliucijos klausimais. Vėliau, įstojęs į Peterburgo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto Gamtos skyrių, gilino evoliucijos mokslo žinias pas pažangiausius ano meto evoliucijos mokslo skleidėjus — A. Dogelį, V. Šimkevičių ir kitus. Išvykęs studijuoti į Paryžių, Sorbonos universitete taip pat nepamiršo evoliucijos mokslo. Grįžęs į Peterburgo universitetą, susipažino su Rusijos pažangiųjų evoliucijos mokslo skleidėjų ir vystytojų veikalais, ypač iš evoliucinės embriologijos, morfologijos, fiziologijos ir kitų mokslo šakų. Todėl, matyt, Tado Ivanausko nepaveikė XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje Europoje ir Amerikoje prasidėjusi biologijos mokslų krizė, kurią sąlygojo idealistinių koncepcijų pasireiškimas ir jų kova prieš materializmą. Jis neprisidėjo prie tuomet atgijusių metafizinių, idealistinių pažiūrų, kaip socialdarvinizmas, neolamarkizmas, mechanolamarkizmas ir kt.

Dar blogesnė evoliucijos mokslo padėtis buvo buržuazinėje Lietuvoje, kur ypatingą galią turėjo buržuazinės vyriausybės remiami dvasininkai. Klerikalinėje spaudoje nuolat buvo skelbiamos antievoliucinės „teorijos", klaidingai aiškinančios gyvybės atsiradimą bei vystymąsi. Šias jaunimą ir visuomenę klaidinančias idėjas aktyviausiai skleidė Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetas klerikaliniuose žurnaluose „Židinys", „Soter", „Logos" ir „Kosmos". Buržuazijai valdant, Lietuvos vidurinėse ir aukštosiose mokyklose evoliucijos mokslo disciplinos, kaip tokios, visiškai nebuvo.

Taigi tuo metu, kai Vakaruose ir Amerikoje vyravo biologijos mokslų krizė, o Lietuvoje viešpatavo klerikalizmas, Tadas Ivanauskas pirmasis Lietuvos Aukštuosiuose kursuose, vėliau ir universitete, nebodamas klerikalų puolimų, zoologijos paskaitų kurse, bendrosios zoologijos pavadinimu, visą semestrą skirdavo evoliucijos mokslo dėstymui, nors universiteto mokymo planuose evoliucijos mokslas nebuvo numatytas. Nė vienoje kitoje Gamtos fakulteto disciplinoje nė vienas dėstytojas neminėdavo Č. Darvino vardo ir evoliucijos mokslo apskritai. Baigęs įvadinę zoologijos kurso dalį ir toliau skaitydamas bendrosios zoologijos kursą, Tadas Ivanauskas nepraleisdavo progos, kad neparemtų kur kokį nors evoliucijos dėsnį ar teiginį. Į paskaitą profesorius paprastai ateidavo nešinas rankoje nedideliu lapeliu ar keletu

lapelių, kuriuose, matyt, būdavo surašytas tik paskaitų planas. Paskaitos būdavo gausiai iliustruojamos įvairiausiomis vaizdinėmis priemonėmis: ant sienos kabėdavo daug gerų paveikslų, ant stalo stovėdavo preparatų, iškamšų, skeletų ir kt. Be to, profesorius, puikiai piešdamas, savo pasakojimą čia pat iliustruodavo lentoje įvairiausiais teminiais piešiniais. Aiškindamas kiekvieną terminą ar mokslinį gyvūno pavadinimą, užrašydavo lentoje jų kilmę ir reikšmę, čia pat graikų kilmės žodžius užrašydamas graikiškai, lotynų — lotyniškai.

Tado Ivanausko erudicija, gilus dalyko pažinimas, įtikinantis aiškinimas kiekvienam, kas klausėsi jo paskaitų, paliko neišdildomą ir tvirtą įspūdį. Ir evoliucijos teorija atsiskleisdavo naujai, aiškiai, darniai ir įtikinamai. Tai ypač veikdavo iš įvairių Lietuvos kampelių suvažiavusį jaunimą, kuris gimnazijoje iš savo gamtos mokytojo apie gyvybės atsiradimą, jos vystymąsi sužinodavo beveik tą patį, ką išgirsdavo per tikybos pamokas iš kapeliono. Įvairių pažiūrų studentai uoliai lankė profesoriaus paskaitas, ateidavo jų pasiklausyti ir kitų fakultetų klausytojai. Tado Ivanausko paskaitos turėjo didžiulį poveikį, griaunant idealistines pasaulio vystymosi pažiūras.

Savo paskaitas Tadas Ivanauskas iliustruodavo zoologijos muziejaus ekspozicija, kur atskiri eksponatai bei biologinės grupės, aiškiai remiančios kurį nors evoliucijos mokslo teiginį, buvo sumaniai išryškintos. Todėl, kai pokario metais kildavo sumanymas kurti muziejuje darvinizmo skyrių, profesorius pakraipydavo pečiais ir sakydavo, kad gerai būtų jį turėti, bet jam asmeniškai to nereikia, nes jis ir taip, aiškindamas muziejaus ekspoziciją, nepraleidžia nė vienos progos neparėmęs ja evoliucijos mokslo teiginių.

Įvairių kraštų evoliucijos mokslui priešiški zoologai, supratę, kad Č. Darvinas nežino rūšių pakitimus sukeliančių priežasčių, nė kaip tie pakitimai iš tėvų perduodami vaikams, bandė jo evoliucijos teoriją absoliučiai pakeisti nuostabiais G. Mendelio ir De Frizo atradimais. Tadas Ivanauskas suprato, kad šie atradimai negriauna Č. Darvino evoliucijos teorijos, o kaip tik ją papildo ir paaiškina kintamumų paveldimumą. Jis jau tada suprato, kad kintamumą sukelia mutacijos, o jo perdavimas sekančioms kartoms paaiškėja tik G. Mendelio dėsnių dėka. Todėl Tadas Ivanauskas per paskaitas nepaprastai vaizdžiai aiškindavo G. Mendelio dėsnius ir, kai T. Lisenka diktato jėga bandė griauti naujausius evoliucijos mokslo pasiekimus genetikos srityje, jis atsisakė skaityti darvinizmo kursą bet kokioje aukštojoje mokykloje.

Buržuazijai valdant, Tadas Ivanauskas ne tik skleidė evoliucijos idėjas universitete, bet kovojo ir dėl gamtos mokslų dėstymo mokyklose. Jo iniciatyva ir jam vadovaujant 1933 metų lapkričio 1—2 dienomis Kaune buvo sukviestas Lietuvos gamtininkų draugijos suvažiavimas, kuris reikalavo, kad gamtos mokslų dėstymas vidurinėse mokyk-

lose būtų siejamas su evoliucijos mokslu. Kad šis reikalavimas buvo pažangus, galima matyti iš to, kaip priešiškai į jį reagavo klerikalų spauda. Tadas Ivanauskas per visą buržuazinį laikotarpį drąsiai visur ir visada gynė materialistinę kryptį gamtos moksluose.

Klerikalai sau į pagalbą išsikvietė iš užsienio reakcingą mokslininką profesorių E. Landau, kuris gana ilgai dėstė histologiją Kauno universiteto Medicinos fakultete ir labai aktyviai kovojo prieš Č. Darvino evoliucijos idėjas. Antidarvinistinės E. Landau paskaitos, ypač jo propaguota reakcinga vadinamoji „Biologijos reliatyvumo teorija" sukėlė pažangiųjų mokslininkų, taip pat ir T. Ivanausko pasipriešinimą. Tadas Ivanauskas „Lietuvos žiniose" paskelbė straipsnį „Dėlei prof. E. Landau paskaitos „Biologiškoji reliatyvumo teorija", kuriame sakoma: „Pripažinti evoliucijos teoriją sugriauta toli gražu per anksti ir nors kartais vienas ją griauna, tai iš kitos pusės dešimtys kitų palaiko. Evoliucijos teorija pasirodė pas mus proto spekuliacijos objektu — jos vardą vartoja pro ir kontra dažnai tie, kurie apie ją supratimo neturi. Tas liudija apie tvankią visuomeninę atmosferą, kurioje mes gyvename" [60].

Šis profesoriaus straipsnis tais laikais sulaukė plataus atgarsio.

Tadas Ivanauskas, gerai suprasdamas, kad materialistinių pažiūrų ugdymas įmanomas ne tik studentų ir viešų paskaitų klausytojų auditorijose, bet ypač per spaudą, žurnaluose ir kituose leidiniuose ėmėsi populiaria forma spausdinti straipsnius apie gamtą, ypač gyvūniją. Juose jis pasakojo apie gyvūnų kilmę, sandarą, jų gyvenimo būdą bei elgseną, nurodydamas jų naudą ar žalą žmogui bei jo aplinkai, patardamas, kas darytina, kad žmogus iš jų turėtų naudos.

Buržuazijos valdymo metais evoliucinės minties tribūnas Tadas Ivanauskas prabilo straipsniais ir „Lietuviškoje enciklopedijoje". Pirmojo tomo straipsnyje „Atrankos teorija" [275] jis nurodo, kad tai yra teorija evoliucijos mokslui remti, Č. Darvino konstatuota ir dėl to darvinizmu vadinama. Kad ir trumpai, bet aiškiai išdėsto šios teorijos esmę. Straipsnyje „Darvinizmas" [370] jis pažymi, kad darvinizmas siaura prasme reiškia tą patį, ką atrankos teorija. Šia prasme jis dažniausiai ir yra suprantamas. Č. Darvinas buvo pirmasis iš mokslininkų, kuris šioms idėjoms davė rimtą ir nuoseklų pagrindą. Tadas Ivanauskas nurodo ir darvinizmui daromus priekaištus, pažymėdamas, kad kai kuriuose kraštuose (Vokietijoje) mėginta pritaikyti atrankos teoriją žmonių visuomenės gyvenime, „kas privedė prie išaukštinimo jėgos ir prie paneigimo moralinės vertybės". Straipsnyje „Evoliucijos teorija biologijoje" [386] jis konspektyviai ir kondensuotai išdėsto, ką aiškina evoliucijos mokslas. Straipsnyje „Gyvybės kilmės teorijos" [401] Tadas Ivanauskas pabrėžia, kad „. . . gyvybė yra amžina, kaip energija ir medžiaga, ir todėl apie jos atsiradimą netenka kalbėti, arba ji atsiradusi

tam tikru žemės raidos momentu". Toliau jis nagrinėja pagrindines gyvybės kilmės teorijas: H. Richterio „Kosmozoinę", P. V. Prejerio gyvybės tąsumo, Arsenuso panspermijos, Pfliugerio cheminių baltymų savybių, Aleno cheminių azoto savybių ir kt. Jaučiama, kad jis daugiau pritarė Pfliugerio ir Aleno teorijoms, nes „... jų samprotavimais gyvybės šaknys siekia tų laikų, kada žemės paviršius buvo įkaitintoje būtyje. To laiko azotiniai junginiai sudarė tą žaliavą, iš kurios kilo gyvoji medžiaga. Lengvai irdami, jie įėjo į reakcijas su įvairiais anglies junginiais, su karbidais ir kt., susidariusiais aukštos temperatūros įtakoje. Kai ataušusiame žemės paviršiuje atsirado vanduo skystoje būtyje, tie junginiai ėmė reaguoti su juo ir su jame ištirpintomis medžiagomis ir davė pradžią amino rūgštims, kurios visašališkais tarpusavio junginiais davė pradžią baltymams, sudarantiems gyvosios medžiagos pagrindą. Ši pirminė gyvoji medžiaga buvusi dar labiau elementari ir nediferencijuota, pirmieji iš jos sudaryti kūnai neturėję būdingų ląstelei branduolio ir protoplazmos, vien buvę vieningas morfologinis mišinys".

Ikitarybiniu laikotarpiu Tadas Ivanauskas evoliucinės minties klausimu dar buvo parašęs: „Evoliucijos mokslas" [382], „Apie gyvybės atsiradimą" [395] ir kt.

Po antrojo pasaulinio karo, nepaisant didelės apimties ornitologinių darbų, įtempto pedagoginio darbo ir administracinių pareigų, Tadas Ivanauskas neužmiršo ir evoliucinės minties ugdymo. Tai socializmo sąlygomis įgavo naują ir konkretų ideologinį turinį.

„Žinijos" kviečiamas, profesorius dažnai skaitė paskaitas ne tik miestuose, bet ir rajonuose. Tarybų Lietuvos žurnalai ir laikraščiai šimtatūkstantiniais tiražais skelbė jo straipsnius: „Apie gyvybės atsiradimą" [414], „Žmogaus atsiradimas" [416], „Istorinės Darvino mokslo prielaidos" [471], „Už genetiką" [568], „Evoliucija ir genetika" [588] ir daug kitų. Jaunimas su pamėgimu skaito jo autobiografinius straipsnius apie materialistinių pažiūrų formavimąsi. Jis — seniausias Lietuvos zoologas, jaunuomenės mylimas mokytojas, visų gerbiamas gamtininkas — autoritetingai pareiškė: „... vargu kurio kito mokslo reikšmė buvo tokia didelė kaip to, kurį sukūrė Darvinas. Tai buvo tartum galingas svertas, kuris išjudino ir pakėlė iki neregėto aukščio visas biologijos šakas. Jis nurodė šioms mokslo šakoms naujus kelius, atvėrė neregėtai plačius horizontus ir suteikė joms nuostabų gyvybingumą" [23].

Tadas Ivanauskas daugelio metų apmąstymus ir evoliucinės minties propagavimo patyrimą apibendrino viename kūrinyje „Gyvybės raida" [23], kuriame populiariai išdėstė pagrindinius evoliucijos teorijos dėsnius, siekdamas, kad evoliucijos mokslas plistų plačiose masėse. Štai kas pasakyta jo įžangoje: „Rašant šį veikalėlį, mano tikslas buvo kuklus. Norėjau populiaria forma duoti supratimą apie evoliucijos mokslą

tiems, kurie yra šiek tiek susipažinę su biologijos disciplinomis. Jei šis tikslas bus pasiektas, būsiu patenkintas".

Iki paskutiniųjų gyvenimo dienų Tadas Ivanauskas atidžiai stebėjo, kaip Tarybų Sąjungoje bei užsienyje vystosi evoliucijos mokslas, ir visas šios srities naujienas, keliančias evoliucijos mokslą į aukštesnes pakopas, nors ir trumpai, nedelsdamas paskelbdavo studentams per savo paskaitas.

Profesorius nuolat pabrėždavo, kad šiuo klausimu mokslas nėra taręs galutinio žodžio, nes išaiškinti evoliucijos eigą yra tas pats, kaip nušviesti žemės istoriją, ypač paslaptingiausią ir sudėtingiausią jos tarpsnį — gyvybės atsiradimą.

Nekyla abejonių, kad Tadas Ivanauskas nuveikė didžiulį darbą, ir anksčiau pateikdamas, ir vėliau perteikdamas kuo plačiausiai visuomenei evoliucijos mokslo žinias, propaguodamas jas.

TADAS IVANAUSKAS— PUBLICISTAS, ŠVIETĖJAS, BELETRISTAS

Tadą Ivanauską pažinojo ne vien tik gamtininkai, kurie su juo dirbo arba buvo jo mokiniai. Profesorių netiesiogiai pažinojo visa mūsų skaitančioji visuomenė: iš jo knygų ir straipsnių, viešų paskaitų, veiklos draugijose.

Tadas Ivanauskas buvo vienas tų lietuvių inteligentų, kurie ėmėsi plėšti mūsų kultūros dirvonus. Tokia dalia buvo visų mūsų senosios kartos kultūrininkų, kurie, nesvarbu kokios specialybės bebūtų, ėmėsi visko, kur tik galėjo ką nors nuveikti kultūros ir švietimo labui.

Iš visų kultūrinės-švietėjiškos Tado Ivanausko veiklos formų svarbiausią vaidmenį atliko ir didžiausią išliekamąją vertę turi jo raštai.

Tado Ivanausko rašytinis palikimas — labai savitas, originalus ir tam tikra prasme unikalus reiškinys Lietuvos kultūros ir gamtos mokslų istorijoje. Tą savitumą būtų galima apibrėžti kaip mokslininko, publicisto ir beletristo sintezę. Ir ši sintezė yra tokia organiška, kad, skaitant Tado Ivanausko kūrinius, dažnai net sunku išpinti, suskaidyti mokslinio dėstymo, mokslinės erudicijos ir publicistikos bei beletristinio vaizdavimo, beletristinių digresijų ir intarpų pynę.

Peržvelgus gausią Tado Ivanausko darbų bibliografiją, turinčią beveik septynis šimtus pavadinimų, atsiveria ne tik jos apimtis, bet ir temų įvairovė. Daugiau kaip pusšimtį metų truko ši Tado Ivanausko veikla. Nuo „Cothurnia ligiae" [39], „Dzūkų kampo" [38], spausdintų „Vilniaus žiniose" 1909 metais, „Dėliai mūsų gamtos saugojimo" [41], spausdinto 1920 metais iki „Mano mielo draugo" (prisiminimų apie A. Žmuidzinavičių) 1967 metų „Moksle ir gyvenime" [594], „Gyvosios gamtos pakitimų" 1967 metų „Mūsų gamtoje" [590] ir paskutiniųjų dviejų knygų — „Pasaulio žvėrys" [30] ir „Pasaulio paukščiai" [35]. Pastaroji išspausdinta 1971 metais, deja, jau po autoriaus mirties.

Nekalbant apie mokslinę Tado Ivanausko rašytinio palikimo vertę, norėtųsi akcentuoti, visų pirma, publicistinį jo raštų kryptingumą ir aktualumą. Vertinant juos šiuolaikiniu gamtos apsaugos požiūriu, jie didele dalimi neprarado savo aktualumo. Tai, aišku, nereiškia, kad nepasikeitė pačios gamtos apsaugos, šiandien tapusios vienu svarbiausių valstybinių uždavinių, turinys plačiąja prasme. Tai tiktai rodo, kad Tado Ivanausko publicistiniai straipsniai buvo grindžiami tvirtu moksliniu pagrindu. Tačiau, savaime suprantama, vertinant publicistiką, visų pirma reikia kalbėti apie jos tuolaikinį skambėjimą.

Tado Ivanausko publicistinius straipsnius periodikoje ir vienkartiniuose leidiniuose tektų skirstyti į dvi pagrindines dalis: gamtos ap-

saugos propagandą; darvinistinės evoliucijos teorijos propagavimą ir materialistinio požiūrio į gamtą gynimą. Tuometinėje Lietuvoje, klerikalizmui turint valstybines pozicijas ir įvairiausiomis formomis bei būdais stengiantis apipinti visuomenės sąmonę, stingdyti visuomeninės minties vystymąsi, švietėjiška veikla, sėjusi žinojimo sėklą, diegusi mokslinio materializmo daigus, ypač gerbtina ir vertintina.

Tadas Ivanauskas nebuvo revoliucinių socialinių pažiūrų šalininkas, bet jo publicistinių raštų turinys skelbė pažangias idėjas.

Apie Tadą Ivanauską kaip evoliucinės minties skleidėją kalbama kitoje šios knygos vietoje. Čia norėtųsi tiktai priminti, kad jis tai darė, puikiai valdydamas žodį ir plunksną. Jis stengėsi, kad jo viešų paskaitų, straipsnių spaudoje mintys būtų suprantamos kuo plačiausiai visuomenei, ją paveiktų, kas, būtent, ir yra publicistikos esmė.

Iš mūsų kultūros praeities tyrinėtojų darbų, iš amžininkų prisiminimų žinome, kokie menki buržuazinės Lietuvos iždo trupiniai tekdavo kultūriniam gyvenimui, su kokiu valdininkišku cinizmu buvo ignoruojama ne viena inteligentijos iniciatyva nacionalinei kultūrai turtinti. Kapitalistinių aistrų, valdančiosios buržuazijos gobšumo fone savitą skambesį įgauna ir gamtos, kaip nacionalinio turto, apsaugos klausimai. Tadas Ivanauskas, būdamas gamtos apsaugos Lietuvoje pradininkas, buvo ir jos propaguotojas, nenuilstantis šios srities publicistas.

Gamtos apsaugai, jos teoriniams klausimams ir propagandai Tadas Ivanauskas pašventė didelę savo energijos ir gyvenimo dalį. „Lietuvos žiniose", „Ūkininko patarėjuje", „Mūsų rytojuje", „Švietimo darbe", „Kultūroje", „Trimite", „Medžiotojuje" ir kitoje to meto periodikoje — visur aptiksime Tado Ivanausko straipsnių, šviečiančių, pasakojančių apie Lietuvos gamtą, ypač jos fauną, informuojančių, agituojančių tausoti, saugoti gamtą. Tadas Ivanauskas apčiuopdavo opiausius gamtos apsaugos klausimus, nuo ko, būtent, reikėtų pradėti. Štai 1933 metais „Mūsų giriose" Tadas Ivanauskas rašė: „Bene geriausia priemonė paukščių ir žvėrių nykimą sustabdyti būtų paskyrimas didesnių neliečiamų žemės plotų, kur paukščiai galėtų gyventi ir veistis žmogaus nekliudomi... Tartu universiteto rūpesčiu, jūrų paukščiams pavesta Vilsandi sala, kur buriasi beveik visos Estijos jūros paukščių rūšys. Sovietų Rusijoje pastaraisiais laikais įrengti įvairių tipų gamtos apsaugos plotai, apimą kelius milijonus ha. Deja, mes ligi šiol nė vieno apsaugos ploto neturime, o klausimas labai opus... Bendrai imant, Lietuvoje gamtos apsaugos klausimu lieka daug ką padaryti. Gamtos apsaugos įstatymo kol kas visai neturime..." [266].

Tadas Ivanauskas vienur ir kitur tas pačias mintis, tuos pačius dalykus kartodavo atitinkamai moduliuodamas. Turint galvoje nedidelius to meto periodikos tiražus, tų pačių dalykų akcentavimas įvairiomis progomis ir įvairiuose leidiniuose turėjo neabejotiną publicistinę

prasmę. Ypač didelį Tado Ivanausko susirūpinimą kėlė vandens ir pelkių paukščių likimas. Tai nelyginant aštrus, nuolatos pasikartojantis akordas didelės Tado Ivanausko raštų dalies. Kad jis buvo teisus, patvirtina mūsų nūdiena, kai šių sparnuočių likimas tapo ne tik atskirų šalių, bet kontinentų ir, iš dalies, jau globaline problema.

Tarybiniais metais Tadas Ivanauskas taip pat ėmėsi aktualiųjų savo srities temų. 1941 metais „Tiesoje" paskelbtas jo straipsnis „Gamtos mokslų uždaviniai Tarybų Lietuvoje" [404], 1945 metais, dar paskutinėmis karo dienomis, vėl skaitome „Tiesoje" jo straipsnį „Apie gyvybės atsiradimą" [114]. Tarybinių metų Tado Ivanausko bibliografija — apie du šimtai penkiasdešimt pavadinimų. Jo straipsnių aptiksime daugelyje Tarybų Lietuvos periodinių leidinių, ir laikraščiuose, ir politiniuose-visuomeniniuose bei specialiuose žurnaluose. Iš jų yra nemažas pluoštas straipsnių, kurių tikslas — teigti materialistinę pasaulėžiūrą į gamtą, atsiliepti į gamtos apsaugos aktualijas. O gamtos apsauga Tarybų Lietuvoje, įgavusi valstybinį, visą visuomenę apimantį mastą, pati savaime teikė gausybę minčių.

Tadas Ivanauskas savo publicistinius straipsnius arba atskirus publicistinius momentus kitokio pobūdžio straipsniuose grindė racionaliu, logišku protavimu, tiktai retkarčiais paliesdamas jausminę stygą. Tačiau ta jausmo styga, jos ištisos melodijos puikiais vaizdais skamba kituose jo darbuose, tapusiuose vienomis mėgstamiausių knygų apie mūsų gamtą.

Tado Ivanausko knygose, ypač tose, kur jis imasi pasakoti apie gamtą plačiajam skaitytojui, juntamas gyvas pačios gamtos virpėjimas, atsiskleidžia vaizdai, perduodantys gamtos ir ją stebinčio žmogaus nuotaikas, subtiliai pateikiamos detalės, kurioms pastebėti reikėjo daug žinančio ir akylo žmogaus. Pridėjus žiburiuojantį jumorą, kuris sušildo daugelį Tado Ivanausko pasakojimų,— tikrai galima kalbėti apie autoriaus beletristinį talentą.

Būdamas nenuilstantis gamtos mokslų ir gamtos pažinimo populiarintojas, Tadas Ivanauskas šiuo požiūriu ypač noriai ir mokamai bendravo su jaunimu. Nekalbėsime čia apie medelių sodinimo, paukščių dienas, kuriose dalyvaudavo Tadas Ivanauskas, nei apie nuolatinį mokinių ekskursijų lankymąsi Obelynėje. Jo dvi knygelės „Ką paukšteliai gieda" [24] ir „Gamtos kalendorius" [22] skirtos specialiai vaikams. Tai nuotaikingi, lyriškai ir spalvingai parašyti darbai, atausti paties autoriaus tolimos vaikystės prisiminimais. Ypač „Gamtos kalendoriuje". Štai pirmasis jo sakinys: „Vaikystėje aš labai domėjausi mane supančia gyvąja ir negyvąja gamta. Galėdavau ištisus pusvalandžius žiūrėti į debesis, įžvelgdamas juose..." [22, p. 4] — ir durys į vaikiškų gamtos jutimų, į fantazijos pasaulį atvertos. Prasideda Žemės kelionė aplink Saulę, keičianti metų laikus. Po žiemos ateina pavasaris, išsprogsta,

pražysta gėlės ir medžiai... Štai ir vasara... „Sunku išreikšti žodžiais tuos jausmus, kuriuos sukelia sena žydinti liepa. Aš savo skurdžia kalba negaliu to padaryti. Augau prie senos sutrūnijusios liepos, ir ji man buvo tarytum vyresnysis šeimos narys, o kai žydėdavo, jausdavau jai pagarbą. Kuomet ji baigdavo žydėti, mane apimdavo liūdesys, nes vasara jau palinkdavo į rudenį... ši liepa ligi šiol gyva..." [22, p. 85]. Tarsi pajunti autoriaus vaikystės vasarų žydinčios liepos dvelkimą, suartinantį jį su šių dienų vaikais, o lyriškoje potekstėje — apmąstantį žmogaus ir medžio gyvenimą. Taip, vaizdais apipinta, pažintinė medžiaga lengvai plaukia į jaunojo skaitytojo sąmonę.

Kitos Tado Ivanausko knygos, pavyzdžiui, „Gamtininko užrašai" [17], „Apie žvėris ir paukščius" [19] irgi priskirtinos jaunimo lektūrai. Jos parašytos panašiai, konstruojant vaizdinę ir pažintinę medžiagą, ir jų tikslas panašus — supažindinti su gamtos įvairove ir grožiu. Knygos temų apimtis plati. Tai pasakojimai apie paukščius ir žvėrelius — paties autoriaus augintinius, kelionių į šiaurę, Volgos deltą ir Karakumus įspūdžiai, praėjusių metų atminimai apie įstabų Dzūkijos kraštą — Gudų girią.

Daug autorių yra aprašę kurtinių medžioklę, iš jų ir toks žodžio meistras, kaip Aleksandras Kuprinas. Kurtinių medžioklė Čepkelių raiste, aprašyta Tado Ivanausko, betarpiškumu ir nuotaikos tikrumu prilygsta geriausiems pasakojimams apie šią poezijos kupiną medžioklę. Prieš daugelį metų, kai Gudų giria dar garsėjo vilkais, kai „juodi smaliokų dūmai kamuoliais ritasi aukštyn, o raudonos liepsnos apšviečia fantastines pušis, ir jų kamienai darosi dar rausvesni... Ir štai pusiau sapne, pusiau·tikrovėje išgirstu graudų tolimą kaukimą... Vilkai nutilo, praėjo pusvalandis ir vėl pasigirsta nauji garsai, gryni, švelnūs, kaip sidabras, aiškūs ir stiprūs, kaip plienas — tai gervės šūkauja artimame raiste" [17, p. 53]. Taip ir praeina naktis raiste, kartu su autoriumi jaučiant pavasarinį gailių kvepėjimą, kartu su autoriumi priešaušrio brėkšmoje klausant, kaip groja kurtinys...

Beveik visos Tado Ivanausko knygos išėjo tarybiniais metais, o dvi — „Trys mėnesiai Brazilijoje" [25] ir „Lietuvos paukščiai" 1 t. [21] išėjo pakartotinai.

Trys tomai „Lietuvos paukščių" — tai svariausias Tado Ivanausko veikalas. Svariausias ne vien apimtimi, bet ir ilgamečio ornitologinio darbo vaisiais, gamtininko patyrimu, erudicija, ir ta širdies dalimi, kurią autorius į šį veikalą įdėjo.

„Lietuvos paukščiai", nekalbant apie jų mokslinę vertę, parašyti turtinga kalba, puikiu stiliumi. Dėstymo darnumas ir elegancija daro šį kūrinį patrauklų ne tik ornitologui, bet ir kiekvienam, kas domisi paukščiais ir apskritai gamta.

Beletristiniai intarpai, autoriaus prisiminimai, suliteratūrinti paukščių aprašymai, šalia biologinio ar morfologinio paukščių apibūdinimo, tarytum atskleidžia ir jų „charakterius". „... juodas, su puikiu metalo žvilgesiu kranklys atrodo kaip tikras varnų padermės valdovas. Jis yra sumanus ir gudrus, įžūlus, žiaurus ir akiplėša. Atvirame lauke jis sunkiai prisileidžia žmogų su šautuvu per šūvį, bet puikiai žino, kad važiuotų žmonių virtinės, kurių pilni vieškeliai, jam visiškai nepavojingos, ir jis jų nepaiso, o kartais net prie pat kelio esti užimtas savo nuodėmingais darbais... Savo didinga išvaizda, sumanumu, gudrumu, akiplėšiška drąsa, kranklys nejučiomis sukelia gamtos mylėtojo palankumą. Stebėti kranklį, grožėtis jo puikia juoda plieno žvilgesio spalva, jo grakščiu polėkiu, tikrai patrauklus dalykas; todėl dėl šių nedidelių nuopelnų jam atleidi jo piktuosius darbus. Šią silpnybę krankliui turiu ir aš" [21, 3 t., p. 74—75]. Taip Tadas Ivanauskas aprašo mūsų liaudies dainose liūdnai apdainuotą juodą varną — kranklį. Autorius mato paukštį ne tik kaip biologas, bet ir kaip žmogus, subjektyviai jaučiantis gamtą. Ir literatūrinės interpretacijos pagalba tai perteikia, tuo pačiu sugestionuodamas skaitytoją.

Arba štai kitas beletristinis intarpas — vaizdas iš tetervinų medžioklės: „Jei ateini anksti, turi progos stebėti visą žavingą gimstančios pavasario dienos raidą, ne žmonių sambūryje, ne mieste ir ne namie, o tikrame gamtos prieglobstyje, tarp vandenų, beržų, pušų ir paukščių.

Dienos paukščiai dar tebemiega, tik štai tyliai, kaip vaiduoklis, atskrido balų pelėda, staiga kryptelėjo ore ir, švystelėjusi baltu sparnų pamušalu, pasinėrė į tamsą. Pro eglišakes nekantriai pasižiūri į rytus, ar greit auš. Ir štai tenai dangus pasidaro melsvos plieno spalvos, o jo dugne pušelių kontūrai sujuoduoja, kaip Čiurlionio paveiksle. Dar valandėlė, ir žvaigždės pasidaro blankesnės, vos matomos dangaus skliautuose. Tyliai dvelkia vėjelis, vos pajudindamas raisto pušelių viršūnes, ir, lyg jo pažadintas, pakyla į orą perkūno ožėlis, suzvimbia savo keistu balsu, o paskui šaukdamas lyg viesulas praūžia pro medžiotojo būdelę. Dar pora minučių, ir skaidriu gailiu balsu atsiliepia pempė, viena, kita... Rytuose dar šviesiau — jau matyti artimiausių beržėlių balti liemenys, o patvinusio raisto klanuose atsispindi šviesa. Dar valandėlė, ir iš dangaus pasigirsta vieversėlio giesmė. Tuoj ims burbuliuoti tetervinai, ne vėliau, kaip po penkių minučių, nes tokia yra amžina raisto programa, ir tik vėliau, įpusėjus pavasariui, tarp vieversėlio giesmelės ir tetervino burbuliavimo kartais įsiterps gegutės kukavimas. Ir vėl keistas garsas! „Čiukši..." smarkus šnypštimas vienur, kitur, dešinėje, kairėje, vis dažniau, iš visų pusių... Ir štai jis kitaip skamba: „ču-šu-šu-šu". Rodosi, velniai tyčiotųsi iš raiste paklydusio nakties keleivio, ir sunku pasakyti, kad tai paukščiai. Tai jie — teter-

vinai" [21, t. 1, p. 109—110]. Pažintiniai dalykai, pateikti tokia forma, skamba kaip literatūrinė miniatiūra, mokamai įterpta į mokslinio dėstymo audinį.

„Lietuvos paukščių" tritomis — tai veikalas, kurį jungia ne tik mokslinio dėstymo medžiaga ir metodika, bet ir savotiška nuotaika, tikras gilus gamtos spalvų, garsų ir būsenų pajutimas.

Daugelis Tado Ivanausko raštų, visų pirma „Lietuvos paukščiai", stoja lygion greton su Alfredo Edmundo Bremo, Eugenijaus Spangenbergo, kitų įžymiųjų natūralistų bei gamtininkų rašytiniais kūriniais ir priklauso mūsų gamtinės lektūros klasikai.

RYŠIAI SU TĖVIŠKE

Vaikystė nužydi, nutolsta ir lieka visam laikui tarsi skaidrus nerūpestingas gyvenimo aukštupys. Retai esti, kad įsilietų intakas ir nustelbtų savo gaivumu pagrindinę srovę.

Būsimo mokslininko vaikystės sodybą Lebiodkoje galima prilyginti ūksmingai oazei, pasimetusiai bemiškėje pelkėtų klonių žemėje. Savos toje sodyboje buvo alėjų užuovėjos ir jaukuma. Tačiau iš vėjuotų palaukių ateidavo baltarusių dainos, kalba. Ta kalba kalbėjo ir geras vaikų bičiulis eigulys, aistringas bitininkas Jasiukas, su kuriuo išeidavo prie kūdros, peržengė gimtosios Lebiodkos sodo tankų liepų aptvarą ir išvydo beržais kaišytus vieškelius, Keturkių pelkę, kai iškyloms į gamtą vadovavo tėvų pasamdytas Danelis, iš kurio pirmo išgirdo apie Darviną. Įspūdingos kelionės buvo prie Nemuno ir už jo į miškus, kur teka Ščiara.

O kur tie pasauliai, kurių paslaptį jaunoje vaizduotėje nuolat žadino lyrinės Vl. Syrokomlės baladės, herojinės A. Mickevičiaus poemos, H. Sinkevičiaus epinės panoramos? Kodėl tetulė Korbutienė, pasakodama apie kruvinas kovas, ginantis nuo kryžiuočių, atsisukdavo į vakarų žaros nutviekstą pusę? Ten minima miškų ir ežerų šalis, jūra pasibaigianti saulėlydžio pakraštyje. Ten ir aršių kovų prieš kryžiuočius laukai. Gal ten dabar miško laukymėse ganosi milžinų paleisti žirgai?.. Tai apie ją giedojo L. Kondratavičius-Syrokomlia:

> Žeme mano gimtoji, Lietuva mano šventoji,
> Geltona smiltim, švelnia žole padengtoji...

„Pasiekęs aukštesniųjų gimnazijos klasių, ėmiau vykdyti savo vaikišką svajonę — išvaikščioti Gudų girią, pagyventi joje robinzonišku gyvenimu su kuprine ir šautuvu ant peties, su degtukų dėžute ir druskos sauja kišenėje. Taip ir prasidėjo artimesnė mano pažintis su šiais išsvajotais miškais" [17, p. 12].

Tačiau tik vėliau, jau iš Peterburgo atvykdamas jaunas studentas Tadas Ivanauskas medžiodamas perėjo klampią Katrą, pateko į Dainavos girią. Gudų giria — jo jaunystės atrastoji žemė, jį viliojanti laukiniškumo paslaptimi. Kažkiek gražiausių jaunystės dienų palydėjo, praleido jiedu vieni su giria, kuri jaunam gamtos pėdsekiui pažadino kūrybos polėkių.

...Nuostabią girią matė pavasarį, su giedros mėlynumu ant sniego ir užgęstančiomis žaromis ledokšnių varvekliuose. Čia užtikdavo jaunuolį kerintis kurtinių tuoktuvių metas... Paskui upelių atbudimo

vidurdieniai. Netrunka sugaruoti girios sodžių stogai, pakvimpa žemė, pabunda skruzdės, pabyra bitės ir ieško pražystančių karklų.

Tokiomis dienomis vienišas žmogus girioje girdi medžių bylą, želmenų šnabždesį, giliame nakties danguje mato, kai viena žvaigždė virš Čepkelių atsikabina ir kažkur nuskrieja, palikdama danguje ilgai regimą švytėjimą... Jis lieka ir uždega širdį visam gyvenimui.

...Sykį sutiko jaunuolis medkirtį. Už juosmens kirvis, mėlynas žvilgsnis tiesus, naiviai laimingas. Kaip jau šioje knygoje minėta, šis susitikimas daug lėmė, kad Tadas Ivanauskas suskato uoliai mokytis lietuvių kalbos.

Tie žmonės buvo tokie pat nuoširdūs kaip jo gimtinės Jasiukai, Jankos, Juziukai. Ir slėgė juos tos pačios nedalios skurdas.

Pamėgo juos. Pasilikdavo vakaroti jų kvepiančiose pirkiose, ragauti paprastų kaimo valgių. Į girią norėjosi traukti lydimam žinomų Musteikos „strielčių" Martyno Gaidžio, Tamošiaus Gaidžio, Jokūbo Sakavičiaus. Žavėjosi jų medžioklės paslaptimi, miškiniu giliamintiškumu. Sykį nufotografavo medžioklėje ant kupstų liesus, vikrius, vyžotus, su šautuvais. Grįžęs Peterburgan, išleido Musteikos „strielčių" atvirutę.

Girios žmonių versluose tuo metu svarbus buvo grybų, uogų rinkimas, miškinė bitininkystė, vadinta tuolaik drevine arba bartine. Tado Ivanausko jaunystės dienomis ji dar buvo gyva, pajėgi. Bet jis, lyg suprasdamas neišvengiamus gyvenimo persimainymus, kruopščiai ja pasidomėjo, ir štai šiandieną jojo senosios bitininkystės aprašymą [17] laikome vertingu etnografiniu paliudijimu. O senų drevių Gudų girioje, ne be Tado Ivanausko pastangų, Gamtos apsaugos komitetas bene keturiasdešimtį paskelbė saugomais gamtos paminklais. Kai kuriose sugrįžusios gyvena bitės.

Tadas Ivanauskas buvo pirmasis Gudų girios stebėtojas ir kartu tyrinėtojas. Dar mūsų šimtmečio slenkstyje jis, daug kartų apeidamas Dubičių apylinkes, suprantama, be kokių ypatingų matavimų ir nagrinėjimų, pastebėjo čia dideles permainas. Tada šiame Dzūkų pakraštyje nyko paskutiniai liekaniniai ežerėliai, o jų pakrantes pamažu apleido paukščiai. 1901 metais jis čia dar matė Pelesos ežerą su vandens lelijomis, unguriais, perėjusiomis gervėmis. 1919 metais ežero vietoje jau rado šienaujamą pievą [17]. Gamta mainosi, ir esti tokių jos kitimo šuolių, kad žmogus tik stebiesi.

„Grįžęs iš Rusijos 1918 metais buvau labai pasiilgęs kaimiško gyvenimo ir svajojau apsigyventi tolėliau nuo miesto, kur nors miško glūdumoje, kur nors arti ežero, pelkės, bendrai, gamtos prieglobstyje. Šis traukimas į gamtą privertė mane apsigyventi Musteikos kaime..." (T. Ivanausko kalba, pasakyta per Kauno aukštųjų mokyklų penkiasdešimtmetį, 1970 m. sausio 27 d.).

Kaip žinia, tame sodžiuje Ivanauskai įkūrė mokyklą, sunkios karo suirutės metais mokė Musteikos vaikus. Musteikiečiai mokykla buvo labai patenkinti, nutarė statyti naujas patalpas. Iš V. Kapsuko vadovaujamos tarybinės vyriausybės gavo 10 000 rublių, prisikirto miško. Tada Musteikos jaunimas pirmą kartą suvaidino vaidinimą. 1919 metais Honorata Ivanauskienė surežisavo „Genovaitę", kurią pavasarį parodė viename kluone. Gyvi artistai ir žiūrovai prisimena, kaip Sakavičius trimitavo į šautuvo vamzdį.

Čia jaunasis gamtininkas bendravo ne su kuo kitu, o su paprastais medininkais, „strielčiais", nakvojo jų gryčiutėse, žinojo jų vardus.

Musteikoje jį ir nūnai prisimena. Sako, žiemą matę su „šliuzėmis" klajojant. 1918—1919 metų pilną vilčių žiemą praleido čia. Po medžioklių daugėjo preparatų, girios žvėrelių ir paukščių iškamšų, kurios ir dabar yra Tado Ivanausko muziejuje Kaune.

Kiekvienas turime savąją svajonių žemę. Siekdami užsibrėžto tikslo, gyvenime dažnai atliekame didelių ir ne taip didelių klajonių. O jose nuolat ir nuolat atsigręžiame į gimtinę, lyg prieplaukos švyturį, tarsi norėdami patikrinti savo žygių kryptį. Ir juo labiau tolsta paliktoji pakrantė, juo ji plačiau matoma, jos laukų ir miškų siluetai šviesesni, gražesni, brangesni ir neatsiranda jai lygių. Ypač brangūs takai jaunystėje keliauti. Nesvarbu, jei ten ir sunkumų pasitaikė. Jų vietoje šviečia vaivorykštės, žydi gėlės, laukia pabudę paukščiai.

Tolimu švyturiu Tadui Ivanauskui buvo jo jaunystės žemė. Buržuazijos valdymo laikotarpiu Dzūkija su Gudų giria buvo tarsi užrakinta. Per tą laiką profesorius tiek kraštų apkeliavo, visas geografines juostas aplankė, o vietos, kuri jam būtų taip brangi, kaip ši jaunystės žemė — miškėtoji Dzūkija, sakėsi neradęs. Todėl kiekvieną žinią iš ten brangino, o apsilankymą laikė švente seno žmogaus gyvenime.

„Man žinios iš kaimo visuomet pageidaujamos, nes aš nesu miestelėnas ir miesto nemėgstu, bet mano likimas taip susiklojo, kad visą gyvenimą gyvenau dideliuose miestuose: Varšuvoje 8 metai, Peterburge 16 metų, Paryžiuje 4 metai ir toliau po biski kiti Europos ir Amerikos miestai", — rašė 1967 metais Tadas Ivanauskas savo laiške Pelesos sodžiaus jaunimui.

Apie Gudų girios kraštą, savo žemiečius „pilnus paprastumo atviros širdies žmones" pasakojo su įsijautimu, savo žodžiams suteikdamas kažkokią galią, žadinančią nuotaiką. Matyt, tie prisiminimai jį patį vedė į jaunystės laikus, žavėjo, o kartais ir graudino. Tur būt, ta didi meilė „jaunystės žemei" įkvėpė jau senatvėje (1955 m.) atsilyginti Dainavai puikia „Gamtininko užrašų" knyga [17]. Žmogus gali taip vaizdingai, giliai, meniškai parodyti krašto dvasią tik tuomet, kai jį labai myli. Kai pažįsta savo žmones vardais, prisimena tėvų vardus, žino jų

kasdienių valgių skonį ir guolio kietumą. Tie žmonės dabar apie jį lyg legendą seka: „Matėm visokiu oru. Linksmą ir nuliūdusį..."

Tadas Ivanauskas „Gamtininko užrašus" siuntė į Musteiką ir kitus kaimus, suteikdamas žmonėms džiaugsmo, nes juose kalbama apie žinomus jų krašto kampelius. „Kviečiame vasaros metu atvažiuoti į Musteiką praleisti atostogas. Pamatysite, kaip pasikeitė šis kraštas, apie kurį Jūs rašėte savo knygose. Mes būtume labai patenkinti ir, kiek leistų dzūkiškas vaišingumas, priimsime",— rašė mokytoja O. Kuzmickaitė su savo mokiniais iš Musteikos.

„Man džiugu, kad įnešiau nors mažytį šviesos spindulį mūsų kaimui ir padėjau kaimo jaunuomenei susidomėti mokslu. Tai man geriausias atpildas",— atsakė Tadas Ivanauskas.

Ne vien gyvosios gamtos reikalais kreipdavosi į profesorių kaimo žmonės. Neretai jis būdavo prisimenamas gyvenimo rūpesčiuose, prašomas užtarimo. 1937 metais Juzė J. iš Musteikos rašo, kad mokėsi profesoriaus įkurtoje mokykloje, buvo tada Miškinytė. Dabar sunkumai — vyras geria, padavusi prašymą į departamentą gauti geresnį darbą, bet ten jos niekas nepažįsta, tai nurodžiusi, kad ją pažįstąs profesorius. „Malonėkit užtarti žodelį už mane. O aš būsiu labai dėkinga".

Buvo nelauktų laiškų. Ne kartą iš Amerikos atsiliepė žmonės, pasiilgę gimtinės, neturėdami vilčių ją pamatyti, prašė atsiųsti savo knygų apie Lietuvą. O štai 1962 m. Tadas Ivanauskas gavo laišką iš Los Andželo. Rašė Jokūbas Gaidys, dar 1912 metais palikęs Musteiką: „Gerai atsimenu, kai vieną žiemą mes mokinomės pas Tamošiaus brolį Motiejų ir Tamsta atsilankėt į mūsų mokyklą. Ir kaip Tamsta labai nusistebėjot, kad mes visi mokiniai mokinomės iš maldaknygių ir kantičkų. Mūsų buvo tada mokytojas Simonas Kvilonas, gabus vyrukas buvo. Tamsta paklausėt jo, kiek turi mokinių? Gal už poros savaičių gavom visi naujus vadovėlius. O kurie jau mokėjo rašybos, tie gavo uždavinynus, geografijos ir lietuvių istorijos vadovėlius. O kas už tas knygas ir vadovėlius mokėjo?.. Aš dar atsimenu, kaip vasaros laiku mus piemenis mokinot nebijoti ir nemušti žalčių, ba jie yra nenuodingi ir mes juos drūsei imdavom į rankas nebijodami..."

„Tai ot, nuo to laiko praėjo daugiau kaip 60 metų, ir tas žmogus iš Los Andželo prisiminė šitą ir parašė man tokį malonų laišką",— džiaugėsi profesorius, švęsdamas aštuoniasdešimtąją gimimo dieną.

Nuo mažų dienų Tadas Ivanauskas buvo prisirišęs prie gimtinės... „Savo būsimąjį gyvenimą vaizdavausi ne kitaip, kaip ūkyje, savo tėviškėje Lebiodkoje ar šiaip kitur, bet būtinai gražioje vietoje, miške arba prie ežero..." [606].

Ta vieta pasirinko Obelynę, kurią savo rankomis kūrė. Čia siekė atkurti gimtosios sodybos medžių apsuptį, nuotaiką. Iš tėviškės grįždavo visad kuo nors vežinas: vaismedžių šakučių Obelynei iš Lebiodkos,

šilagėlių kupstą, Gudų girioje išsikasęs... Skundėsi, kad neprigyja jos molėtoje Obelynės žemėje. Be pėdsako pranyksta ir paleisti iš ten žalčiai, kurių norėjo matyti Kamšos miške. Tačiau Obelyne didžiavosi.

„Pirmiausia turiu pasigėrėti didžialape liepa. Šios rūšies šakutę atsinešiau iš mūsų parko Lebiodkoje ir įskiepijau į mūsiškę paprastą miškinę liepą. Dabar tai jau didžiulis medis, kasmet žydintis stambiais kabančiais žiedais, kuriuos labai mėgsta bitės". Yra Obelynėje kadagių, iškastų Gudų girios kopose. („Kadagiai ir pušys mano mylimiausi medžiai".) Auga dzūkų krašto medis skroblas. Visos rūšys Lietuvoje augančių ąžuolų, „apie šešetą medžių", taip pat čia auga.

Savo svečius priimdavo Obelynėje, rodė jiems savo augintus medžius, išpuoštos žemės salą. Dalijo savo sodo vaismedžių rūšis, sėklas. Rudenį ir pavasarį kviesdavo čia žemiečius, apdovanodavo sėklomis, vaismedžių medeliais. Nuvesdavo Kaune į M. K. Čiurlionio muziejų, parodydavo miestą, gamtos muziejų. Buvo pakvietęs juos į dainų šventę Vilniuje, jais čia rūpinosi, pats vaikams ir jų tėvams aprodė sostinę, universitetą, muziejus, botanikos sodą.

Tadas Ivanauskas džiaugėsi socialistinės Lietuvos laimėjimais, kuriuos kaip gamtininkas pirmiausia pastebėjo kaime. Aplankęs 1960 metais Merkio aukštupį, aprašė Pirčiupį, „kurį fašistai sudegino per antrąjį pasaulinį karą drauge su visais jo gyventojais. Dabar jis naujai atstatytas. Senieji ir Naujieji Maceliai — tai senovinio tipo kaimai. Jie ilgus amžius tūnojo tamsios girios glūdumoje atskirti nuo likusios žmonių bendruomenės. Žinoma, dabar jau taip nėra, nes nutiesti nauji keliai, ir geros susisiekimo priemonės leidžia jiems bendrauti su kitais žmonėmis" [502].

Tadas Ivanauskas — didelis tolerantas kitos tautybės žmonėms. Pirmiausia pažino bene geriausiai savo gimtinės Baltarusijoje liaudies gyvenimą. Jis puikiai mokėjo jų paprastą kaimo „hutarką", pokalbiuose cituodavo išmintingus baltarusių priežodžius, paimprovizuodavo, paperkančias nuoširdumu, liaudies dainas:

Oj ty rečka, rečenka
Čamuš ty niapounaja
U berehach ňiarounaja...

Apie Baltarusijos liaudies gyvenimą vaikystės laikais profesorius pasakojo daug, sodriai, su nuoširdžiu išnaudojamų žmonių užjautimu.

„Pušinė šiaudais dengta pirkia, viduje aprūkusi, stalas, suolas (slanas), krosnis, užpečkis, girnos — štai mūsų kaimiečio manta, be skirtumo, ar jis lietuvis, ar gudas" [33].

Turėjo ten gerų draugų. Antai, vykdamas medžioti prie Katros, apsistodavo pas patyrusį jėgerį ir bitininką Stasį Uškevičių. Yra padėjęs jo vaikams pasirinkti aukštojoje mokykloje specialybę, taip pat dali-

josi sodo veislėmis. Baltarusių kolūkiečių soduose Obelynės daigai plačiai paplitę.

Tadas Ivanauskas iki senatvės išsaugojo nuostabią gyvenimo dovaną — matyti gamtoje, žemėje, žmoguje grožį, logiką, sekti paskui paslaptį, kuri neišsemiama gamtoje. Tai nuostabi būties dovana, kai ją, kartoju, žmogus turi senatvėje. Rods, jau mūsų dienomis sakė, jog „per plati yra mano širdis, kad galėčiau pasitenkinti vien ornitologija". Sakė ir lyg pėsčias paukštis ėjo į priekį. Gyvenimas be senatvės! Jau pakumpęs, nedidelis, tamsoko gymio, žaliai apsivilkęs kaip koks girios žynys. Nuvykęs į girią, vaikščiojo tylus. Jį jaudino prakilnūs girios medžiai. Yra girioje vietų, kur važiuojant paprašydavo sustoti, išlipdavo... „Palei šiuos pagarbiai turiu praeiti..." Panašiai jį jaudino kai kurie jaunystės dienų medžioklės trofėjai — Tado Ivanausko muziejaus eksponatai.

Kiekvieną pavasarį, kylant iš po sniego Čepkelių kupstams, profesorius atvykdavo Gudų girion kurtinio tuoktuvių. Ir grįždavo iškilmingai, kaip iš šventės...

ATSIMINIMAI APIE TADĄ IVANAUSKĄ

Apie nuostabią Tado Ivanausko asmenybę gali daug papasakoti amžininkai, pažinoję jį jaunystėje, brandos metais ir senatvėje. Čia pateikiame pasakojimus įvairaus amžiaus ir įvairių profesijų žmonių, kuriems su Tadu Ivanausku teko bendrauti ar kartu dirbti.

GAMTOS APSAUGOS ŽYGIO PRADININKAS

Pasakoja Vilniaus universiteto profesorė, biologijos mokslų daktarė *Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė*

„...Viskas keičiasi, viskas plėtojasi, ir kas buvo šiandien, neatsikartos rytoj. Taip pat mainos ir gamta". Šiais įvadiniais žodžiais 1921 metais prabilo Tadas Ivanauskas į Lietuvos visuomenę savo pirmojoje lietuviškai parašytoje knygutėje „Gamtos paminklai ir jų klausimas Lietuvoje" [2]. Joje iškeltas pagrindinis viso jo gyvenimo siekimas — Lietuvos gamtos apsauga — ir nubrėžtas būdas jam įgyvendinti. Daugiau kaip prieš penkiasdešimt metų pateikti pasiūlymai ir padaryti įspėjimai „gamtos oazių" reikalu Lietuvoje atrodo tarsi būt buvę padiktuoti šio meto laimėjimų ir sunkumų, tarsi šiai dienai būtų skirti.

Tik įsiklausykime!

„Primityvūs žemės ūkiai nebegalės toliau gyvuoti. Dideli neapdirbti plotai sumažės, o vėliau visai išnyks. Krūmai bus iškirsti, pelkės nusausintos, ežerėliai nuleisti, upių vagos sutvarkytos ir mažiausias žemės plotas išnaudotas, nes to neišvengiamai reikalauja evoliucijos taisyklės...

Pirmykštis Lietuvos gamtos vaizdas ne tiek pakeistas, kiek Vakarų Europoje, todėl suieškoti tipingų gamtos plotų ne taip jau sunku. Mūsų valdžios nuosavybę sudaro dideli miškų, pelkių, ežerų, durpynų plotai, todėl čia nereikia įgijimo išlaidų, kurios Vakarų Europoje net smiltingoms kopoms arba pelkėms yra labai aukštos. Rezervatų klausimu bene sunkiausia pereiti nuo teorinių samprotavimų prie paties idėjos įvykdymo... Neužtenka pažymėti žemėlapyje pageidaujamą rezervatą, reikia, kad jis turėtų visas privalomas savo gyvavimui sąlygas, o išaiškinti jas ne taip jau lengva... Skubotai išskyrę rezervatą, nesiskaitydami su vietos sąlygomis ir neturėdami kuo jo apsaugoti, galime tik pražūtin pasmerkti sumanymo įvykdymą" [2].

Gamtos apsaugos idėjos plačiai pasklido Tarybų Lietuvoje, daugelis esame jomis persiėmę. Ne tik gamtos, bet ir politinių, visuomeninių,

literatūrinių žurnalų puslapiuose, laikraščių skiltyse daug gerų minčių, daug susirūpinimo šiuo reikalu randame. Paskelbti gana ilgi įstatymu saugomų augalų sąrašai, žemėlapiuose pažymėti rezervatai, draustiniai, nacionalinis parkas. Bet idėjos įvykdymo sunkumai, kuriuos prieš penkšimtį metų nurodė Tadas Ivanauskas, iškyla dar ir šiandien.

Kokias priemones gamtos apsaugai įgyvendinti jis siūlė ir laikė patikimiausiomis?

Tadas Ivanauskas buvo įsitikinęs, kad tik „visiškas atsidavimas, darbo meilė ir asmens iniciatyva gali čia laiduoti žygio pasisekimą" [2]. Todėl neabejojo, kad sėkmingai darbą galėtų vykdyti gamtos saugojimo draugija. O valdžios organai tegali užtikrinti tam tikras teises arba priverstines taisykles.

Tą „asmens iniciatyvą" jis čia pat parodo. Nurodo šešis plotus, kurie turėtų būti Lietuvoje apsaugoti ir galėtų rezervatams tikti. Tai Rūdninkų giria, Gudų šalis, Kazlų Rūdos miškas, Šepetos pelkė, Marvelės slėnis ir Nemuno sala.

Pažymėtina, kad Tadas Ivanauskas jau tada puikiai žinojo ne tik zoologines, bet ir botanines mūsų gamtos vertybes.

Išvardydamas įdomius Rūdninkų girios augalus, ypatingą dėmesį skiria gražuolei orchidėjai — plačialapei klumpaitei — „ši auga Krempos upelio pakrančiais" [2]. Kazlų Rūdos miške esančiuose Braziukų ir Pasaulio raistuose auga tekšės, „kurios čia pasiekia savo pietines prasiplatinimo ribas" [2]. Šepetos pelkėje auga „šiaip retas ašigalių beržas — Betula nana..." [2]. Marvelės slėnys „yra miniatiūra, kuri gali puikiausiai iliustruoti atitinkamą fizinės geografijos skyrių..., čia randamos beveik visos mūsų medžių rūšys" [2].

Tadas Ivanauskas užakcentavo dar vieną didelę jėgą gamtos apsaugos žygyje. Tai *mokyklinio amžiaus piliečių širdin ir protan įskiepytas* santykiavimo su gamta įprotis. Apie tai jis rašo knygutėje „Mūsų paukščiai ir mokykla" [5]. Tarp daugelio priemonių, kuriomis mokykla gali sužadinti gamtos meilę vaikų širdyse, nurodo medžių sodinimo ir paukščių dieną. „Šią dieną kiekvienas mokinys ar šiaip vaikas turi pasodinti bent po vieną medį".

Šios priemonės mes neišnaudojame. Mažai yra Vilniaus mokyklą baigusių mokinių, kurie aplamai per visą mokymosi laikotarpį mokyklos renginių sistemoje būtų pasodinę bent po vieną medį. Medžių dienos mūsų mokyklose dažnai pažymimos tik pasikalbėjimu ir medžių sodinimo piešimu. Tadas Ivanauskas medžių sodinimo ir paukščių dienas siūlė *kaip privalomą mokymo programą*. Mokinys ją turėtų vykdyti, atlikdamas tam tikrus uždavinius, stebėjimus gamtoje, o ne suole su pieštuku palinkęs. „Mokykla, kuri nevadovauja jam miškuose, pievose, ežeruose, kuri nesupažindina jo su gyvuliais, paukščiais, vabzdžiais,

augalais, dangumi ir debesiais, mokykla, kuri neragina jo mylėti gamtą,— yra tik menka mokymo įstaiga" [5]. Mes raginame nemažai, tik kartais primirštame, kad tas raginimas turi vykti per pačios gamtos alsavimo, garsų, spalvų pajutimą.

Tadas Ivanauskas nurodo didelę spragą to meto jaunuomenės auklėjime — fizinio lavinimo stoką ir rašo, kad gamtos tyrinėjimas gryname ore būtų pirmas žingsnis šiai spragai pašalinti. Dabar tos spragos jau nėra.

Į anuos Lietuvos jaunajai mokyklai skirtuosius Tado Ivanausko žodžius reiktų ir dabar įsiklausyti!

Pats jis visur, kiekviename žingsnyje praktiškai diegė zoologines ir botanines žinias, nepraleisdavo progos atkreipti dėmesį į mūsų augalijos įdomybes, sukelti susižavėjimą jomis, turtino botanines kolekcijas atgabentais iš kelionių eksponatais.

Kauno botanikos sodo muziejus sulaukė lauktuvių iš Brazilijos: lianos bauhinijos laiptuotą medinį kaspiną, bertoletijos garsųjį brazilinį riešutą, lecitės vaisių, rojaus riešutais vadinamų, kurie vietos gyventojams atstoja indus. Vilniaus universiteto Botanikos katedrai iš Volgos žemupio vežė dovanų kaspijinį agarą, įveisė mūsų vandenyse paukščių mėgstamą varpinį — zizaniją. Žengdamas su studentais Žuvinto kiminų kilimu, visada stabteldavo prie blyškios orchidėjos — pelkinio skiautalūpio. Iš ankstyvo pavasario medžioklės grįždavo su dar tebetūnančiu tarp šilkaplaukių lapelių neprasiskleidusiu šilagėlės žiedu. O sodindamas su jaunimu medelius Kamšos miške prie Kauno, neužmiršdavo pavedėti prie nuostabios Vidurio Europos lianos — gebenės.

Būtinumą išsaugoti gebenę mūsų krašte norėtųsi ne tik moksliškai pagrįsti. Argi neturėtume pamėgti šio, užsilikusio pas mus iš šiltesnio laikotarpio, atkakliai prie gimtosios žemės prigludusio augalo! Kas vasarą aukštyn medžiais lipantis, žiemos šalnų pakąstas vėl prie žemės besišliejantis. . . Taip ištvėrė šimtus metų.

Gebenę mėgo senovės graikai, romėnai, egiptiečiai. Jos lapus panaudojo ornamentams, vainikavo jais aktorių, dainių galvas. Ji buvo laikoma draugiškumo, giedros nuotaikos, nemirtingumo simboliu.

Tadas Ivanauskas daugiau kaip prieš dešimt metų vieną gebenę persodino iš kaimyninių šlaitų prie savo gyvenamojo namo Obelynėje. Čia ji gerai prigijo, vis plėtėsi ir kilo į aukštį, prisišliejusi prie šiaurinės sienos. Jauni ūgliai šaltesnę žiemą apšaldavo, bet pagrindinės šakos vis tvirtėjo, storėjo, liko. 1972 metų vasarą pirmą kartą išaugo žiedinės šakutės ir rugsėjo pabaigoje gebenė pražydo.

Obelynėje pirmą kartą pražydo Kamšos miško gebenė, devyniasdešimties metų sukakčiai to žmogaus, kurio rankos ją pasodino. Ir čia ji prabilo apie žmogaus kūrybinio darbo nemirtingumą.

Šią minčių puokštę Tado Ivanausko atminimui skiriu, giliai tikėdama, kad gamtos apsaugos darbas pas mus pražys tikrais žiedais ir duos laukiamų vaisių. Tai bus geriausias paminklas šio darbo pradininkui Lietuvoje.

MANO PIRMASIS PROFESORIUS

Pasakoja Vilniaus universiteto profesorius, biologijos mokslų daktaras *Jonas Dagys.*

Dar gimnazijoje būdamas, girdėjau apie profesorių Tadą Ivanauską iš savo mokytojo Didžiulio. Žinojau, kad jis — pažangus mokslininkas ir uolus biologijos mokslų populiarintojas. Pažinau profesorių nuo 1925 metų, kai atvykau iš Biržų į Kauną studijuoti biologiją neseniai pradėjusiame veikti Lietuvos universitete. Zoologijos katedra, kuriai vadovavo Tadas Ivanauskas, tada buvo įsikūrusi Vilniaus gatvėje, Nr. 2, Gamtos tyrimo stoties patalpose.

Kai įsikūrė Lietuvos universitetas, Gamtos tyrimo stotis su visu jos turtu perėjo universiteto Zoologijos katedros žinion. Tuo pačiu Gamtos tyrimo stotis nustojo egzistavusi, bet graži emaliuota jos iškaba prie vartų 1925 metais dar tebebuvo.

Tadas Ivanauskas tuo metu turėjo labai darbštų ir rūpestingą laborantą, nuo 1930 metų tapusį jo asistentu, biržietį Leoną Čerašką. Pas jį, kaip savo žemietį, ir nuėjau susipažinti. Radau jį apsivilkusį baltu chalatu, kaip kokį gydytoją, dirbantį prie mikroskopo. Jis tyrinėjo kažkokias kirmėles ir tuoj pat parodė man, kaip nustatyti mikroskopą ir ką galima pro jį pamatyti.

Mums su L. Čeraška besikalbant, užėjo į kambarėlį profesorius Tadas Ivanauskas. Pamatęs mane, užkalbino ir, sužinojęs, kad noriu mokytis biologijos, pagyrė ir pasiteiravo, ką aš žinąs apie savo gimtinės paukščius bei žvėris — ar esą pas mus tetervinų, baublių, šernų ir kiaunių? Sumišęs atsakiau, kad apie tuos gyvūnus esu girdėjęs, bet savo akimis jų nemačiau. Tuomet profesorius nuvedė mane į muziejinį Zoologijos katedros skyrių ir parodė spintose ir didžiulėse stiklinėse dėžėse sustatytas įvairių žvėrių iškamšas. Čia buvo elnias, vilkas, lapė, šernas ir bebras. Labiausiai nustebino mane bebras, nušautas prie Dubysos, berods, 1919 metais. Pasakiau profesoriui, kad ir mano gimtinėje, Kadarų kaime, prie Apaščios yra tokia klampi vieta, vadinama vebryne — matyt, ten vebrų, arba bebrų, seniau būta. Profesorius paragino mane, kai vėl būsiu kaime, rinkti žinias apie retesnius žvėris, kaip antai: barsukus, kiaunes, šernus, žebenkštis, širmuonėlius ir pateikti jas Zoologijos katedrai. Čia pat jis davė man tokį spausdintą keturių puslapių atsišaukimą antrašte „Gamtos tyrimo stotis". Ten buvo

išvardyta, apie kokius žvėris ir paukščius toji stotis renka žinias, ir prašoma tų žinių atsiųsti. Tą anketą profesorius siuntinėjo Lietuvos gimnazijų mokytojams, dėstantiems biologiją, taip pat dalijo savo studentams per paskaitas.

Tado Ivanausko skaitomos zoologijos kurso paskaitos buvo visų įdomiausios Matematikos-gamtos fakulteto Biologijos skyriuje. Profesorius kalbėdavo gyvai, jo paskaitos pasižymėjo vaizdumu, nes buvo gausiai iliustruojamos sienoje iškabintais paveikslais ir vaizdine medžiaga iš muziejinių rinkinių. Kartais po paskaitos profesorius dar nusivesdavo savo klausytojus į muziejų įvairių objektų parodyti, nes ne visus eksponatus buvo galima į auditoriją atnešti. Kalbėdamas apie organizmų kintamumą, profesorius atnešdavo arba paukščių, pavyzdžiui, gaidukų, arba elniaragių vabalų kolekcijas, iš kurių buvo matyti, kad bet kuri rūšis nėra visai vienoda, nes, aplinkos sąlygų veikiama, žymiai įvairuoja ir duoda medžiagą natūraliajai atrankai, kuri, pagal Darviną, yra naujų rūšių kūrėja. Plačiai išdėstęs paskaitą apie evoliucijos teoriją, profesorius baigdavo ją tokia išvada: „Kaip matome, visos biologijos šakos — lyginamoji anatomija, paleontologija, embriologija, augalų ir gyvulių sistematika, zoogeografija — įtikinamai rodo, kad gamtoje nuolat vyksta evoliucija. Kas kalba, kad Darvino teorija esanti pasenusi ir nemoksliška, tas pats yra bemokslis".

Teorinės biologijos klausimus, kaip kad gyvybės atsiradimą žemėje, organizmų evoliuciją, paveldimumą ir kintamumą, aplinkos poveikį organizmų kūno sandarai ir jų prisitaikymui prie pakitusių aplinkos sąlygų, Tadas Ivanauskas išdėstydavo zoologijos įvado paskaitose. Tos paskaitos buvo labai svarbios studentų pasaulėžiūros formavimui. Per egzaminus profesorius patikrindavo, kaip jo mokiniai įsisavino naująsias pažiūras į gyvybės procesus, ar jie yra atsikratę pasenusių, religijos skiepijamų pažiūrų. Biologiją studijavo kelios vienuolės kazimierietės, kurios ruošėsi mokytojų profesijai, ir kunigas Venckus. Jiems profesorius per egzaminus būtinai duodavo klausimų apie gyvybės kilmę arba evoliucijos teoriją, norėdamas patikrinti, kaip jie suderina savo religines pažiūras su mokslo duomenimis. Kiek atsimenu, ginčų nekildavo, per egzaminus ir vienuolės būdavo darvinistės.

Tado Ivanausko paskaitose buvo nušviečiami ir taikomosios zoologijos klausimai. Mėgdavo profesorius pakalbėti apie kailinių žvėrelių auginimą, atnešdavo į paskaitas parodyti užsieninių žurnalų su gražiais paveikslais, kaip tie žvėreliai domestikuojami ir auginami zoofermose.

Vyresniųjų kursų studentams profesorius skaitydavo keletą specialių, neprivalomų dalykų, kaip antai: ornitologiją, mamaliologiją. Kadangi tos paskaitos būdavo labai gyvai ir vaizdžiai skaitomos, tai jas lankydavo ne tik zoologinės, bet ir botaninės krypties studentai. Jose

buvo nušviečiami paukščių ir žvėrių biologijos klausimai, iš dalies paliečiami ir praktiniai klausimai — tų gyvūnų naudingumas ar žala žmogui.

Profesorius labai mėgdavo ruošti studentų ekskursijas. Į tolimesnes vietas išvykdavome traukiniu, paskui eidavome kokius penkis ar dešimt kilometrų pėsti per miškus ir pelkes, kol pasiekdavome galutinę ekskursijos vietą. Tadas Ivanauskas žygiuodavo priešakyje, medžiotojo rūbais apsirengęs — tokiu žalsvu švarku, minkšta kepure, su šautuvu per petį ir kuprine ant nugaros,— neperšlampamais batais apsiavęs. Pamatęs ką nors įdomaus, sutelkdavo aplink save studentų būrį ir aiškindavo įvairius paukščių biologijos epizodus: ar parodydavo genio kalvę kankorėžiams aižyti, įrengtą pušies žievėje, ar išvemtus pelėdos maisto likučius, iš kurių galima spręsti, kuo ji minta, ar nušauto kėkšto gurklį, kietai prikimštą ąžuolo gilių. Nuvykus į ekskursijos bazę, profesorius užsakydavo studentams kibirą pieno, vaisių arba daržovių, nes jis visur turėdavo pažįstamų ir draugų.

Nakvodavome kur nors daržinėje ant šieno, paskui plaukiodavome laiveliais po ežerus, stebėdami vandeninius augalus ir paukščius. Kartais tam tikrais tinkleliais rinkdavome ežerų planktoną, tirdavome deguonies kiekį vandenyje, specialiais buteliais paėmę vandens pavyzdžius iš įvairaus gylio. Tuos tyrimus atlikti mokydavo Steponas Jankauskas, tuo metu buvęs Zoologijos katedros asistentas, uolus profesoriaus talkininkas ir palydovas, dabar tapęs jo darbų tęsėju Vilniaus universitete.

Ekskursijos ne tik praplėsdavo studentų biologų mokslinį akiratį, bet ir lavino jų estetinį požiūrį į gamtą, ugdė gamtos meilę, skiepijo gamtos apsaugos idėjas. Profesorius mokėjo ir per paskaitas, ir ekskursijų metu auklėti studentus, diegti jiems savo progresyvias pažiūras.

Zoologijos laboratoriniai darbai irgi buvo labai įdomūs. Gilų įspūdį man paliko pirmasis darbas su mikroskopu, kuriame buvo parodyti drugių sparnų žvyneliai — kokie jie spalvingi ir gražūs! Tie darbai supažindindavo mus ne tik su Lietuvos gyvūnais, bet ir su jūrų faunos atstovais — koralų polipais, medūzomis, jūrų ežiais, jūrų žvaigždėmis. Medžiagą tiems darbams profesorius gaudavo, berods, iš Prancūzijos pajūrio biologinių stočių, kuriose pats buvo dirbęs ir toliau su jomis palaikydavo ryšį. Per zoologijos pratybas tuos gyvūnus preparuodavome ir piešdavome. Per metus susidarydavo visas piešinių albumėlis. Profesorius tuos piešinius kas savaitė tikrindavo ir užrašydavo savo pastabas. Iš jų mes mokėmės pastabumo ir didesnio tikslumo darbe.

Svarbus mokslinių kadrų parengimo etapas yra diplominiai darbai. Tadas Ivanauskas, kiek man teko susipažinti Vilniaus universiteto katedroje, 1933—1957 metais yra vadovavęs dvidešimt šešiems diplominiams darbams. Pridėjus dar keletą man pažįstamų absolventų, dirbusių

jam vadovaujant, susidaro daugiau kaip trisdešimt profesoriaus parengtų jaunų specialistų Kauno ir Vilniaus universitetuose.

Medžiagos rinkimas diplominiam darbui užtrukdavo gana ilgai, nes profesorius dažnai duodavo plataus masto temas. Pavyzdžiui, jo laboranto ir kartu studento Leono Čeraškos diplominio darbo tema buvo „Lietuvos ežerų vandens erkės *(Hydrocarina)*". Rinkdamas medžiagą, jis turėjo važinėti po visus respublikos ežerus. Surinktus pavyzdžius reikėjo savarankiškai apibūdinti, remiantis užsienio literatūra, nes lietuviškos tuo metu nebuvo. Todėl jam ir teko studijuoti aštuonerius metus. Sunkus diplominis darbas buvo Šiurnaitės-Graužinienės. Ji tyrinėjo Lietuvos vėžius ir jų paplitimą. Pajėdaitė rinko medžiagą apie Lietuvos samangyvius *(Bryozoa)* Alytaus, Kauno, Seinų, Telšių ir Utenos apskrityse. Toks didelis medžiagos rinkimo plotas atimdavo daug laiko, kuo iš dalies ir galima paaiškinti ilgesnę studijavimo trukmę anksčiau, negu dabar, nors oficialus mokymo laikas anų laikų Matematikos-gamtos fakultete tebuvo ketveri metai. Lengviau ir greičiau buvo paruošti diplominį darbą iš gyvulių arba žmogaus fiziologijos pas profesorių Vl. Lašą, todėl jis turėjo daugiau zoologų diplomantų, negu profesorius T. Ivanauskas.

Medžiagą diplominiam darbui rinkti palengvindavo gausios profesoriaus T. Ivanausko ir profesoriaus K. Regelio iniciatyva ruošiamos studentų biologų ekskursijos. Kartais ekskursijos būdavo ekspedicijų pobūdžio, pavyzdžiui, į Metelių ir Obelijos ežerų grupę, į Sartų ežerą ir maždaug atitiko dabartinę Gamtos fakulteto trečio kurso mokomąją gamybinę praktiką. Tik tas skirtumas, kad tos išvykos būdavo trumpesnės ir studentai negaudavo dienpinigių, kurie dabar mokami. Dalyvavimas tokiose ekskursijose studentams nebuvo privalomas, bet dauguma vykdavo. Vadovų būdavo keletas. Studentai patys pasirinkdavo, su kuriuo vaikščioti: vieni su profesoriumi T. Ivanausku, kiti su profesoriumi K. Regeliu, treti su asistentu L. Čeraška. Atsimenu, kad paukščius pažinti profesorius T. Ivanauskas mokydavo ir iš arti stebint, ir aukštai skraidančius pagal jų sparnų, kaklo ir kojų padėtį, o dar ir iš balsų, pačių giesmininkų nematant.

Tai šitaip mokėmės pas profesorių Tadą Ivanauską pažinti gamtą.

ĮŽYMUS BIOLOGAS IR TAURUS ŽMOGUS

Pasakoja Vilniaus universiteto profesorius
Steponas Jankauskas.

Žmogaus gyvenimas — kaip knyga. Viena įdomi, kita dar įdomesnė, o trečioji — kiek kartų ją beskaitytum, vis ne gana. Tokia, būtent, knyga — tai įžymiojo Lietuvos mokslininko ir visuomenininko profeso-

riaus Tado Ivanausko gyvenimas. Šiandien, norėdamas pateikti skaitytojui bent keletą eilučių iš šios turtingos ir nuostabios mano buvusio mokytojo bei vyresniojo bendradarbio gyvenimo knygos, aš tartum iš naujo jau nebesuskaitomą kartą sklaidau jos puslapius ir vis atrandu ką nors naujo — gražaus ir pamokamo.

Įžymus biologas, Lietuvos TSR Mokslų akademijos akademikas, biologijos mokslų daktaras, Lietuvos universiteto ir daugelio zoologinio profilio įstaigų kūrėjas bei vadovas, kelių aukštųjų mokyklų profesorius ir t. t., — tokia maždaug Tado Ivanausko vizitinė kortelė. Jo asmenybėje darniai komponavosi didelė mokslinė erudicija, humaniškumas ir paprastumas. Jau būdamas garsus mokslininkas, mokslinių organizacijų ir įstaigų vadovas, Tadas Ivanauskas išliko labai paprastas, kuklus. Šia profesoriaus savybe mes, jo mokiniai, bendradarbiai ir visi, kas jį pažinojo, tiesiog žavėjomės.

Dar vaikystėje ir jaunystėje artimai bendravęs su gimtųjų vietų valstiečiais, Gudų girios medžiotojais, jis labai su jais susigyveno, išmoko atjausti jų vargus, džiaugtis jų džiaugsmais. Eiliniam darbo žmogui jaučiama nuoširdi pagarba ir meilė ryškiai atsispindi jo nuostabiai parašytoje knygoje „Gamtininko užrašai".

Ankstyvoje jaunystėje Tadas Ivanauskas, jo žodžiais tariant, apie mokslininko kelią net nesvajojo. Nuo pat mažų dienų jis buvo prisirišęs prie gimtosios sodybos ir savo būsimąjį gyvenimą vaizdavosi tėviškėje ar kitoje gražioje vietoje. Ir tik vėliau, mokantis gimnazijoje ir aukštojoje mokykloje, jo protą užvaldė mokslinis darbas, kuriam jis pašventė visą gyvenimą.

Meilę gamtai dar vaikystėje Tadui Ivanauskui įskiepijo visų pirma jo tėvas — Leonardas Ivanauskas, žinomas pomologas, floros ir faunos kolekcionierius. Pagaliau ir pati Tado Ivanausko gimtinė — vaizdingoji Dzūkija su žavingais kalnais bei kalneliais, ežerais ir giriomis turėjo didžiulį poveikį, formuojantis būsimo mokslininko charakteriui.

Tadas Ivanauskas su nuoširdžiausiu įsitikinimu kalbėdavo, kad žemė — tai brangiausias turtas ir nebūtina ieškoti vandens rankoms nusiplauti, jei su žeme turėjai reikalo. Man ne kartą teko matyti profesorių Obelynėje su mėšlinomis šakėmis rankose, tręšiantį vaismedžius ar dirbantį kitus žemės ūkio darbus. Taip jis gyvu pavyzdžiu pasisakydavo prieš bet kokį išpuikimą ir baltarankiškumą.

Profesorius sakydavo, kad glaudus bendravimas su gamta jam buvo tarytum savotiškas dvasinis penas ir įvairiapusiškos veiklos bei mokslinių tyrinėjimų stimuliatorius. Gyvoji gamta jį veikė tarsi gyvybės eleksyras, padėjęs subręsti ir išsivystyti plataus diapozono jo mokslinei ir visuomeninei veiklai, trukusiai iki pat mirties — beveik 70 metų.

Tadas Ivanauskas ypač mėgo Gudų girią, prie kurios buvo prisišliejusi tėviškės sodyba. Stebėdamas girios gyvenimą, jis dar gimnazi-

jos laikais ją skersai išilgai išvaikščiojo, pažino daugumą šios vietovės augalų, vabzdžių ir beveik visus paukščius. Ir vėliau, pavažinėjęs po pasaulį, profesorius aplankydavo šią girią, kuri, jo žodžiais tariant, pažadino jį gamtos pažinimo darbui ir buvo pirmąja laboratorija.

Gamta yra nepaprastai įdomi ir priklausomai nuo geografinės padėties skirtinga. Pirmaisiais mūsų amžiaus dešimtmečiais, kai dar nebuvo kino kamerų, televizijos, pažinti gamtą neakivaizdiniu būdu buvo neįmanoma. Mokslinės ekspedicijos, kelionės — tai kiekvieno gamtininko, ypač biologo, būtinybė. Ir būtent kelionės į įvairius mūsų planetos taškus. Tik betarpiškai skaitoma gyvosios gamtos knyga puslapis po puslapio gali priartinti gamtos tyrinėtoją prie tikslo.

Retas mokslininkas ar turistas yra nukeliavęs žeme ir jūromis tiek, kiek Tadas Ivanauskas. Jo ekspediciniai maršrutai per tris pasaulio kontinentus apėmė įvairiausias sritis ir landšaftus, visas geografines juostas. Visus, pažinojusius Tadą Ivanauską, stebino jo atkaklumas, ištvermė, ramumas ir kartu, esant reikalui ar ištikus pavojui, greita orientacija, mokėjimas rasti išeitį iš kebliausių situacijų. Ekspedicijose Tadas Ivanauskas sukaupė daug faunistinės medžiagos, kurią panaudojo savo veikaluose zoogeografiniams teiginiams ir išvadoms pagrįsti.

Ilgas, įvairus ir, reikia pasakyti, sunkus Tado Ivanausko mokslinės, pedagoginės bei visuomeninės veiklos kelias glaudžiai susijęs su Lietuvos mokslo ir kultūros vystymosi istorija. Buržuazinės Lietuvos vadeivos liaudies švietimu rūpinosi pernelyg menkai. Ypač abejingai buvo žiūrima į visuomenės, visų pirma pažangiosios inteligentijos, reikalavimą steigti aukštąją mokyklą. Tadas Ivanauskas buvo vienas iš iniciatorių, 1920 m. visuomeniniais pagrindais suorganizavusių Lietuvos Aukštuosius kursus, kurie buvo pakopa į Lietuvos universitetą.

Lietuvos universitetas — tai ilgai lauktos pirmosios mūsų aukštosios mokyklos vardas, kuris džiugiai ir išdidžiai skambėjo to meto Lietuvos mokslininkų ir mūsų — mokslo jaunimo — lūpose. Tačiau pradžioje iš esmės tai buvo tik vardas. Universitetas neturėjo beveik jokios materialinės mokymo bazės, paskaitos buvo skaitomos ankštose, po visą Kauno miestą išblaškytose ir mokslo bei mokymo reikalams nepritaikytose patalpose.

Prisimenu kaip studentai su paltais, susigūžę nuo šalčio, sėdėjo auditorijomis ir laboratorijomis pavadintuose kambariuose, sugrubusiomis rankomis užsirašinėjo profesoriaus Tado Ivanausko paskaitas. Giedras, optimizmu dvelkiąs profesoriaus veidas, visada pakili jo nuotaika įkvėpdavo mus žvelgti aukščiau sunkių buitinių sąlygų į įdomias mokslo ir pažinimo sferas. Labai įdomios ir turiningos buvo Tado Ivanausko organizuojamos ekskursijos, kuriose studentai įtvirtindavo teorines biologijos, ekologijos, zoologijos ir net botanikos žinias.

Apie Tadą Ivanauską, kaip mokslininką ir įdomų žmogų, daugelis studentų buvo girdėję dar vidurinėse mokyklose, o kai kurie ir matę jį renkant bei medžiojant gyvosios gamtos objektus. Todėl buvo suprantamas jų susižavėjimas ir dėmesys šiam žmogui, betarpiškai su juo bendraujant, dirbant.

Tadas Ivanauskas visada buvo principingas ir reiklus. To reikalavo ir iš studentų. Reiklumą jis nuostabiai derino su tėvišku rūpesčiu. Daugeliui studentų profesorius padėjo įveikti asmenines kliūtis, surasti gyvenimo kelią. Jis visada rūpinosi jaunų mokslinių kadrų ugdymu, karštu žodžiu skatindavo dirbti, nurodinėjo veiklos gaires. Dabar sunku tiksliai ir suskaičiuoti, kiek disertacijų perėjo per jo, kaip vadovo, rankas.

Po Didžiojo Tėvynės karo Tadas Ivanauskas daugiausia dirbo Kauno aukštosiose mokyklose — Medicinos institute ir Lietuvos Žemės ūkio akademijoje, kur turėjo gana didelį darbo krūvį. Tačiau bendrųjų biologinių ir ypač jų specialiųjų disciplinų dėstytojų labai trūko ir Vilniuje. Tadas Ivanauskas, nežiūrint jau senyvo amžiaus, su būdingu jam kūrybiniu atkaklumu bei darbštumu ryžosi, kaip sakoma, gyventi „ant ratų" ir važinėjo iš Kauno į Vilnių talkininkauti Vilniaus universitetui. Kartu jis aktyviai dalyvavo ir Mokslų akademijos veikloje.

Stebėtinas Tado Ivanausko sugebėjimas visą gyvenimą išlikti energingu ir dirbti, galima sakyti, nežinant poilsio. Mokslininkas sulaukė gilios senatvės, bet jos tarytum nepatyrė. Profesorius metodiškai dirbo ne tik savo kabinete, laboratorijoje, muziejuje, bet su jam būdingu jaunuolišku įkarščiu tęsė tyrinėjimus Lietuvos miškuose, pelkėse, vandens telkiniuose, Obelynės pomologijos sode ir kitur.

Iki paskutinės gyvenimo dienos jis buvo savo poste, skaitė paskaitas studentams, rašė naujus veikalus, kūrė su bendradarbiais ateities planus. O tų planų ir interesų mokslininko pasaulyje buvo begalės. Jo darbuose ir užmojuose paprastai dominavo visuomeniniai interesai. Savo laimėjimus įvairiose gamtos mokslų srityse jis skyrė darbo žmogui, o asmeniniai jo interesai ir poreikiai buvo antrame plane.

Tadas Ivanauskas savo ilgamete moksline, pedagogine ir visuomenine veikla užima reikšmingą vietą Lietuvos mokslo ir kultūros veikėjų tarpe. Jo veikla ypač reikšminga mūsų gamtos mokslų istorijoje. Daugeliu atvejų Tadui Ivanauskui teko būti pradininku ir arti dar visai nepaliestus arba menkai tepajudintus gamtos mokslų dirvonus.

Žinoma, laikui bėgant, išnyks iš žmonių atminties jaunatviška profesoriaus Tado Ivanausko eisena, jo žvalios akys, bet kas pavartys Lietuvos gamtininkų darbų puslapius, nors ir po šimtmečių — įžymųjį mūsų gamtininką tinkamai paminės ir pagerbs.

TURĖJAU LAIMĖS SU JUO BENDRAUTI

Pasakoja įžymus Pabaltijo ornitologas, Tartu universiteto profesorius, biologijos mokslų daktaras *Erikas Kumari.*

Susipažinau su profesoriumi Tadu Ivanausku 1935 metais Tartu universiteto aktų salėje, kur jis skaitė pranešimą apie Lietuvos paukščių migracijas. Pranešimas buvo iliustruojamas daugybe lentelių ir diagramų, sudarytų, daugiausia remiantis duomenimis apie Lietuvoje žieduotus ir sugrįžusius paukščius. Po pranešimo grupė susidomėjusių ornitologų apstojo profesorių, norėdami dar paklausinėti apie ornitologinius tyrimus Lietuvoje ir šio krašto paukščių faunos būklę.

Paskui susitikau profesorių Tadą Ivanauską tik po karo. 1947 ir 1948 metais atkakliai tyrinėjau tulžio ekologiją ir kreipiausi duomenų į daugelį ornitologų. Į mano laišką profesorius atsakė greitai, ir jo atsakymai buvo labai vertingi.

1954 metų viduryje Taline įvyko antroji Pabaltijo ornitologų konferencija, kurios dalyvių ir pranešėjų tarpe vėl buvo profesorius Tadas Ivanauskas. Jo pranešimas „Lietuvos paukščių faunos tyrinėjimas Lietuvoje" [464] gvildeno ornitofaunos dinamiką, smulkiųjų vabzdžialesių paukščių faunos sudėties praturtinimo klausimus, gulbės nebylės ekologiją.

Konferencijos metu susitarėme su profesoriumi Tadu Ivanausku, kad atvažiuosiu į Lietuvą dar tą pavasarį. 1954 metų gegužės mėnesį, nuo 26 iki 30 dienos, grupelė estų ir latvių ornitologų tikrai viešėjo pas profesorių Tadą Ivanauską. Jo vadovaujami, aplankėme Žuvintą, Marcinkonių apylinkes ir Didžiojo Raisto aukštapelkę prie Kauno. Vienas kolega estas tos ekskursijos metu padarė nuotraukų, kurias laikome atminimui. Profesorius pakvietė mus ir į savo namelį netoli Kauno, supažindino su Biologijos instituto zooferma.

1955 metų gegužės mėnesį įvyko pirmasis plenarinis TSRS Mokslų akademijos tik ką įsteigtos Gamtos apsaugos komisijos posėdis, kuriame mudu su profesoriumi Tadu Ivanausku dalyvavome kaip būsimieji atitinkamų respublikinių komisijų pirmininkai. Po oficialiųjų posėdžių, kurie buvo įdomūs ir turiningi, mūsų šeimininkai profesoriai G. Dementjevas ir V. Larionovas pakvietė mus pasisvečiuoti naujame universitete Lenino kalnuose. Mums padarė didelį įspūdį laboratorijos, pedagoginis ir mokslinis katedrų darbas. O vakare visi keturi posėdžiavome siaurame rate, svarstydami mums įdomius reikalus.

1955 metais buvo sukurta Pabaltijo komisija paukščių migracijai tirti, kurios veikloje pirmaisiais metais dalyvavo ir profesorius Tadas Ivanauskas. 1956 metų kovo 5—6 dienomis vykusiame Kaune plenari-

niame komisijos posėdyje jis kalbėjo, kad būtina plačiau studijuoti traukiančius ir žiemojančius paukščius, būtina juos žieduoti. Trečiojoje Pabaltijo ornitologinėje konferencijoje Vilniuje, 1957 metų rugpiūčio mėnesį, jau buvo galima kai ką susumuoti iš plačių paukščių migracijų tyrinėjimų Pabaltijyje.

Metai ir sveikata, matyt, trukdė per paskutiniuosius dešimt metų profesoriui Tadui Ivanauskui aktyviai dalyvauti Pabaltijo komisijos ir Pabaltijo ornitologinių konferencijų darbe. Bet tuose renginiuose, kurie vyko Lietuvoje, jis visada dalyvaudavo. Matėme jį 1966 metų rugpiūtį Vilniuje vykusioje Šeštojoje Pabaltijo ornitologinėje konferencijoje ir — paskutinį kartą — Ketvirtame Pabaltijo komisijos paukščių migracijai tirti plenariniame posėdyje Kaune 1969 metų balandį. Tada jis mus, kitų miestų ornitologus, supažindino su didele pietinio purpelio nakvynviete pačiame Kauno centre.

Tai buvo mano paskutinis susitikimas su profesoriumi Tadu Ivanausku. Jisai buvo nepaprastai originalus ir nusipelnęs Pabaltijyje mokslo veikėjas, autoritetingiausias Lietuvos ornitologas. Jo atminimas visada liks gyvas širdyje kiekvieno, kas jį pažino, kas turėjo laimės su juo bendrauti.

PIRMOSIOS PAŽINTYS, PASKUTINIOSIOS MEDŽIOKLĖS...

Pasakoja rašytojas *Rimantas Budrys.*

Kiekvienas turėjo savo vaikystės svajonę. Norėjau tapti ornitologu ir niekuo daugiau. Paskui atsirado kiti pamėgimai... Bet kaip ten bebūtų, jau vėliau, kaip sakoma, po daugelio metų, išlaikęs ornitologijos egzaminą pas profesorių Tadą Ivanauską, pajutau, kad, va, padariau tai, ką seniai reikėjo padaryti.

Būtent Tadas Ivanauskas ir atvėrė vartus į sparnuočių pasaulį, kurio poezija žavėjo nuo „tų laikų", kuriuos vos prisimenu.

Augau netoli Raudondvario, Didvyrių kaime, ant aukšto Nemuno šlaito, apaugusio mišku, kuris pavasariais klegėte klegėdavo strazdų giesmininkų balsais. Tų strazdų giesmių buvo pilna galva.

Bet kur ir bet ką aptikęs parašytą apie paukščius — ryte praryudavau. Ir štai, tėtis, kartą grįžęs iš Kauno, man dovanojo knygą. Čiupau ją lyg didžiausią brangenybę ir įnikau. Varčiau neatsitraukdamas ją visą dieną, vis griebdamas akimis vieną ar kitą knygos vietą, nenutaręs, nuo kur pradėti skaityti, nes visa knyga — vien paukščiai. Pagaliau susikaupiau ir pradėjau nuo pirmojo skyrelio antraštės: „Bendrai apie paukštį". Turiu ją ir šiandien, seną, nusipelniusią, ištikimą bičiu-

lę — Tado Ivanausko „Lietuvos paukščių" pirmąjį tomą. Tai buvo 1938 metai.

Šis „Lietuvos paukščių" tomas buvo pirmoji tokia atmintina, nors ir neakivaizdinė, pažintis su profesoriumi. Tiesa, jo pavardę jau buvau matęs ant „Vadovėlio vabzdžiams rinkti" ir daug prisiklausęs apie jį iš žmonių. Mat, ir po tolimas apylinkes garsėjo Obelynės vaismedžių medelynas, o mūsų mokyklos vedėjas Augustinas Kriauza, irgi šviesus žmogus, kartą per metus vyresniųjų skyrių mokinius nusivesdavo į Obelynę parodyti juodsidabrių lapių ir medelyno. Kartais, pačiam profesoriui dalyvaujant, vaikai būdavo mokomi skiepyti vaismedžius. Mokiniams, bent raudondvariškiams, padarydavo įspūdį ir užrašas nuošaliame kampe ant Obelynės sodo tvoros: „Tik laukinis laužo medžius".

Be to, profesorius iš Kauno dažnai keliaudavo į Obelynę garlaiviu ir, išlipęs Lampėdžių prieplaukoje, keldavosi valtimi per Nemuną. Daug mūsų kaimynų irgi iš Kauno grįždavo garlaiviu ir išlipdavo Šilelio prieplaukoje. Todėl ir man tekdavo nugirsti pasakojant apie „mokytą profesorių", kursai garlaivyje, išėjus iš kalbos, kartą įtikinėjęs, „kad ir vanagai reikalingi", arba siūlęs gerų obelų „čiepų", jeigu kas noris...

Taigi su profesoriumi Tadu Ivanausku buvau jau lyg ir pažįstamas, nors neįsivaizdavau, kaip jis atrodė ir trokšte troškau išgirsti jo gyvą balsą. Klausdavau tėčio, kaip profesorius atrodo? Man atsakydavo, kad malonus ir su ūsais. Klausdavau, ar jisai aukštas? Man atsakydavo, kad ne. Tuo aš netikėdavau. Man atrodė, kad tokius darbus nuveikti, taip pažinti paukščius ir tokias knygas rašyti gali tik dvimetrinis žmogus, dar aukštesnis už mano senelį, kuris ūgiu tikrai nesiskundė.

Bet praėjo metai, netgi ne vieneri, o tokios progos kaip nėr, taip nėr. Su mokyklos ekskursija lankiausi Obelynėje — kaip tyčia tą dieną profesoriaus joje nebuvo. Apmaudu.

Mane tada užvaldė nauja idėja — žieduoti paukščius. Sužinojęs, kaip ir kur, universiteto Zoologijos kabinetui parašiau laišką, labai rūpestingai, kiek išmanydamas sudėjęs nosines ir kablelius. Pasiunčiau. Ir... o, džiaugsme! Raudondvario pašte gaunu laišką ir maišelį, dailiai susegtą, pilną skambančių žiedų, suvertų ant virvučių. Laiškas ne bet koks, su paties Tado Ivanausko parašu, kartu ir nurodymai, ką ir kokiais žiedais žieduoti.

Prasidėjo darbymetis. Išnaršiau visą „savąjį" Bendrių miškelį, pasiekdavau Lamankos ir Kulautuvos miškus, vis ieškodamas paukščių lizdų, kad sužieduočiau jauniklius. Šelmeninės kregždės, pamačiusios mane kieme, keldavo tokį riksmą „vyt!.. vyt-...", taip karpydavo sparnais apie ausis, kad net pritūpdavau. Tai vis už tą žiedavimą. Mat, nesitenkinau vien jaunikliais, bet, jau vakarėjant ir sutūpus senėms, užvėręs tvarto duris, bandydavau ir jas sugauti. Pelniau baisią kregždžių neapykantą ir jaučiausi įžeistas, nes kopdavau prie jų lizdų kilniu

tikslu. O kiek prisikarstyta Nemuno skardžiais, kiek prisiirstyta vos vos nevirstančiu, apvaliadugniu luotu, lyg geldute, žieduojant salose urvines kregždes. Kartą, prisimenu, mane yrė su luoteliu šileliškis, senas žaidimų bičiulis, dabar gi jau kilniai žilsterėjęs rašytojas Vladas Dautartas. Grįžtant kilo audra, su staigiais, baisiais škvalais, pačiame Nemuno viduryje... net dabar subarška dantys prisiminus. Ir vis per tą paukščių žiedavimą.

Tai buvo antroji mano pažintis su profesoriumi, bet ir šį kartą — neakivaizdinė. Sekančiais metais vėl gaunu profesoriaus laišką. Jame rašoma, kad nemažai žieduotojų labai netiksliai užpildo žiedavimo lapus, pavyzdžiui, užrašo „kielė", „kregždė", „zylė", o kokia — neaišku. Todėl žieduotojų ratą tenka susiaurinti. Aš gi ir toliau paliekamas žieduotojų tarpe. Didžiavausi, kaip niekad.

Pagaliau, žūt būt ryžausi pamatyti profesorių ir su juo pakalbėti. Baigėsi vasara, pririnkau nemaža lizdų. Lizdai buvo jau tušti, paukščiai prie jų neatskrisdavo, ir kiek bekračiau savo žinias, niekaip negalėjau prisiminti, kokiems paukščiams daugelis mano rastų lizdų priklausė. Tik profesorius ir tegalėjo pasakyti. Susikroviau lizdus į didelį lagaminą ir išsirengiau kelionėn.

Karo metas, okupacija. Susisiekimas prastas, todėl pasiklioviau savo kojomis. Pagaliau, ir netoli. Tas pats bičiulis Vladas perkėlė mane per Nemuną ties Šileliu, ir patraukiau pakrante Kauno link. Žinau, kai prieisiu kitame krante Lampėdžių prieplauką, reikia kilti į kalną, o tenai — jau bus Obelynė.

Einu, galvoju ir, kuo toliau, tuo nejaukiau darosi. Kažkoks vaikas, iš kažkur, basas, prisikrovęs lagaminą senų lizdų ir pas tokį žinomą, visų gerbiamą, rimtą profesorių: „pasakykite, kieno tai lizdai?" Kažin kaip ten bus...

Radęs nuo Nemuno taką, kopiau į kalną, o po krūtine net saldu, taip spaudžia.

Štai jau ir Obelynės varteliai vielų tinklo tvoroje, o už tvoros — nepažįstamas medis, kokio dar nesu matęs... Padėjau lagaminą ant žemės ir nesiryžtu: eiti ar grįžti? O buvo saulėta saulėta, tikra vasaros nuobaigų diena. Ir kaip šiandien prisimenu, pilkoji pečialinda aukštų medžių viršūnėse: cilp-calp-cilp-calp... Lyg sakytų: eik-eik, eik-eik... Taip ir įžengiau į Obelynę.

Einu takeliu, kiek galėdamas lėčiau, kad prisikaupčiau drąsos. Iš šalių — tankios eglių gyvatvorės, toliau — baltuoja mūrinis namas. O netoli namo — vienmarškinis žmogus lysvėje kasinėja.

Aš prie jo. Vyriškis su ūsais, už mane nedaug aukštesnis, nes buvau augęs berniokas. Labą dieną, ir klausiu labai kukliai, ar namie profesorius Ivanauskas. O tasai žmogus, pasisakęs, kad, būtent, jisai ir yra profesorius Ivanauskas, iš karto ir klausia: „kokiu reikalu, ber-

niuk?" Įtraukiau oro ir išpyškinau kokiu reikalu. „Nagi, parodyk". Čia pat, ant pievelės, atvėriau lagaminą. Profesorius ėmė lizdus ir juos apžiūrinėjo taip rimtai, taip dalykiškai, kad mano širdis iš karto atlėgo, pajutau — vertėjo ateiti.

Mano mįslės ima staigiai aiškėti. „Tai geltonosios startos lizdas, nesvarbu, kad ne ant žemės, o aukštėliau, krūmų tankmėje jį radai. Šitas — neabejotinai paprastojo kikilio". Klausausi profesoriaus, net išsižiojęs. „O kokio paukščio tasai — sunku pasakyti. Gal būt..." Man įstrigo tasai „gal būt". Vadinasi, profesorius irgi ne viską žino. Ir tai, anaiptol, nemažino, o tik padidino pagarbą jam. Nes jisai kalbėjo su manim ne kaip su vaiku, o kaip su žmogumi, norinčiu patirti ir žinoti. Aišku, tada taip aiškiai to nesupratau, bet juste pajutau.

Baigėme apie lizdus. Užvėriau lagaminą. Nejučiom, kažkaip laisvai pokalbis nukrypo apie paukščius, medžioklę, kuri tada man dar tiktai dvelkė neišpasakytu žavesiu. Profesorius pavedžiojo po sodą, parodė ne vieną nepažįstamą augalą... ir pakvietė prie stalo. Tada susipažinau ir su Honorata Ivanauskiene. Ji taip maloniai rūpinosi manimi, kad pasijutau lyg būčiau saviškis. Ir pakvietė ji mane dar apsilankyti, ne dienai, bet dviem, su nakvyne, tiktai, kad neužmirščiau iš namų įsidėti kišenėn dantų šepetėlio... Rūpestingai buvau išlydėtas. Aišku, kvietimu pasinaudojau. Mačiausi su profesoriumi ir Obelynėje, ir daugel, daugel kartų po to. Turėjau laimės kartu dalyvauti ir ekspedicijoje į Kuršių neriją, tik ką po pergalės, kai tenai dar buvo prismaigstyta lentelių su užrašais „Minos!".

Šviesūs tų susitikimų prisiminimai.

Ir dabar dar lyg girdžiu profesoriaus balsą auditorijoje, matau jo akis...

Dar regiu jį po Gudų girios pušimis, atkeliavusį pamedžioti, su šautuvu ant pečių, lengvai pasiramsčiuojantį lazdele ir žingsniuojantį per raisto kiminus...

Su Tadu Ivanausku susitikdavau Musteikos sodžiuje, kur atvykęs jis apsistodavo pas jėgerį Antaną Averką. Aš gyvendavau netoliese, pas seną savo bičiulį Vincą Gaidį, buvusį sodžiaus mokytoją. Profesorius, praeityje išvaikščiojęs Čepkelių didraistį, aplinkinius šilus ir daug čia medžiojęs, svajojo sumedžioti savo trisdešimtąjį kurtinį Gudų girioje.

Kartą lydėjau profesorių prie Leono Šilelio iš vakaro klausyti kurtinių. Jis su šautuvu, aš su žiūronais, kartu eina ir jėgeris Antanas. Kvepia gailiai, raistas šlapias ir klampus. Stebėjausi profesoriumi, žingsniuojančiu priekyje mūsų. Tiek metų turėti ir taip lengvai eiti... Kiek pakumpęs, jau ir kurtinio grojimą nelabai begirdintis, o eina, vos pasiramsčiuodamas lazdele, vienodu įprastu žingsniu... Tarytum pušis, sena girios dravė... Kas suskaičiuos šimtus metų, kol pušis į saulę

šakas kėlė. Nūnai tik švokščia jos šakų platybė. Ūgeliai jos trumpyčiai, bet vis tokie pat švelnūs, į saulę pakelti. Nepaseno pušis, tik pavargo. Kaip ir šio žmogaus širdis, nepaseno ji, gal tik pavargo mažumėlę...

Kiek norėdavom profesoriui padėti nešti šautuvą — neduoda, ir tiek. Aš, sako, medžioju, aš ir nešioju.

Jėgeris Antanas man pasakojo, kaip profesorius sumedžiojo kurtinį. Tai buvo dar prieš tą pavasarį. Pasakojo jis man tuojau po medžioklės, dzūkiškai, karštai ir vaizdžiai.

Iš vakaro jie buvo migdyti kurtinių. Vakaras buvo gražus, kurtinių pritūpė pilnas raistas. O keli geri grokai ėmė taip groti — net putoja. Antanas vedė profesorių prie kurtinio, nes profesorius, kol dar toloka, grojimo nebegirdi. Keblu vesti. Profesorius ir prie kurtinio eina pasiremdamas lazdele. Ir šautuvo neduoda panešėti. Abi rankos užimtos, už rankos nepavedėsi. Žodžiu komandos irgi neduosi. Profesorius nebegirdi, o rėkt — nerėksi. Sutarė taip: Antanas eina pirmas, profesorius paskui. Kai tik kurtinys „ištraukia kamštį",— Antanas most ranka — ir šoka abu porą žingsnių pirmyn. Antanas jau regi kurtinį. Ištiesęs ranką — rodo profesoriui. Pamatė. „Šaukit...", švokščia Antanas per kurčią giesmę. Profesorius papurto galvą: per toli. Dar giesmė, dar pora... Ir nuskrido kurtinys, nulapatavo sparnais per šakas.

Profesorius nei liūdnas, nei linksmas. Nuskrido tai nuskrido. O grįžtant iš raisto, jau visiškai sutemo. Einant per bradą, profesorius nuslydo nuo lieptelio ir suklupo dumblan. Antanas puolė padėti. Kai apsivalė, profesorius tik ištarė liūdnai: „Jau ne man, Antanai, Gudų girioje medžioti..."

O prieš auštant, pasikinkę arkliuką, vėl abu išklebėjo girion.

Rytas tykus, minkštas. Groja kurtiniai visom plotom. Pasirinko vieną, patį geriausią groką, kuris, „kamštį lyg iš muškietos šaudo", ir pradėjo eiti. Antanas jau rodo profesoriui kurtinį, o profesorius nemato. Netekęs vilties, Antanas siūlo profesoriui, kad duotų jam šautuvą, ir jis nuvers tą kurtinį. O profesorius jam atsako, irgi per kurčią giesmę: „Jeigu nori šauti kurtinį, tai pats ir licenciją gauk". O kurtinys tupi ant šakos, kaip kerplė, tekena, šnypia, papūtęs uodegą, kaklą į šalis sukioja... Pagaliau profesorius pamatė. Plykstelėjo šūvis. Kurtinys lapt ant žemės. Bet nuėję ton vieton, jo nerado. Dar gyvo būta ir nueita. O profesorius tik linguoja galva: „Mielas Antanai, aš juk jam pataikiau..." Taip ir buvo. Jau profesoriui išvykus, Antanas paėmė šunį, dar porą medžiotojų ir rado kurtinį. Ir rado tik šuns dėka. Kurtinys buvo pasispraudęs po didžiule sukrautų šakų krūva, kur jo niekas nebūtų ieškojęs. Tai buvo puikus, didžiulis egzempliorius. Kiek žinia, jisai ir šiandien puošia Tado Ivanausko zoologijos muziejų Kaune.

Atmenu, kaip, nakvodamas pas Vincą Gaidį, staiga pabudau nuo beldimo į langą. Beldžia, net stiklai dūzgia. Pašoku iš lovos. Melsvoje rytmečio šviesoje matau išbalusį jėgerio Antano veidą. Nusigąstu... ir staiga viską prisimenu. Juk iš vakaro esame susitarę, kartu su profesoriumi, medžioti tetervinų. Antanas turėjo mus pažadinti dar žibant žvaigždėms, prieš „pazarą". O štai — jau šviesu, tuojau saulė kils... Šoku, apsirengiu, bėgam kartu su Antanu. Antanas išblyškęs išblyškęs iš to didžio nemalonumo: jėgeris aušrą pramiegojo, profesoriaus nepakėlė... O profesorius jau stovi prie Antano kiemo vartelių, mūsų laukia.

Turėjome tada mašiną. Puolėme jon, burzgiame. Ateiname prie būdelių — kur tau... Burbuliuoja tetervinai visais pakraščiais, čiukši... Dangus jau mėlynas mėlynas... Sodiname profesorių geriausion būdelėn, gal atskris dar koksai.

Neatskrido.

Jau saulė buvo aukštai, kai atėjome paimti profesoriaus. Jisai, lyg niekur nieko šypsosi, šnekučiuoja, džiaugiasi gražiu rytu. Nors pusė žodžio priekaišto jėgeriui, nors kiek rūgštesnės veido išraiškos — nė ženklo, lyg nieko ir nebūta. *„Tai gražiai tekėjo saulė, toksai malonus rytas..."* tik tiek ir tepasakė apie nepavykusią medžioklę.

Jėgeris Antanas gavo laišką: „Mielas Antanai, atvažiuosiu balandžio 7..." O atvažiavo profesorius balandžio penktą. Medžioti kurtinių.

Pasikinkė iškart arkliuką ir nuklabėjo į Miežienų raistą. Oras buvo kuo puikiausias. „Pasodino" penkis kurtinius, kurie dar iš vakaro kiek pagrojo.

Išblėso žaros, laikas namo. Profesorius ir sako: „Mielas Antanai, oras keisis". O vakaras toks tykus...

Bet važiuojant namo, viršūnėse ėmė kuždėti vėjas. Apie pusę dvylikos buvo jau Musteikoje, o tuo metu ir pradėjo lyti.

Profesorius pavakarieniavo ir atgulė, lyg nutaręs, kad iš šios medžioklės nieko neišeis. Bet po valandos, pakirdęs, vėl sako: „Mielas Antanai, pažiūrėk koks oras..." O lauke lyja ir šniokščia vėjas.

Jau reikėtų važiuoti raistan, bet oras nė kiek nesitaiso. Ką daryti? „Gal nurims vėjas, gal važiuokim". Išvažiavo.

Prieš patį rytą vėjas tikrai lyg aprimo. Girdi Antanas — groja trys kurtiniai. Pasirinko tą, kuris arčiausiai ir geriausiai „kalà" giesmę po giesmės. Pradėjo eiti. Kaip ir visada. Profesorius žengia, sekdamas Antaną, pasiramsčiuodamas lazdele, pats šautuvą neša.

Jaugi arti, jau gal tik pusšimtis žingsnių iki grojančio kurtinio. Antanas jau jį ir regi senoje pušyje...

O profesorius Antanui tada pasakė: „Antanai, man negera. Grįžkime prie arklio..." Pirmąkart pasakė tokius žodžius.

Jėgeris Antanas paėmė profesorių už parankės, o kurtinys liko groti.

Grįžo prie vežimo. Pro vėjo švokštimą girdėjosi, kaip likęs kurtinys grojo ir grojo giesmę po giesmės... Gudų girioje trisdešimtasis Tado Ivanausko kurtinys...

O profesorius įkopti į vežimą jau nebegali. Antanas įkėlė jį, patogiai pasodino, kleba pamaži namo. Profesorius norėtų važiuoti greičiau, bet per šaknis taip krato, kad nepavarysi. Profesorius paėmė tabletę. Dar vieną. Ir dar... Sako, palengvėjo.

Miglojo lietus. Paskui iš miglos ėmė snigti. Stambiai drebia, kloja žemę baltai. Rituodami ratai storai aplipo, arklys net garuoja, sunkiai juos traukdamas. Kelias baltas baltutėlis. Baltai švinta, krintant pavasario sniegui...

Grįžus sodžiun, profesoriui pagerėjo. Ilgai jis žiūrėjo pro langą, į prisnigtą kiemą, baltą sodžiaus ūlyčią, pavasario rytą pražilusias pušis... Paskui paprašė jį nuvežti į artimiausią stotį, traukinin.

Prisnigo tiek storai, kad Antanas arklį pakinkė jau ne ratuosna, bet rogėsna. Tai gerai, nes rogės šliuožia lygiai, nekratydamos. Ir išvežė profesorių į traukinį, iš Musteikos į Margionių stotį. Tai buvo 1969 metų balandžio šeštosios rytas.

Profesorius daugiau į Gudų girią neatvyko.

Liko kurtiniai, liko šilai, skambėdami pavasariu. Liko didi gyvybės giesmė.

STUDENTAI SUPRATO, MYLĖJO JĮ

Pasakoja profesoriaus Tado Ivanausko bendradarbis,
Kauno medicinos instituto docentas,
biologijos mokslų kandidatas *Mindaugas Venslauskas.*

Kauno medicinos instituto Biologijos katedroje profesorius Tadas Ivanauskas pradėjo dirbti 1954 metais. Nepaisant to, kad diktato inspiruotas vienpusiškų Lysenkos koncepcijų laikotarpis biologijoje jau buvo pasibaigęs, šio periodo liekamieji reiškiniai kai kuriose biologijos ir medicinos srityse buvo dar smarkiai jaučiami. Kai kurie jauni Medicinos instituto dėstytojai, neturėdami gilesnių žinių, o kartais net ir profesoriai savo paskaitose bei vadovėliuose neigė chromosominę paveldimumo teoriją, mutacijų reikšmę evoliucijos procesui ir nieko neminėdavo apie sprendžiamą genų vaidmenį esminių organizmo požymių rutuliojimuisi. Tadas Ivanauskas gerai suprato Mendelio—Morgano sukurtą paveldimumo teoriją, domėjosi paskutiniais mokslininkų darbais, aiškinančiais genų sandarą ir funkciją. Profesorius buvo įsitikinęs, kad minėtų klausimų žinojimas būsimojo gydytojo išsilavinimui yra

itin svarbus, todėl savo paskaitose jiems skirdavo deramą dėmesį. Tado Ivanausko paskaitose medikams svarbią vietą užimdavo lyginamoji stuburinių gyvūnų anatomija. Kartais susidarydavo įspūdis, kad lyginamosios anatomijos paskaitas profesorius skaito su didesniu pakilimu, negu ornitologiją; o pastaroji juk buvo labiausiai jo mėgstama sritis. Aiškindamas atskirų organų ar sistemų sandarą, Tadas Ivanauskas pabrėždavo formų perimamumą ir jų vystymosi ryšį. Šią formos evoliucijos idėją jis išreikšdavo aiškiomis mintimis, pasakydamas jas sklandžia kalba ir paįvairindamas spalvota kreida nupieštais, gana tiksliais piešiniais bei schemomis. Profesorius pateikdavo daug dėsningumų ir gausių faktų, turinčių praktinės reikšmės būsimojo gydytojo darbe. Neretai iliustravimui jis panaudodavo ir savo įspūdžius iš ekspedicijų po Tarybų Sąjungą ir užsienio šalis. Nežinau, kas labiau veikdavo pirmakursio vaizduotę — švelnus, romantiškas patirtų įspūdžių atspalvis ar lengvo jumoro priegaidė, juntama gamtininko stebėtų įvykių atpasakojime, bet faktas, kad jie žymiai geriau įsimindavo paskaitų medžiagą, kuri buvo paįvairinta individualia profesoriaus patirtimi, negu grynus faktus ar dėsnius. Tado Ivanausko paskaitose įvairūs praktinę reikšmę turintys dėsningumai ir faktai nebuvo ryškinami kaip studijų savitikslas. Profesorius pateikdavo juos kaip akivaizdžias esminių gamtos dėsnių iliustracijas. Toks dalyko dėstymas yra būdingas aukšto intelekto žmonėms, kurie, giliai perpratę gamtos reiškinių prigimtį, aiškiai suvokia jų tarpusavio ryšį.

Evoliucijos teorija bene labiausiai atitiko Tado Ivanausko dvasią. Čia jis pilnai išskleisdavo savo visapusišką biologinį išsilavinimą. Pasinaudodamas jau turimomis studentų žiniomis iš genetikos ir lyginamosios anatomijos, apgalvotai parinktus augalų ir gyvūnų įvairovės pavyzdžius profesorius sujungdavo akivaizdžiais giminystės ryšiais. Klausydamas Tado Ivanausko paskaitų iš evoliucijos teorijos, dažnai pamiršdavai, kad gyvąją gamtą sudaro atskiri individai, besiskiriantys savo kūno sandara bei gyvenimo būdu. Laipsniškai susidarydavo įspūdis, kad gamta yra ne statinis reiškinys, bet nenutrūkstamas vyksmas, kurio metu iš vienų gyvūnijos formų išsivysto kitos, vienos rūšys išmiršta, užleisdamos vietą naujoms. Dažnai patiems studentams to nejaučiant, toks dėstymo būdas daro didelę įtaką ne tik jų išsilavinimui, bet ir pasaulėžiūrai. Taip ugdoma pasaulėžiūra stovi ant tvirtų mokslinių pagrindų, todėl yra stabili.

Gilioje senatvėje profesoriaus balsas susilpnėjo ir pastebimai pablogėjo klausa. Tačiau jo paskaitų dalykinis ir loginis aiškumas nuo to nesumenkėjo, o ant lentos piešiamų schemų įvairumas ir tikslumas, sakyčiau, pagerėjo. Matyt, paskaitų skaitymas aštuoniasdešimt septynerių metų profesoriui buvo tokia pat svarbi veiklos sritis, kaip ir prieš

pusšimtį metų, kuomet jis tik pradėjo dėstyti biologiją Lietuvos Aukštųjų kursų studentams.

„Kai atsistoju prieš pilną studentų auditoriją, man kyla įspūdis, kad esu prieš galingą užtvanką, kurios energija gali didelius ir Lietuvai naudingus darbus nuveikti. Džiaugiuosi, kad turiu galimybių bendrauti su studentija ir bent maža dalimi prisidėti prie jų žinių praturtinimo ir būdo savumų ugdymo",— tokiais žodžiais Tadas Ivanauskas išreiškė savo pažiūras į bendravimą su studentija trumpoje kalboje, pasakytoje septyniasdešimt penkerių metų sukakties proga. Tadas Ivanauskas mylėjo studentiją, o studentai iki pat jo mirties suprato ir mylėjo jį. Gal būt, tik paskutiniaisiais gyvenimo metais pablogėjusi sveikata kiek apsunkino jo ryšį su studentų auditorija.

Įdomus buvo jo bendravimas su studentais per egzaminus. Profesoriaus nuomone, geras dalyko esmės suvokimo požymis yra studento sugebėjimas nupiešti aiškią nagrinėjamo organizmo ar biologinio vyksmo schemą. Pagal jį, studentas, sugebantis savo žinias schematizuoti popieriuje, dažnai moka ir logiškai jas išdėstyti. Todėl, klausydamasis pasakojimo, profesorius atidžiai nagrinėdavo studento nupieštus piešinius ir schemas. Jeigu studentas nesuvokdavo pagrindinių biologijos sąvokų ir savo nežinojimą bandydavo pridengti nelogiškų sakinių kruša, profesorius jį sustabdydavo, užduodamas paprastus, bet svarbius klausimus, pavyzdžiui, liepdavo išvardyti pagrindinius gemalinius lapelius, paaiškinti natūraliosios atrankos sąvoką. Jeigu ir į šiuos klausimus studentas negalėdavo duoti bent panašaus į teisybę atsakymo, profesorius sakydavo: „Ačiū, kolega" ir kartais susikrimtęs pridėdavo „Jūsų mentalitetas yra žemas, kolega". Egzaminuojamąjį retai tepagirdavo. Jo pagyrimo nusipelnę studentai paprastai būdavo geri biologijos žinovai.

Studentai gana dažnai kviesdavo profesorių į grupės auklėjimo valandas ir susitikimo vakarus. Tokių susitikimų metu jis dažnai pasakodavo savo jaunystės atsiminimus ir atsakinėdavo į įvairius, jaunimą dominančius klausimus. Kalbant su studentais, seno profesoriaus akyse pasirodydavo beveik jaunatviška ugnelė, atsirasdavo jumoro priegaidė, minčių eiga tapdavo greitesnė, negu įprastų paskaitų metu. Kartais susidarydavo įspūdis, kad kai kuriose laikmečio problemose profesorius nebesiorientuoja, kadangi jis nušviesdavo jas kitaip, negu apie tai rašė spauda. Tai neteisingas įspūdis. Tadas Ivanauskas priklausė tai retai pagyvenusių žmonių grupei, kurie visada žino, ką kalba. Būdamas tikras humanistas ir internacionalinio žmonių bendravimo šalininkas, profesorius Tadas Ivanauskas daugeliu visuomeninės santvarkos, kultūros bei mokslo vystymosi klausimų turėjo savo tvirtas pažiūras, kurių nevengė ir nebijojo pareikšti.

Profesorius dažnai susitikdavo su studentais ir neoficialioje aplinkoje. Antai, kasmet profesorius organizuodavo bent vieną medžioklę ir kelias išvykas į Obelynę. Medžioklėje daugiausia dalyvaudavo Žemės ūkio akademijos Miškininkystės fakulteto studentai. Obelynėje lankydavosi įvairių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentija. Pavasarį, kai jo sode įvairiomis spalvomis sužydėdavo skiepytos alyvos, profesorius kviesdavo Medicinos instituto studentus į tradicinę išvyką Obelynėn. Susipažinus su sodu, profesoriaus dukra čia pat žalių cūgų bei tujų pavėsyje vaišindavo studentus obuoliais ir gira. Profesorius, laikydamas rankose žirkles, vangiais seno žmogaus judesiais karpo pačius gražiausius alyvų žiedus — baltus, mėlynus, melsvai rausvus, violetinius. Karpo žiedus, deda juos į puokštes ir įteikia vienai studentei, antrai, trečiai, įteikia visoms. Viena nedidukė skaistaus veido mergaitė gauna didesnę ir gražesnę puokštę už kitas. Jos akyse sužėri lengvo sąmyšio liepsnelė, mergaitė juokiasi tyliu, beveik vaikišku juoku.

Daugelis pažinojusių profesorių Tadą Ivanauską tikriausiai pastebėjo tai, kad jo pažiūras daugeliu klausimų ar jo poelgį kai kuriomis, net gana sudėtingomis aplinkybėmis buvo galima iš anksto numatyti. Galėtų susidaryti nuomonė, kad profesorius buvo paprastos psichikos žmogus. Kažin ar tai tiesa?

Stebint Tadą Ivanauską eiliniame pokalbyje, pasivaikščiojimo gatvėje metu arba besidarbuojantį sode, sunku buvo pastebėti ką nors tokio, kas jį išskirtų iš kitų jo amžiaus žmonių. Tačiau ilgiau dalykiškai bendraujant, atsiskleisdavo vis naujos jo būdo savybės.

Per trylika metų, kuriuos teko dirbti kartu, niekada negirdėjau, kad Tadas Ivanauskas šiandien paneigtų tai, ką sakė vakar, prieš savaitę ar prieš metus.

Kartais paklaustas profesorius abejodavo dėl atsakymo tikslumo. Tuomet jis sakydavo: „Aš pasitikslinsiu, kolega, ir artimiausiu laiku jums pasakysiu". Ir pirma proga, atėjęs į katedrą, primindavo apie klausimą, išsamiai jį paaiškindamas.

·Vienas, iš pirmo žvilgsnio mažareikšmis įvykis, giliai įstrigo mano atmintyje. Kartą, rudens semestro pradžioje, visi katedros darbuotojai atvyko Obelynėn, į tradicinį katedros posėdį. Prieš posėdį, vaikščiojant sode ir apžiūrinėjant vaismedžius bei rožes, mano dėmesį patraukė plačialapis lijaninis augalas. Iš profesoriaus sužinojau, kad tai *Aristolochia*, o lietuviškai — kartuolė. Pareiškiau, kad augalas labai gražus ir norėčiau jį turėti. Profesorius pasakė prilenksiąs šakutę. Tuo pokalbis baigėsi ir daugiau apie tai niekada nešnekėjome. Po dvejų metų Tadas Ivanauskas atnešė man mažą lijaninį augaliuką. Tai buvo didžialapė kartuolė. Šis įvykis nebuvo atsitiktinis poelgis, veikiau tai buvo Tado Ivanausko gyvenimo taisyklė. Žodžio tęsėjimą jis laikė savo pareiga ir to paties reikalavo iš kitų.

Profesorius Tadas Ivanauskas nedarydavo greitų sprendimų. Nepastebėjau, kad nagrinėjamu klausimu jis leistųsi į plačią diskusiją ar postringavimus. Sykį suplanavęs, darbo imdavosi ryžtingai, dirbdavo neskubėdamas, bet darbas vykdavo gana sparčiai. Žmonėse labiausiai vertino aiškų, kritišką mąstymą, mokėjimą gerai atlikti konkretų darbą. Kiek galiu spręsti, mokėjimą gražiai pakalbėti ir administracinius gabumus nelaikė didelėmis žmogaus dorybėmis. Gal būt, todėl niekada neteko matyti, kad profesorius atsakinėtų į administracinio pobūdžio raštus, rašytų ataskaitas ar pildytų anketas. Aplamai, gaišti laiką katedroje jis nemėgo. Profesorius daugiausia dirbo namuose. Nuo pirmadienio ryto iki penktadienio vakaro jį dažniausiai būdavo galima rasti namuose, dirbant prie rašomojo stalo. Savaitgalį jis leisdavo Obelynėje, kur, artimųjų žodžiais tariant, protinį darbą retai tedirbdavo. Čia jis darbuodavosi sode. Sodindavo ir skiepydavo vaismedžius, puoselėdavo gėles, rūpindavosi bitėmis, žaisdavo su anūkais. Stebint tokią ritmišką profesoriaus darbo ir aktyvaus poilsio kaitą, susidarydavo įspūdis, kad jo gyvenimas teka lengvai, be įtampos. Bet tai paviršutiniškas įspūdis. Už ramios ritmikos slypėjo ilgaamžio valingo žmogaus sugebėjimas įsakyti sau reikiamu momentu atsisėsti prie rašomojo stalo ir įsijungti į intensyvų kūrybinį darbą. Į tokį intensyvų darbą, kurio tempas buvo įmanomas tik gana mažam jaunų žmonių, esančių savo jėgų žydėjime, skaičiui.

PAPRASTUMAS, KUKLUMAS, VISUOMENIŠKUMAS

Pasakoja profesoriaus Tado Ivanausko bendradarbė,
Kauno medicinos instituto docentė, biologijos mokslų
kandidatė *Olga Tovstik*.

Ne vieną kartą atsinešdavome į katedrą kokį gyvūnėlį ar augalą, norėdami nustatyti jo vietą gamtoje ar ekonomikoje ir, kol mes, katedros darbuotojai, vartydavome apibūdintojus, Tadas Ivanauskas, metęs akį, tardavo lotynišką pavadinimą, sisteminę priklausomybę ir ekonominę reikšmę. Ir taip visada, iki gyvenimo pabaigos jo atmintis buvo fenomenali, jis nešiojosi „visą gamtą".

Mums, nustebusiems jo atminties imlumu, profesorius aiškino, kad tai jaunos galvos pranašumas. Nuo septynerių metų jam buvusi diegiama meilė gamtai. Jis manė, kad būtina vaikams skiepyti domėjimąsi gamta kuo anksčiau, tada smalsumas išliks visam gyvenimui, duodamas žmogui neįvertinamos naudos.

Lyg šių savo minčių iliustravimui jis parašė mažiesiems gamtos kalendorių, skyręs jį savo anūkui Tadukui.

Tadui Ivanauskui niekada nepabosdavo švietėjo darbas. Jis buvo nuostabus lektorius, subtilus savo minčių iliustratorius piešiniais, kuriuos būdavo gaila trinti po paskaitos nuo lentos, taip gražiai jie būdavo atlikti spalvotomis kreidelėmis.

Pavasarį profesorius atnešdavo studentams į auditoriją pirmuosius pavasario pranašus — lazdyno šakelę, žibuoklę, šilagėlę. Jis mylėjo šilagėles, ir dailininkas A. Žmuidzinavičius nupiešė jam šių gėlių ir padovanojo septyniasdešimtmečio proga. Kartais profesorius paskaitas „papuošdavo", kaip jis mėgo sakyti. Vieną kartą paskaitai apie reptilijas jis atsinešė kišenėje gyvą žaltį. „Susipažinkite",— pasakė ir metelėjo šliužą į rankas arčiausiai sėdintiems studentams. Pirmoji eilė akimirksniu liko tuščia. Vis dėlto atsirado „narsuolis", kuris sugavo žaltį ir grąžino jį profesoriui. Paėmęs žaltį, profesorius paaiškino, kad žalčiai nepavojingi žmogui, ypač šis žaltys, nes yra naminis...

Tadas Ivanauskas nepraleisdavo progos, nepaaiškinęs kokio nors įdomaus reiškinio, nepraplėtęs ar nepagilinęs auditorijos žinių.

Vieną žiemos dieną atėjęs į paskaitą, profesorius pirmiausia pasveikino studentus: „Gerbiami kolegos, sveikinu jus su kalėdomis..." Studentai išsižiojo, paskui suūžė, sušlamėjo, aiškindamiesi, kaip čia dabar, žinomas ateistas dar iš buržuazinių laikų ir sveikina su religine švente...

Bet profesorius vylingai šyptelėjęs pareiškė, kad šią šventę šventė dar pagonys. Nuo tos dienos pradeda trumpėti naktis ir ilgėti diena. Šviesa nugali tamsą, kaip sakoma, per žvirblio šuolį, bet vis dėlto nugali. Ir ėmė profesorius aiškinti studentams saulės kelią.

Paprastumas, kuklumas, visuomeniškumas, pagarba kitaip manantiems — būdingiausieji giliai inteligentiškos Tado Ivanausko asmenybės bruožai. Jis mielai susitikdavo su kiekvienu, kas norėdavo su juo pasitarti, pasidalyti mintimis ar pasimokyti. Ypač mylėjo studentus. Dažnai priimdavo juos savo sode, Obelynėje, kur pasakodavo apie parką, medžius iš kitų kraštų ir respublikų — sibirines pušis, graikinius riešutmedžius, kurilinius maumedžius, pelkinius ąžuolus, gerai prigijusius ir gražiai išaugusius Lietuvos žemėje. Apie gėles, kur ir kokias sodinti, kaip jas prižiūrėti, kaip jomis puošti ligonines, kuriose studentai baigę dirbs. Mielai dalijo savo gėles, sėklas. Sakydavo, kad jam malonu dalyti sėklas, siuntinėti daigus, kad jis nesuprantąs žmonių, kurie šykšti savo darbo vaisių kitiems, patys vieni trokšta jais naudotis. Dovanojimas — taip pat kultūrinimo būdas.

Kasmet paskutinį rugpiūčio sekmadienį profesorius kviesdavo katedros darbuotojus ir savo draugus į tradicinį rudens sutikimą Obelynėje. Vadindavome šį susitikimą pirmuoju katedros posėdžiu naujaisiais mokslo metais.

Susitikimas prasidėdavo pasivaikščiojimu po parką. Grįždavome tankia eglių alėja, profesoriaus sodinta. Studentai ją vadina „bučinių alėja". Stalas būdavo nukrautas neįprastomis daržovėmis — Briuselio kopūstais, galvinėmis salotomis, didžiuliais mėsingais pomidorais, Obelynėje užaugintomis Azijos dynėmis, taip pat prieskoninėmis daržovėmis. Svečių kambaryje specialiose pintinėse lėkštėse ant liaudies raštais raštuotų servetėlių gulėdavo nepaprastai gražūs ir gardūs obuoliai, kriaušės, slyvos, Obelynėje išaugintos vynuogės, ir visur etiketės su lietuviškais bei lotyniškais vardais, paties profesoriaus ranka užrašytos.

Labiausiai mėgo Tadas Ivanauskas obuolius „Motovilovką" ir net pats juos skindavo. Be galo maloniai ir džiaugsmingai vaišindavo Tadas Ivanauskas savo svečius. Mėgdavo klausytis, ką jie kalba. Atidžiai žiūrėdavo į kalbantįjį, kad nepraleistų nė žodžio.

Pats būdavo labai gyvas, pasakodavo visokias juokingas istorijas ir nuotykius iš savo kelionių po pasaulio kraštus. Kartą, kai kilo kalba apie liaudies apeigines dainas, jis pats padainavo dzūkų vestuvinę dainą, liūdną, atsisveikinamąją. Verandoje svečiai gerdavo kavą, profesorius — šviežiai užplikytą stiprią arbatą.

Apie vieną tokį susitikimą profesorius pasakė: „Man patiko mūsų susitikimas, jis buvo draugiškas, linksmas, na, tiesiog pavyko! Ir žmonės buvo vienas už kitą malonesni!" Pats profesorius buvo labai paprastas, nė šešėlio didybės, savo asmens kėlimo.

Vieno susitikimo Obelynėje metu Tadas Ivanauskas kalbėjo apie spalgenų ir vaivorų kultūrinimą, nes esą nykstančios pelkės ir gali išnykti jų biotopai, o tai esą aukščiausiu laipsniu naudingi augalai. Jų uogose yra didžiulės atsargos benzoinės rūgšties, kuri būdinga antiseptinėmis savybėmis, ir vitaminų.

Reikia pasakyti, kad profesorius visą gyvenimą sveikata nesiskundė. Jis nerūkė. Nuo pat vaikystės iki gyvenimo pabaigos rytais prausdavosi po šaltu dušu ir darydavo mankštą. Taurelę vyno išgerdavo tik per iškilmes ir gerai nusimanė apie jo vertę. Bet ko negerdavo. Linkusių išgerti nemėgo, laikė juos silpnavaliais ir neįdomiais žmonėmis. Juokdamasis pasakodavo, kaip Žemės ūkio akademijos studentai atėjo su bloknotais ištirti ir užrašyti jo gyvenimo būdą. „Bet jokio ypatingo būdo aš neturiu,— sakė Tadas Ivanauskas.— Esu vidutinis darbininkas ir gyvenu natūraliai. Valgau viską, niekada nesilaikiau jokios dietos, bet labai mėgstu daržoves ir vaisius. Itin gerai jaučiuosi, kai dirbu fiziškai sode — kasu žemę, laikau rankoje piūklelį ar sodininko žirkles. Mėgstu vaikščioti pėsčiom. Dažnai iš Kauno į Obelynę aštuonis kilometrus einu pėsčias, nors visada galiu pasinaudoti savo mašina arba miesto autobusu, bet einant man lengva galvoti. Man geriausias poilsis pabūti lauke, miške, prie ežero, o medžioklė man šventė. Gamta at-

stato žmoguje jėgas, duoda jam gyvenimą, o mes mažai ją globojame ir mažai ja rūpinamės.

Kas dėl mano giminės, tai čia reikia pasakyti, kad genetika galinga — jį apdovanojo giminę geru ir blogu. Kai kurie žmonės perneša daugybę sunkiausių ligų, o štai mano giminė — aš atsimenu senelį, tėvą, visi buvo sveiki, štai tiktai oda mūsų opi. Ir aš retkarčiais kenčiu nuo dermatito. Ir reikia, kad jis pasireikštų kaip tik medžiojant kurtinius,— juokais pridurdavo profesorius.— Tada aš medžioklėje trinu nugarą į medžius nelyginant tasai žvėrelis...

O kartą buvau kaime, gerai padirbėjau ir taip, darbiniais drabužiais, užėjau į kirpyklą. O kirpėjas ir sako — noras gi jums taip sunkiai dirbti... Atsakau, kad aš juk valstietis. O jis man — ne jau, labai jau švelni jūsų oda. Taip ir išdavė mane oda".

Tik su klausa profesoriui Tadui Ivanauskui buvo blogiau, ir jis karčiai juokaudavo. Esą sėdįs ir negirdįs, o ir kurčias, ir kvaišas, esą, vis tas pats...

Turėjo keletą klausomųjų aparatų, bet negalėjo prie jų priprasti ir jais nesinaudojo.

Tadas Ivanauskas visada būdavo nuoširdus, atvirai pareikšdavo, kad nesutinka tuo ar kitu klausimu. „Tegu žmogus net nukentės dėl teisybės,— sakydavo jis,— bet sandėrių su sąžine jis neprivalo pakęsti, nes nuo to žmogus nustoja būti žmogumi. Mokslininkas neturi teisės kalbėti vienaip, kada jis įsitikinęs kitaip, nes tokiu būdu jis pataikaus melui, neteisybei".

Tuo laikotarpiu, kai buvo plūstami Mendelio dėsniai, genetika, jis sakydavo, kad tai laikinas paklydimas, kad laikas išspręs ginčą genetikos naudai.

Tuo metu vienas mūsų filosofų paklausė Tadą Ivanauską, kaip jis žiūrįs į geną. Profesorius atsakė, kad visiškai teigiamai, ir tuo uždavė mįslę filosofui.

Taip pat profesorius sakydavo, kad, jei asmuo iškeliamas į vadovaujamą postą, būtina sąžiningai išdėstyti savo nuomonę — tinka ar netinka tas asmuo tam postui. O juk kai kurie žmonės balsuoja, tik norėdami įtikti, anot Grybojedovo, „ir kiemsargiui, ir jo šuniui", kad geresnis būtų, o dalykišką tikrą nuomonę nutyli, kas, be abejonės, vėliau atsilieps reikalui, kuris bus pavestas išrinktajam.

„Mano požiūris į žmogų priklauso ne nuo asmeninės simpatijos, net jei jis man asmeniškai nesimpatiškas, aš palaikysiu jį dėl dalykiškų savybių. Būna gyvenime trynimosi tarp žmonių, bet negalima jam pasiduoti, negalima daryti iš jo principų, nes tokiu būdu galima atsidurti labai toli nuo dalyko esmės".

Kalbėdamas Tadas Ivanauskas įdėmiai ir skvarbiai žvelgdavo į pašnekovą, viską pastebėdavo, būdavo susitelkęs, nemėgdavo, jei kas trukdydavo, viską atsimindavo, išsiblaškymas jam buvo svetimas.

Rengdavosi kukliai, bet elegantiškai ir šiuolaikiškai. Visada turėdavo tik reikalingus daiktus ir puikiausiai būtų galėjęs sušukti kartu su Sokratu, žvelgiančiu į krūvą prabangos dalykų: „O kiek dalykų pasaulyje, kurių man visiškai nereikia!"

Katedroje buvo gera tradicija: kasmet gruodžio 16 dieną švęsdavome profesoriaus Tado Ivanausko gimimo dieną. Jis kartais visiškai ją užmiršdavo ir, kai jam primindavome, nuoširdžiai džiaugdavosi. Visada prašydavo pakviesti studentus, kurie dirbo katedroje. Visada būdavo pagyvėjęs, deklamuodavo Homerą, pasakodavo įdomius savo studentiško gyvenimo įvykius, apie dalyvavimą 1905 metų studentų riaušėse Peterburgo universitete. Mokėjo piktai išjuokti priešus ir pasišaipyti iš draugų. Kokią didelę naudą duodavo mums tie vakarai! Profesorius niekada neatsiribodavo nuo bendradarbių, visada dalyvaudavo su kolektyvu visuose renginiuose.

1964 metais, gruodžio 28 d., kai Tadas Ivanauskas grįžo su Žemės ūkio akademijos studentais iš miško, įvyko avarija. Tadui Ivanauskui buvo sukrėstos smegenys, jis prarado sąmonę, be to, jam įskilo du šonkauliai. Pagulėjęs keletą dienų ligoninėje, jis pasiprašė namo, nes sakėsi nejaučiąs būtinybės gulėti. Įkalbinėjamas pagulėti, gynėsi: „Ach, kiek aš ten tų minučių buvau be sąmonės, nieko man neatsitiks!" Jį išrašė iš ligoninės. Po dviejų dienų jis išvyko į medžioklę, nušovė tris kiškius, bet grįžęs pasijuto blogai. Susitikęs mane, pajuokavo: „Štai, tris kiškelius nubildinau, bet juk braviravau ir be reikalo neklausiau gydytojų — man bloga". Mes pranešėme profesoriui V. Kuzminskiui, jis iškvietė profesorių L. Klumbį, kad ištirtų Tadą Ivanauską. Tyrimai parodė, kad kairiajame smegenų pusrutulyje išsiliejęs kraujas. Profesorius L. Klumbys atvirai pasakė Tadui Ivanauskui, kad, jeigu jis negulės ir nesigydys, tai trauma gali būti pavojinga gyvybei. Tik tada profesorius Tadas Ivanauskas pakluso gydytojų valiai.

1965 metų pradžioje profesorius Tadas Ivanauskas sirgo gripu ir katedros bendradarbiai siūlė jam kruopščiai pasitikrinti sveikatą, bet jis juokdamasis atsakinėjo, kad tada, ko gero, daktarai rasią ko nėra, ir tada jau iš jų lengvai neišsisuksi. „Tai bent nuvažiuokite į kurortą!" Išgirdome atsakymą: „Nekenčiu kurortų, jau antrą dieną pradedu nuobodžiauti ir norisi bėgti, todėl kurorte gydžiausi tik vieną kartą, ir tai su kursuote".

Nuolatinis įtemptas protinis darbas nuvargino profesorių ir jis ėmė blogai miegoti, kankino nemiga. Rytą prieš paskaitą paklausiau profesorių, kaip jo savijauta. Jisai atsakė: „Išgėriau migdomųjų, išsi-

miegojau ir jaučiuosi puikiai. Vis mąstau, kad esama laimingųjų, kurie kas naktį gali leisti sau tokį malonumą — išsimiegoti".

Netrukus prieš savo mirtį Tadas Ivanauskas kalbėjo, kad jau nebesusitinka savo draugų, kad pergyveno visus savo amžininkus ir, pažvelgęs į praeitį, tegali pasakyti: „Didžioji dalis mano troškimų išsipildė, tai, ką planavau, didžiumą pasisekė įvykdyti. Aš patenkintas visu tuo, viskuo, ką turiu; ir noriu dar kiek galėdamas būti žmonėms naudingas".

Tadas Ivanauskas mirė staiga dėl širdies nepakankamumo. Paskutinė jo paskaita buvo įrašyta į magnetofoną ir transliuojama atsisveikinimo su Tadu Ivanausku metu.

TUNDROS PLATYBĖJE

Pasakoja buvęs profesoriaus Tado Ivanausko studentas
ir bendradarbis, gydytojas *Tomas Stanikas.*

Apie ruošiamą ekspediciją į Obės žiotis sužinojau beveik atsitiktinai iš gerų draugų. Norėdamas išvengti gausių gerbėjų siūlymosi į bendrakeleivius, profesorius savo planų negarsino ir apie jo ketinimus keliauti Tolimojon Šiaurėn žinojo tik artimesni bendradarbiai. Kilo nedrąsi mintis — o gal surizikuoti? Juo labiau, kad jau buvau kiek pažįstamas su profesoriumi iš ankstesnio darbo Zoologijos muziejuje ir Medicinos instituto Biologijos katedroje — antraip nebūčiau drįsęs siūlyti savo paslaugų.

Sužinojęs, kokiu tikslu atkeliavau, profesorius gerokai nustebo, bet ypatingo susižavėjimo neparodė. Priešingai, netgi ėmė mandagiai atkalbinėti nuo tokio neprotingo sumanymo — kelias tolimas, sąlygos negyvenamoje tundroje sunkios, be to, ekspedicijos niekas nefinansuoja, ir reiksią keliauti už savo pinigus, skristi lėktuvu, o tai brangiai kainuoja. Visgi palyginti nesunkiai profesorių pavyko įtikinti, kad tie sunkumai man jaunam ne ką tereiškia, o ekspedicijai, viso labo iš dviejų mokslininkų, bus pravartu turėti „patarnaujantį berniuką", be to, dar kiek pramokusį taksidermisto amato. Pastaroji aplinkybė, atrodo, ir bus nulėmusi. Ekspedicijon buvau priimtas ir čia pat gavau nurodymus, kaip ruoštis kelionėn.

Mėnuo netruko prabėgti. Per tą laiką profesorius baigė tvarkyti oficialius ekspedicijos reikalus, gavo reikalingus leidimus. Ankstų birželio rytą, Vilniuje prisijungus trečiajam ekspedicijos nariui ornitologui A. Vaitkevičiui, pirmuoju reisu išskridome į Maskvą.

Profesorius jau prieš pusę šimto metų buvo susipažinęs su Tolimąja Šiaure ir šį tą iš savo kelionės po Murmaną pasakojo mums kelyje. Mudu su A. Vaitkevičiumi pirmą kartą pamatėme amžinojo įšalo

kraštą, ir ta pirmoji betarpiška pažintis paliko nepamirštamą įspūdį. Prieš keletą valandų palikę triukšmingą Maskvą birželio kaitroje, čia radome šaltą ir ramią naktį, visai nepanašią į mūsiškes vidurvasario naktis, atsidūrus už 66 paralelės. Nakties sąvoka pasirodė besanti labai reliatyvi. Šiaurės pusėje pro retus debesis blankiai švietė saulė, visai nepaisydama vėlyvo meto; po kojomis traškėjo ledas, pašaliais bolavo žiemos pusnynų likučiai; pilko medinio miesto pakraštyje lyg ugnikalniai rūko didžiuliai terikonai, už aerodromo, kiek akis užmatė, plytėjo tundra, pelkėta bekraštė lyguma, savo beribe erdve jaudinanti ir kartu slegianti prie Nemuno vaizdų pratusią akį.

Aerodromo kasoje sužinojome, kad reguliaraus susisiekimo su Salechardu nėra, ir mūsų iš anksto iki galo pirkti bilietai pasirodė nereikalingi. Profesorius, vieną naktį jau pravargęs Maskvoje, visai nusivylė moderniu susisiekimu ir pasižadėjo nebeskristi lėktuvais. Bent jau atgal, tai jau tikrai grįžti traukiniu.

Iki Salechardo nebeliko nė 300 kilometrų. Traukinys turėjo išvykti tik vakare, tad atsirado gera proga įvykdyti profesoriaus sumanymą aplankyti Vorkutos anglies kasyklas. Kiek pailsėję viešbutyje, kur vargais negalais buvome gavę kambarėlį, iškeliavome į artimiausią šachtą Varkutos priemiestyje. Profesoriaus rūpesčiu nesunkiai gavome leidimus ir vadovą, simpatišką tautietį Ernestą Sabaliauską, kantriai vedžiojusį mūsų trijulę po juodus požemius ir aiškinusį anglies paslaptis.

Iš kasyklų išlindome sušlapę ir pajuodę, kaip tikri šachtininkai. Profesorius atrodė visai neprofesoriškai, ir vargu ar buvo kada gyvenime mažiau panašus į save — dukslia, diržu suveržta šimtasiūle, paišinu veidu, tik akys žiba iš po didoko kalnakasio šalmo; A. Vaitkevičiui tik inteligentiški akiniai išlaikė solidesnę išvaizdą. Linksma buvo pažiūrėti į tokius biologus.

Atgavę žmonišką pavidalą, pramogų Varkutoje daugiau nebeieškojome — saulei pakrypus šiaurėn, sėdome į traukinį ir išriedėjome Uralo link. Bukas snieguotas jo viršūnes matėme beveik visą kelią, bet pačius kalnus pasiekėme tik gerokai po vidurnakčio.

Geležinkelis baigėsi prie Septynių Maumedžių — taip skambėtų miestelio Labytnagi pavadinimas, išverstas iš nencų kalbos. Maumedžių nepastebėjome, bet ir nebuvo kada jų ieškoti. Šiaip taip sutilpę į pakeleivingą sunkvežimį, nuskubėjome į prieplauką: dar apie dvi valandas plaukėme plačia kaip jūra Obe, ir pagaliau užbaigėme savo 3000 kilometrų kelionę Salecharde, Jamalo nencų nacionalinės apygardos centre. Dabar jau niekur nebereikėjo skubėti ir turėjome laiko susipažinti su šiuo tipingu šiaurės miestu, plačiai išsidriekusiu ant Obės intako Polujaus kranto. Medinės gatvės, aukšti lentomis kloti šaligatviai, vienaaukščiai mediniai namukai, želdinių stoka — būdingi bruožai ir Salechardui, ir kitoms ant amžino pašalo išaugusioms gyvenvietėms.

Perėję visą miestelį, pačiame jo pakraštyje suradome mokyklą. Jos direktorius, su profesoriumi neakivaizdiniu būdu jau susipažinęs, maloniai mus sutiko ir apgyvendino ištuštėjusiame per vasaros atostogas bendrabutyje. Profesorius liko patenkintas mūsų nauja būstine, kartu ir ekspedicijos baze — vieta tam tikslui buvo labai tinkama, rami, čia pat už lango tundra.

Nuo gausių įspūdžių ir neįprastų sąlygų, matyt, sutriko mūsų bioritmas — nepaisant vėlaus meto ir nuovargio, miego nesinorėjo, tad ilgai negaišdami jau pirmąją naktį išėjome artimiau susipažinti su tundra, iki šiol matyta tik pro traukinio langą.

Išsvajota tundra sutiko mus nelabai svetingai. Plati ir neaprėpiama plytėjo prieš mus jau sužaliavusi pelkėta lyguma, prisėta seklių, sklidinų ledinio vandens ežeriukų; didžiuliai jos plotai ištisai apaugę žemaūgiais, vos kelius tesiekiančiais poliariniais berželiais, kur ne kur styro skurdi eglaitė ar suvargęs maumedis; kojos smenga į minkštą samanų kilimą, pinasi gailių, varnauogių, tekšių tankumyne, kliūva už įvairių krūmokšnių, po sunkiais guminiais batais žliugsi vanduo. Eiti sunku: oras prisotintas drėgmės, tvankus, saulei kopiant aukštyn, darosi karšta, tačiau nei pailsėti, nei išsirengti neleidžia uodai — ištisais debesimis jie seka mus, ir vos sustojus, tuoj aplimpa veidą, rankas, mažai paisydami repelentų. Visa tai gerokai vargina; profesorius vis sustoja pailsėti, ginasi nuo įkyrių uodų nulaužta šakele, parūgodamas kažkokį vokišką dar prieškarinių laikų tepalą, į kurį buvo dėjęs daug vilčių. Tačiau visi tie nemalonumai nuotaikos negadino, žingsniavome sau toliau, pasišaipydami vienas iš kito; profesorius mus net paguodė savo prisiminimais iš Brazilijos — visgi tundros uodai geriau, negu braziliškos karapatos ir gausybė kitų tenykščių uodų kraugerių.

Tundra atrodė negyvenama, jei neskaitytum uodų. Nematyti jokio paukščio, nė žvėrelio. Tik grįždami atgal aptikome sudraskyto baltojo tetervino liekanas ir keletą rūšių smulkių paukštelių — mėlyngurklę, kelias kieles, šiaurinę pečialindą, kultupį, jų po vieną kitą ir nušovėme. Profesorius, nepataisomas kolekcionierius, praturtino savo laimikį dar keliomis mažomis eglaitėmis. Peiliu iškrapštė kelias iš samanų — parvešiąs Lietuvon, pasodinsiąs, gal prigis. Ir neapsiriko — bene trys iš jų tikrai prigijo ir dabar auga Obelynėje tarp daugelio iš įvairių kraštų surinktų augalų.

Į savo naujus namus sugrįžome pavargę, bet ne tuščiomis. Po kelių parų kelionės labai viliojančiai atrodė mums senos geležinės bendrabučio lovos, tad, atidėję paukštelių preparavimą rytojui, sukritom pailsėti.

Sekančią dieną išvykę ir toliau tundroje ne ką naujo tesuradome. Galutinai paaiškėjo, kad pavėlavome atvykti — paukščių perskridimas jau pasibaigė, ir tundroje liko tik nedaug vietinių paukščių. Profeso-

rius nutarė nebegaišti laiko ir keliauti Polujaus upe aukštyn, taigos link — *susipažinti su pereinamosios zonos tarp tundros ir taigos gyvūnija* bei augalija ir, jei pavyks sutikti, su vietiniais gyventojais.

A. Vaitkevičius netruko surasti didelę motorinę valtį, ir kitą dieną vėl leidomės į kelionę, šįkart jau penkiese, įskaitant valties „kapitoną", vietinį totorių Nazymą Achmedą ir jo linksmą šunį, Sibiro laiką Šariką. Diena pasitaikė niūri, oras atšalo, pūtė žvarbus vėjas, protarpiais atnešdamas šaltą lietų. Plaukėme Polujumi visą dieną, merkiami lietaus ir taškomi bangų. Tik vakarop, jau sustojus nakvynei, oras pasitaisė, nušvito saulė. Tuo pasinaudoję, išėjome pasižvalgyti po tundrą, jau kiek pakeitusią savo išvaizdą — vietovė pasidarė nelygi, gausiau augo eglaitės, pakrantės apžėlę krūmais. Profesorius vis vylėsi aptikti baltųjų tetervinų ar baltąją pelėdą, būdingą šiaurei paukštį, bet veltui. Tik vieną kartą, praplaukdami pro apleistą geležinkelio statytojų stovyklą, matėme baltą paukštį, tupintį ant barako stogo, bet tai ir buvo vienintelis kartas. Tik vėliau, jau grįžę į Salechardą, gavome vieną gražų egzempliorių — atskridusią į miestą ir ilgai tupėjusią ant stogo pelėdą nušovė ir padovanojo profesoriui vietinis medžiotojas.

Pirmoji nakvynė tundroje taipogi nenusisekė. Mūsų palapinė pasirodė niekam tikusi, menkai tesaugojo nuo uodų, o po staigaus su perkūnija prašniokštusio lietaus prabudome begulį baloje, peršlapę iš viršaus ir apačios.

Apsidžiovinę prie laužo, į šlapią palapinę nebegrįžome, plaukėme toliau tylėdami, marinami miego. Visi buvom išvargę, o profesorius, dar nė vienos nakties padoriai neišmiegojęs, tapo panašus į ligonį — išblėso jo energija, papilkėjo veidas, paraudo vokai. Kelios paros be poilsio išvedė seną keliautoją iš rikiuotės. Prisiminiau draugų prisakymus rūpintis profesoriaus sveikata, bet mano padrikų medicininių žinių pakako tik nerimui sukelti, o ne išeičiai rasti. Visgi profesorius tuomet ėjo jau aštuoniasdešimtuosius metus ir nebesijausdavo labai stiprus net po gero poilsio. Pagalvojau, kad tolesnė kelionė gali būti rizikinga, bet apie grįžimą nedrįsau nė prasižioti. Į mano pasiimtą visą medikamentų arsenalą profesorius tik ranka numojo — joks vaistas neatstos poilsio. Išgelbėjo Achmedo nuovokumas. Pririnkęs iš kažin kokių mūsų laivo kampų nepamainomų sibirietiškų šimtasiūlių, jis valties gale pataisė visai patogų guolį, ir profesorius, apsipratęs su motoro triukšmu, nebetrukdomas nei vabzdžių, nei lietaus, kelias valandas ramiai pailsėjo.

Kelionę baigėme gerokai po tariamų pusryčių. Achmedas atplukdė mus į puikią, mūsų išvargusiomis akimis žiūrint, stovyklavietę — ant kranto stovėjo tikra rąstų trobelė su krūmokšniais apžėlusiu stogu ir stiklo langeliu. Mums tai buvo tikras išsigelbėjimas nuo uodų ir viltis pailsėti. Šalia trobelės radome tvirtai suręstą stalą su suolais — vi-

sai patogi vieta mūsų darbui. Profesorius, kiek pailsėjęs ir vėl žvalus, nusprendė apsistoti čia ilgesniam laikui.

Nejučiom baigėsi pirmoji ekspedicijos savaitė. Įtemptai dirbant, greitai bėgo dienos; apsipratome su tundra, jos saulėtomis naktimis, atšiauriu grožiu. Tik su prakeiksmu mums tapusiais uodais, atrodė, neįmanoma buvo apsiprasti; jie ir dirbti trukdė, ir trumpas poilsio valandėles apkartindavo. A. Vaitkevičių jie taip negailestingai sukandžiojo, kad jį tik iš akinių buvo galima atpažinti. Po kelių dienų jo veidas sutino, pajuodo nuo kraujosruvų, ir vaikščiodavo jis nebenusirišdamas nuo veido rankšluosčio. Profesorius tam surado kitą paaiškinimą — esą, A. Vaitkevičiaus įtartina vakarietiška išvaizda sužadino padidintą vietinių uodų patriotizmą, ir jam daugiausia nuo jų kliūvą; Achmedui jie lyg ir nekenkė. Pačiam profesoriui šiuo atžvilgiu buvo lengviau gyventi — jį globojo jau spėjęs prisirišti Achmedas; sėdus profesoriui dirbti, jis tuoj atsirasdavo šalia ir alksnio šakele baidydavo uodus.

Į dirbantį profesorių visada būdavo malonu žiūrėti. Ar prie patogaus stalo, ar lauko sąlygomis, sėdėdamas ant žemės prie greitomis iš pripuolamos medžiagos sureręsto staliuko, jis dirbo visada vienodai kruopščiai, ir kiekvienam galėjo būti pavyzdžiu. Šimtus kartų kartotais judesiais išmatavęs paukštį, įgudusiais, nuo senatvės sukrypusiais pirštais jis neskubėdamas nunerdavo kailiuką, išskrodęs kūnelį, visada atrasdavo ką pasakyti ar parodyti — šalia jo visada jausdavausi mokiniu. Toks buvo profesoriaus darbo stilius — viskas turėdavo būti atlikta kruopščiai ir sąžiningai; panašaus pobūdžio į darbą jis reikalaudavo ir iš kitų, ir reikėjo nuolatos stengtis, kad sulauktum gero įvertinimo. Pagyrimo žodžiui profesorius nebuvo labai dosnus, bet nebuvo nieko nemalonesnio, kaip išgirsti jo su apgailestavimu tariamus žodžius: „Et, peckelio darbas..." Dabar, žvelgiant iš laiko perspektyvos, lengviau suprasti, kodėl profesorius nebuvo suinteresuotas nei atlyginimu, nei garbe, nei paties darbo rezultatais: jam rūpėjo tik pats darbas kaip pažinimo priemonė ir kūrybos procesas. Rezultatas gi likdavo kitiems — ar kaip naujas eksponatas žiūrovui, ar mokslinė medžiaga muziejaus fondams, ar pagaliau kaip knyga mums visiems pasiskaityti. Ypač dabar, kai jis iš tikrųjų viską mums paliko.

Tadas Ivanauskas su liūdesiu šnekėdavo apie barbariškai kariaujančių su gamta žmonių trumparegiškumą. Pats profesorius niekada nekovojo su gamta ir jai nepriešpastatydavo savęs. Tai, kas būdavo suprantama, kaip kova su gamta, profesoriui buvo kova tik su savo ir žmonių nežinojimu, buvo mokslinis gamtos pažinimas ir kūrybiškas žinių pritaikymas — būtent šitokį santykį su gamta jis siekė išugdyti ir kituose. „Gamtos viešpats ne tas, kuris naikina, bet tas, kuris kuria; tik giliai moksliškas, o ne ūkiškai savanaudiškas gamtos pertvarkymas atneš naudą žmonijai".

Ir ekspedicija profesoriui buvo tik vienas nesibaigiančio darbo, pažinimo etapų. Man, profesoriaus vadinamam „vaikeliu", tai buvo įdomi ekskursija su garsiu mokslininku, įspūdžių medžioklė, pramoga, praturtinusi patyrimu, žiniomis. Atsiminimų bagažas, metams bėgant, sumažėjo, bet išlikę įspūdžiai iškyla dabar kitoje šviesoje, ir tada girdėti profesoriaus žodžiai įgauna naują prasmę. Kas tada buvo tik egzotiška, įspūdinga, dabar sukelia kitas mintis, kitus jausmus, verčia susimąstyti.

Iš visų ekspedicijos išvykų giliausią įspūdį paliko apsilankymas pas tundros gyventojus. Profesorius jau seniai svajojo artimiau susipažinti su šiaurės aborigenais, šalia mūsų dienų civilizacijos stebuklų gyvenančiais beveik pirmykštį gyvenimą. Matyt, ir maršruto pasirinkimą Polujumi nulėmė ne tiek jo geografinė padėtis, kiek Achmedo pažadas rasti tose vietose gyvenančių nencų arba chantų. Apie juos profesorius jau buvo ne kartą užsiminęs dar kelionėje, pasakojo šiaurės tautų istorijos nuotrupas ar faktus iš įdomaus jų gyvenimo, nencus senu papratimu vadindamas samojedais, o chantus — ostjakais, paaiškinęs ta pačia proga, kad samojedų vardas nieko bendra neturįs su neišmanėlių jam teikiama kitokia reikšme ir tėra iškraipytas samodi, kitas nencų pavadinimas. Kilę iš Sajanų, daug šimtų metų klajoję po Sibiro platybes, augindami elnius, medžiodami ir žvejodami, nencai pasiekė ledjūrį ir išplito jo pakrantėje nuo Kolos iki Jenisejaus. Toje milžiniškoje teritorijoje jų gyvena vos 24 000, išsibarstę tundroje ir mažai tepaisantys naujos kultūros žengimo. Chantai gi, ugrofinų atstovai, paplitę daugiau į pietus, ir panašus jų skaičius gyvena daugiausia taigoje, žemutinės Obės baseine.

Pirmas įspūdis, pamačius iš tolo jų čiumus, buvo susijęs su vaikystės knygų vaizdais — už upės vingio, tarp skurdžių maumedžių bolavo vigvamas su jaukiai vinguriuojančiu dūmeliu. Atokiau — dar keli panašūs būstai, ant kranto užtrauktos kanojos. Bet išlipus į krantą, nesutiko mūsų indėnai karingais šūksniais, nepasitiko niekas. Net šunys, snaudę prie čiumo, nesiteikė pakilti ir abejingai stebėjo nekviestus svečius. Pasijutome įsibrovėliais į visai svetimą nepažįstamą mums pasaulį, bet, smalsumo genami, ėjome toliau. „Kieme", nesiskiriančiame nuo aplinkinės tundros, liūdnai spoksojo į mus prie kuolo pririšti lapiukai, šalia ant nartų tupėjo kelios antys, meniškai išdrožtos iš medžio ir nudažytos natūraliomis spalvomis, apverstas pajuodęs katilas, žagarų krūva, atremtas į čiumą irklas — štai ir visas ūkis, apžvelgtas prieinant prie čiumo, chantų gyvenamo būsto. Iš arti jis neatrodė toks gražus, kaip paveikslėlyje matytas vigvamas. Suręstas iš apykreivių karčių, apdengtas grubiai susiūtais beržo tošies gabalais, čiumas atrodė pakenčiamas prieglobstis vasarai. Bet ilgą poliarinę žiemą, spiginant keliasdešimt laipsnių šalčiui ir siaučiant savaites nerimstančioms pūgoms, toks būstas, nors ir elnių kailiais apdengtas, mūsų miesto gy-

ventojui, pratusiam prie karšto vandens ir šiltų klozetų, tikriausiai būtų pražūtingas.

Viduje prie blėstančio ugniakuro radome ant kailių sėdinčią plačiaveidę moterį su nušašusiu vaiku ant rankų. Rusiškai ji vos kelis žodžius temokėjo, betgi profesoriui pavyko išsiaiškinti, kad vyras išplaukęs žvejoti, o vaikas neserga, tik uodų sugeltas. Besiruošiant plaukti toliau, sugrįžo ir pats čiumo šeimininkas, kresnas vidutinio amžiaus chantas. Ramus ir nešnekus, keliais žodžiais paaiškino, kad ruošiasi vėl išvykti, šįkart pas elnius; baigiasi teliavimosi metas, kaimenė pagausėjo ir reikia rūpestingesnės priežiūros bei apsaugos. Rūpestis suprantamas, nes gyvenimas tundroje be elnių neįmanomas. Šiaurės gyventojui elniai viskas: ir maistas, ir drabužis, ir pastogė, net šviesa ilgą žiemos naktį — viskas iš elnio. Be to, elnias tundroje dar ir nepakeičiama susisiekimo priemonė.

Norint suprasti šių paprastų žmonių pasaulėjautą, reiktų pabūti tarp jų ne kelias valandas, o bent kelis mėnesius, pagyventi jų gyvenimu, betarpiškam kontakte su gamta, kurios neatskiriama dalimi jie patys yra. Gal tada, pamačius, kaip chantų vaikai, žaisdami su varniukais ir lapiukais, geliami uodų, prirūkusiame vėjų prapučiamame čiume išauga santūriais ištvermingais vyrais ir kantriomis moterimis, būtų galima lengviau suprasti, kodėl chantas, kirsdamas medį, prašo jo nepykti, kodėl indėnas, atsiprašydamas meldžiasi prie nudobto elnio, kodėl nencas kantriai serga ir geriau miršta savo čiume, negu keliauja ieškoti pagalbos į jam nemielą miestą. Kodėl šis tariamai abejingas ir, mūsišku supratimu, primityvus žmogus, išlipęs iš savo primityvaus luoto, kviečia nepažįstamus svetimšalius į savo primityvų būstą visai ne primityviais žodžiais: „moj čium — tvoj čium"? Trumpa pažintis su chantais tik atskleidė didžiulį skirtumą tarp šio šiaurės gyventojo ir civilizuoto europiečio ir privertė susimąstyti apie mūsų pačių santykius su gamta ir žmonėmis.

Palikę chantų čiumus, nuplaukėme dar toliau į pietus pasidairyti po tikrą taigą — mūsų iki šiol matytiems retiems skurdiems miškeliams ne visai tinka šis didingas pavadinimas. Mūsų krašte nėra nieko panašaus į šią tolimos šiaurės taigą. Niūrus ir paslaptingas, šaknimis įsikibęs į amžiną pašalą, stovi poretis apsamanojęs, apkerpėjęs miškas, pilnas išvartų. Galingi maumedžiai po šimtametės kovos su speigais ir pūgomis sugriuvę į storą samanų patalą, atkišę į dangų aplūžusias šaknis, rodos, tik vakar parkritę, kiti jau pavirtę į minkštą samanų volą, iš kurio vėl tiesia savo liauną liemenį jaunas medis ilgai ir žiauriai kovai. Tamsios eglės su nukarusiomis žalių samanų barzdomis, drėgnas pelkių tvaikas, jokio gyvo garso — visa tai suteikia miškui ypatingą nuotaiką. Birželis čia — pats pavasaris, bet atšiauru ir nyku šiame keistame miške, ir darosi ilgu savo pavasarinio miško, pilno čiulbesio, švie-

sios žalumos ir gyvybės. Neilgai čia trunkame. Uodų genami, per išvartas skubame atgal. Jau prie kranto aptinkame erelio žuvininko, reto šiose platumose, lizdą su jaunikliais. Išplaukdami pamatėme ir patį paukštį — grakštų, ilgasparnį, kiek primenantį didelę žuvėdrą. Profesorius nurodo erelį žuvininką kaip gerą konvergencijos pavyzdį, kai negiminingos rūšys panašaus gyvenimo būdo dėka įgyja ir išorinio panašumo.

Achmedas suka vairą link namų, ir tai iš tikro pradžia kelio atgal. Jau nebešnekame apie kelionę į Gydano pusiasalį, už 72 paralelės. Paliko nepamatyta Karos jūros akmenuota pakrantė su ten perinčių paukščių karalija. Bet ir čia daug kas liko nepamatyta, nepažinta — ką reiškia tos kelios dienos tokioje tundros platybėje...

ČIONAI JO PĖDOS GILIOS

Pasakoja Žuvinto rezervato direktorius *Vytautas Nedzinskas.*

Aplinkui Žuvintą jį prisimena beveik kiekvienoje sodyboje. Užsukite į Aleknonis, Grinkiškį, Riečius — visur išgirsite gražių prisiminimų apie „anais čėsais" šiose apylinkėse keliavusį judrų, sąmojingą, vietoje nerimstantį profesorių. Persikelkite į priešingą ežero pusę, kur skambią dzūkišką pakeičia ištęsta sūduvių kalba ir įsitikinsite, kad vėl sekate kažkada profesoriaus pramintais takais. Vidgirėlių mišką, Didžiąsias palias, Buktos, Žaliosios girias skersai ir išilgai išvaikščiojo nepavargstantis žmogus. Krosnos miestelio apylinkės, Zailių, Saltininkų, Vytautiškių kaimai jam buvo gerai žinomi, o amžinai šlapi, pelkėti pietvakariniai Žuvinto pakraščiai nebuvo nei klaidūs, nei klampūs.

Koks gi profesorius išliko Žuvinto žmonių prisiminimuose?

Pasirodydavo jis netikėtai, net ir blogam orui esant. Visuomet vilkėdavo žalia apranga, nė minutei nesiskirdavo su žiūronu ir užrašų knygute. Daug klausinėdavo, viską užsirašydavo. Iš didesnio miestelio atvažiuodavo arkliais kinkytu vežimu, kartais dviračiu, o neretai ir pėsčias atkeliaudavo. Pažįstamų šiuose kraštuose turėdavo daugybę, visur buvo mielas laukiamas svečias. Vos atkeliavęs, nespėjęs ir kojų kaip reikiant „atleisti", tuoj išsiruošdavo į žygį po Žuvinto platybes. Palydovo neimdavo, su savimi nešdavosi medžioklinį šautuvą, žiūroną, užrašų knygutę.

— Kantrybę mūsų profesorius turėjo nesvietišką,— prisimena dabartinis rezervato inspektorius J. Simanynas.— Dar buvau paauglys, kai jis čia pradėjo lankytis. Būdavo, kai išplauks į ežerą anksti rytą, dar saulei netekėjus, tai sugrįždavo antrą, trečią dieną. Nesulaukdami pro-

fesoriaus, namiškiai jau ruošiasi žinią į Kauną duoti apie dingimą, bet žiūrėk jis jau krante gyvas ir sveikas. Išvargęs ir nusikamavęs, bet linksmas, švytinčiu veidu, laimingas.

Į ilgas keliones po ežero brūzgynus, palių klampynes leisdavosi daugiausia gražiu vasaros laiku. Kaimiečius stebino tas faktas, kad profesorius pasiimdavo labai mažai maisto.

— Išvykoje man reikia tik degtukų ir druskos. Visa kita man duoda motinėlė gamta,— sakydavo jis.

Mieli man prisiminimai apie paskutiniąsias profesoriaus viešnages Žuvinte. Atmintin įstrigo viena būdinga detalė iš profesoriaus gyvenimo, puikiai iliustruojanti, kaip didžiai jis gerbė gamtos įstatymą.

Atvažiavęs į Žuvintą, visuomet paklausinėdavo apie darbą, ežero naujienas, pasiteiraudavo apie pažįstamus vietinius žmones. Po trumpo atokvėpio skubėdavo į ežerą. Bet prieš išplaukdamas, visuomet išimdavo iš kišenės Gamtos apsaugos komiteto duotą leidimą ir mums, rezervato darbuotojams, rodydamas jį, sakydavo:

— Štai leidimas šiai šventai vietai aplankyti. Pasistengsiu trumpo vizito metu nesudrumsti paukščiams ramybės.

Man dirbant Žuvinte, bent keliolika kartų buvo užsukęs profesorius ir kiekvieną sykį pateikdavo leidimą. Jis pabrėždavo, kad rezervatas yra mokslinė įstaiga ir įėjimas į ją turi būti griežtai kontroliuojamas. „Rezervato nuostatai — ne formalus dalykas, jie galioja visiems, be jokių išimčių",— sakė profesorius ir kiekvieną kartą akivaizdžiai tai patvirtindavo asmeniniu pavyzdžiu.

Paskutinių savo vizitų metu, plaukdamas į ežerą, profesorius į valtį visuomet pasikviesdavo inspektorių J. Kulbinską. Šis ežero prižiūrėtojas, rezervate išdirbęs daugiau kaip du dešimtmečius, pelnė ypatingą Tado Ivanausko pagarbą. Profesorius jį vertino kaip sąžiningą, pastabų darbuotoją ir sektiną pavyzdį.

Kai vieną pokario metų pavasarį profesorius atvyko į Žuvintą, J. Kulbinskas jam pranešė, jog ežere radęs pilkosios anties lizdą. Išgirdęs tokią naujieną (perinti pilkoji antis Žuvinte iki tol dar nebuvo rasta), profesorius paprašė pranešėją kartu išplaukti ir parodyti radinį. Gerai pažindamas ežerą, J. Kulbinskas ilgai neužtruko lizdo paieškoms. Priplaukęs prie natūralaus anties namelio, profesorius ilgai apžiūrinėjo jį, akylai ištyrinėjo dėtį. Atsigręžęs metė trumpą: „Tavo teisybė" ir daugiau nieko nebepasakė. Taip gimė draugystė, atsirado visiškas pasitikėjimas.

Kiekviena ekskursija po ežerą, išvyka, kiekvienas pokalbis su profesoriumi Žuvinto darbuotojams buvo didžiosios, visam gyvenimui įsiminusios pamokos.

TAI BUVO DAR TAIP NESENIAI...

Pasakoja senas profesoriaus Tado Ivanausko bendradarbis ir bendražygis, ilgametis Žuvinto rezervato darbuotojas, pensininkas *Teofilis Zubavičius*.

Kiek prisimenu, iš pat vaikystės labai mylėjau paukštelius. Kartais žiemą apšalusius langus tol pūsdavau, kol nutirpę ledo raižiniai parodydavo gražuoles juodagalves sniegenas, zyles, geltonąsias startas. Pastarąsias visas tik startomis ir vadinome, o kad yra kitokių startų rūšių — tada dar nežinojau.

Buvau jau nemažas piemengalys. Reikia pažymėti, kad aš augau tarp miškų, miškelių, šiaurės Lietuvoje. Ten srūvena mūsų Pyvesa, kurioje buvo nepaprastai daug vėžių ir žuvų. Baigiau pradinę mokyklą. Vyresnieji broliai ir sesutės kasmet prenumeruodavo „Mūsų rytojų". Kaip tik šiame laikraštyje Tadas Ivanauskas skelbdavo daug straipsnių apie paukščius. Skaitydamas pajutau nepaprastą patraukimą prie gamtos. Dar piemenuku būdamas, jau darydavau ir keldavau „starkui" lizdus. Tris kartus esu iškritęs iš medžių. (Tada nežinojau, kad klastingiausias padaras — juodalksnis. Mat, jo visada esti traškios šakos.)

Profesorius Tadas Ivanauskas rašė, kad paukščiams žieduoti žiedų duos nemokamai. Pradėjau žieduoti. Tačiau namiškiai sakydavo „tu durniau, argi valgysi iš to duoną?" Smukdavau į mišką ir pasislėpdavau. O kartais susigūžęs kamputyje tylėdavau, tylėdavau... Profesoriaus straipsniai man taip patiko, kad, gavęs savaitraštį, apie paukščius išstudijuodavau kiekvieną smulkmeną. Mat, man rūpėjo ta gausybė paukščių, kitaip tariant, pažinti jų rūšis.

Iš „Mūsų rytojaus" vėliau paaiškėdavo, kur nuskrisdavo mano žieduoti paukščiai. Kartą išauginęs jauniklį juodąjį gandrą gavau pranešimą, kad „Tamstos juodasis gandras nušautas arti Minsko". Iš profesoriaus Tado Ivanausko gavau jo paties ranka rašytą laišką tokiam paprastam berniukui, kaip tada aš buvau. O spaudoje buvo paskelbta: „Vienas mūsų bendradarbių Biržų apskrityje pažymėjo žiedu B:454 jauniklį juodąjį gandrą. Būdamas didelis paukščių mėgėjas jis prijaukino šį paukštį taip, kad pastarasis sekiodavo jį kaip šuo. Bet štai atėjo rudens kelionės laikas ir jaunas gandras rugsėjo mėn. 9 d. apleidžia kaimą, kur buvo išaugintas, o už trijų dienų jį pašauna kažkoks medžiotojas Sovietų Sąjungoje, 13 km nuo Minsko. Per tas tris dienas paukštis buvo padaręs 340 km pietų—rytų kryptimi".

Prisimenu, kai prieš daugelį metų, atitarnavęs kariuomenėje, profesoriaus buvau pakviestas dirbti Žuvinto sargu. Profesorius ten atsilankydavo tik trumpam, tik trumpam atbaidydavo ir įžūlius brakonierius. Reikėjo pastovaus sargo. Kaip šiandieną girdžiu profesoriaus žo-

džius: „Žiūrėk, Teofiliau, kad nerinktų kiaušinių". „Klausau",— karišku tonu jam atsakiau. Profesorius truputį patylėjęs pasakė: „Dabar gali važiuoti į paskyrimo vietą".

Patekęs į Žuvintą, rodos, pakliuvau į rojų paukščių, kurių kiekvienas džiugino mane. Profesoriaus nurodymais remdamasis, suradau net slapčiausias rūšis, kaip plovines, ilgasnapes ir kitas višteles, didžiuosius ir mažuosius baublius. Teko čia susipažinti su didžiosiomis ir mažosiomis krakšlėmis. Teko matyti ir Pietų Europos girnoves, baltuosius garnius.

Prisimenu, kai vokiečių okupacijos metais savo profesoriui daviau žinią apie mėlyngurklę. Profesorius dėl to iš Kauno dviračiu atvažiavo į Žuvintą. Vos pasisveikinę ėmėmės darbo. Aš jam priminiau, kad mėlyngurklės ne tik kad čia apsistojo, bet ir įvairiausius posmus dainavo. „Negali būti, Teofiliau. Jos tokios retos, kad aš savo gyvenime neužtikau nė vieno jų lizdelio. Na, palauksime prietemos",— tarė profesorius. To ir tereikėjo. Mėlyngurklė pradėjo čiulbėti. Profesorius čiupo iš manęs žiūroną ir sekė paukštį. Aš tylėjau lyg klaidą padaręs, o širdis girdimai tvinksėjo. Praslinkus porai minučių, profesorius švelniai paplojo man per petį, tyliai tardamas: „Tikrai, Teofiliau, mėlyngurklė". Po to davė uždavinį surasti jų lizdą. Nuo aušros ligi tamsos sekiau. Mėlyngurklės lizdelį radau. Profesorius prašė padovanoti jį Kauno zoologijos muziejui. Ne, pasakiau, tegul išsiperi, apžieduosiu. Įdomu tai, kad ten pat valkiojosi katės, landžiojo labai pastabios šarkos ir vistiek šie plėšikai mėlyngurklės lizdo nerado. Tuomet į savo žieduotų paukščių sąrašą įterpiau dar vieną paslaptingą rūšį.

Na, o šit dabar ant rašomojo stalo guli visas pundas man rašytų profesoriaus laiškų. Dauguma jų net su vokais. Juose ornitologiniai užklausimai, atsakymai ir kitkas. Čia pat ir mano pirmasis, t. y. 1931 metų paukščių žiedavimo sąrašas. Rodos, kad tai buvo dar taip neseniai...

MIŠKININKŲ AUDITORIJOSE

Pasakoja miškininkas, Lietuvos Miškų ūkio mokslinio tyrimo instituto skyriaus vedėjas, biologijos mokslų daktaras
Mykolas Jankauskas.

Profesorius Tadas Ivanauskas didžiąją savo gyvenimo dalį buvo glaudžiausiais ryšiais susijęs su jaunosios miškininkų kartos auklėjimu. Nuo 1928 iki 1937 metų jis skaitė paskaitas Alytaus aukštesniojoje miškų mokykloje, 1938—1939 metais Alytaus vidurinėje miškų mokykloje, o 1943—1944 metais Vilniaus vidurinėje miškų mokykloje.

Perkėlus Miškų mokslų fakultetą iš Dotnuvos Žemės ūkio akademijos į Vilniaus universitetą, profesorius Tadas Ivanauskas pradėjo dėstyti miškininkams studentams.

1949 metais fakultetas, jau vadinamas Miškų ūkio fakultetu, iš Vilniaus valstybinio universiteto buvo perkeltas į Kauną, Lietuvos Žemės ūkio akademiją. Profesorius Tadas Ivanauskas vėl jame ėmė dirbti.

Miškininkus profesorius Tadas Ivanauskas vertino kaip aktyvius gamtos globėjus, gausios miškų floros ir faunos tvarkytojus ir siekė, kad iš mokyklos suolo jie išeitų kuo aukštesnės kvalifikacijos, kuo plačiau išsilavinę.

Pirmoji mano asmeninė pažintis su profesoriumi Tadu Ivanausku įvyko 1927 metais, kai, studijuodamas ir dirbdamas Žemės ūkio akademijos Zoologijos, žvėrių ir paukščių biologijos katedroje laborantu pas docentą J. Elisoną, buvau komandiruotas į Kauno zoologijos muziejų pasimokyti daryti iškamšas ir kitus preparatus, kad vėliau galėčiau praturtinti katedros kabinetą.

Pirmoji užduotis buvo išmokti nulupti paukštį. Pamokai atnešė vištvanagį, nušautą jau senokai, nuo kurio tuojau „pakvipo" nedidelė laboratorija. Nors iki tol nebuvau rūkęs ir nemokėjau čiulpti cigaretės, ne tiktai mielai ją paėmiau iš buvusio gimnazijos klasės draugo A. Palionio, kuris čia pat, greta, krapštėsi su savo drugiais bei vabalais, bet, ją sutraukęs, patsai nubėgau į parduotuvę ir nusipirkau savo gyvenime pirmuosius du pakelius „Diplom". Cigaretės ir vanago kvapo mišinys mažiau jaudino nosį, todėl galėjau imtis darbo. Pincetas ir lancetas nenoriai laikėsi neįgudusiose rankose.

Krakmolas, kuriuo nuolat ištrindavau nuluptas odelės ir kūno dalis, barstėsi ant stalo, chalato ir žemės. Pajutusios kvapą, aplinkui bimbaliavo didelės, melsvai žvilgančios musės, kurias bebaidydamas, išsikrakmolinau visą veidą. Kai vargais negalais vanago kūnas buvo atidalytas nuo odelės ir nuneštas į šalį ir pasiliko vien cigaretės aromato dūmai, atrodė, kad atsiradau vos ne odekolonais kvepiančioje kirpykloje. Atėjęs pasižiūrėti profesorius ir radęs bevalantį mėsos likučius nuo odelės ir begramdantį mėsas nuo sparnų ir kojų kaulų, pasakė: „Tai gal iš Tamstos ir galėtų išeiti neblogas biologas". Taip baigėsi pirmoji paukščių lupimo bei preparavimo pamoka, kurią prisimenu iki šiol.

Grįžęs į Dotnuvą, kartu su preparatoriumi K. Butkum stengėmės praturtinti mūsų kabinetą. Kartą profesorius Tadas Ivanauskas, atvykęs į akademiją ir pamatęs spintas pilnas iškamšų ir įvairių preparatų, juokais pasakė: „Tai ką, norite daryti konkurenciją mūsų gamtos muziejui? Patys darykite, tik nemokykite studentų, o tai jie iššaudys visus paukščius, norėdami kiekvienas pas save įkurti iškamšų muziejų".

Deja, preparatai ir kabinetas 1944 metais su visa Žemės ūkio akademija Dotnuvoje buvo sunaikintas besitraukiančių hitlerininkų.

Profesorius Tadas Ivanauskas, kiek prisimenu, nemėgo bereikalingo popierizmo ir kanceliarinio darbo. Nemėgo sudarinėti paskaitų ir pratybų kalendorinių planų, užsiėmimų dienynų. Kadangi ne visos katedrų disciplinos turėjo etatinius laborantus, tai profesorius iš savo lėšų, kurias gaudavo už vadovavimą katedrai, samdėsi laborantą popieriams tvarkyti. Laborantas žymėdavo paskaitų bei pratybų užsiėmimus ir palikdavo profesoriui tik pasirašyti, retkarčiais primindavo profesoriui, ypač kai buvo laukiama paskaitų tikrinimo, tos dienos paskaitos pagal grafiką temą. Į priminimus profesorius šaltai atsakydavo: „Tai aš maždaug apie tą vietą kursą dabar ir skaitau. Tamsta veskite paskaitų ir pratybų dienyną, kaip tamstai pagal grafiką išeina, o aš skaitysiu kaip man išeina".

Ko bereikalautų programos ir grafikai, iš bendro žvėrių ir paukščių biologijos su medžiokle kurso profesorius daugiausia laiko ir užsiėmimų skyrė paukščių gyvenimui, jų biologijai.

Kadangi fakultetų dekanai buvo įpareigoti bent po vieną kartą per semestrą pabuvoti dekanatui priklausančių katedrų dėstytojų paskaitose, tai „volens nolens" tekdavo apsilankyti ir profesoriaus Tado Ivanausko paskaitose. Jei toks netikėto svečio apsilankymas vieną ar kitą lektorių sujaudindavo arba nuteikdavo nejaukiai, tai profesoriaus Tado Ivanausko visai neveikdavo. Po keleto tokių vizitų katedroje ir dekanate turėdavo būti paskaitų aptarimas. Lengviau būdavo aptarti ir pakritikuoti paskaitas tų lektorių, kurie jas skaitydavo iš rašto. Ir sunkiai tai sekdavosi su profesoriaus Tado Ivanausko paskaitomis, kuris jokiais užrašais ir konspektais nesinaudojo. Buvo sudarytos prie rektorato ir kelios komisijos, kurių nariai atsirasdavo paskaitose netikėtai ir užimdavo vietas gale auditorijos. Skaitantieji paskaitas iš konspektų dažnai jų ir nepastebėdavo, bet pasakojantiems gyvu žodžiu tai kartais sukeldavo bereikalingą nervinimąsi.

Kadangi profesorius Tadas Ivanauskas, skaitydamas paskaitą, visą auditoriją matydavo kaip ant delno, o komisijos nariai tarpusavyje pasišnibždėdavo, tai profesorius, po nekantriai baigtos paskaitos, kartą priėjęs pasakė: „Jei kolegoms neįdomu, mano paskaitų klausymas nepriverstinas, o pasikalbėti geriau galima koridoriuje". Tuo metu labai aktualus dalykas, ypač biologines disciplinas skaitantiems lektoriams, buvo mendelizmo ir morganizmo teorijų triuškinimas. Šiuo atveju profesoriui Tadui Ivanauskui, bene seniausiam Lietuvoje darvinistui, kartais būdavo gana keblu. Bet jis, pasakodamas apie perdėtą aplinkos įtakos reikšmę gyvūnų vystymuisi, imdavo ir prakošdavo: „Jei gimsta vaikai, panašūs į tėvus, tai mendelizmo ir morganizmo pasireiškimas, o jei į kaimyną — tai aplinkos įtaka..."

Tadas Ivanauskas buvo ir liko nuoseklus evoliucijos mokslo šalininkas.

Profesorius dažnai apgailestaudavo, kad žvėrių ir paukščių biologijos kursas nėra skaitomas laukininkams (jis taip vadino agronomus, melioratorius, žemėtvarkininkus ir žemės ūkio mechanizatorius), nes jie savo valdose taip pat turi nemažai miškų, laukų, pievų, vandenų, o ką jau bekalbėti apie naudojamų ir nenaudojamų žemių plotus, kuriuose gyvena, veisiasi laukinė fauna. Jis taip pat buvo šalininkas tos minties, kad gamtos apsaugos discipliną reikia dėstyti visose aukštosiose mokyklose. Būtent dabar jau iš dalies tai yra įgyvendinama.

Tadas Ivanauskas, nežiūrint jau senyvo amžiaus, visuomet buvo judrus ir mėgo dalyvauti medžioklėse. Nors mėgstamiausios profesoriui buvo pavasarinės paukščių medžioklės, bet jis labai mėgo medžioti ir stambiuosius žvėris, jo taiklus drilingas yra paguldęs ne vieną jų.

Prie Žuvinto prisišliejusį Buktos mišką buvo galima pavadinti Sūduvos stambiųjų žvėrių — šernų, briedžių, stirnų — „sandėliu". Jis buvo laikomas medžioklės draustiniu ir medžioklei organizuoti buvo reikalingas specialus Gamtos apsaugos komiteto leidimas. Toks leidimas buvo gautas nusipelniusio Lietuvos TSR miškininko Antano Kvedaro 60 metų jubiliejaus proga. Į medžioklę buvo pakviestas ir profesorius Tadas Ivanauskas. Nežiūrint nepalankios dienos (lietus prausė skruostus nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro), medžioklė buvo gana sėkminga. Kad profesoriui būtų lengviau klampoti po Buktos miško molynus, pūdais limpančius prie kojų, buvo parūpintas pabalnotas arklys, ant kurio jis atjodavo ir po varymo vėl nujodavo nuo ugnies linijos.

Viename varyme profesoriui teko vieta retokame drebulyne, kur augo vienintelė žmogaus ūgio eglutė. Už jos profesorius ir atsistojo. Varovų šauksmai jau iš tolo pranešė kvartale esant šernus. Štai šernė, vedina keturiolika šiųmečių jauniklių, vorele traukia tiesiai prie eglutės, už kurios stovėjo profesorius. Nepaisant šimtaprocentinių pataikymo galimybių, medžiotojo ir gamtos globėjo etika sulaikė šūvį, kad nepaliktų viso būrio jauniklių žiemai be motinos vadovės. Vienmečius jauniklius taisyklės tada draudė šaudyti. Šis atsitikimas, jį mačiusiems, paliko nepamirštamą įspūdį.

OBELYNĖS KASDIENYBĖS

Pasakoja pedagogė *Danutė Vailionytė.*

Augau šeimoje, kuri artimai bendravo su profesoriaus Tado Ivanausko šeima. Kada mano tėvas profesorius Liudas Vailionis susipažino su Tadu Ivanausku, tiksliai nežinome, bet jau 1919 metais jie drauge kūrė Kaune Gamtos tyrimo stotį.

1921 metais netoli Kauno iš parceliuojamo Marvos dvaro Tadas Ivanauskas nusipirko aštuonis hektarus žemės, kurioje ir pradėjo kurti visiems gamtos mylėtojams žinomą Obelynę. Jo inspiruotas, mano tėvas gretimai įsigijo Varžupį — šešis hektarus apleistos dvaro žemės atkalnėje, kurioje, kaip pasakojo, ganydavęsi tik dvaro kalakutai. Varžupį nuo Obelynės skyrė gilus griovys ir jo gilumoje po lietaus smarkiai besiveržiantis per akmenis ir apgriuvusius medžius Varžos upelis.

Taigi mano tėvą su profesoriumi T. Ivanausku siejo ne vien tik bendras darbas, kuriant aukštąją mokyklą, vėliau dirbant universiteto Matematikos-gamtos fakultete, bet ir noras tą apleistą dvaro dykvietę — Obelynę ir Varžupį — paversti gražiais gamtos kampeliais.

Prasidėjo kūryba tuščiame lauke, kuriame vasarą nuo kaitros net nebuvo kur pasislėpti. Visa pakrantė, skirianti Obelynę nuo Nemuno, kaip prisimena mano motina, Janina Vailionienė, tada buvo apaugusi tik krūmokšniais, kurie neteikę net pavėsio.

Iki Obelynės nuo Kauno — aštuoni kilometrai, kuriuos tada dažniausiai reikėdavo nueiti pėsčiomis. Tačiau tas profesoriui nekliudė atsirasti joje visais metų laikais pačiu blogiausiu oru, dažniausiai su kelionine kuprine, prikrauta viso to, ką šiandien į kolektyvinius sodus vežame lengvomis mašinomis. Kai profesorius grįždavo naktį, jo žmona Honorata atpažindavo jį iš sutarto švilpimo. „Taip moka švilpti tik Tadas,— sakydavo ji.— Jis visada švilpia, pamėgdžiodamas paukštį".

Profesorius norėjo, kad jų šeimos nuolatinė gyvenama vieta būtų ne Kaune, bet Obelynėje. Honorata Ivanauskienė ne visiškai tam pritarė. Vieną rudens naktį, baisiausiai žliaugiant lietui, profesorius grįžo į Obelynę tiek peršlapęs, jog, kaip pasakojo ji, nebuvo sauso marškinių siūlo. Po to profesorius buvo įtikintas, jog žiemą, vis dėlto, geriau gyventi Kaune, arčiau universiteto.

Kai 1923 metų vasarą mano motina pirmą sykį apsilankė Obelynėje, dalis namo, dar toli gražu neužbaigto, jau stovėjo. Buvo jau pasodinta eglučių gyvatvorė aplink namą ir sukasta žemė gėlynams. Profesorius tuo momentu grįžo apžiūrėjęs vietą gale lauko, netoli prie įvažiavimo į Obelynę, kur buvo numatęs įrengti tvenkinį. Vėliau tas tvenkinys buvo užtvenktas. Sviro į jį didelių gluosnių šakos, bet nei žuvys, nei antys pastoviai jame nesimaudė. Gal buvo per toli nuo namų, o ir vanduo jame ne visada būdavo vienodo lygio.

Obelynės name pirmiausia buvo įrengta virtuvė ir dabartinis prieškambaris, kuris atstojo kambarį. O 1925 metais mano tėvai Obelynėje jau buvo vaišinami braškėmis, moliūgais, o po poros metų — ypatingo kvapnumo melionais ir kitokiais paties profesoriaus išaugintais

gardumynais, kurie tada apsukresnių prekybininkų buvo įvežami iš užsienio.

Obelynės ir Varžupio kūrimas vertė Tadą Ivanauską ir mano tėvą dažnai, ypač vasarą, buvoti vienam pas kitą, tartis, kalbėti įvairiais botanikos klausimais, dalytis patyrimu. Atėjęs kokiais reikalais, profesorius niekada neužtrukdavo. Nors tai būdavo ir atostogų metas, greit pakalbėdavo su tėveliu rūpimu klausimu ir vėl skubėdavo prie darbo Obelynėje.

Kūrimosi laikotarpiu Obelynė buvo lyg pavyzdys aplinkiniams valstiečiams naujakuriams, kaip užveisti sodą, kokias atmainas auginti, kaip jas prižiūrėti. Todėl aplinkiniai valstiečiai dažnai kreipdavosi į profesorių ūkininkavimo patarimų. Jų soduose ir šiandien galima rasti retesnių atmainų iš profesoriaus medelyno, o duoti patarimai, paaiškinimai saugomi prisiminimuose.

Gyvenimas Obelynėje nuo pat pirmųjų jos kūrimo dienų, kaip pasakoja mano motina, vyko pagal griežtai nustatytą režimą. Pats profesorius keldavosi labai anksti. Užsidėjęs skrybėlę plačiais kraštais, kad nekepintų saulė, eidavo į sodą ir dirbo visus be išimties reikiamus darbus. Nors vėliau Obelynėje buvo ir sodininkas, bet profesorius pats kasdavo medeliams duobes, tręšdavo, akiuodavo, skiepydavo, naikindavo piktžoles. Aštuntą valandą Obelynėje buvo pusryčiaujama. Pusryčiai ilgai neužtrukdavo, nes laukė dienos darbai sode, o šeimininkėms rimtas darbas virtuvėje, nes pietūs turėjo būti ne vėliau kaip pirmą valandą. Toks režimas geriausiai tinka dirbant, kaip sakė profesorius, o pats, būdamas geras patiekalų žinovas, maistui, geram jo paruošimui teikė didelę reikšmę. Todėl virtuvė Obelynėje buvo svarbi vieta, kurioje dažnai buvo keičiami receptai, iš kurios visada garuodavo uoslę maloniai dirginantys kvapai. Profesorius ypač vertino daržovių patiekalus. Daržovės būdavo gaminamos ir pietums, ir vakarienei. Ankstyvą pavasarį būdavo vertinama cikorija. Vasarą iš čia auginamų kukurūzų pietums būdavo paduodamos didelės virtos jų burbuolės su sviestu. Kas valgydavo, kas ne, o profesorius visada jomis gardžiuodavosi.

Po to pavakariai su arbata ar vaisiais ir vakarienė ne vėliau kaip aštuntą valandą.

Po vakarienės profesorius paprastai jau jokio didesnio darbo nesiimdavo. Tada jis vaikščiodavo po Obelynę. Jei joje būdavo daugiau žmonių, eidavo visi, o dažniausiai profesorius su savo žmona Honorata arba kaip jis ją vadindavo Onorin, sustodami, pasigrožėdami tuo, kas padaryta, aptardami visus artimiausius darbus ir planus. Tų pasivaikščiojimų metu profesorius mėgdavo ir netikėtumus. Tai pakartoja kokį suklikusį paukštį, tai staiga kopia į kokio medžio viršūnę.

Kurdamas Obelynę, profesorius buvo labai išradingas ir operatyvus. Pamatęs, jog vienas sodo ar darželio išplanavimo variantas ne visai tinkamas, tuoj jį keisdavo, tobulindavo. Pavyzdžiui, 1925 metais po valgomojo kambario langu buvo tvenkinėlis. Ten maudydavosi antys. Kaip pasakoja mano motina, po pietų profesorius su Honorata mėgdavo pasėdėti ir pasigrožėti už lango besipliuškinančiomis antimis. Tačiau ne itin malonus tvenkinio ir ančių kvapas užplūsdavo kambarį, tad tvenkinys buvo panaikintas ir iškastas kitas, prie eglaičių gyvatvorės, už sidabrinės eglaitės. Jis žavėdavo gražiais vandeniniais augalais ir paviršiuje lakstančiais greitakojais vabalais.

Profesorius daug važinėjo. Iš kelionių parsiveždavo ne tik eksponatų muziejui, bet ir puošmenų Obelynei. Šiandien netoli valgomojo kambario lango auga išsikerojusi tuja. Paties profesoriaus pasakojimu, vienoje parodoje užsienyje (apie 1930 metus) jis gavęs mažą tos tujos ūglį, kurį parsivežęs kostiumo kišenėje mažame mėgintuvėlyje. Metus auginęs vazone po stikliniu gaubtu, po to atsargiai atpratinęs augalą nuo gaubto ir po kelerių metų pasodinęs lauke. Taip atsirasdavo Obelynėje nauji, nematyti mūsuose augalai.

Didelė Obelynės įdomybė buvo jos ūkinis kiemas. Aplinkui jį buvo daug didesnių ir mažesnių narvų, kuriuose gyveno profesoriaus „auklėtiniai", kaip jis pats juos vadindavo. Narvų gyventojai keisdavosi. Meškėną pakeisdavo audinės, kitais metais tame pačiame narve jau gyvendavo fazanai ar kiti kokie reti paukščiai bei žvėreliai. Po kiemą vaikščiojo Šepšeliavičius — taip buvo vadinamas gaigalas, pentardos, povų pora ir gervė, kurios mes, vaikai, labai bijodavome, nes ji mus kirsdavo snapu. Vasarą Obelynės kiemas būdavo primėtytas povų ir fazanų plunksnų. Tai jam teikė dar didesnio įdomumo.

Profesoriaus Tado Ivanausko žmona Honorata buvo didelis draugas, supratęs jo tikslus bei siekius, savo įdomia, gan įvairiapuse asmenybe puošusi visą Obelynės gyvenimą. Šiandien man atrodo, jog ji buvo graži. Nedidukė, truputį pilnoka, kiek japoniškų veido bruožų, gražios veido spalvos, tamsiaplaukė moteris. Išsilavinusi, Peterburge studijavusi biologiją, apkeliavusi Europą, JAV. Daug skaitanti, buvo aktyvi visuomenės veikėja. Drauge su kitais organizavo „Lietuvos vaiko" draugiją, vaikų darželius, stengdamasi įdiegti juose naujausius auklėjimo metodus. Prisimenu, kaip ji džiaugėsi ir visiems rodė, gavusi iš Vokietijos gamtos evoliucijos schemą, pritaikytą ikimokyklinio amžiaus vaikams.

Teta Honorata buvo Obelynės gėlynų ir alėjų iniciatorė. Ji planuodavo alėjas, pasitelkusi savo subtilų skonį, logišką protavimą. Kadangi Obelynę dažnai lankydavo svečiai, studentų ekskursijos, kurios buvo visada dėmesingai sutinkamos, kartais net vaišinamos, teta Ho-

norata planavo alėjas taip, kad kiekviena iš jų atskleistų Obelynę dar iš vienos, naujesnės, nematytos pusės.

Nudžiūvo medis rožių alėjos pradžioje. Medis buvo nupiautas taip, kad jo likęs kamienas imitavo suoliuką. „Žiūrėk, Janina,— sakė teta mano motinai,— atsisėdus štai ant šito kamieno rožių alėja atrodo visai kita". Vieną pavasarį Obelynėje atsirado bijūnų alėja. Buvo pats jų žydėjimas. Ėjome ir grožėjomės.

Obelynės svečių tarpe būdavo labai įvairių žmonių. Lankydavosi mokslininkai, profesoriaus darbo draugai, filosofai, istorikai, įvairių visuomeninių pažiūrų žmonės, poetai, muzikai ir visuomet būdavo laukiamas jaunimas, kuriame, matyt, ir profesorius, ir teta Honorata norėdavo įžiūrėti mūsų visuomenės ateitį. Jaunimui pasireikšti, parodyti savo sugebėjimus bei talentą čia visuomet būdavo sudaromos palankiausios sąlygos. O svečiai Obelynę mėgo.

Jų lankymosi diena Obelynėje paprastai būdavo sekmadienis. Rytą, 10 valandą iš Kauno plaukdavo Nemunu žemyn garlaivis, kuris, sustojęs Lampėdžiuose, kone visada išlaipindavo jei ne keletą, tai nors porą svečių į Obelynę. Paskui valtele per Nemuną ir į aukštą kalną, kur eglaičių ir įvairių egzotiškų medžių pavėsyje svečių laukdavo įdomūs pokalbiai, pasivaikščiojimas Obelynės alėjomis, grožėjimasis naujai pražydusiais augalais. Vasarą pietų stalas visuomet būdavo puošiamas rožėmis, kurias parinkdavo ir nuskindavo pats profesorius.

Sekmadieniais per pietus profesorius mėgdavo juokauti. Pasakodavo prisiminimus iš savo vaikystės Lebiodkoje, įdomesnius pedagoginio darbo momentus, įterpdavo vieną kitą sąmojingą anekdotą.

Po pietų ar verandoje, ar po tujomis prie tvenkinio, ar svetainėje tarp profesoriaus sumedžiotų žvėrių kailių būdavo geriama kava. Tada prasidėdavo, žinoma, priklausomai nuo svečių, meninė dalis ar filosofiniai pokalbiai, diskusijos. Jei viešėdavo profesorius A. Žmuidzinavičius, būdavo daug prisimenama kelionių įspūdžių. Kas sugebėdavo, sėsdavo prie fortepijono skambinti.

Profesorius su svečiais visą laiką nebūdavo. Pabuvęs pusvalandį, vis dingdavo. Tai eidavo pasivaikščioti po Obelynę, tai prisimindavo duoti kokius nurodymus sodininkui, tai apžiūrinėdavo kokius augalus. Tačiau laikas nuo laiko vis grįždavo prie svečių ir vis su kokiu nors siurprizu. Vieną kartą, pasak mano motinos, dingęs profesorius staiga įeina apiplyšęs, persirengęs elgeta, puola ant kelių ir ima giedoti „ubagų gadzinkas", su visais kalbos ir melodijos niuansais. Dažniausiai profesorius pasirodydavo su rože rankoje ir įteikdavo kuriai nors iš moterų. O rožės, kaip sakė teta Honorata, buvo mėgstamiausios profesoriaus gėlės. Apie tai liudijo ir Obelynės rožių alėja, kuria profesorius mėgo ir vienas, ir su svečiais pasivaikščioti.

Iš Obelynės nė vienas svečias neišeidavo neapdovanotas rožėmis ar kitokiomis gėlėmis. Iš Obelynės išeiti su gėlių puokšte jau buvo virtę tradicija. O tradicijas profesorius mėgo. Noriai švęsdavo metines ar šeimos narių šventes. Visos šventės vykdavo Obelynėje, nepaisant, ar būdavo žiema, ar vasara. Jei susisiekimas būdavo blogas, ypač žiemą, į Kauną siųsdavo roges, į kurias visi susėdę, per pusnynus švilpdavome į Obelynę. Rudenį, spalio 23, per profesoriaus vardines ilgametis sodininkas J. Budrys važnyčiodavo vežimą, prisėdusį svečių. Obelynėje būdavo šilta, krosnys prikūrentos. Kvepėdavo prigamintais patiekalais. Teta Honorata rudens puokštėmis jau būdavo išdabinusi Obelynę. Kadangi elektros nebuvo, tai visur degdavo žibalinės lempos.

Teta Honorata dažnai nustebindavo svečius savo išradingumu. Vieną sykį lempą puošė jos pačios padarytas melsvas gaubtas, o ant jo — skrendančios gervės. „Čia — siurprizas Tadui",— pasakė ji.

Ne kartą man teko sutikti Obelynėje Naujus metus. Visada tai būdavo nedideliame artimųjų būrelyje. Po dvyliktos mėgdavome burti. Karštą vašką pildavome į šaltą vandenį ir išsiliejusias figūras kaip kas išmanė, taip aiškino. Profesorius visada kiek šypsodamasis stebėdavo mūsų išdykavimus, kartkartėmis lyg geras žynys įsiterpdavo su jumoristiniais paaiškinimais.

Obelynėje visada buvo malonu apsilankyti. Kad ir šiokiadieniais po kokių sunkesnių darbų Varžupyje pavakare nueiname į Obelynę. Traukė romantiška aplinka, pasivaikščiojimas alėjomis, vėsi, vijokliuose slepianti savo langus, svetainė su fortepijonu.

Obelynėje buvo geras, naujas, gražus, rankenėle užsukamas patefonas, paskutinė trečiojo dešimtmečio mada. Nors jis buvo saugomas, kad mes, vaikai, nesugadintume, bet, kai tetos būdavo geras ūpas, mums ir vieniems buvo leidžiama klausytis plokštelių. Daugiausia tai buvo operų arijos: Kipro Petrausko, Amelitos Gali Kurči įdainavimai, senoviniai rusų romansai ar to meto estradinė muzika. Kai dainuodavo Tino Rosi, profesorius visada prisėsdavo ant sofos netoli patefono ir užsisvajojęs tyliai sau švilpdavo ar dainuodavo prancūziškai visą romansą. Mėgo „Une guitare d'amour". Tuo metu jo akys pagyvėdavo, veide žaisdavo jam būdinga vos pastebima šypsena.

BUVO IR TOKIA, LINKSMA PAŽINTIS

Pasakoja agronomas *Vincas Urbanavičius.*

1938 metais, kai jau dirbau mokytoju Pamargiuose, Igliškėlių valsčiuje, netikėtai sužinojau, kad profesorius su bendradarbiais atvyko tyrinėti Žuvintą.

Anksčiau baigęs pamokas, sėdau ant dviračio. Purškė nedidelis lietus. Atvykau prie „prieplaukos" — vienintelės sausos vietos, kurią žinojau prieiti prie ežero. Prie kranto stovėjo maža valtelė, kurią paėmęs išplaukiau į ežerą. Lietus vis purškė. Kiek paplaukiojęs, netoli kranto pastebėjau valtelėje vienišą žvejį, kuris, prisidengęs lietpalčio kapišonu, sėdėjo nejudėdamas, tik kartais ištraukdamas meškerę su laimikiu.

— Ar nepastebėjote čia profesoriaus Ivanausko? — pasisveikinęs paklausiau. Žvejys, man atrodė, lyg krūptelėjo. Permetė meškerę į kitą valties pusę, nubraukė nuo veido lietų ir vėl lyg sfinksas sustingo. Mane papiktino toks abejingas elgesys. Aš jau norėjau pasakyti jam piktesnį žodį, bet tuo tarpu jis pasisuko, patraukė ant kaktos kapišoną ir prabilo:

— O kam jums tas profesorius reikalingas?

Balse girdėjau sunkiai sulaikomo juoko gaideles.

— Jums, tur būt, bus sunku suprasti, nes paaiškinti neįmanoma. Tai mokslo garsenybė, jį žino toli už Lietuvos. Labai jau būtų malonu pamatyti profesorių, pakalbėti su juo.

— Profesorius! Profesorius! O kad tas profesorius gal toks pat purvinas ir šlapias, kaip aš. Geriau pažuvautute! Matote, kaip kimba.

Žvejys ištraukė nemažą lydeką ir įmetė į tinklelį, kuriame bruzdėjo nemaža žuvų.

Mane paėmė pyktis:

— Žvejui žuvis tik ir terūpi! Aš jos visuomet prisižuvausiu. Ne čia, tai Zybaukoj ar Smalvoj, o profesorius išvažiuos ir vargu ar greit atvyks. Jūs man galų gale pasakykite, ar nematėte profesoriaus Ivanausko? Studentai kaip tik čia nurodė jo darbo vietą.

— Jūs man, mielasis, trukdote dirbti,— su pašaipa pasakė žvejys.— Jeigu jums jau taip reikia tos „įžymybės profesoriaus", tai plaukite prie tų žolių, bet geriau patariu pažuvauti.

Čia žvejys patraukė kapišoną ir pasuko galvą į mane. Jis plačiai šypsojosi. Nuplaukęs iki nurodytų žolelių radau du studentus, kurie kažką gaudė tinkleliais ir dėjo į stiklainius.

— Ar nematėte profesoriaus Ivanausko? Man nurodė, kad jis nuplaukė šia kryptimi.

Studentas patylėjęs atsakė:

— Profesorius užimtas, jis tiria „žuvų racioną". Važiuokite ten prie tos pakrantės, švendryne paieškokite. Bet jei nesvarbus reikalas, tai netrukdykite jam!

— Anas žvejys sako, kad profesorius čia, o jūs sakote — kad ten. Lyg susitarę klaidinate.

Aš nepatenkintas pasukau valtelę atgal. Kodėl jie taip daro? — pagalvojau.— O gal ten iš tikrųjų pats profesorius? — šmėkštelėjo galvoje mintis. Ne, negali būti. O ko tas žvejys šypsojosi? Man jo veidas lyg kur matytas. Geriau priplauksiu visai arti ir atidžiau pasižiūrėsiu. Man grįžtant, žvejys dar labiau sulinko ir po kapišonu pasislėpė jo veidas. Pastačiau savo valtelę lygiagrečiai su žvejo valtimi.

— Ko jūs mane siuntinėjat nuo „ainošiaus pas kaipošių",— ištariau nepatenkintas.

— Jūs, matau, ieškodami tos įžymybės, neduosite man net mokslo reikalui pažuvauti. Jūs įkyrus vaikinas, nuo jūsų net čia nepasislėpsi. Jeigu jau taip, tai susipažinkim: Tadas Ivanauskas! — ir atsistojęs valtyje, atkišo man ranką.

Aš, šių žodžių kaip perkūno trenktas, žengiau žingsnį profesoriaus link, nustojau pusiausvyros ir pliumptelėjau į vandenį. Mano mažoji valtelė apsivertė. Įkibau į gana didelę profesoriaus valtį. Jis padėjo man išsikepurnoti. Pamačiau, kad profesorius nuoširdžiai kvatojasi, jo juokas užkrėtė ir mane. Nors vanduo ir maurai varvėjo nuo manęs, buvau laimingas. Profesorius, nežiūrėdamas lietaus, nusmaukė kapišoną nuo galvos ir dar kartą ištiesė man ranką.

— Vat jums ir „įžymybių ieškoti", ir išsimaudėte. — Profesorius buvo tokios geros nuotaikos ir man dar daug sąmojaus pasakė. Tik pamatęs jau mane drebantį, surimtėjo.

— Susirgsi, bičiuli, plaukime į krantą, kur sušilsime ir pasikalbėsime. Jūs ilgai atminsite šią pažintį. Kas Jūs toks būsite?

Papasakojau, kad aš netoli esančios Pamargių mokyklos mokytojas ir labai norėčiau sužinoti apie profesoriaus tyrimus ir patį ežerą, kad galėčiau mokiniams papasakoti. Daug tą vakarą buvo kalbų prie šiltos ugnelės. Profesoriaus gera nuotaika užkrėtė mus visus. Išsidžiovinę ir pavakarieniavę, ilgai dar klausėme profesoriaus pasakojimo. Jo paprasti aiškūs žodžiai buvo pilni meilės ir rūpesčio išsaugoti gamtos grožį ir gyvūnus.

Šis vakaras man išliko visam gyvenimui. Gal būčiau ir aš pasukęs biologo specialybės mokytis, bet karas sugriovė visas svajones. Dažnai prisimindavau profesorių Ivanauską. Tada atsisveikinant jis pasakė: „jaunime, mokėk ne tik džiaugtis gamta, bet ir ją išsaugoti".

Aš savo gyvenime profesorių Tadą Ivanauską sutikau tik tris trumpas akimirkas. Bet ir to užteko pajausti, kokia išmintimi ir paprastumu dvelkė jo asmenybė.

MAN YPAČ BRANGUS ŽMOGUS

Pasakoja profesoriaus Tado Ivanausko mokinys ir artimas bendradarbis, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos instituto mokslinis bendradarbis, biologijos mokslų kandidatas *Jonas Šeštokas.*

Kaip kiti studentai, taip ir aš jau nuo pirmųjų studijų dienų laikiau didele garbe būti profesoriaus Tado Ivanausko mokiniu. Jo asmenybė, charakteris, skelbiamos gamtos mokslų pažangiosios idėjos turėjo lemiamos reikšmės mano pažiūrų formavimuisi. Profesorius man įdiegė meilę gamtai, mokslams, troškimą eiti vis pirmyn ir pirmyn.

Koks buvo džiaugsmas, kai 1938 metais, dar man būnant studentu, profesorius mane įdarbino Zoologijos katedroje. Pirmiausia (1938 metais) profesorius mane komandiravo į Ventės ragą migruojančių paukščių stebėti ir žieduoti. Čia teko susipažinti su artimu profesoriaus bendradarbiu, puikiu paukščių žinovu, Ventės rago ornitologinės stoties vedėju M. Posingiu.

Sekančiais metais buvau komandiruotas į Žuvinto ežerą, kur susipažinau su šio rezervato prižiūrėtoju, taip pat geru paukščių žinovu, Teofiliu Zubavičiumi. Toliau sekė įvairios išvykos, ekspedicijos su pačiu profesoriumi T. Ivanausku, St. Jankausku, entomologu A. Palioniu ir kitais, nors ir mažo, bet labai darnaus Zoologijos kabineto kolektyvo darbuotojais. Pagrindinis mano darbas Zoologijos katedroje ir muziejuje buvo paukščių žiedavimo veiklos koordinavimas, o nuo 1940 metų, persikėlus į Vilnių, tapau profesoriaus asistentu. Be pagrindinio darbo universitete, profesorius man perleido dėstyti paukščių ir žvėrių biologiją Vilniaus vidurinėje miškininkystės mokykloje.

Antrojo pasaulinio karo audros mane ilgesniam laikui išskyrė su profesoriumi. 1944 metais hitlerininkų buvau išvežtas į Pomeraniją priverstiniams darbams. Po karo šis kraštas tapo Lenkijos Liaudies Respublikos teritorijos dalimi. Šioje, nors ir svetingoje šalyje, nepritapau. Mane ir kitus bendraminčius kankino tėvynės ilgesys, dėl to nusprendėme grįžti į gimtąjį kraštą. Tuo reikalu kreipiausi į profesorių Tadą Ivanauską.

Gavęs mano pirmąjį laišką, profesorius labai apsidžiaugė, kad esu gyvas, ir pagyrė mano nutarimą grįžti į Lietuvą. Viename savo laiške 1960 metais jis taip rašė: „Mes Lietuvoje labai pasigendame savo tautiečių inteligentų, pakrikusių visame pasaulyje. Sprendžiant iš ateinančių žinių, atrodo, vis dėlto, kad čia, Tarybų Sąjungoje, materialiai žmonės geriau aprūpinti negu kitur. Džiaugiuosi, kad tvirtai nusistatėte grįžti".

Profesorius labai vertino buvusius savo darbuotojus. Jis norėjo visus, kurie karo ar pokario metais pakriko po įvairius pasaulio kampus, vėl sugrąžinti į gimtąjį kraštą. Savo laiškuose apgailestavo, kad nėra A. Palionio, F. Jomanto, P. Pedišiaus ir kitų. Viename laiške A. Palionį taip apibūdina: „Buvo tai atsidavęs savo reikalui-mokslui, kuklus, nepaprastai sąžiningas darbuotojas. Ištisas dienas iki nakties sugebėjo jis praleisti tvarkant savo laimikį. Vasarą jis daugiausia praleisdavo išvykose. Ilgesnį laiką jis išbuvo Žuvinto paliose, Ežerėlyje arba ir savo tėviškės apylinkėse. Jis dalyvavo ir mūsų ekspedicijoje Brazilijoje ir ten surinko didelį kiekį drugių ir kitų vabzdžių. Vieną kartą jis paklydo nakties metu „sertone" ir mes pagalba stiprių švyturių vos jį radome. Dėl jo aistringai vedamo drugių gaudymo braziliečiai pavadino jį „Cassador de borboletas", t. y. „drugių medžiotojas". Didelį drugių laimikį surinko Bahijos miesto keltuve, kur dėl stiprios šviesos susirenka daug tūkstančių naktinių drugių. Aplamai A. Palionis buvo vertingas bendradarbis. Bet buvo jis silpnos sveikatos ir tai jį pražudė. Jo atspausdintas „Lietuvos drugiai" sąrašas yra vertingas indėlis į mūsų literatūrą". (Po antrojo pasaulinio karo, nors A. Palionis ir sugrįžo iš Vakarų Vokietijos stovyklų, bet tuoj mirė.)

Taip pat profesorius labai vertino kitą savo bendradarbį F. Jomantą, kaip gabų dailininką, sąžiningą darbuotoją, kuris daug padėjo, kuriant Kauno zoologijos muziejų. Jiedu pradėjo bendradarbiauti dar Petrapilyje, tai yra 1911 metais.

Laiške (1958 metais) profesorius man rašė: „Iš F. Jomanto gavau pranešimą, kad jis gavo leidimą sugrįžti į Lietuvą". O 1961 metais apie zoologijos muziejaus sukaktį ir buvusius bendradarbius taip parašė: „Šiandien buvo proga Jus paminėti. Mat, buvo zoologijos muziejaus 100 metų sukaktis. Gal Jums keista pasidarys. Mat, gal atsimenate, kad muziejaus branduolį sudaro mano tėvo rinktoji kolekcija buvusi mano tėviškėje Lebiodkos dvare (Lydos apskrityje). Ligi šiol užsiliko seniausi egzemplioriai, datuoti 1861 m. Šia proga buvo suruoštas šioks toks viešas posėdis, kuriame šis įvykis paminėtas, o taip pat ir tie asmenys, kurie prie muziejaus kūrimo prisidėjo. Kvietėme ir F. Jomantą. Iš jo laiškų susidarė įspūdis, kad jis jau senatvės silpnumo apimtas nelabai gali ir nori pajudėti iš vietos". Po keleto metų F. Jomantas mirė.

Tur būt, niekam ir niekad profesorius neliko skolingas laiško. Jei kartais ilgesnį laiką negaudavau iš jo atsakymo, man buvo aišku, kad yra svarbi priežastis, dažniausiai liga. Štai 1959 metais jis man rašė: „Du Jūsų laiškus gavau ir visų pirmiausia turiu atsiprašyti už mano pavėluotą atsakymą. Pas mus užėjo smarki gripo epidemija, mažai kas nebuvo apsirgęs, ir daug žmonių mirė. Visa mano šeima ir aš pats taip pat sirgau, o per tą laiką prisirinko krūva reikalų ir laiškų. Pasveikęs turėjau atidirbti, kas nebuvo padaryta".

Profesorius Tadas Ivanauskas buvo nuostabi, laiko tėkmei atspari asmenybė. Nepaisant amžiaus, visada energingas, kupinas iniciatyvos, sąmojaus ir iki pat mirties kūrybingas. 1966 metais vienoje konferencijoje susitikęs mane paklausė, kaip sekasi dirbti, kokia mano nuotaika? Nelaimei, tą dieną mano nuotaika buvo ne kokia ir aš nejučiom atsakiau, kad bloga... Profesorius nusišypsojo, padėjo ranką ant peties ir tarė: „Tamsta Jonai, ką Jūs kalbate? Tamstos amžius pats kūrybingiausias". Dar kažką norėjo pasakyti, bet buvo pakviestas į prezidiumą, o aš likau apstulbęs. Galvojau, juk profesorius pergyvenęs pirmąjį pasaulinį karą, revoliuciją, matęs antrojo pasaulinio karo žiaurumus, kaip jis savo laiškuose rašė, netekęs daug artimųjų, o išliko lyg ir nepaliestas tų negandų.

Nors profesorius buvo stiprus kaip ąžuolas, bet ir jo neaplenkė slogi nuotaika ar nelaimės, kurias jis minėdavo savo laiškuose: „Šią žiemą (laiškas 1959.III.6) išmirė daug senų žmonių. Mirė Čiurlionienė, prof. Nemeikša, mūsų senas Zoologijos muziejaus darbuotojas Šiugždinis, Ž. Ū. Akademijos profesorius Banys, inžinierius Dušauskas, agronomas Vl. Zubovas ir kt. Ateina mums seniems galas. Mano darbo planai dar neišpildyti ir norėtųsi šiek tiek atitolinti galą, kad galėčiau užbaigti savo darbus. Dabar leidžiu „Lietuvos Paukščiai" antrą leidinį. Jau išėjo I tomas ir tvarkomas II-sis, bet dar lieka trečias, o laikas nestovi vietoje, vis smarkiai bėga pirmyn".

1965 metais parašė: „Štai turėjau tokį nuotykį. Prieš pat naujus metus, grįždamas iš medžioklės į Kauną, kartu su autobusu nusiritau nuo aukšto kalno žemyn. Iš keliolikos keleivių penki, ir aš tame skaičiuje, mažiau ar daugiau nukentėjom. Aš smarkiai susikūliau, sulaužiau 2 šonkaulius ir tiesiog iš miško su zuikiais, šautuvu ir ilgais batais buvau nuvežtas į kliniką. Daugiausia buvo baimės dėl mano galvos, tad neuropatologas privertė mane nejudomai išgulėti 2 savaites, bet jau dabar esu namuose nors ir labai silpnas ir nejudrus, bet po truputį taisausi".

Profesorių kelerius metus vargino liga, jo vadinama egzema. Štai 1966 metais jis man taip rašė: „Apie save turiu pranešti, kad nuo balandžio mėn. sergu egzema. Tai labai mane kankina ir nežinau, ar iš šios ligos išsikebaruosiu. Kreipiausi prie mūsų gydytojų, bet jie nutyli, arba rankomis skėsčioja. Pagaliau dr. Šiurkus padarė operaciją ir dabar pradedu vaikščioti. Gal dar nebus man galo. Gyvename, gyventi reikia".

Dėl širdies infarkto 1969 metų pabaigoje profesorius kelias savaites išgulėjo Respublikinėje Kauno klinikinėje ligoninėje. Apie šio meto nuotaikas jis taip rašė: „Šiandien turėjau malonumą gauti iš Jūsų laiškus ir labai už juos dėkoju, bet dar labiau dėkoju už Jūsų man pa-

reikštą užuojautą. Aš iki šiol retai sirgdavau ir esu prie šios būklės labai neįpratęs. Na, bet po biskį taisausi ir gal išsikebaruosiu".

Kai 1970 m. kovo pradžioje profesoriui nuvežiau peržiūrėti savo disertaciją apie vėžius, radau jį darbo kambaryje, rašantį „Pasaulio paukščius". Aptarus disertacijos smulkmenas, rengiausi atsisveikinti. Bet jis mane sulaikė, pasodino ant sofos, uždėjo ranką ant peties ir tarė: „Tamsta Jonai! Štai ant stalo guli „Pasaulio paukščių" rankraštis. Jau parašiau tris ketvirtadalius, dar liko užbaigti vienas ketvirtadalis. Jeigu kas nors su manimi atsitiktų, labai prašyčiau šį darbą užbaigti". (Kaip vėliau sužinojau, profesorius tuo pačiu reikalu buvo kreipęsis ir į Nataliją Likevičienę.) Aš nuo šių profesoriaus žodžių apstulbau. Prisiminiau jo pasakymą: „Nuo paukščių pradėjau, paukščiais ir baigsiu". Pagalvojau — nejaugi tam jo pasakymui bus lemta išsipildyti? Pradėjau įrodinėti, kad apie tai dar per anksti galvoti ir kalbėti, kad profesorius ne tik baigs rašyti „Pasaulio paukščius", bet paruoš ir dar daugiau vertingų veikalų. Bet jis paėmė mane už rankos, privedė prie rašomojo stalo, parodė rankraštį bei knygas, kuriomis naudojosi, rašydamas „Pasaulio paukščius", ir dar kartą pakartojo: „Jei kas nors su manimi atsitiktų, ateikite čia, mano duktė jums išduos rankraštį ir šitas knygas. Galite naudotis ne tik šiomis, bet, jei rasite kitų, tinkamesnių, panaudokite ir kitus šaltinius".

Tų pačių metų vieną gegužės pirmadienį, nuvykęs į Kauną, radau profesorių Medicinos instituto auditorijoje, kur vienos grupės studentams skaitė paskutinę prieš vasaros atostogas paskaitą. Klausytojų buvo tiek daug, kad jiems auditorijoje pritrūko sėdimų vietų, todėl dalis jų stovėjo. Auditorijoje ant stalo gulėjo nedidelė popieriaus skiautelė. Maniau, kad tai paskaitos planas, bet, kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo tik vieno studento klausimas, kuriame profesorius buvo prašomas ką nors papasakoti apie kondorus.

Turėjau progos šimtąjį kartą įsitikinti profesoriaus dėstomos paskaitos turiningumu, sodrumu, vaizdumu, kurią jis dėstė su tokia pat neišblėstančio užsidegimo ugnele, kaip ir prieš keturiasdešimt metų. Kalbėjo apie darvinizmą, natūralią atranką, mutacijas ir kt. Pateikė gausios medžiagos iš savo turtingos patirties. Štai vienas iš daugelio pavyzdžių.

Prancūzijoje profesorius kartą buvo pakviestas kažkokio grafo į fazanų medžioklę. Jos metu buvo nušauta apie 1500 paukščių, iš kurių vienas buvo žalios spalvos. Šį žalią fazaną atidavė profesoriui. Jo iškamša buvo parvežta į Lietuvą ir dabar yra Tado Ivanausko zoologijos muziejuje Kaune. Čia profesorius pažymėjo, kad stengiamasi išvesti žalių fazanų veislę, kad jie geriau galėtų gamtoje apsisaugoti nuo priešų. Toliau profesorius pasakojo apie išmirusius mamutus, elnius, o paskaitos pabaigoje atsakė į studento klausimą.

Stebėjausi Tado Ivanausko atmintimi. Juk jis šią paskaitą skaitė, nesinaudodamas jokiu konspektu, neturėjo pasirašyto plano. Jis rašė lentoje lotyniškus pavadinimus, minėjo mokslininkų pavardes ir atskiras jų citatas prancūzų bei anglų kalbomis.

Vos tik išėjome iš Medicinos instituto, profesorius, nulipęs laiptais, priėjo prie gėlių lysvės, parodė man žiedus ir paaiškino, kad tai kraujagėlės, pasakė lotynišką pavadinimą ir, išrovęs vieną iš daugelio ten augančių, įsidėjo į portfelį, sakydamas, kad jam jos reikia.

Žingsniavome Laisvės alėjos link, o čia liepų ūksmėje ėjome į Centrinio pašto pusę. Pasiūliau pasinaudoti lengva mašina, bet profesorius griežtai atsisakė, aiškindamas, kad labai gerai jaučiasi, todėl geriau eiti.

Eidamas man pasakojo, jog šiais metais Obelynėje juodieji strazdai užaugino savo vaikus. Šie strazdai išperėdavo jauniklius ir ankstesniais metais, bet juos vis išnaikindavo kėkštai. Šie metai juodiesiems strazdams buvo laimingesni. Dar kalbėjo apie paukščių nykimą nuo žemės ūkyje naudojamų pesticidų, vandenų užteršimo, beicuotų grūdų, užnuodytų vabzdžių. Profesorius sakė, kad šiais metais čiurliai Kaune pasirodė vėliau. Apgailestavo, kad jų ir šįmet pasirodė daug mažiau, negu ankstesniais metais.

Pašte prie langelio stovėjo gana ilga žmonių eilė. Profesoriui pasiūliau pinigus paimti be eilės, bet jis atsisakė, pareikšdamas, kad nenori išimčių ir stovės eilėje, kaip ir kiti piliečiai.

Zoologijos ir parazitologijos instituto direktoriaus pavedimu pas profesorių turėjau nuvežti žymų Tarybų Sąjungos limnologą profesorių, daktarą M. Fortunatovą, kuriam praėjusiais metais nepavyko pasimatyti su Tadu Ivanausku. Žinodamas ne per geriausią profesoriaus sveikatos būklę, ketvirtadienį, tai yra gegužės 28 dieną, paskambinau jo dukrai. Iš jos sužinojau, kad tą dieną profesorius gulinėjo ir vaikščiojo kambaryje, bet į miestą nėjo. Ji prašė palaukti prie ragelio, o pati nuėjo atsiklausti profesoriaus. Tuoj sugrįžo ir pranešė, kad jis rytojaus dieną sutinka priimti profesorių M. Fortunatovą.

Abu mokslininkai susėdo ant sofos, prasidėjo pokalbis. Tadas Ivanauskas paaiškino, kad vakar vakarą, kai telefonu pranešiau apie numatomą profesoriaus M. Fortunatovo vizitą, jis stengėsi prisiminti visas smulkmenas iš praeities. Iš pradžių Tadas Ivanauskas kalbėjo, rankas sudėjęs ant kelių, labai lėtai, momentais ilgiau pagalvodamas. Gerai prisiminė M. Fortunatovo brolį ir kitus jo giminaičius. Tai, ką Tadas Ivanauskas pasakojo, M. Fortunatovas patvirtino, sakydamas, kad jo giminė moksluose pagarsėjusi jau nuo septynioliktojo amžiaus.

Tadas Ivanauskas daug pasakojo ir apie save — apie ekspedicijas, pažįstamus, pabrėždamas, kad geriausias jo bičiulis buvo dailininkas Antanas Žmuidzinavičius. Su šypsena veide prisiminė studijų laikus,

citavo Puškino ir kitų poetų eilėraščių ištraukas. M. Fortunatovas stebėjosi nuostabia Tado Ivanausko atmintimi. Jis sakė, kad tokių šviesių asmenybių, kaip akademikas profesorius Tadas Ivanauskas, mažai yra Tarybų Sąjungoje. Čia paminėjo akademiką profesorių K. Skriabiną ir dar vieną kitą.

M. Fortunatovas paklausė Tadą Ivanauską apie bebrų reaklimatizaciją Lietuvoje, pasiteiravo, ar tiesa, kad profesorius pirko bebrus už savo pinigus. Tadas Ivanauskas atsakė, kad tiesa.

Norėjau, kad šitas vizitas neužsitęstų, todėl kelis kartus bandžiau jų pokalbį nutraukti, bet profesoriai taip įdomiai ir karštai dalijosi prisiminimais, kad jiems sukliudyti buvo neįmanoma. Vizitas užtruko beveik valandą.

Atsisveikindamas Tadas Ivanauskas mus palydėjo iki durų ir priminė, kad ilgai nelauktume ir sekančią savaitę atvyktume filmuoti į Obelynę. Atsisveikindamas nenujaučiau, kad tai buvo paskutinis mano pasimatymas su brangiu mokytoju.

TADO IVANAUSKO GYVENIMO IR VEIKLOS DATOS

1882 m. gruodžio 16 d. gimė buv. Vilniaus gubernijoje, Lydos apskr., Vasiliškių valsč., Lebiodkos ūkyje.

1895—1901 m. mokėsi Varšuvos gimnazijoje.

1901—1903 m. mokėsi Peterburgo X berniukų gimnazijoje.

1903—1905 m. studijavo Peterburgo universiteto Fizikos-matematikos fakultete.

1905—1909 m. studijavo Sorbonos universiteto Gamtos-istorijos fakultete (Paryžius) ir jį baigė.

1910 m. išlaikė valstybinius egzaminus ir gavo Peterburgo universiteto gamtos mokslų I laipsnio diplomą.

1910—1915 m. Petrograde įsteigė gamtos mokslų vaizdinių priemonių laboratoriją ir jai vadovavo.

1916 m. išrinktas Rusijos entomologų draugijos tikruoju nariu.

1916—1918 m. dirbo Žemės ūkio ministerijoje, Petrograde.

1918 m. balandžio 24 d. grįžo į Lietuvą ir kartu su žmona Honorata Ivanauskiene Musteikos km. (Varėnos raj.) įsteigė lietuvišką mokyklą ir joje dirbo.

1919—1921 m. dirbo patarėju Žemės ūkio departamente, Kaune.

1919 m. liepos 15 d. Kaune įkurta Gamtos tyrimo stotis su zoologijos muziejumi. Tadas Ivanauskas — vienas šios stoties kūrėjų ir jos direktorius iki 1922 m. vasario 16 d. (kol stotis buvo perduota Lietuvos universitetui).

1920 m. sausio 27 d. Kaune įkurti Lietuvos Aukštieji kursai. Tadas Ivanauskas — vienas iš kursų kūrėjų ir jų lektorius bei Gamtos skyriaus vedėjas iki 1922 m. vasario 16 d.

1922 m. vasario 16 d. pradėjo veikti Lietuvos universitetas Kaune (nuo 1930 m. pavadintas Vytauto Didžiojo universitetu). Tadas Ivanauskas — vienas iš universiteto kūrėjų ir Matematikos-gamtos fakulteto ordinarinis profesorius, Zoologijos ir lyginamosios anatomijos katedros (nuo 1929 m. Zoologijos katedros) vedėjas iki 1940 m. rugsėjo 1 d.

1922 m. gegužės 23 d. Lietuvos universitetas Tadui Ivanauskui suteikė profesoriaus vardą.

1922 m. atstovavo Lietuvos universitetui Padujos universiteto (Italija) 700 metų sukakties minėjime. Padujos universitetas Tadui Ivanauskui suteikė garbės daktaro laipsnį.

1923 m. atstovavo Lietuvos universitetui L. Pastero 100 gimimo metinių minėjime Paryžiuje ir Strasburge.

1924 m. atstovavo Lietuvos universitetui Neapolio universiteto (Italija) 700 metų jubiliejaus minėjime.

1928—1939 m. Alytaus aukštesniosios miškų mokyklos (nuo 1938 m. Alytaus vidurinės miškų mokyklos) dėstytojas.

1929 m. suorganizavo Pirmąją kailinių žvėrelių augintojų akcinę bendrovę ir įkūrė kailinių žvėrelių fermą Obelynėje, netoli Kauno.

1929 m. įsteigė ornitologinę stotį Ventės rage (Šilutės raj.).

1932 m. atstovavo Vytauto Didžiojo universitetui Amsterdamo universiteto 300 metų jubiliejaus minėjime.

1937 m. įsteigtas Žuvinto rezervatas.

1938 m. įsteigtas Kauno zoologijos sodas. Tadas Ivanauskas — vienas iš jo kūrėjų.

1940—1941 m. Vilniaus valstybinio universiteto profesorius, Zoologijos katedros vedėjas.

1940 m. gruodžio 21 d. Vilniaus valstybinio universiteto Matematikos-gamtos fakulteto mokslinė taryba Tadui Ivanauskui už mokslinius darbus paukščių migracijos srityje suteikė gamtos mokslų daktaro laipsnį.

1941 m. balandžio 9 d. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu Nr. 320 Tadas Ivanauskas patvirtintas Lietuvos TSR Mokslų akademijos tikruoju nariu.

1942—1944 m. Vilniaus universiteto Miškų mokslų fakulteto profesorius.

1943—1944 m. Vilniaus vidurinės miškų mokyklos dėstytojas.

1944—1956 m. Vilniaus valstybinio universiteto profesorius, Zoologijos katedros vedėjas.

1945 m. kovo 17 d. TSRS Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Aukščiausioji atestacinė komisija patvirtino Tadui Ivanauskui biologijos mokslų daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą.

1945 m. liepos 21 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku už įžymius nuopelnus bei ypatingai vertingus darbus zoologijos srityje ir už įžymią mokslinę-praktinę bei mokslinę-pedagoginę veiklą Tadui Ivanauskui suteiktas Lietuvos TSR nusipelniusio mokslo veikėjo vardas.

1945—1950 m. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Biologijos instituto direktorius.

1949—1951 m. Lietuvos Žemės ūkio akademijos Miškų apsaugos katedros profesorius.

1951—1954 m. Lietuvos žemės ūkio akademijos Miškų apsaugos katedros (vėliau pavadintos Miškininkystės katedra) vedėjas.

1954 — iki mirties — Lietuvos žemės ūkio akademijos Miškininkystės katedros profesorius.

1954—1965 m. Kauno valstybinio medicinos instituto profesorius, Bendrosios biologijos katedros vedėjas.

1956—1964 m. Vilniaus valstybinio universiteto Zoologijos katedros profesorius.

1965 — iki mirties — Kauno valstybinio medicinos instituto Bendrosios biologijos katedros profesorius.

VISUOMENINĖS PAREIGOS

1921—1939 m. Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės draugijos (nuo 1937 m.— Lietuvos medžioklės draugijų sąjungos) pirmininkas.

1923 m. Tado Ivanausko iniciatyva sudarytas Medžių sodinimo komitetas, kurio uždavinys buvo organizuoti apželdinimo darbus ir ruošti medžių sodinimo šventes. Tadas Ivanauskas — komiteto pirmininkas.

1927—1939 m.— žurnalo „Medžiotojas" redaktorius.

1930 m. lapkričio 6—9 d. Paryžiuje įvyko Tarptautinės medžioklės tarybos steigiamasis susirinkimas. Tadas Ivanauskas šiame susirinkime atstovavo Lietuvai ir buvo išrinktas tarybos nariu.

1931 m. lapkričio 2 d. įsteigta Lietuvos gamtininkų draugija. Tadas Ivanauskas — vienas iš draugijos steigėjų ir valdybos narys iki 1935 m.

1953 — iki mirties — Lietuvos TSR Mokslų akademijos Chemijos ir biologijos skyriaus (prieš tai — Gamtos mokslų skyriaus) biuro narys.

1955—1957 m. Gamtos apsaugos komisijos prie Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidiumo pirmininkas.

1957 — iki mirties — žurnalo „Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai" redkolegijos narys.

1957 — iki mirties — žurnalo „Mokslas ir gyvenimas" redkolegijos narys.

1959—1969 m.— žurnalo „Mūsų sodai" redkolegijos narys.

MOKSLINĖS EKSPEDICIJOS

1914 m. gegužės—birželio mėn.— Murmanas ir Šiaurės Norvegija.

1917 m.— Murmanas ir Šiaurės Ledinuotojo vandenyno salos.

1922 m.— Istrijos pusiasalis Adrijos jūroje.

1925 m.— Baltijos jūros Vilsandi sala (Estija).

1931 m. rugpiūčio 17 d.— lapkričio 17 d.— Pietų Amerika (Brazilija).

1947 m. balandžio 11—18 d.— Volgos delta (Astrachanės rezervatas).

1948 m. kovo 18 d.— balandžio 16 d.— Turkmėnija (Amu Darjos žemupis, Karakumai).

1949 m. sausio 5—29 d.— Azerbaidžanas (Lenkoranas).

1951 m. gegužės 2—25 d.— Šiaurės Kazachstanas (Petropavlovsko apylinkės).

1956 m. kovo mėn.— Volgos delta (Astrachanės rezervatas).

1960 m. kovo 31 d.— balandžio 13 d.— Tadžikija (rezervatas „Tigrovaja balka").

1962 m. birželio 25 d.— liepos 5 d.— Obės žemupis (Salechardas).

APDOVANOJIMAI

1913 m.— Tarptautinės mokslo priemonių parodos (Peterburge) aukso medalis už zoologijos ir anatomijos preparatus.

1946 m.— medalis „Už šaunų darbą Didžiajame Tėvynės kare 1941—1945 m.".

1950 m. rugsėjo 26 d.— Darbo Raudonosios Vėliavos ordinas.

1957 m. lapkričio 1 d.— Kauno m. DŽDT Vykdomojo komiteto Garbės raštas už jaunosios kartos komunistinį auklėjimą.

1958 m. vasario 19 d.— Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Garbės raštas už ilgametį mokslinį-pedagoginį darbą ryšium su gimimo 75 metinėmis.

1959 m.— Lietuvos TSR Respublikinė valstybinė premija už monografiją „Lietuvos paukščiai".

1960 m. spalio 8 d.— Kauno m. sodininkystės draugijos Garbės raštas už eksponuotus vaisius I Kauno m. vaisių parodoje.

1961 m.— Kauno m. sodininkystės draugijos Garbės raštas ir I premija už pateiktus sodininkystės parodai eksponatus.

1962 m. gruodžio 15 d.— Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Garbės raštas už ilgametę vaisingą mokslinę ir pedagoginę veiklą ryšium su gimimo 80 metinėmis.

1964 m. balandžio 12 d.— Gamtos apsaugos komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Garbės raštas už nuopelnus, saugojant Lietuvos TSR gamtos turtus ir didinant jų atsargas, už aktyvų gamtos apsaugos idėjų populiarinimą.

1965 m. rugpiūčio 27 d.— Kauno valstybinio medicinos instituto Garbės raštas už ilgą ir nepriekaištingą pedagoginį ir mokslinį darbą bei jaunosios medikų kartos auklėjimą.

1965 m. rugsėjo 1 d. — Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Valstybinio aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto Garbės raštas ir padėka už sąžiningą darbą, mokant ir auklėjant jaunąją kartą.

1965 m. spalio 15 d. — Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Garbės raštas už pasiektus laimėjimus, vystant respublikos liaudies ūkį, mokslą ir kultūrą.

1967 m. gruodžio 15 d. — Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Garbės raštas už nuopelnus, vystant biologijos mokslą, ir aktyvią visuomeninę veiklą ryšium su gimimo 85 metinėmis.

1967 m. gruodžio 15 d. — Vilniaus valst. V. Kapsuko universiteto Garbės raštas už ilgametį mokslinį-pedagoginį darbą ir visuomeninę veiklą ryšium su gimimo 85 metinėmis.

1970 m. balandžio 15 d. — medalis „Už šaunų darbą" ryšium su V. Lenino 100 gimimo metinėmis.

□

1970 m. birželio 1 d., eidamas 88 metus, mirė Kaune. Palaidotas Tabariškių kapinėse (Kauno rajonas).

BIBLIOGRAFINĖ RODYKLĖ

Profesorius Tadas Ivanauskas būdavo dažnas Kauno medicinos instituto bibliotekos svečias. Skaitydavo jis daug ir visuomet tiksliai nurodydavo, kokia knyga ar straipsnis jam būdavo reikalingi. Bibliotekos darbuotojus stebindavo profesoriaus sugebėjimas puikiai orientuotis bibliografijos leidiniuose, nepaprastas tikslumas ir tiesiog fenomenali „bibliografinė atmintis". Kartais jis tiksliai nurodydavo ne tik knygos autorių, pavadinimą, leidimo duomenis, bet ir jos išvaizdą, būdingesnes iliustracijas, apipavidalinimą. Ir neretai pridurdavo, kad tokiais ir tokiais metais jis ją vartė Kauno universiteto ar Kauno medicinos instituto bibliotekose. Stebindavo ir kita: profesorius Tadas Ivanauskas beveik niekada negalėdavo tiksliai pasakyti, apie ką ir kada jis buvo pats rašęs. Tai sudarydavo daug rūpesčių katedros ir bibliotekos darbuotojams. Rašant metines katedros ataskaitas, prie jų reikėdavo pridėti katedros darbuotojų spaudoje paskelbtų veikalų ir straipsnių sąrašą. Visų darbuotojų pateikti sąrašai paprastai būdavo pilni, o profesoriaus Tado Ivanausko — reikėdavo papildyti. Kartą profesorius pareiškė, kad, tikriausiai, per visą savo gyvenimą yra parašęs apie du tris šimtus straipsnių.

1962 metais Kauno medicinos institute buvo švenčiamos Tado Ivanausko 80 gimimo metinės. Tada kilo mintis surinkti į vieną kartoteką bibliografinius duomenis apie profesoriaus parašytus veikalus bei straipsnius ir jam padovanoti. Prireikė didokos dėžės, į kurią buvo sudėta daugiau kaip 500 kortelių. Labiausiai nustebo pats profesorius: „Nejaugi visa tai parašiau? Niekad nepatikėčiau!"

Šis bibliografijos sąrašas — pirmasis bandymas suregistruoti profesoriaus Tado Ivanausko parašytus veikalus ir straipsnius. Nėra jokios abejonės, kad jis labai nepilnas. Profesorius nemėgdavo pasirašinėti pseudonimais arba kriptonimais, bet neretai spaudoje skelbdavo straipsnius, po kuriais nebūdavo jokio parašo. Daug tokių straipsnių į šį sąrašą nepateko ir, tur būt, reikės dar daug laiko, kol jie bus išaiškinti.

Profesorius Tadas Ivanauskas spaudoje bendradarbiauti pradėjo apie 1907—1908 metus. Kaip jis pats pasakodavo, tai buvo nedidelės korespondencijos, siųstos Lietuvos laikraščiams iš Prancūzijos arba iš jo gimtinės (atostogų metu). Tačiau šių korespondencijų jis nepasirašinėjo, ir mes jų dabar nežinome. Pirmąja žinoma Tado Ivanausko publikacija reikia laikyti korespondenciją iš Dzūkijos, paskelbtą 1909 metais „Vilniaus žiniose".

Intensyviai spaudoje dalyvauti Tadas Ivanauskas pradėjo 1920—1921 metais. Nuo to laiko iki pat mirties nebuvo metų, kad jis ko nors nebūtų skelbęs spaudoje.

Tarsi atskirą grupę sudaro profesoriaus Tado Ivanausko straipsniai ir knygutės, rašyti vaikams.

Sudarydami šį sąrašą, daugumą šaltinių peržiūrėjome „de visu", peržvelgėme visus pagrindinius LTSR bibliografijos leidinius, pervertėme knygas, brošiūras, žurnalus ir laikraščius, kuriuose profesorius labiausiai mėgdavo skelbti savo straipsnius. Tačiau ne visus leidinius pavyko rasti Lietuvos TSR bibliotekose. Jie sąraše pažymėti žvaigždute. Duomenys apie juos paimti iš įvairių bibliografijos šaltinių ir rašinių apie profesorių Tadą Ivanauską.

Kai kurie profesoriaus straipsniai buvo perspausdinami įvairiuose leidiniuose. Jei šių perspaudų turinys visiškai sutapdavo arba nežymiai skyrėsi, literatūros rodyklėje juos nurodėme vienu suvestiniu aprašu. Taip pat nurodomi atskiri atspaudai iš įvairių leidinių, bet mažatiražinių mažiau reikšmingų atspaudų (daugiausiai iš „Lietuviškos enciklopedijos") į rodyklę neįtraukėme.

Tadas Ivanauskas daug rašė „Lietuviškoje enciklopedijoje". Šiuos jo straipsnius rodyklėje pateikėme suvestiniu būdu, pagal atskirus enciklopedijos tomus. Bendradarbiaudamas enciklopedijoje, profesorius daugelio smulkių straipsnelių nepasirašinėjo, todėl tiksliai nustatyti, ką *jis paskelbė, labai sunku. Į rodyklę įtraukėme tik pilna pa*varde arba inicialais pasirašytus enciklopedijos straipsnius.

Tado Ivanausko bibliografijos sąrašas sudarytas, laikantis chronologijos. Manome, kad tai padės nušviesti literatūrinės profesoriaus veiklos raidą.

Į rodyklę neįtrauktas gausus rankraštinis profesoriaus Tado Ivanausko palikimas. Literatūra apie profesorių Tadą Ivanauską labai gausi. Vienuose straipsniuose ir knygose apie jį rašoma plačiau, kituose minima trumpai. Atrinkome tik, mūsų manymu, reikšmingiausius literatūrinius šaltinius profesoriaus Tado Ivanausko biografijai, mokslinei ir kultūrinei veiklai nušviesti.

KNYGOS IR BROŠIŪROS

1. **Gamtos** paminklai pas mus ir kitur. K., 1920.*

2. **Gamtos** paminklai ir jų klausimas Lietuvoje. K., 1921, 23 p. (Lietuvos Gamtos tyrimo stotis).

3. *Lietuvos* gamtos tyrimo stoties 1920—1921 m. darbų apyskaita su pastabomis apie Lietuvos fauną ir apskritai. B. v. [1922], 26 p. Prieš antr. aut.: T. Ivanauskas ir L. Vailionis.*

4. **Kaip** elgtis su užmuštu paukščiu. K., b. m. 4 p. (Gamtos tyrimo stotis).*

5. **Mūsų** paukščiai ir mokykla. K., Šviet. M-jos Knygų leidimo k-ja. 1923. 41 p. su iliustr.

6. **Vadovėlis** vabzdžiams rinkti. K., 1924, 73 p. su iliustr. (Lietuvos Un-to Mat.— Gamtos fak. leid. Nr. 4).

7. **Inkilai** paukščiams. K. [1928], 4 p. su iliustr.*

8. **Žmogus** ir gyviai. K., 1928. 128 p. su iliustr. („Mūsų rytojaus" leid. Nr. 1).

9. **Kailinių** žvėrelių auginimas ir jo perspektyvos Lietuvoje. K., 1929, 12 p.

10. **Vadovėlis** Lietuvos paukščiams apibūdinti su trumpu jų aprašymu ir 207 paveikslais. K., 1931, 164 p. su iliustr. (Vytauto Didžiojo un-tas. Mat.-Gamtos fak.).

11. **Trys** mėnesiai Brazilijoje. Gamtininko užrašai. K., 1932, 179 p. („Mūsų rytojaus" leid. Nr. 6).
Rec.: Ruginis Aug.— „Židinys", 1932, Nr. 8—9, p. 214—215.

12. **Kuršmarių** žuvų sąrašas. K., 1934, 16 p.*

13. **Lietuvos** jūros pakraščių žuvų sąrašas. K., 1934.*

14. **Medelyno** kainoraštis. K., 1936, 14 p.*

15. **Lietuvos** paukščiai, 1—3 t. K.—V., 1938—1955.
T. 1. K., „Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjunga", 1938, VII, 234 p.; 27 iliustr. lap.
T. 2. K., Valst. encikl. žod. ir moksl. lit. l-kla, 1949, VIII, 338 p.; 45 iliustr. lap.
T. 3. V., Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1955, XII, 370 p.; 145 iliustr. lap. (T. 2—3 Lietuvos TSR MA Biologijos in-tas).
Rec.: Gustaitis A. — „Naujoji Romuva", 1939, Nr. 31—32, p. 600; J. L. P.— „Veterinarija ir Zootechnija", 1939, Nr. 7; Ruzgas V.— „Mokykla ir gyvenimas", 1939, Nr. 3; Дементьев Г. П. Орнитологические работы и перспективы.— «Зоологический журнал», 1956, т. 35, вып. 2, с. 1698—1697.

16. **Medelyno** kainoraštis, K., 1938, 19 p.*

17. **Gamtininko** užrašai. V., Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1955. 222 p. su iliustr. (Lietuvos TSR MA Biologijos in-tas).

18. **Lietuvos** gėlųjų vandenų žuvys. V., Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1956. 238 p. su iliustr.; 3 iliustr. lap. (LTSR MA Biologijos in-tas). Prieš antr. aut.: T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas, R. Krotas. Virš. aut. nenurodyti.

19. **Apie** žvėris ir paukščius. V., Valst. grož. lit. l-kla, 1956. 320 p. su iliustr.; 6 iliustr. lap.

20. **Записки** натуралиста. Вильнюс, Госполитиздат, 1956. 240 с. с илл.; 9 л. илл. (Акад. наук Литовской ССР. Ин-т биологии).

21. Lietuvos paukščiai. 2-as papild. ir pat. leid., 1—3 t. V., 1957—1964.
T. 1. Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1957, 332 p. su iliustr. ir žemėl.; 33 iliustr. lap.
T. 2. Valst. polit. ir moksl. lit l-kla, 1959. 284 p. su iliustr.; 39 iliustr. lap.
T. 3. „Mintis", 1964. 444 p. su iliustr.; 35 iliustr. lap. (Lietuvos TSR MA Biologijos in-tas).
Rec.: Navasaitis A. „Lietuvos paukščių" trečioji knyga.— „Mūsų gamta", 1965, Nr. 3, p. 20.

22. Gamtos kalendorius. V., Valst. grož. lit. l-kla, 1958. 159 p. su iliustr.

23. Gyvybės raida. V., Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1958. 172 p. su iliustr.; 1 iliustr. lap.

24. Ką paukšteliai gieda. (Pasakojimai ir liaudies dainelės. Ikimokyklinio ir jaun. amž. vaikams.) V., Valst. grož. lit. l-kla, 1959, 80 p. su iliustr. Prieš antr. aut.: G. Gučienė ir T. Ivanauskas.

25. Trys mėnesiai Brazilijoje. V., Valst. grož. lit. l-kla, 1960. 259 p.; 36 iliustr. lap.
Rec.: Isokas G. Brazilijos žemėje.— „Mūsų girios", 1960, Nr. 11, p. 58.

26. Žuvintas. V., Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1961, 48 p.; 32 iliustr. lap. (LTSR MA Zoologijos ir parazitologijos in-tas). Prieš antr. aut.: T. Ivanauskas, J. Muraška, T. Zubavičius.
Rec.: Minkevičius A.— „Tiesa", 1969, birželio 11;
Giniūnas K. ir Butkevičius Z. — „Mūsų girios", 1962, Nr. 3, p. 47.

27. Vadovas Lietuvos žinduoliams pažinti. V., Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1964, 340 p. su iliustr. ir žemėl.; 3 iliustr. lap. (Lietuvos TSR MA Zoologijos ir parazitologijos in-tas). Prieš antr. aut.: T. Ivanauskas, N. Likevičienė, S. Maldžiūnaitė.
Rec.: Navasaitis A. Laukta knyga.— „Mūsų gamta", 1964, Nr. 3, p. 45.

28. Mano augintiniai. V., „Vaga", 1966, 84 p. su iliustr.
Rec.: Venslovaitė V. *Profesoriaus augintiniai.*— *„Lietuvos pionierius"*, 1966, lapkričio 16.

29. Mano augintiniai. 2 kn. V., Lietuvos aklųjų d-jos l-kla, 1966.
Kn. 1, 1966, 66 lap. iškiliojo rašto.
Kn. 2, 1966, 62 lap. iškiliojo rašto.

30. Pasaulio žvėrys. V., „Vaga", 1968. 297 p.; 24 iliustr. lap.
Rec.: Kazlauskas R. Ilgai laukta knyga.— „Mūsų gamta", 1969, Nr. 2, p. 7; Mačionis A. Linkime pasisekimo! — „Mokslas ir gyvenimas", 1969, Nr. 3, p. 51.

31. Vadovas jaunam sodininkui-daržininkui. V., „Mintis", 1969, 207 p. su iliustr.

32. Biologija. Mokymo priemonė respublikos aukšt. m-klų medicinos specialybių studentams. V., „Mintis", 1970, 338 p. su iliustr. Prieš antr. aut.; T. Ivanauskas, E. Kanopka, M. Venslauskas.

33. Atsiminimai. Rankraštis, 1970.

34. Miško paukščių bei žvėrių biologija ir medžioklės ūkio pagrindai. Vadovėlis Ž. ū. akademijos miškų ūkio spec. studentams. V., 1971, 207 p. su iliustr.: 8 iliustr. lap. Prieš antr. aut.: T. Ivanauskas, A. Navasaitis, V. Skuodis.
Rec.: Padaiga V. Vadovėlis apie miško fauną ir medžioklės ūkį.— „Mūsų girios", 1971, Nr. 12, p. 26—27.

35. Pasaulio paukščiai. V., „Vaga", 1971. 295 p.; 24 iliustr. lap.

36. Pasaulio žvėrys. 2-asis leid., V., „Vaga", 1973. 317 p.; 24 iliustr. lap.

37. Mano augintiniai. 2-asis leid. V., „Vaga", 1974. 88 p. su iliustr.

STRAIPSNIAI

1909

38. Dzūkų kampas.— „Vilniaus žinios", 1909, vasario 7, Nr. 30.
39. Cothurnia ligiae. Протистологический этюд.— Тр. С. Петербургского об-ва

естествоиспытателей, 1909, Т. 39, вып. 2, с. 61—76. Рез. на франц. яз. Перед загл. авт.: Т. Л. Ивановский.

1915

40. Белый аист — Ciconia alba Bris. (Орнитологическая заметка). В кн.: Юбилейный отчет о деятельности Виленского общества охоты. В., 1915, с. 45—48.

1920

41. **Dėliai** mūsų gamtos saugojimo.— „Trimitas", 1920, Nr. 7, p. 15—18.

1921

42. [**Apie** Lietuvių mokslo draugijos leidinį „Zoologijos paveikslų rinkinys". K., 1920.].— „Švietimo darbas", 1921, Nr. 1—2, p. 123—126.

43. **Dėliai** mūsų gamtos saugojimo.— „Kosmos", kn. 1, 1920/1921, sąs. 2/3, p. 300—302.

44. **Gamtos** paminklai ir jų klausimas Lietuvoje.— „Švietimo darbas", 1921, Nr. 1—2, p. 13—33.

45. **Lietuvos** gamtos tyrinėjimo stotis, josios darbuotė ir uždaviniai.— „Kosmos", kn. 1, 1920/1921, sąs. 1, p. 97—99.

46. **Rudens** šventė.— „Lietuva", 1921, spalio 13, Nr. 230.

1922

47. [**Apie** M. Vagnerio knygą „Laukuose ir pievose", K., 1922]. — „Švietimo darbas", 1922, Nr. 3—6, p. 433—440.

48. **Dėliai** mūsų gamtos paminklų saugojimo.— „Lietuva", 1922, spalio 25, Nr. 242.

49. **Gamtos** tyrinėtojų stoties įregistruotų Lietuvoje vabzdžių, varlių, roplių, paukščių ir žinduolių sąrašas.— „Kosmos", 1922, Nr. 4.

50. **Iš** Gamtos Tyrimo Stoties.— „Lietuva", 1922, birželio 13, Nr. 131.

51. **Lietuvos** Gamtos Tyrimo Stoties 1920—1921 m. darbų apyskaita su pastabomis apie Lietuvos fauną apskritai.— „Kosmos", 1922/1923, Nr. 1, p. 1—26.

1923

52. **Artinantis** Medžių Sodinimo šventei.— „Lietuva", 1923, balandžio 28, Nr. 94; „Pavasaris", 1923, Nr. 10, p. 6—7.

53. **Lietuvos** fauna. Stuburiniai gyviai.— Kn.: Informacinė knyga 1923 metams. K., 1923, p. 112—123. Taip pat atsk. atsp. K., 1923, p. 112—123.

54. **Dzikie** ptactwo amy.— „Nowiny", 1923, Nr. 20.

1924

55. **Gamtos** apsaugos organizavimas svetur ir Lietuvoje.— „Lietuva", 1924, vasario 9, Nr. 34.

56. **Gamtos** paminklai.— Rink.: Vilniaus medis. Viendienis leidinys. K., 1924.*

57. **Mažoji** Lietuva ir žvejyba.— „Lietuva", 1924, vasario 7, Nr. 32.

58. **Paukščiai** keleiviai.— „Švietimo darbas", 1924, Nr. 12, p. 1079—1085.

59. **Prof.** T. Ivanausko pasiuntimo apyskaitos. [Apie dalyvavimą Tautų Sąjungos Tarptautinės intelektualinės brandos komisijos posėdyje. Paryžius, 1923.] — „Švietimo darbas", 1924, Nr. 1, p. 12—18.

1925

60. **Dėliai** prof. Landau paskaitos „Biologiškoji reliatyvybės teorija".— „Lietuvos žinios", 1925, lapkričio 22, Nr. 264.

61. Gamtos apsaugos reikalas.— Kn.: Lietuvos atželdymas. K., 1925, p. 4—5.

62. Gamtos tyrimo stoties žodis į Lietuvos šaulius.— „Trimitas", 1925, Nr. 21, p. 681—683.

63. Gandras.— „Trimitas", 1925, Nr. 21, p. 681—683.

64. Iš mūsų paukščių biologijos.— „Lietuva", 1925, sausio 3, Nr. 2.

65. Lietuvos gyvūnija (Stuburiniai gyviai).— „Švietimo darbas", 1925, Nr. 11, p. 1158—1163.

66. Paukščių nauda žemės ūkiui.— „Kultūra", 1925, Nr. 2, p. 76—79.

67. Tautų Sąjunga ir pasaulio jaunimas. — „Švietimo darbas", 1925, Nr. 9, p. 903—909.

1926

68. Apie ūsuotąją zylę. Panurus biarmicus α Lietuvoje.— „Lietuvos Universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai", 1924—1926, t. 3, p. 3—4.

69. Gamtos paminklai.— „Kultūra", 1926, Nr. 1, p. 1—2.

70. Lietuvos gyvūnija. Paukščiai. Aves.— „Švietimo darbas", 1926, Nr. 1, p. 12—22.

71. Žuvinto ežero likimo reikalu.— „Lietuva", 1926, kovo 26, Nr. 69.

72. Über das Vorkommen der Bartmeise, Panurus biarmicus (α) in Litauen.— „Ornithologische Monatsberichte", 1926, Bd. 34, Nr. 4, S. 16—17.

1927

73. Apie E. Stechovo knygą „Beiräge zur Natur-Kulturgeschichte Litauens und angrenzender Gebiete". München, 1925.— „Švietimo darbas", 1927, Nr. 8, p. 777—780.

74. Apie sidabrinių lapių auginimą.— „Medžiotojas", 1927. Nr. 1, p. 3—5.

75. Apie utėles, blusas ir blakes.— „Ūkininko patarėjas", 1927, Nr. 7, p. 305—306.

76. Atsakymas p. M. Grigoniui [dėl laukų tręšimo].— „Ūkininko patarėjas", 1927, Nr. 12, p. 543—545.

77. Dėliai laukinių paukščių globos.— „Ateitis", 1927, Nr. 5—6, p. 305—307; „Lietuva", 1927, gegužės 12, Nr. 106.

78. Draudžiama prekiauti laukinių paukščių plunksnomis.— „Medžiotojas", 1927, Nr. 1, p. 20.

79. Gamtos tyrimo stotis.— „Iliustruotoji Lietuva", 1927, Nr. 11, p. 82—83.

80. Gyviai, kurie prie žmogaus yra prisitaikinę.— „Švietimo darbas", 1927, Nr. 3, p. 234—239.

81. Globokime pelėdas ir apuokus.— „Ūkininko patarėjas", 1927, Nr. 4, p. 150—151.

82. Iš gamtos tyrimo stoties. Kilnieji arai. Lietuvos gyvių anketa. Švedų kiras Lietuvoje. Lūšiai.— „Medžiotojas", 1927, Nr. 1, p. 19—20.

83. Juodsidabrių lapių auginimas.— „Mūsų rytojus", 1927, gruodžio 22, Nr. 30.

84. Keli ūkininkui naudingi paukščiai.— „Ūkininko patarėjas", 1927, Nr. 6, p. 246—249.

85. Kiaunių apsauga Saksonijoje.— „Medžiotojas", 1927, Nr. 1, p. 20.

86. Kiek yra briedžių Klaipėdos krašte.— „Medžiotojas", 1927, Nr. 1, p. 19.

87. Kiek parduodama laukinių gyvulių kailių.— „Medžiotojas", 1927, Nr. 1, p. 20.

88. Kokius vaismedžius sodinti? — „Mūsų rytojus", 1927, spalio 6, Nr. 19; spalio 20, Nr. 21; spalio 27, Nr. 22.

89. Medžiai keliams apsodinti.— „Mūsų rytojus", 1927, lapkričio 3, Nr. 23.

90. **Kur** pranyksta paukščiai rudenį.— „Mūsų rytojus", 1927, gruodžio 15, Nr. 29.

91. **Lietuvos** laukiniai paukščiai ir jų globa.— „Kosmos", 1927, Nr. 8, p. 187—194.

92. **Mūsų** ir prancūzų miškų sargyba.— „Medžiotojas", 1927, Nr. 1, p. 20.

93. **Nauja** ūkio šaka — laukinių žvėrių auginimas.— „Mūsų rytojus", 1927, lapkričio 17, Nr. 25.

94. **Nykstančioji** fauna.— „Švietimo darbas", 1927, Nr. 5, p. 414—422.

95. **Paukščius** reikia globoti.— „Trimitas", 1927, Nr. 50, p. 1602—1604.

96. **Paukščių** teismas savo tarpe.— „Lietuvos ūkininkas", 1927, rugsėjo 30, Nr. 39.

97. **Kada** sodinti vaismedžius? — „Ūkininko patarėjas", 1927, Nr. 9, p. 406—407.

98. **Reikia** įdirbti žemę po vaismedžiais.— „Ūkininko patarėjas", 1927, Nr. 11, p. 494—496.

99. **Sodo** ir darželio tręšimas.— „Ūkininko patarėjas", 1927, Nr. 12, p. 542—543.

100. **Žūva** mūsų kultūros turtai.— „Iliustruotoji Lietuva", 1927, Nr. 49, p. 412.

101. **Kolbenente** Netta rufina (Poll.) in Litauen erlegt... Bartmeise, Panurus biarmicus (L), Brutvogel in Litauen.— „Ornithologische Monatsberichte", 1927, Nr. 1, S. 22—23.

1928

102. **Apie** medžioklę.— „Mūsų rytojus", 1928, sausio 19, Nr. 3.

103. **Banginių** medžioklė.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 3, p. 22.

104. **Dėl** mūsų plėšriųjų paukščių.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 2, p. 7—10, su iliustr.

105. **Dėl** „pasnigusių" kirmėlaičių Perlojos apylinkėse.— „Mūsų rytojus", 1928, kovo 22, Nr. 12.

106. **Dėl** slankų traukimo.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 3, p. 18—19.

107. **Dėl** varnų naikinimo.— „Žemės ūkis", 1928, Nr. 2, p. 149—150.

108. **Gardžiosios** kirmėlės.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 2, p. 26.

109. **Garnių** lizdai ant stiebų.— „Žvaigždutė", 1928, Nr. 6, p. 127—129.

110. **Iš** gamtos tyrimo stoties.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 3, p. 21.

111. **Iš** gamtos tyrimo stoties. Gamtos tyrimo stoties žodis Lietuvos medžiotojams.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 2, p. 19—20.

112. **Iš** laikraščių apie medžiokles.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 3, p. 24.

113. **Įspūdžiai** iš Vilkaviškio skyriaus.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 4, p. 14.

114. **Kaip** gintis nuo uodų.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 3, p. 22—23.

115. **Kas** tai yra raudoni karoliai.— „Mūsų rytojus", 1928, rugpiūčio 31, Nr. 35.

116. **Ką** reikia turėti galvoj, kuriant sodą.— „Ūkininko patarėjas", 1928, Nr. 9, p. 486—488.

117. **Keletas** pastabų vaismedžius sodinant.— „Ūkininko patarėjas", 1928, Nr. 5, p. 245—247, su iliustr.

118. **Kokius** vaismedžius sodinti.— „Ūkininko patarėjas", 1928, Nr. 10, p. 527—530; Nr. 11, p. 576—578.

119. **Kurapka.**— „Medžiotojas", 1928, Nr. 2, p. 2—5.

120. **Kurtinys.**— „Medžiotojas", 1928, Nr. 4, p. 1—8.

121. **Laukiniai** gyviai nelaisvėje.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 3, p. 6—7.

122. Laukinių paukščių nauda.— „Mūsų rytojus", 1928, gegužės 10, Nr. 19.

123. Lietuvos Universiteto Zoologijos muziejaus trumpi pranešimai.— „Lietuvos Universiteto Matematikos-gamtos fakulteto Darbai", 1927—1928, t. 4, p. 7—12. Lygiagr, tekstas vok. k.

124. Medžioklės įstatymas.— „Mūsų rytojus", 1928, vasario 2, Nr. 5.

125. Mūsų medžiojamieji gyvuliai. Stirna.— „Mūsų rytojus", 1928, vasario 9, Nr. 6.

126. Dėl ko medžiai vaisių neveda.— „Sodyba", 1928, Nr. 1, p. 6—7.

127. Apie žalitvores arba gyvatvores.— „Ūkininko patarėjas", 1928, Nr. 3, p. 135—137.

128. Naujai pasodintų medelių priežiūra.— „Ūkininko patarėjas", 1928, Nr. 6, p. 291—292.

129. Naujas pavojus paukščiams jūroje.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 2, p. 25—26.

130. Paukščiai — ūkininko talkininkai.— „Mūsų rytojus", 1928, birželio 1, Nr. 22.

131. Paukščių migracijos.— Kn.: Lietuvos universitetas 1927—28 m. m. K., 1928, p. 50—76. Taip pat atsk. atsp. [K.], 1928, p. 50—76.

132. Pilkasis ir baltasis kiškis.— „Mūsų rytojus", 1928, spalio 12, Nr. 41.

133. Reikia globoti laukinius paukščius.— „Rytas", 1928, sausio 7, Nr. 5; „Ūkininkas", 1928, birželio 14, Nr. 24.

134. Reikia globoti laukiniai paukščiai. Paukščių diena.— „Lietuvos žinios", 1925, balandžio 16, Nr. 86.

135. Retų paukščių naikintojas.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 4, p. 15.

136. Sartų ežero ekspedicijos preliminarinė apyskaita.— „Lietuvos Universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto darbai", 1927—1928, t. 4, p. 3—6. Lygiagr. tekstas vok. k.

137. Silkės.— „Mūsų rytojus", 1928, gegužės 3, Nr. 18.

138. Stumbras.— „Mūsų rytojus", 1928, kovo 1, Nr. 9; „Medžiotojas", 1928, Nr. 3, p. 1—3.

139. Šernas.— „Mūsų rytojus", 1928, balandžio 19, Nr. 16.

140. Triušis (kralikas).— „Mūsų rytojus", 1928, gruodžio 28, Nr. 52.

141. Vaismedžių valymas ir dažymas.— „Mūsų rytojus", 1928, vasario 23, Nr. 8.

142. Varnų gaudymas Neringoje.— „Medžiotojas", 1928, Nr. 2, p. 26.

143. Nasze ptaki.— „Nowiny", 1928, 7 serpnia, Nr. 22.

144. Trzeba ochraniac dzikie ptactwo.— „Nowiny", 1928, 4 serpnia, Nr. 30.

1929

145. Apie dekoratyvinius augalus.— „Sodyba", 1929, Nr. 1, p. 10—11.

146. Apie paukščių keliones.— „Kultūra", 1929, Nr. 12, p. 577—584.

147. Apie viriuotas kiaules.— „Mūsų rytojus", 1929, vasario 22, Nr. 8.

148. Ar dar galima medelius sodinti? — „Mūsų rytojus", 1929, gruodžio 13, Nr. 50.

149. Audinė.— „Mūsų rytojus", 1929, sausio 9, Nr. 2.

150. Baltoji pelėda (Nictea nivea).— „Medžiotojas", 1929, Nr. 5, p. 23.

151. Bebras.— „Mūsų rytojus", 1929, lapkričio 1, Nr. 44.

152. Briedis (Alces alces).— „Medžiotojas", 1929, Nr. 6, p. 1—12.

153. Būdas vanagams gaudyti.— „Mūsų rytojus", 1929, rugsėjo 15, Nr. 46.

154. Gandras.— „Mūsų rytojus", 1929, balandžio 19, Nr. 16.

155. **Globokime** paukščius žiemą.— „Pavasaris", 1929, Nr. 5, p. 148.

156. **Globokime** paukščius žiemos šalčiams atėjus.— „Darbininkas", 1929, sausio 27, Nr. 4; „Gamtos draugas", 1929, Nr. 1—2, p. 15—16; „Lietuvos aidas", 1929, vasario 18, Nr. 40; „Mūsų laikraštis", 1929, sausio 26, Nr. 4; „Trimitas", 1929, Nr. 4, p. 52.

157. **Iš** bebro istorijos Kanadoje.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 6, p. 23.

158. **Juodkaklis** naras.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 6, p. 24.

159. **Juodsidabrinių** lapių ūkis Lietuvoje.— „Mūsų rytojus", 1929, kovo 1, Nr. 9; lapkričio 28, Nr. 48.

160. **Jūrų** aras (Haliaetus albicilla). — „Medžiotojas", 1929, Nr. 5, p. 21.

161. **Kailinių** žvėrių auginimas ir jo perspektyvos Lietuvoje.— „Žemės ūkis", 1929, Nr. 4, p. 198—207.

162. **Senų** medelių perčiepijimas.— „Sodyba", 1929, Nr. 1, p. 6—7.

163. **Kaip** pasirinkti tinkamas sodinti medelis.— „Sodyba", 1929, Nr. 3, p. 8.

164. **Kaip** atsiranda pasakų.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 7, p. 24.

165. **Kaip** naikinti žiurkes.— „Mūsų rytojus", 1929, birželio 29, Nr. 26.

166. **Kaip** parinkti medelį sodinimui.— „Mūsų rytojus", 1929, spalio 25, Nr. 43.

167. **Karakulinė** avis.— „Žemės ūkis", 1929, Nr. 2, p. 80—84.

168. **Kur** dingsta žiemą mūsų paukščiai? — „Mūsų rytojus", 1929, gruodžio 28, Nr. 52.

169. **Laukinių** pelių naikinimas.— „Žemės ūkis", 1929, Nr. 6, p. 339—340.

170. **Liaukimės** pagaliau naikinę mūsų gyvūniją! — „Ūkininkas", 1929, gegužės 8, Nr. 19; „Panevėžio balsas", 1929, gegužės 16, Nr. 20; gegužės 23, Nr. 21.

171. **Liaukimės** pagaliau naikinę mūsų gyvūniją! Mūsų prieteliams paukšteliams suruoškime „Paukščių dieną".— „Pavasaris", 1929, gegužės 15, Nr. 9; „Gamtos draugas", 1929, Nr. 5, p. 65—67; „Kultūra", 1929, Nr. 5, p. 278—280.

172. **Lietuvos** paukščiai svetur.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 6, p. 23—24.

173. **Nenormalūs** ožių ragai.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 5, p. 21—22.

174. **Nušautas** elnias.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 5, p. 23.

175. **Nušovė** retą paukštį.— „Mūsų rytojus", 1929, birželio 7, Nr. 23.

176. **Pasirūpinkime** sodeliais ir darželiais.— „Mūsų rytojus", 1929, kovo 29, Nr. 13.

177. **Paukščiai** — mūsų talkininkai.— „Mūsų rytojus", 1929, kovo 8, Nr. 10.

178. **Paukščių** diena.— „Mūsų rytojus", 1929, balandžio 26, Nr. 17; „Lietuvos aidas", 1929, gegužės 11, Nr. 105.

179. **Pavasario** darbai sode.— „Ūkininko patarėjas", 1929, Nr. 5, p. 165—166, su iliustr.

180. **Plėšrieji** paukščiai.— „Mūsų rytojus", 1929, lapkričio 8, Nr. 45.

181. **Raibasis** sakalėlis.— „Mūsų rytojus", 1929, lapkričio 22, Nr. 47.

182. **Raktas** plėšriesiems Lietuvos paukščiams apibūdinti.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 7, p. 1—10.

183. **Retas** paukštis [grifas].— „Lietuvos žinios", 1929, birželio 5, Nr. 124; „Medžiotojas", 1929, Nr. 6, p. 24.

184. **Sakalų** sportas.— „Mūsų rytojus", 1929, gruodžio 6, Nr. 49.

185. **Sparnuočiai** mūsų žiemos svečiai.— „Mūsų rytojus", 1929, gruodžio 20, Nr. 51.

186. **Suomijos** kiras Lietuvoje.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 7, p. 24.

187. Šeškų auginimas.— „Mūsų rytojus", 1929, vasario 1, Nr. 5.

188. Šis tas apie gandrą.— „Saulutė", 1929, Nr. 11—12, p. 107—108.

189. Tvarkys medžiokles ir medžiotojus.— „Mūsų rytojus", 1929, kovo 15, Nr. 11.

190. Vilkų medžioklė Kaišiadorių miškuose. — „Mūsų rytojus", 1929, vasario 8, Nr. 6.

191. Zoologijos muziejus.— „Medžiotojas", 1929, Nr. 6, p. 24.

192. Žiurkių sala.— „Mūsų rytojus", 1929, birželio 15, Nr. 24.

193. Ochrana ptaków w zimie.— „Nowiny", 1929, Nr. 7, p. 54.

1930

194. Amerikoniški prasimanymai.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 9, p. 22.

195. Bebrai Norvegijoje.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 9, p. 23.

196. Bebrai Vokietijoje.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 9, p. 22.

197. Dar apie stumbrą.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 8, p. 21—23.

198. Elnių medžioklė Prancūzijoje (Chasse á courre).— „Medžiotojas", 1930, Nr. 10, p. 3—6.

199. Fazanų medžioklė.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 10, p. 6—7.

200. Inkilai paukščiams.— „Darbininkas", 1930, balandžio 19, Nr. 16; „Gamtos draugas", 1930, Nr. 4, p. 49—50; „Gyvulių globos metraštis", 1930, Nr. 90; „Mūsų rytojus", 1931, balandžio 24, Nr. 16.

201. Lapių mišiniai Vokietijoje.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 9, p. 23.

202. Laukinių paukščių globa.— „Lietuvos žinios", 1930, kovo 10, Nr. 56; „Mūsų rytojus", 1930, kovo 14, Nr. 11.

203. Laukinių paukščių globos reikalu.— „Lietuvos aidas", 1930, kovo 19; „Mūsų girios", 1930, Nr. 2, p. 45—46; „Mūsų laikraštis", 1930, kovo 15, Nr. 11; „Rytas", 1930, kovo 10, Nr. 56; „Kultūra", 1930, Nr. 3, p. 176; „Ūkininko patarėjas", 1930, kovo 20, Nr. 6.

204. Mano įspūdžiai iš tarptautinės medžioklės tarybos Paryžiuje.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 10, p. 7—10.

205. Mūsų laukiniai gyviai pavojuje.— „Lietuvos aidas", 1930, rugsėjo 26, Nr. 219.

206. Mūsų plėšrieji žvėrys ir žvėreliai.— „Mūsų rytojus", 1930, sausio 24, Nr. 4.

207. Mūsų plėšrieji žvėrys. Kiaunės.— „Mūsų rytojus", 1930, sausio 10, Nr. 2.

208. Mūsų žvėrys ir žvėreliai. Šeškas. Šermuonėlis. Žebenkštė.— „Mūsų rytojus", 1930, sausio 17, Nr. 3.

209. Padėkite tirti paukščių kelius.— „Mūsų rytojus", 1930, gegužės 9, Nr. 19.

210. Paukščiai pavasarį.— „Mūsų rytojus", 1930, balandžio 18, Nr. 16.

211. Plėšrieji paukščiai.— „Mūsų rytojus", 1930, lapkričio 7, Nr. 45.

212. Raktas Lietuvos paukščiams apibūdinti.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 8, p. 1—7.

213. Tarptautinės medžioklės tarybos steigiamasis susirinkimas.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 10, p. 1—3.

214. Ūdros apsauga Prūsuose.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 9, p. 23.

215. Varnos ir šarkos.— „Medžiotojas", 1930, Nr. 9, p. 21—22.

216. Žodis visuomenei Lietuvos laukinių paukščių globos reikalu.— „Gamtos draugas", 1930, Nr. 3—4, p. 51; „Kosmos", 1930, Nr. 2, p. 1.

1931

217. **Apie** baltųjų lapių kailių gamybą dabartinėje Rusijoje.— „Medžiotojas", 1931, Nr. 12, p. 19—20.

218. **Apie** uoksiuose perinčius paukščius.— „Mūsų rytojus", 1931, birželio 13, Nr. 13.

219. **Apie** valkatas šunis ir kates.— „Medžiotojas", 1931, Nr. 12, p. 21—23.

220. **Apie** žmogaus kilmę.— „Vaga", 1931, Nr. 3, p. 177—187.

221. **Gandrų** žuvimas.— „Lietuvos ūkininkas", 1931, liepos 30, Nr. 31; „Lietuvos žinios", 1931, liepos 1, Nr. 145.

222. **Inkilai** paukščiams.— „Mūsų rytojus", 1931, balandžio 24, Nr. 16.

223. **Juodsidabrinių** lapių auginimas.— „Žemės ūkis", 1931, Nr. 4, p. 261—268; Nr. 5, p. 312—317.

224. **Juodsidabrinių** lapių auginimas Lietuvoje.— „Medžiotojas", 1931, Nr. 11, p. 1—5.

225. **Kuo** reikia šaudyti šernai.— „Medžiotojas", 1931, Nr. 11, p. 12, su iliustr.

226. **Kur** išskrenda Lietuvos paukščiai? Lietuvos gandras Transvalio žemėje, Pietų Afrikoje.— „Lietuvos žinios", 1931, gegužės 28, Nr. 119.

227. **Kur** paukščiai krauna savo lizdus.— „Mūsų rytojus", 1931, liepos 3, Nr. 26.

228. **Madeiros** sostinėj Funchal'y.— „Lietuvos aidas", 1931, rugsėjo 23, Nr. 214.

229. **Mokslinė** „Mūsų rytojaus" ekspedicija į Pietų Ameriką. [Pokalbis su eksped. vadovu prof. T. Ivanausku.]— „Lietuvos aidas", 1931, liepos 22, Nr. 162. Parašas: Kov.

230. **Naujausi** paukščių keleivių tyrinėjimai.— „Mūsų rytojus", 1931, kovo 27, Nr. 12.

231. **Naujesnieji** paukščių keleivių tyrimai.— „Medžiotojas", 1931, Nr. 12, p. 1—4.

232. **Plėšriųjų** žvėrių ir paukščių naikinimo klausimu.— „Mūsų girios", 1931, Nr. 1, p. 32—33.

233. **Sumažėjo** gandrų.— „Mūsų rytojus", 1931, liepos 3, Nr. 26.

234. **Šratų** šovinio trajektorija jau yra matoma.— „Medžiotojas", 1931, Nr. 12, p. 16—17.

235. **Teisybė** apie gegutę.— „Mūsų rytojus", 1931, kovo 20, Nr. 11.

1932

236. **Apyskaita** iš „Briedžio" komisijos posėdžio.— „Medžiotojas", 1932, Nr. 15, p. 6—10.

237. **Būtina** globoti Lietuvos laukinius paukščius.— „Gamtos draugas", 1932, Nr. 4, p. 1—58, su iliustr.

238. **Gandro** kerštas.— „Mūsų rytojus", 1932, gegužės 13, Nr. 19.

239. **Garnių** šeima.— „Naujas žodis", 1932, Nr. 5, p. 82—83.

240. **Gudų** girioje.— „Bangos", 1932, Nr. 8, p. 228.

241. **Iš** Brazilijos ekspedicijos gyvenimo.— „Lietuvos aidas", 1932, gegužės 9, Nr. 103; gegužės 10, Nr. 104; gegužės 11, Nr. 105.

242. **Iš** „Mūsų rytojaus" ekspedicijos į Braziliją.— „Lietuvos aidas", 1932, sausio 23, Nr. 18; vasario 4, Nr. 28.

243. **Kaip** tiriamos paukščių kelionės Lietuvoje.— „Mūsų rytojus", 1932, balandžio 22, Nr. 16.

244. **Keletas** mūsų paukščių paveikslų. Kurtinys. Vapsvaėdis. Tulžys.— „Gamtos draugas", 1932, Nr. 4, p. 56—58.

245. Keletas teisybės žodžių apie gegutę.— „Medžiotojas", 1932, Nr. 13, p. 18—19.

246. „Krumkos" pramogos.— „Bangos", 1932, Nr. 13, p. 389.

247. Kurtinys (Iš mano medžioklių „Gudų girioje", okupuotoje Dzūkijoje).— „Bangos", 1932, Nr. 7, p. 199—200.

248. Laukinių paukščių amžius ir prieauglis.— „Medžiotojas", 1932, Nr. 14, p. 21—22; „Mūsų rytojus", 1932, kovo 11, Nr. 10.

249. Lietuvos geniams apibūdinti raktas.— „Mūsų girios", 1932, Nr. 1, p. 29—32.

250. *Mano krokodilai. Įspūdžiai iš ekspedicijos po Brazilijos dykumas.*— „Naujas žodis", 1932, Nr. 5, p. 82—83, su iliustr.

251. „Molio Jonukas" [Brazilijos paukštis „Joao de Barro"]. — „Bangos", 1932, Nr. 22, p. 622.

252. Mūsų ekspedicija Brazilijoj.— „Medžiotojas", 1932, Nr. 14, p. 1—14.

253. Mūsų laukiniai paukščiai pavojuje.— „Gamtos draugas", 1932, Nr. 4, p. 59—61.

254. Mūsų plėšrieji paukščiai.— „Mūsų rytojus", 1932, vasario 26, Nr. 8.

255. Naminių gyvulių kilmė. Žąsis.— „Mūsų rytojus", lapkričio 18, Nr. 47.

256. Naminių paukščių kilmė. Antis, karvelis, kurkė, pentarda.— „Mūsų rytojus", 1932, lapkričio 25, Nr. 49.

257. Naminių paukščių kilmė. Višta.— „Mūsų rytojus", 1932, lapkričio 15, Nr. 46.

258. Pasiruoškime paukščiams sutikti.— „Mūsų rytojus", 1932, vasario 12, Nr. 6.

259. Paukščiams laisvę grąžinanti įstaiga.— „Mūsų rytojus", 1932, spalio 28, Nr. 43.

260. Sakalai.— „Mūsų rytojus", 1932, balandžio 8, Nr. 14.

261. Žiupsnelis žinių apie slanką.— „Medžiotojas", 1932, Nr. 13, p. 8.

1933

262. Antys.— „Medžiotojas", 1933, Nr. 16, p. 1—7; Nr. 18, p. 1—6; Nr. 19, p. 1—5; Nr. 20, p. 1—7.

263. Apie paukščių jautrumą.— „Mūsų rytojus", 1933, lapkričio 7, Nr. 88.

264. Apie žaltį.— „Mūsų rytojus", 1933, vasario 21, Nr. 15; „Vienybė", 1933, gegužės 16, Nr. 57.

265. Fazanai ir kaip jų įveisti.— „Medžiotojas", 1933, Nr. 17, p. 1—5.

266. Gamtos apsauga.— „Mūsų girios", 1933, Nr. 5, p. 352—358.

267. Gandrams išskrendant.— „Mūsų rytojus", 1933, rugpiūčio 29, Nr. 68.

268. Gulbė — vandenų karalienė.— „Mūsų rytojus", 1933, sausio 27, Nr. 8.

269. Inkilai antims.— „Medžiotojas", 1933, Nr. 16, p. 20.

270. Kaip Lietuvoje auginami kailiniai žvėrys. — „Mūsų rytojus", 1933, vasario 28, Nr. 17.

271. Kiek laiko trunka lapės nėštumas.— „Medžiotojas", 1933, Nr. 19, p. 24.

272. Kokiu būdu paukščiai keleiviai randa savo kelią.— „Lietuvos žinios", 1933, rugsėjo 2, Nr. 199; „Jaunasis ūkininkas", 1933, rugsėjo 7, Nr. 35; „Lietuvos ūkininkas", 1933, rugsėjo 7, Nr. 36; „Ūkininko patarėjas", 1933, rugsėjo 7, Nr. 36.

273. Kryžiasnapiai.— „Mūsų girios", 1933, Nr. 2, p. 112—114.

274. Laplandijos pelėda (Arix hebulosa).— „Medžiotojas", 1933, Nr. 18, p. 24.

275. Lietuviškoji enciklopedija,- t. 1. K., „Spaudos fondas", 1933. T. Ivanausko straipsniai: Allantois, p. 329; Amfibijos, p. 487—488; Antis, p. 766; Apuokas, p. 877;

Ara, p. 886; Argus, p. 1033; Arktogea, p. 1116—1117; Armadillo, p. 1123—1124; Athene noctua, p. 1425; Atrajotojai, p. 1500—1504; Atrankos teorija, p. 1505—1506.

276. **Lietuvos plėšrieji paukščiai.** Lingės.— „Mūsų girios", 1933, Nr. 4, p. 283—289.

277. **Medžioklės** sezonui besiartinant.— „Mūsų rytojus", 1933, liepos 4, Nr. 52.

278. **Naudingieji** ir nenaudingieji paukščiai. — „Mūsų rytojus", 1933, liepos 1, Nr. 51.

279. **Naujausi** paukščių keleivių tyrinėjimai. — „Mūsų rytojus", 1933, vasario 10, Nr. 12.

280. **Patyrimai** fazanus auginant.— „Medžiotojas", 1933, Nr. 19, p. 6.

281. **Paukščių** žiedavimas.— „Mūsų rytojus", 1933, gegužės 23, Nr. 40.

282. **Paukščių** žiedavimas Lietuvoje iki 1932-XII-31.— „Vytauto Didžiojo Un-to Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai", 1932—1933, t. 7, sąs. 3, p. 315—342. Lygiagr. tekstas pranc. k. p. 343—361. Bendraaut.: A. Vaitkevičius.
Taip pat atsk. atsp. K., 1933, 26 p.

283. **Smulkūs** paukščiai — žiemos svečiai.— „Mūsų rytojus", 1933, sausio 13. Nr. 4; sausio 17, Nr. 5; sausio 20, Nr. 6.

284. **Šis** tas apie šnekutį arba špoką.— „Mūsų rytojus", 1933, rugsėjo 12, Nr. 72.

285. **Upėtakis.**— „Mūsų rytojus", 1933, vasario 10, Nr. 12.

1934

286. **Erelis** gyvatėdis (Circaetus Gallicus Gm).— „Mūsų girios", 1934, Nr. 4, p. 205—208.

287. **Globokime** paukščius.— „Tėvų žemė", 1934, Nr. 7, p. 5—6.

288. **Išnykusi** ir nykstanti Lietuvos gyvūnija. — „Mūsų rytojus", 1934, lapkričio 27, Nr. 92.

289. **Iš** senų medžioklės dokumentų Lietuvoje.— „Medžiotojas", 1934, Nr. 20, p. 24.

290. **Kaip** toli šuo suuodžia kurapką.— „Medžiotojas", 1934, Nr. 20, p. 24.

291. **Kaip** žiemoja mūsų sparnuotieji draugai. — „Mūsų rytojus", 1934, kovo 9, Nr. 19.

292. **Kragai.**— „Medžiotojas", 1934, Nr. 22, p. 1—6; „Mūsų girios", 1934, Nr. 6—7, p. 344—348.

293. **Laplandijos** pelėda gamtos muziejuje.— „Lietuvos aidas", 1934, sausio 26, Nr. 21.

294. **Lietuviškoji** enciklopedija, t. 2. K., „Spaudos fondas", 1934. T. Ivanausko straipsniai: Atžagaras, p. 32—33; Audinė, p. 48; Aukso žuvis, p. 192; Aukšlė, p. 194; Autotomia, p. 396; Avėdra, p. 414; Barbirussa, p. 586; Babūnas, p. 595; Balaeniceps (klumpiasnapis), p. 774; Balandžiai, p. 781—787; Balandžių paštas, p. 787—790; Balanoglossus, p. 791—792; Balėsas, p. 825—826; Bananėdžiai, p. 1064; Bandikutas, p. 1079; Banginiai, p. 1103—1108; Barbutė, p. 1243—1244; Barsiukas, barsukas arba opšras, p. 1356—1357; Barškuolė, p. 1362—1366; Barzdis, p. 1413; Basiliscus, p. 1453.

295. **Lietuvos** jūros pakraščio, neįskaitant Kuršmarių, žuvų sąrašas.— „Vytauto Didžiojo Universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai", 1934, t. 9, sąs. 1, p. 83—96.

296. **Mūsų** jūroje atsilankius. Minčių žiupsnelis apie Lietuvos jūros žvejybą.— „Medžiotojas", 1934, Nr. 22, p. 7—10.

297. **Mūsų** plėšrieji paukščiai. Vištvanagis (Accipiter gentilis L).— „Mūsų girios", 1934, Nr. 1, p. 45—51.

298. **Mūsų** gamta, pavasariui atėjus.— „Mūsų rytojus", 1934, kovo 13 d., Nr. 20.

299. **Paukščių** globa žiemos metu.— „Mūsų rytojus", 1934, gruodžio 28, Nr. 100.

300. **Paukščių žiedavimas Lietuvoje 1933 metais.**— „Vytauto Didžiojo Universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai", 1934, t. 9, sąs. 1, p. 43—82. Lygiagr. tekstas pranc. k.
Taip pat atsk. atsp. K., 1934, 24 p.

301. **Paukštvanagis** (Accipiter nitus L). — „Mūsų girios", 1934, Nr. 3, p. 144—147.

302. **Pavasaris mūsų pajūryje.**— „Mūsų rytojus", 1934, balandžio 6, Nr. 26.

303. **Raudonųjų ir uolinių kurapkų prisitaikymai.**— „Medžiotojas", 1934, Nr. 20, p. 24.

304. **Ten, kur saulė vidurnaktį šviečia** [apie kelionę į Norvegiją].— „Mūsų rytojus", 1934, spalio 5, Nr. 77; spalio 9, Nr. 78; spalio 16, Nr. 80; spalio 26, Nr. 83; lapkričio 2, Nr. 85; lapkričio 20, Nr. 90; lapkričio 23, Nr. 91; lapkričio 30, Nr. 93; gruodžio 4, Nr. 94; gruodžio 7, Nr. 95; gruodžio 11, Nr. 96; gruodžio 14, Nr. 97; gruodžio 18, Nr. 98.

305. **Vidurnakčio saulės krašte.** *Žiupsnelis atsiminimų iš* Varanger-Fiordo pakraščių.— „Medžiotojas", 1934, Nr. 20, p. 8—12.

306. **Vištvanagis.**— „Ūkis ir namai", 1934, Nr. 20 („Mūsų rytojaus", 1934, gegužės 18, Nr. 38 priedas).

1935

307. **Apie paukščių regėjimą.**— „Mūsų rytojus", 1935, kovo 19, Nr. 22.

308. **Atsilikęs paukštis** (Apie oželį nykštuką).— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 22.

309. **Bandymas įkurdinti stirnas.**— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 17—18.

310. **Dažytos varnos.**— „Mūsų rytojus", 1935, balandžio 5, Nr. 27.

311. **Dėl ko gandrai meta vaikus iš lizdo.**— „Mūsų rytojus", 1935, liepos 16, Nr. 54.

312. **Gamtos muziejaus žodis miškininkams.** — „Mūsų girios", 1935, Nr. 12, p. 635—639.

313. **Gandrų ir bičių kova.**— „Lietuvos ūkininkas", 1935, rugsėjo 12, Nr. 37.

314. **Kaip elniniai keičia ragus.**— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 14—16.

315. **Kaip paukščiai jaučia.**— „Vienybė", 1935, kovo 5, Nr. 18.

316. **„Kaip vanduo nuo žąsies".** Kodėl kai kurie paukščiai nesušlampa.— „Mūsų rytojus", 1935, sausio 1, Nr. 1.

317. **Kardžuvė Lietuvos jūroje.**— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 19.

318. **Kaune organizuojamas zoologijos sodas.**— „Rytas", 1935, gegužės 20, Nr. 114.

319. **Keletas augalų, naudingų medžioklės ūkiui.** — „Medžiotojas", 1935, Nr. 23, p. 17—18.

320. **Keletas dokumentų apie kiškės nėštumo laiką.**— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 22.

321. **Kodėl nyksta jerubės, tetervinai ir kiti šios giminės paukščiai.**— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 12—13.

322. **Kur dingsta rudenį mūsų gandrai.**— „Darbo Lietuva", 1935, spalio 5.

323. **Lietuviškoji enciklopedija**, t. 3. K., „Spaudos fondas", 1935. T. Ivanausko straipsniai: Batrachus, p. 27; Baublys, p. 37—38; Bebras, p. 220—223; Belone acus, p. 419—430; Beždžionės, p. 758—767; Binturongas, p. 1052—1053; Biocenozė, p. 1054—1055; Biogenetinis dėsnis, p. 1056—1058; Biologija, p. 1067—1078; Birgus latro, p. 1108—1109, Bitininkai, p. 1282—1283; Bitis, p. 1295—1296; Bitlesės, p. 1298—1300; Bizamas, p. 1320—1323; Bizonas, p. 1357—1361; Byčok, p. 888—889; Blastoidea, p. 1390; Blennius, p. 1402; Blezdinga, p. 1406—1407; Boa, p. 1440—1442; Bobelink, p. 1453—1454; Bodo, p. 1495.

324. **Medžiotojai su mažo kalibro karabinais.**— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 24.

325. Mūsų gandro mirtis Egipte.— „Darbo Lietuva", 1935, spalio 19, Nr. 11.

326. **Narūnai.**— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 1—3.

327. **Neužilgo** pasirodys paukščiai keliauninkai. — „Mūsų rytojus", 1935, vasario 5, Nr. 10.

328. **Paukščiai** pavasarį.— „Mūsų rytojus", 1935, gegužės 3, Nr. 34; gegužės 10, Nr. 35; gegužės 14, Nr. 36; gegužės 21, Nr. 37; gegužės 24, Nr. 39; birželio 4, Nr. 40; birželio 7, Nr. 44; birželio 14, Nr. 45.

329. **Paukščių** jutimai.— „Mūsų rytojus", 1935, sausio 22, Nr. 6.

330. **Paukščių** uoslė.— „Mūsų rytojus", 1935, sausio 29, Nr. 8.

331. Perkūno oželiai nelaisvėje.— „Medžiotojas", 1935, Nr. 24, p. 23.

332. **Suopis** (Buteo buteo).— „Mūsų girios", 1935, Nr. 2, p. 80—87.

333. **Svirbėlių** antplūdis.— „Medžiotojas", 1935, Nr. 25, p. 22.

334. **Tarptautinė** paukščių globa.— „Mūsų rytojus", 1935, liepos 9, Nr. 52.

335. **Zoologijos** sodas Kaune.— „Lietuvos aidas", 1935, gegužės 21, Nr. 116.

1936

336. **Baltos** stirnos.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 24.

337. **Bebras** Nemune.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 20.

338. **Dar** kartą apie stirnų įkurdinimą.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 27, p. 16.

339. „**Didelis** ežys".— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 12.

340. **Elniai** mūsų miškuose.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 24.

341. **Grafas** Ernst Silva Tarouca.— „Gamta", 1936, Nr. 4, p. 262—263.

342. **Grifai** Lietuvoje.— „Gamta", 1936, Nr. 3, p. 181—183.

343. **Gulbė.**— „Mūsų girios", 1936, Nr. 5, p. 275—283.

344. **Keletas** naudingų prisitaikymų paukščių kiaušiniuose.— „Gamta", 1936, Nr. 2, p. 84—86.

345. **Keletas** patyrimų auginant fazanus.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 27, p. 14—15.

346. **Kurapkų** maistas.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 27, p. 12.

347. **Dėl** straipsnio „Vaisinių medelynų reikalu".— „Ūkininko patarėjas", 1936, Nr. 40.

348. **Lietuviškoji** enciklopedija, t. 4. K., „Spaudos fondas", 1936. T. Ivanausko straipsniai: Boiga, p. 31—32; Bombinator, p. 123—125; Boselaphus, p. 300; Bothrops, p. 381—384; Brachiopodai, p. 457—459; Branta berniklė, p. 533—534; Bresla, p. 629; Breviceps, p. 660; Briedis, p. 675—686; Briuišė, p. 726—727; Bubalus, p. 859—860; Bucerotidae, p. 871—872; Budutis, p. 951—952; Builis Cottus scorpius, p. 992; Bukasnapis, p. 1017; Bukutis, p. 1021—1022; Bul-bul, p. 1026—1027; Bungar, p. 1102; Buožgalvė, p. 1112—1113; Burhinus oclicnemus, p. 1145—1146; Burunduk, p. 1178—1179; Cacatuidae, p. 1258; Caccabis, p. 1258—1259; Cairina moschata, p. 1294—1295; Callionymus lyra, p. 1314; Carcharias, p. 1425; Cardinalis, p. 1431—1432; Caretta caretta, p. 1435—1436; Cariama, p. 1437—1438; Cassicus, p. 1481—1482; Cathartidae, p. 1510.

349. **Lietuvoje** perinčios laukinės gulbės.— „Gamta", 1936, Nr. 3, p. 187—188.

350. **Lietuvos** laukinės žąsys.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 3—9; Nr. 27, p. 1—3.

351. **Medžioklės** terminologijos reikalu.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 11.

352. **Mūsų** žieduota antis Olandijoje.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 24.

353. **Naujų** gyvių įkurdinimas.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 27, p. 12—14.

354. **Paukščių traukimas.**— „Mūsų rytojus", 1936, vasario 14, Nr. 13; kovo 3, Nr. 18; kovo 24, Nr. 24; balandžio 10, Nr. 29; balandžio 21, Nr. 31; „Tėvynė", 1936, gegužės 1, Nr. 18.

355. **Paukščių žiedavimas Lietuvoje 1934 metais.**— „Vytauto Didžiojo Universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai", 1936, t. 10, sąs. 2, p. 199—218. Lygiagr. tekstas pranc. k., p. 219—231.

Taip pat atsk. atsp. K., 1936, p. 200—231.

356. **Retesni žiemos paukščiai.**— „Mūsų girios", 1936, Nr. 1, p. 12—15.

357. **Sardinos Šventosios uoste!** — „Gamta", 1936, Nr. 3, p. 212.

358. **Spąstai** *vanagams.— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 21.*

359. **Svirbėlių antplūdis Kaune ir Ventės Rage.**— „Lietuvos aidas", 1936, sausio 23, Nr. 34.

360. **Varnėnų (špokų) traukimas Lietuvoje.**— „Gamta", 1936, Nr. 1, p. 7—13.

361. **Vilkas nušautas per kiškių medžioklę.**— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 23.

362. **Zoologijos sodai.**— „Gamta", 1936, Nr. 4, p. 227—229.

363. **Žiemoja daug paukščių.**— „Medžiotojas", 1936, Nr. 26, p. 23.

364. **Žiemos plėšrieji paukščiai.**— „Mūsų girios", 1936, Nr. 2, p. 89—90.

1937

365. ***Dėl*** *medžiojamųjų gyvių daromos žalos.— „Mūsų girios", 1937, Nr. 6—7,* p. 367—370.

366. **Keli paukščių psichikos bruožai.**— „Gamta", 1937, Nr. 1, p. 1—4.

367. **Kormoranas.**— „Mūsų girios", 1937, Nr. 5, p. 290—292.

368. **Kurtinių medžioklė.** Iš pergyvenimų „Gudų girioje", okupuotoje Lietuvoje.— „Lietuvos aidas", 1937, balandžio 18, Nr. 170.

369. **Lietuviškoji enciklopedija**, t. 5. K., „Spaudos fondas", 1937. T. Ivanausko straipsniai: Ceryle, p. 102; Chameleonas, p. 158—159; Chelydra, p. 228—229; Cyplė, p. 589; Clavelina, p. 661; Čekždainis, p. 1079; Čivylis, p. 1225; Dančiasnapiai, p. 1425; Danielis, p. 1436—1437.

370. **Lietuviškoji enciklopedija**, t. 6, K., „Spaudos fondas", 1937. T. Ivanausko straipsniai: Darvinas K. R., p. 49—52; Darvinizmas, p. 52—56; Delfinai, p. 363—365; Devynbalsė, p. 539—540; Dinorinis, p. 959—960; Dyglė, p .877—878; Dykumos gyvūnija, p. 896—898; Drakonas, p. 1383—1384; Dryžgalvė kryklė, p. 1487—1488.

371. **Paukščių žiedavimas Lietuvoje 1935—1936 metais.**— „Vytauto Didžiojo Universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai", 1937, t. 11, sąs. 4, p. 497—532. Lygiagr. tekstas pranc. k., p. 533—557.

Taip pat atsk. atsp. K., 1937, 36 p.; taip pat pranc. k., 27 p.

372. **Žūsta Lietuvoje žvėrys ir paukščiai.**— „Lietuvos aidas", 1937, gruodžio 29, Nr. 590.

373. **Migration des oiseaux.**— Kn.: Conference faité a l'Université de Tartu le 30 novembre 1936. Tartu, 1937, p. 151—172, su 4 žemėl. (XXII congres Interbaltique cooperation Intelectuelle).

374. **Sodeliai Amerikoje.**— „Ūkininko patarėjas", 1937, Nr. 13, p. 6.

1938

375. **Dėl ančių būklės.**— „Medžiotojas", 1938, Nr. 31, p. 14—15.

376. **Dėl mūsų gamtos paminklų.**— „Gamta", 1938, Nr. 4, p. 239—241.

377. **Gilioji** 1937—1938 m. m. žiema ir mūsų paukščiai.— „Gamta", 1938, Nr. 1, p. 17—20.

378. **Kurapkų** patinų ir patelių skaičiaus santykis.— „Medžiotojas", 1938, Nr. 31, p. 23.

379. **Kurapkų** vargai.— „Medžiotojas", 1938, Nr. 31, p. 1—2.

380. **Nelaimingas** nuotykis medžioklėje.— „Medžiotojas", 1938, Nr. 31, p. 23.

381. **Zoologijos** sodas bus atidarytas birželio mėn. Pasikalbėjimas su prof. Ivanausku.— „Lietuvos žinios", 1938, gegužės 14, Nr. 108.

1939

382. **Evoliucijos** mokslas.— „Kultūra", 1939, Nr. 6—7, p. 392—405.

383. **Gamtos** apsauga Vokietijoje.— „Mūsų girios", 1939, Nr. 2, p. 83.

384. **Juozas** Strumyla (1774—1847).— „Naujoji sodyba", 1939, Nr. 8, p. 121.

385. **Kinta** Lietuvos gamta.— „Lietuvos aidas", 1939, vasario 5, Nr. 58.

386. **Lietuviškoji** enciklopedija, t. 7. K., „Spaudos fondas", 1939. T. Ivanausko straipsniai: Dvikvapės žuvys, p. 305—306; Džigetai, p. 354—355; Echidnidae, p. 386—387; Elniai, p. 595; Ekologija, p. 618—621 (Bendraaut. K. Regelis); Elniai, elniniai, p. 779—784; Ereliai, p. 997—999; Evoliucijos teorija biologijoje, p. 1376—1386; Ežiai, p. 1414; Fazanai, p. 1515—1516.

387. **Inkilai** paukščiams.— Kn.: Gyvulių globos metraštis, K., 1939, p. 90—92.

388. **Inkilai** retesniems paukščiams.— Kn.: Gyvulių globos metraštis. K., 1939, p. 92—95.

389. **Paukščių** žiedavimas Lietuvoje 1937 metais.— „Vytauto Didžiojo Universiteto Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai", 1939, t. 13, sąs. 2, p. 135—149. Lygiagr. tekstas pranc. k., p. 150—161.

Taip pat atsk. atsp. K., 1939, p. 136—149; taip pat pranc. k., p. 149—164.

390. **Pelikanai** (Pelecanus onoctocalus).— „Mūsų girios", 1939, Nr. 10, p. 517—519.

391. **Recenzija** (Atsiminimai iš ančių medžioklės).— „Medžiotojas", 1939, Nr. 6, p. 20—22.

392. **Slanka.**— „Medžiotojas", 1939, Nr. 34, p. 1—10.

393. **Smydrai.**— „Naujoji sodyba", 1939, Nr. 10, p. 149—150, su iliustr.

394. **Šių** dienų pomologijos uždaviniai.— „Žemės ūkis", 1939, Nr. 3, p. 304—308; Nr. 4, p. 445—449.

1940

395. **Apie** gyvybės atsiradimą.— „Valstiečių laikraštis", 1940, gegužės 24, Nr. 34.

396. **Gamtos** apsauga Sovietų Sąjungoje. Kiek dėmesio į tai buvo kreipiama Lietuvoje.— „Darbo Lietuva", 1940, rugpiūčio 23, Nr. 69.

397. **Gargatūnas.**— „Medžiotojas", 1940, Nr. 4, p. 16—17.

398. **Kokias** vaismedžių veisles šįmet akiuosime.— „Naujoji sodyba", 1940, Nr. 16—17, p. 236—237.

399. **Kuo** galima pakeisti rafiją? (Apie rišamąją medžiagą sodininkams.) — „Naujoji sodyba", 1940, Nr. 14—15, p. 212—213.

400. **Lietuviškoji** enciklopedija, t. 8. K., „Spaudos fondas", 1940. T. Ivanausko straipsniai: Fenek, p. 54; Flamingai, p. 334—336; Gaga, p. 778—779; Gaidukas, p. 790—791; Gamtos apsauga, p. 924—926; Gandrai, p. 935—937; Gandriniai paukščiai, p. 937—938; Ganoidei žuvų būrys, p. 948; Garniai, p. 1010—1012; Gegutės, p. 1153—1154; Generatio spontanaea, p. 1252—1253; Geniai, p. 1264—1266; Gervės, p. 1382—1383.

401. Lietuviškoji enciklopedija, t. 9. K., „Spaudos fondas", 1940. T. Ivanausko straipsniai: Gyvatės, p. 82—84; Gyvybė. Gyvybės kilmės teorijos, p. 100—102; Gyvūnija, p. 117—118.

402. Paukščiai keleiviai.— „Lietuvos aidas", kovo 21, Nr. 134.

1941

403. Apie žmogaus kilmę.— „Kultūra", 1941, Nr. 5, p. 380—387, su iliustr.

404. Gamtos mokslų uždaviniai Tarybų Lietuvoje.— „Tiesa", 1941, balandžio 23.

405. Mokslas apie žmogaus kilmę.— „Šviesa", 1941, Nr. 4, p. 134—135.

1942

406. Paukščių žiedavimas Lietuvoje *1938—1939 metais.*— „*Vilniaus Universiteto* Matematikos-Gamtos fakulteto Darbai". Serija D. Biologija, t. 1, 1942, p. 209—223. Lygiagr. tekstas vok. k.
Taip pat atsk. atsp. V., 1942, p. 211—223; taip pat vok. k., p. 224—236.

1943

407. Apie žiurkes.— „Mūsų rytojus", 1943, Nr. 23, p. 5.

408. *Braškių ir žemuogių veislės.*— „*Naujoji sodyba*", *1943, Nr. 7, p. 157.*

409. Darbo suskirstymas bičių šeimynoje.— „Naujoji sodyba", 1943, Nr. 10, p. 244.

410. Dravės Gudų girioje.— „Mūsų girios", 1943, Nr. 11—12, p. 52.

1944

411. Apie paukščių traukimą.— Kn.: Linininko kalendorius. K., 1944, p. 104—107.

412. *Svirbėlės.*— „*Mūsų girios*", *1944, Nr. 1, p. 74—76.*

413. Vienos gervės istorija.— „Žiburėlis", 1944, Nr. 7—8, p. 115—117, su iliustr.

1945

414. Apie gyvybės atsiradimą.— „Tiesa", 1945, gegužės 6.

1946

415. Atkurkime savo gražųjį gintarinį pajūrį.— „Tiesa", 1946, rugsėjo 17.

416. Žmogaus atsiradimas.— „Komjaunimo tiesa", 1946, gruodžio 1.

1947

417. Kailinių žvėrelių aklimatizacija ir auginimas.— Kn.: Lietuvos TSR Mokslų akademijos visuotinio susirinkimo pirmoji sesija. K., 1947, p. 139—155.

418. Sudarykime tinkamą mūsų kraštui *vaismedžių sortimentą.*— „*Tiesa*", *1947,* liepos 3.

1948

419. Apie gyvybės atsiradimą.— „Tarybinė Dzūkija", 1948, balandžio 7 ir kt. apskričių laikraščiai.*

420. [Kalba, pasakyta Lietuvos TSR Mokslų akademijos visuotinio susirinkimo VI sesijoje, skirtoje ideologiniam darbui pagerinti].— „Lietuvos TSR Mokslų akademijos žinynas", 1948, t. 3, p. 50—51.

421. Kūrybingasis tarybinis darvinizmas ir biologijos mokslo padėtis Tarybų Lietuvoje. Lietuvos TSR Mokslų akad. tikr. nario T. Ivanausko pranešimas Liet. TSR Mokslų akad. ir TSRS Aukšt. mokslo m-jos 7-je sesijoje.— „Tiesa", 1948, rugsėjo 22; „Lietuvos

TSR Mokslų akad. žinynas", 1948, t. 4—5, p. 33—56. Lygiagr. tekstas rusų k., p. 179—204; «Сов. Литва», 1948, 28 сент.

422. Mūsų ekspedicija į Vidurinę Aziją.— „Tiesa", 1948, birželio 11.

1949

423. **Kolektyvinių ūkių sodai** [Pranešimas Lietuvos TSR Mokslų akad. moksl. konferencijoje Meškuičiuose].— Kn.: Kolektyvinių ūkių statybos klausimai. V., 1949, p. 169—176.

424. **Mūsų ekspedicija Užkaukazėje** [Vietos faunos stebėjimas].— „Tiesa", 1949, gegužės 17.

425. **Nauji gyvuliai Lietuvoje.**— „Švyturys", 1949, Nr. 9, p. 18.

426. **Padėkime tvirtus pagrindus socialistinio ūkio sodams.**— „Tiesa", 1949, sausio 8.

427. **Skėčių masinis pasirodymas** [Pastebėto daugely Lietuvos TSR vietų reiškinio ir pačių vabzdžių aprašymas].— „Tiesa", 1949, liepos 1.

1950

428. **Apie gegutę.**— „Švyturys", 1950, Nr. 9, p. 20.

429. **Daugiau švarių sėklų kolūkiams.**— „Tiesa", 1950, kovo 21.

430. **Galingas užmojis** [Apie Turkmėnijos dykumų pertvarkymą].— „Komjaunimo tiesa", 1950, rugsėjo 23.

431. **Gyvybės kanalas** [Apie Turkmėnijos kanalą].— „Tiesa", 1950, rugsėjo 26.

432. **J. V. Stalinas ir mičiurininė biologija.**—„Lietuvos TSR Mokslų akademijos žinynas", 1950, t. 7, p. 106—115.

433. **Kodėl žuvys trokšta ežeruose.**— „Švyturys", 1950, Nr. 2, p. 18.

434. **Mičiurininės biologijos triumfas.** [Minint J. V. Mičiurino 15-ąsias mirties metines].— „Tiesa", 1950, birželio 7.

435. **Parinkime tinkamą vaismedžių sortimentą.**— „Tiesa", 1950, balandžio 26.

436. **Paukščiai grįžta...** [Apie paukščių žiedavimą].— „Švyturys", 1950, Nr. 6, p. 18.

1951

437. **Į naują kūrybinę biologiją!** —„Lietuvos TSR Mokslų akademijos Biologijos instituto darbai", 1951, t. 1, p. 9—11.

438. **Mičiurino raštai** [Rec. kn.: I. V. Mičiurinas. Rinktiniai raštai. V., Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1951].— „Tiesa", 1951, spalio 6.

439. **Sodai kolūkiams.**— „Tiesa", 1951, balandžio 6.

1952

440. **Kaišiadoryse** globojami žemės ūkio artelės įstatų pažeidėjai.— „Kauno tiesa", 1952, gruodžio 24.
Prieš antr. aut.: K. Bartkus, T. Ivanauskas.

441. **Lietuvos pietryčiai** [Lietuvos TSR Mokslų akad. Biologijos in-to ekspedicijos darbo rezultatai].— „Tiesa", 1952, kovo 29.

442. Mūsų ekspedicija į Vidurinę Aziją.— Kn.: Brangioji Tėvynė. V., 1952, p. 314—322.

443. **Plėskime visuomeninę sodininkystę kolūkiuose.**— „Valstiečių laikraštis", 1952, vasario 29.

444. **Tinkamiausios vaismedžių veislės kolūkiniams sodams.**— „Valstiečių laikraštis", 1952, spalio 24.

445. **Žuvinto** rezervatas.— „Žvaigždutė", 1952, Nr. 8, p. 20—21, su iliustr.

446. **Перелеты** птиц в Литве.— «Зоологический журнал», 1952, т. 31, вып. 6, с. 916—923.

1953

447. **Перелеты** птиц в Литве.— В кн.: Научная сессия по вопросам биологии и сельского хозяйства. Рига, 22—26 октября, 1951 г. М., 1953, с. 316—323.

448. **Состояние** фауны Литвы и ее реконструкция.— В кн.: Научная сессия по вопросам биологии и сельского хозяйства. Рига, 22—26 октября, 1951 г. М., 1953, с. 31—38.

1954

449. **Įvadas** [T. Zubavičiaus straipsniui „Žuvinto ežero paukščiai". 1937—1951 metų stebėjimai].— „Lietuvos TSR Mokslų akad. Biologijos in-to darbai", 1954, t. 2, p. 226—261.

450. **Sodų** atstatymo klausimu.— Kn.: Lietuvos TSR žemės ūkio tolesnio išvystymo klausimai. V., 1954, p. 281—283. Santr. rusų k.

451. **Животный** мир [Литовской ССР].— Большая советская энциклопедия. Изд. 2-ое, т. 25. М., 1954, с. 251.

452. **Заповедник** Жувинтас.— «Природа», 1954, № 10, с. 61—64.

1955

453. **Darbščiųjų** šeimoje [Apie bites].— „Žvaigždutė", 1955, Nr. 7, p. 26—27.

454. **Gervytė**.— Kn.: Mūsų metai. V., 1955, p. 121—124.

455. **Naujosios** sodininkystės kūrėjas [Apie I. V. Mičiuriną].— „Valstiečių laikraštis", 1955, spalio 26.

456. **Опыт** интродукции серого гуся в Литве.— «Бюллетень Московского общества испытателей природы», 1955, т. 60. Отд. Биол., вып. 4, с. 97—98. Соавт.: Т. Зубавичус.

1956

457. **Lietuvos** fauna ir jos rekonstrukcija.— Kn.: Miškų ūkio išvystymo klausimai Tarybų Lietuvoje. V., 1956, p. 32—39.

458. **Pastabos** dėl introdukuojamų pas mus augalų.— „Socialistinis žemės ūkis", 1956, Nr. 4, p. 47—54, su žemėl.

459. **Reikia** praturtinti Lietuvos gyvūniją.— „Socialistinis žemės ūkis", 1956, Nr. 7, p. 38—42.

460. **Реакклиматизация** лебедя-шипуна в Литве.— «Бюллетень Московского общества испытателей природы». 1956, т. 61, Отд. Биол., вып. 5, с. 5—8. Резюме на англ. яз. Соавт.: Т. Зубавичус.

1957

461. **Pavasaris**.— „Žvaigždutė", 1957, Nr. 4, p. 8.

462. **Žuvinto** rezervate [Apie Lietuvos TSR Mokslų akad. Biologijos in-to Žuvinto rezervato gyvūniją].— „Valstiečių laikraštis", 1957, gegužės 31 d.

463. **Изменения** в фауне птиц Литвы за последние полвека.— Тез. докл. 3-ей Прибалт. орнитол. конф. 22—28 августа 1957 г. Вильнюс, 1957, с. 26—27.

464. **Исследования** по фауне птиц в Литве.— В кн.: Тр. 2-ой Прибалт. орнитол. конф. М., 1957, с. 285—291.

465. **Промысловая** фауна Литвы и мероприятия по ее обогащению.— Охрана природы и заповедное дело в СССР. Бюллетень, 1957, № 2, с. 60—69, с илл.

1958

466. **Gamtos** apsauga — svarbus valstybinis reikalas.— Kn.: Gamta ir jos apsauga. V., 1958, p. 5—14, su iliustr.
Bendraaut.: A. Kvedaras.

467. **Kaip** kinta paukščių fauna.— „Mokslas ir gyvenimas", 1958, Nr. 3, p. 15—19, su iliustr.

468. **Mūsų** gyvūnija.— Kn.: Vadovas mokyklos geografinei aplinkai tirti. K., 1958, p. 498—514.

1959

469. **Čepkelių** raistas.— „Mūsų girios", 1959, Nr. 11, p. 25—28, su iliustr.

470. **Į materializmą** [Iš akad. T. Ivanausko atsiminimų apie jo materialistinės pasaulėžiūros formavimąsi].— „Mokslas ir gyvenimas", 1959, Nr. 8, p. 28—31.

471. **Istorinės** Darvino mokslo prielaidos.— „Mokslas ir gyvenimas", 1959, Nr. 12, p. 8—9.

472. **Iš** mūsų sodininkystės praeities ir dabarties.— „Mūsų sodai", 1959, Nr. 3, p. 1—2.

473. **Pratarmė** lietuviškajam leidimui.— Kn.: Darvinas Č. Rūšių atsiradimas natūraliosios atrankos būdu. V., 1959, p. 5—8.

474. **Šalis,** į kurią nebegrįžtama.— Kn.: Kelionė į vaiko dienas. V., 1959, p. 119—134, su iliustr.

475. **Изменения** в фауне птиц Литвы за последнее пятидесятилетие.— В кн.: Тр. 3-ей Прибалт. орнитол. конф., состоявш. в г. Вильнюс 22—28 авг. 1957. В., 1959, с. 121—126.

1960

476. **Barčių** kraštas Baltarusijoje.— „Tiesa", 1960, birželio 25.

477. **Briuselio** cikorija.— „Mūsų sodai", 1960, Nr. 5, p. 14, su iliustr.

478. **Datura** — vertinga kambarinė gėlė. — „Mūsų sodai", 1960, Nr. 11, p. 22, su iliustr.

479. **Eršketas** (Acipenser sturio).— „Mūsų girios", 1960, Nr. 10, p. 61, su iliustr.

480. **Istorinės** darvinizmo atsiradimo sąlygos.— Kn.: Darvinizmas gyvuoja ir vystosi. V., 1960, p. 5—16.

481. **Iš** Lietuvos ornitologijos istorijos.— „Mūsų girios", 1960, Nr. 2, p. 23—26, su iliustr.

482. **Kaip** kovoti su širšėmis ir vapsvomis? — „Mūsų sodai", 1960, Nr. 8, p. 5, su iliustr.

483. **Kiaulpienės** — skanus patiekalas.— „Mūsų sodai", 1960, Nr. 9, p. 24.

484. **Klematis** [Apie tinkamą mūsų krašto sąlygomis vijoklinį augalą].— „Mūsų sodai", 1960, Nr. 11, p. 22, su iliustr.

485. **Mano** patyrimas auginant kurapkas.— „Mūsų girios", 1960, Nr. 10, p. 33—34, su iliustr.

486. **Mokslas** — tikyba — etika.— „Taryb. medikas", 1960, balandžio 4.

487. **Nauja** Lietuvoje paukščių rūšis [Apie karveliuką, vadinamą pietiniu purpleliu].— „Mūsų girios", 1960, Nr. 8, p. 61.

488. **Prie** Paracatu upės [Apie Brazilijos roplius. Iš ekspedicijos atsiminimų].— „Jaunimo gretos", 1960, Nr. 2, p. 16—17, su iliustr.

489. **Spąstai** vanagams.— „Mūsų girios", 1960, Nr. 3, p. 28—29, su iliustr.

490. Tropikuose vieną pavasarį...— „Mokslas ir gyvenimas", 1960, Nr. 8, p. 21—22,, su iliustr.

491. Žemuogės ir braškės.— „Mūsų sodai", 1960, Nr. 2, p. 9.

492. Деятельность человека и охрана природы.— В кн.: Второе Всесоюзн. совещ. по охране природы. В., 1960, с. 69—79.

493. Новые для Литовской ССР гнездящиеся виды птиц.— Тез. докл. 4-ой Прибалт. орнитол. конф. Рига, 1960, с. 40.

494. Zunahme des Höckerschwanes in Litauen. — „Der Falke", 1960, Jg. 7, Nr. 6, S. 190.

1961

495. Dėl amarų ir skruzdžių.— „Mūsų sodai", 1961, Nr. 1, p. 19.

496. Amarilis.— „Mūsų sodai", 1961, Nr. 4, p. 25, su iliustr.

497. Apie kurapkų papročius.— „Mūsų girios", 1961, Nr. 12, p. 38, su iliustr.

498. „Bobų vasara".— „Vakarinės naujienos", 1961, rugsėjo 30.

499. Briedžiai žiūri į paukščius.— Kn.: Čia užaugau. V., 1961, p. 320—327.

500. DDT ir gamtos apsauga.— „Mūsų girios", 1961, Nr. 3, p. 33—34.

501. Kodėl dūsta žuvys žiemą.— „Mokslas ir gyvenimas", 1961, Nr. 1, p. 14.

502. Merkiu ir pamerkiais.— „Mūsų girios", 1961, Nr. 6, p. 42—47, su iliustr.

503. Naujas paukštis Lietuvoje. [Karvelis-pietinis purplelis].— „Kauno tiesa", 1961, kovo 18.

504. Obelynė [Apie Obelynės zoofermą ir Nemuno šlaitų bei daubų augmeniją Kauno raj.].— „Mūsų girios", 1961, Nr. 4, p. 32—35, su iliustr.

505. Faunistische Mitteilungen aus Litauen.— „Journal für Ornithologie", 1961, Heft 4.

506. Paukščių karalystė.— Kn.: Čia užaugau. V., 1961, p. 226—232.

507. Sodas ir paukščiai.— „Mūsų girios", 1961, Nr. 5, p. 35—36, su iliustr.

508. Traukia paukščiai [į pietus].— „Vakarinės naujienos", 1961, spalio 11.

509. Ūksmingaisiais pamerkiais.— Kn.: Čia užaugau. V., 1961, p. 132—139.

510. Vaismedžiai nykštukai.— „Mūsų sodai", 1961, Nr. 9, p. 8, su iliustr.

511. Vaismedžių nykštukų poskiepiai.— „Mūsų sodai", 1961, Nr. 10, p. 8, su iliustr.

512. Varnėnai ir jų reikšmė sodams.— „Mūsų sodai", 1961, Nr. 2, p. 11, su iliustr.

513. Новые гнездящиеся виды птиц в Литве.— В кн.: Экология и миграция птиц Прибалтики. Тр. 4-ой Прибалт. орнитол. конф. Рига. Июль-август 1960 г. Рига, 1961, с. 329—331.

1962

514. Apie insekticidus.— „Mūsų girios", 1962, Nr. 5, p. 22.

515. Apie slieką.— „Mūsų sodai", 1962, Nr. 6, p. 23, su iliustr.; „Vilnis", 1962, rugpiūčio 4.

516. Ir šiais augalais reikėtų susirūpinti. Dėl miško uogakrūmių sukultūrinimo.— „Mūsų sodai", 1962, Nr. 5, p. 5, su iliustr.

517. Įvadas.— Kn.: Lietuvos pomologija. V., 1962, p. 7.

518. Kodėl nyksta mūsų paukščiai giesmininkai [Apie masinį praskrendančių paukštelių naikinimą Italijoje].— „Mūsų girios", 1962, Nr. 10, p. 25—27, su iliustr.

519. **Laiškas iš Kauno** [J. Gaidžiui apie save].— „Laisvė", 1962, vasario 2.

520. **Lietuvos laukiai ir gulbės.**— „Mūsų girios", 1962, Nr. 3, p. 25, su iliustr.

521. **Nauji mūsų krašto paukščiai.**— „Vakarinės paujienos", 1962, vasario 1.

522. **Nauji paukščiai mūsų gimtinėje.**— „Liaudies balsas", 1962, balandžio 27.

523. **Nyksta smulkūs paukščiukai** [Apie masinį praskrendančių paukščių naikinimą Pietų kraštuose].— „Švyturys", 1962, Nr. 10, p. 25.

524. **Paukščių žiedavimas.**— „Vakarinės naujienos", 1962, rugsėjo 11.

525. **Sausmedis.**— „Mūsų sodai", 1962, Nr. 7, p. 21.

526. **Sparnuočiai keliauja pas mus...**— „Kauno tiesa", 1962, gegužės 15.

527. **Šiaurės Sibire** [Iš Lietuvos TSR MA gamtininkų ekspedicijos įspūdžių].— „Vakarinės naujienos", 1962, gruodžio 17.

528. ***Žalčiai*** [*Ištrauka su komentarais iš* T. Ivanausko knygos „Gamtininko užrašai". Komentuoja J. Gaidys].— „Laisvė", 1962, gegužės 15.

529. **Где гибнут певчие птицы** [О промысловой и браконьерской ловле перелетных птиц в Италии и Тунисе].— «Охота и охотничье хозяйство», 1962, № 8, с. 54—55, с илл.

1963

530. **Gyvūnų aklimatizacija Tarybų Sąjungoje.** — „Mūsų girios", 1963, Nr. 6, p. 19—20.

531. **Kelionės kviečia** [Pasikalbėjimas su prof. T. Ivanausku apie jo moksl. keliones. Su red. prierašu].— „Kauno tiesa", 1963, balandžio 17.

532. **Laiškas iš Kauno nuo prof. T. Ivanausko** [Maynars mass].— „Laisvė", 1963, sausio 11.

533. **Medžioklė Kanadoje.**— „Mūsų girios", 1963, Nr. 9, p. 40—41.

534. **Patyrimas auginant naujų veislių braškes.**— „Mūsų sodai", 1963, Nr. 12, p. 9, su iliustr.

535. **Smydrai — puiki daržovė.**— „Mūsų sodai", 1963, Nr. 2, p. 14—15, su iliustr.

536. **Valgomieji paukščių lizdai.**— „Mokslas ir gyvenimas", 1963, Nr. 11, p. 16.

1964

537. **Balinis vėžlys.**— „Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 11, p. 38—39, su iliustr.

538. **Daržovės, kurias reikėtų auginti.**— „Tiesa", 1964, balandžio 19.

539. **Dėl straipsnio „Cikorija — gera daržovė".**— „Mūsų sodai", 1964, Nr. 2, p. 18.

540. **Draugai ar priešai** [Dėl plėšriųjų paukščių naikinimo nepagrįstumo].— „Mūsų girios", 1964, Nr. 5, p. 18—19, su iliustr.

541. **Eskimai ir atominės bombos.**— „Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 5, p. 43.

542. **Forzitijos Kauno botanikos sode.**— „Mūsų sodai", 1964, Nr. 8, p. 27, su iliustr.

543. **Gyvačių nuodai.**— „Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 8, p. 12.

544. **Gegutė.** — Kn.: Moters kalendorius, 1965. V., 1964, p. 195—196.

545. **Gyvatės, žalčiai.**— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1965. V., 1964, p. 93—94.

546. **Globokime plėšriuosius paukščius.**— Kn.: Už švarų vandenį ir orą. V., 1964, p. 101—107. Santr. rusų k.

547. **Gulbės Lietuvoje.**— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1965. V., 1964, p. 32.

548. Į materializmą [Autobiografiniai duomenys].— Kn.: Dievai miršta. V., 1964, p. 3—14.

549. **Kaip geriau išnaudoti šiltadaržius.**— „Mūsų sodai", 1964, Nr. 2, p. 19, su iliustr.

550. **Kaip paukščiai orientuojasi kelionėje.**— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1965. V., 1964, p. 118.

551. **Kiškis ir sodai.**— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1965. V., 1964, p. 11.

552. ***Paukščiai, kurie neperi.***— „Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 11, p. 43; „Laisvė", 1965, vasario 23.

553. **Paukščių kelionės.**— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1965. V., 1964, p. 104.

554. **Pirmosios pavasario gėlės.** — Kn.: Moters kalendorius, 1965. V., 1964, p. 193—196.

555. **Rudens voratinkliai.**— „Mokslas ir gyvenimas", 1964, Nr. 9, p. 8, su iliustr.; „Liaudies balsas", 1964, spalio 23; „Czerwony Sztandar", 31 pazdz.

556. **Sodas ir paukščiai.**— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1965. V., 1964, p. 58—59.

1965

557. **Ką turime žinoti apie DDT.**— „Mūsų sodai", 1965, Nr. 7, p. 24.

558. ***Kaip elniai keičia ragus.***— „Mūsų gamta", 1965, Nr. 4, p. 23, su iliustr.

559. **Kokie paukščiai veisiasi Kauno mariose?**— „Mokslas ir gyvenimas", 1965, Nr. 12, p. 34.

560. **Ledynmečio gyventojas** [Apie mamutus].— „Mokslas ir gyvenimas", 1965, Nr. 8, p. 14—15, su iliustr.

561. **Pantai ir pantokrinas** [Apie dėmėtųjų elnių auginimą ir jų ragų panaudojimą medicinoje].— *„Mokslas ir gyvenimas", 1965, Nr. 3, p. 9—10, su iliustr.*

562. **Po ledu** [Apie žuvis žiemą].— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1966. V., 1965, p. 19—20.

563. **Recenzija.** Atsiminimai iš ančių medžioklės.— „Mūsų gamta", 1965, Nr. 12, p. 20, su iliustr.

564. **Sparnuočių teikiama nauda.**— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1966. V., 1965, p. 71—72.

565. **Svarbiausia problema** [„Mokslo ir technikos" redakcijos interviu su prof. T. Ivanausku, artėjant LTSR MA 25-mečio jubiliejui].— „Mokslas ir technika", 1965, Nr. 7, p. 12—15, su portr.

566. **Sveikinimas** Tarybų Lietuvos jaunimui [LTSR 25-čio proga].— „Jaunimo gretos", 1965, Nr. 8, p. 5.

567. **Terminus** būtina keisti [*Dėl pavasarinės paukščių medžioklės terminų pakeitimo*].— „Mūsų gamta", 1965, Nr. 2, p. 12.

568. **Už genetiką.**— „Mokslas ir gyvenimas", 1965, Nr. 5, p. 6—7.

569. **Vynuogių dauginimas.**— „Mūsų sodai", 1965, Nr. 1, p. 8, su iliustr.

570. **Voratinkliai.**— „Laisvė", 1965, vasario 26.

1966

571. **Apie daržoves** [Siūloma plėsti daržovių sortimentą valgyklose, parduotuvėse ir individualiems daržovių augintojams].— „Mūsų sodai", 1966, Nr. 3, p. 12—13.

572. Ar kėkštai žalingi? — „Mūsų gamta", 1966, Nr. 11, p. 23.

573. **Ar žalingi plėšrūnai** [Pasikalbėjimas su prof. T. Ivanausku medžioklės klausimais. Užrašė V. Saulis].— „Valstiečių laikraštis", 1966, lapkričio 30.

574. **Inkilai paukščiams**.— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1967. V., 1966, p. 32.

575. **Ir vandenys mūsų, ir oras mūsų** [Dėl vandens ir oro apsaugos respublikoje].— „Mūsų gamta", 1966, Nr. 7, p. 3.

576. **Kiškiai ir sodai**.— „Mūsų gamta", 1966, Nr. 2, p. 18, su iliustr.

577. **Merkio pakraščiai** [Gamtininko pastabos].— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1967. V., 1966, p. 95.

578. **Miesto želdiniai**.— „Kauno tiesa", 1966, spalio 30.

579. **Padėkime plėšriesiems** [Apie dirbtinius lizdus plėšriesiems paukščiams].— „Mūsų gamta", 1966, Nr. 3, p. 24, su iliustr.

580. **Pietinis purplelis Kaune**.— „Mūsų gamta", 1966, Nr. 2, p. 27.

581. **Stumbrai grįžo į Lietuvą**.— „Mūsų gamta", 1966, Nr. 5, p. 6—7, su iliustr.

582. **Tetervinas** [Gamtininko pastabos].— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1967. V., 1966, p. 58—59.

583. **Vaisių užuomazgos ir jų retinimas**. — „Mūsų sodai", 1966, Nr. 5, p. 4, su iliustr.

584. **Valgykime daugiau daržovių**.— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1967. V., 1966, p. 57—58.

585. **Vaismedžių gelbėjimas nuo šalčio**.— „Mūsų sodai", 1966, Nr. 3, p. 7.

586. **Žalčiai**.— „Mokslas ir gyvenimas", 1966, Nr. 3, p. 15, su iliustr.

1967

587. **Banguotoji papūgėlė**.— „Mūsų sodai", 1967, Nr. 7, p. 24, su iliustr.

588. **Evoliucija ir genetika**.— „Mokslas ir gyvenimas", 1967, Nr. 8, p. 10—11.

589. **Gyvenimas paskirtas Lietuvos gamtai** [Pasikalbėjimas su prof. T. Ivanausku].— „Mūsų gamta", 1967, Nr. 12, p. 2, su portr.

590. **Gyvosios gamtos pakitimai**.— „Mūsų gamta", 1967, Nr. 9, p. 13.

591. **Kitokio gyvenimo neįsivaizduoju...** [E. Sliesoriūnienės interviu su prof. T. Ivanausku, 85-jų jo gimimo metinių proga].— „Jaunimo gretos", 1967, Nr. 12, p. 6—7.

592. **Kodėl išliko gandralizdžiai?** — „Tiesa", 1967, gruodžio 17.

593. **Kolektyvinio sodo nariui** [Mokslininko patarimai].— „Mūsų sodai", 1967, Nr. 5, p. 11.

594. **Mano mielas draugas** [Iš prisiminimų apie A. Žmuidzinavičių].— „Kultūros barai", 1967, Nr. 2, p. 34—35, su iliustr.

595. **Plunksnuoti naktiniai sargai. Ventės Rage. Žuvintas. Paukščiai — mūsų žiemos svečiai** [Gamtininko pastabos].— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, 1968. V., 1967, p. 63—67.

596. **Vandens paukščių globa**.— „Mūsų gamta", 1967, Nr. 12, p. 3, su iliustr.

1968

597. **Banginiai**.— „Mokslas ir gyvenimas", 1968, Nr. 11, p. 40—43, su iliustr.

598. **Drambliai**.— „Mokslas ir gyvenimas", 1968, Nr. 8, p. 40—41.

599. **„Entomologas A. Palionis..."** [Pastabos apie autorių prie A. Palionio str. „Elniavabalis", atsp. žurnaluose „Gamta", 1937, ir „Mokslas ir gyvenimas", 1968, Nr. 4].— „Mokslas ir gyvenimas", 1968, Nr. 4, p. 24.

600. **O to didelio kelio pradžia...** [Pokalbis su prof. T. Ivanausku apie Tarybų valdžios Lietuvoje pirmuosius žingsnius].— „Kauno tiesa", 1968, gruodžio 15, su portr.

601. **Птицы заповедника** Жувинтас.— Кн.: Заповедник Жувинтас. В., 1968, стр. 320—337.

602. **Trys klausimai anų dienų liudininkams** [Pasikalbėjimas su T. Ivanausku apie Tarybų valdžios kūrimą Lietuvoje].— „Gimtasis kraštas", 1968, gruodžio 12, su portr.

1969

603. **Pirmos pažintys** [Prof. T. Ivanausko jaunystės prisiminimai. Užrašė Kostas Pivorius].— „Lietuvos pionierius", 1969, rugsėjo 17, su iliustr.

604. **Pratarmė.**— Kn.: Padaiga V. Miškas ir elniai. V., 1969, p. 3.

605. **Stumbrai grįžta į Lietuvą** [Apie steigiamą rezervatą Pašilių miške, Panevėžio raj.].— „Mūsų gamta", 1969, Nr. 3, p. 4, su iliustr.

1970

606. **Obelynė** [Iš atsiminimų. Su red. prierašu].— „Mokslas ir gyvenimas", 1970, Nr. 5, p. 16—20, su iliustr.

607. **Obės žiotyse** [Kelionės įspūdžiai].— „Mokslas ir gyvenimas", 1970, Nr. 12, p. 16—19, su iliustr.

608. **Rėmėmės entuziazmu.** Aukštosios mokyklos Kaune 50-mečiui [Prisiminimai apie Aukščiųjų kursų steigimą Kaune].— „Kauno tiesa", 1970, sausio 22.

609. **Wildfowl in the Soviet Baltic region.**— Kn.: International Regional Meeting of conservation of wildfowl resources (Europe, Western Asia, Northern and Tropical Africa). Proceedings. Moscow, 1970, p. 60—62.— Anglų k. Bendraaut.: E. V. Kumari, H. A. Michelsons.

610. **Zoologijos chrestomatija 6—7 klasei.** K., „Šviesa", 1970.
T. Ivanausko straipsniai: Biržės, p. 42—43, su iliustr.; Senovės bitininkystė, p. 51—53, su iliustr.; Žuvų amžius ir augimo tempas, p. 68—69, bendraaut.: A. Mačionis, J. Maniukas, R. Krotas; Žalčiai, p. 81—83; Baltasis gandras, p. 86—89, su iliustr.; Mūsų Žuvintas, p. 89—91, su iliustr.; Paukščių traukimas, p. 91—96, su iliustr.; Bebras, p. 106—108; Briedžio medžioklė, p. 119—121, su iliustr.

LITERATŪRA APIE PROFESORIAUS TADO IVANAUSKO GYVENIMĄ IR VEIKLĄ

Tadas Ivanauskas.— Lietuvos albumas. K., 1921, p. 321—322. Portr. p. 217.

□

Straipsniai prof. T. Ivanausko 50 metų jubiliejui paminėti:

Kubilius P. Žmogus, kurio labiausiai „bijo" paukščiai.— „Ūkininko patarėjas", 1932, gruodžio 16, Nr. 50.

Prof. T. Ivanausko 50 metų sukaktuvės.— „Ūkininko patarėjas", 1932, gruodžio 16, Nr. 50, su portr. Be parašo.

Prof. T. Ivanauskas.— „Trimitas", 1932, Nr. 52, p. 1029, su portr. Be parašo.

□

Paltonis A. Prof. Ivanausko ekspedicija [į Braziliją] ir paroda.— „Židinys", 1932, Nr. 7, p. 61—63.

Taip gimė mūsų Zoologijos Muziejus [Apie T. Ivanausko kolekciją jo tėviškėje Lebiodkos dvare, kuri sudarė muziejaus pradžią].— „Bangos", 1932, Nr. 2, p. 40—41. Prieš antr. parašas: K. S-kus.

Butkus J. Kauno Zoologijos sodas.— „Pasaulio Lietuvis", 1934, Nr. 4, p. 85—87. Yra duomenų apie prof. T. Ivanausko vaidmenį, kuriant zoologijos sodą.

Kauno zoologijos sode.— „Mūsų girios", 1940, Nr. 8—9, p. 430—433. Prieš antr. parašas: J. K-nis.

Наумов В. Ученые помогают рыбакам [Экспедиция Академии Наук Лит. ССР под руководством проф. Иванаускаса для исследования состояния кормовой базы в заливе Куршю-Марес].— «Советская Литва», 1949, 19 сент.

Дементьев Г. П. Орнитологические работы в СССР. Итоги и перспективы.— «Зоологический журнал», 1956, т. 35, вып. II, с. 1689—1697.

О труде Т. Л. Иванаускаса «Птицы Литвы»

Rimvydas J. Ekspedicija į pietus.— „Kauno tiesa", 1957, spalio 9.

□

Straipsniai prof. T. Ivanausko 75 gimimo metinėms paminėti:

Dagys J. Gamtos mylėtojas.— „Taryb. mokytojas", 1958, sausio 5.

Jankauskas S. Įžymiojo gamtininko Ivanausko Tado mokslinė veikla.— „Mūsų girios", 1958, Nr. 2, p. 33—38, su portr.

Jankevičius K. Garbingas jubiliejus.— „Mokslas ir gyvenimas", 1957, Nr. 3, p. 41.

Kauneckienė J. Įžymus Lietuvos gamtininkas.— „Tiesa", 1957, gruodžio 14.

Trečiokienė J. Dvigubas įžymaus veikėjo jubiliejus. — „Taryb. medikas", 1957, gruodžio 20.

Varkulevičius A. Įžymaus mokslininko jubiliejus.— „Kauno tiesa", 1957, gruodžio 22.

□

Иванаускас Тадас.— В кн.: Библиографический словарь деятелей естествознания и техники, т. I. М., 1958, с. 369, с портр. Без. подписи.

Mūsų laureatai.— „Švyturys", 1959, Nr. 15, p. 5, su portr.

Respublikinės premijos už knygą „Lietuvos paukščiai" suteikimo proga.

Žmuidzinavičius A. Tadas Ivanauskas.— Kn.: A. Žmuidzinavičius. Paletė ir gyvenimas. V., 1961, p. 386—389. Žr. taip pat p. 98, 121—126, 157—201, 375, 402.

□

Straipsniai skirti prof. T. Ivanausko 80 gimimo metinėms paminėti:

Didžiulis A. Ieškantis, nerimstantis.— „Vakarinės naujienos", 1962, gruodžio 15.

Jankauskas S. Veiklus mokslininkas.— „Mokslas ir gyvenimas", 1962, Nr. 12, p. 30—31, su portr.

Kauneckienė J. Prof. Tadui Ivanauskui 80 metų.— „Tiesa", 1962, gruodžio 16.

Prof. T. Ivanauskui 80 metų.— „Laisvė", 1962, gruodžio 28. Be parašo.

Rakauskas P. Įžymus pedagogas ir mokslininkas. — „Taryb. pedagogas", 1962, gruodžio 21.

Tovstik D., Skuodis V. Su jaunatviška energija.— „Kauno tiesa", 1962, gruodžio 16.

Tulpyla V. Garbingas jubiliejus.— „Mūsų sodai", 1963, Nr. 1, p. 26—27, su portr.

Zubavičius T. Įžymus gamtininkas.— „Komjaunimo tiesa", 1962, gruodžio 15.

□

Galdys J. Skaitytojų balsai [Apie prof. T. Ivanauską 1918—1919 m. Dzūkijoje, Musteikos kaime suorganizavusį lietuvišką mokyklą].— „Laisvė", 1962, kovo 9.

Skuodis V. Kauno zoologijos muziejus.— „Mokslas ir gyvenimas", 1962, Nr. 1, p. 37.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanausko vaidmenį, kuriant zoologijos muziejų.

Tuminauskas S. Obelynė [Apie prof. T. Ivanausko dendroparką Kauno raj.].— „Mūsų sodai", 1962, Nr. 12, p. 11, su iliustr.

Išlaužas A. Nuostabi profesoriaus Ivanausko kūrybinė energija [Apie T. Ivanausko ekspedicijas paskutiniaisiais metais].— „Laisvė", 1963, vasario 19.

Juršė B. Eksponatas po eksponato [Apie prof. T. Ivanausko paramą Kauno zoologijos muziejui].— „Kauno tiesa", 1963, liepos 7.

Rimantas J. Petras Rimša pasakoja. V., 1964.

Yra duomenų apie Tado Ivanausko gyvenimą Petrograde.

Česnys G. Kai kurie literatūros šaltiniai apie kovą tarp idealizmo ir materializmo gamtos evoliucijos klausimais buržuazinėje Lietuvoje.— „Sveikatos apsauga", 1965, Nr. 9, p. 51—54.

Yra duomenų apie T. Ivanausko materialistinės pasaulėžiūros ugdymo veiklą.

Gimimo diena [Ryšium su prof. T. Ivanausko 83 gimimo metinėmis].— „Tiesa", 1965, gruodžio 18, su portr.

Grizickas Č. Jūs užuomarša? — „Švyturys", 1965, Nr. 17, p. 10.

Yra duomenų apie tai, kaip prof. T. Ivanauskas treniruoja savo atmintį.

Jotautas S. Miesto sodininkų konferencija [Prof. T. Ivanauskui suteiktas Kauno miesto sodininkystės draugijos Garbės nario vardas].— „Kauno tiesa", 1965, kovo 5.

Mokslinės minties štabo 25-metis [Lietuvos TSR MA — 25 m.].— „Vakarinės naujienos", 1965, gruodžio 17. Be parašo.

Minimas T. Ivanauskas, kaip vienas iš LTSR MA kūrėjų.

Prof. Tadas Ivanauskas.— „Mūsų sodai", 1965, Nr. 7, p. 16, su portr.

Andriuškevičius A. Taip augo zoologijos sodas.— „Kauno tiesa", 1966, rugpiūčio 19.

Minimas prof. T. Ivanauskas kaip Kauno Zoologijos sodo steigimo iniciatorius.

Ivanauskas Tadas.— Kn.: Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 1. V., 1966, p. 654—655, su portr.

Matulis J. LTSR Mokslų Akademijai 25.— „Mokslas ir technika", 1966, Nr. 1, p. 11—15.

Yra duomenų apie T. Ivanausko veiklą, kuriant LTSR Mokslų Akademiją.

Pikčilingis J. Jo didenybė žodis.— „Mokslas ir gyvenimas", 1966, Nr. 5, p. 5—6.

Yra pavyzdžių apie T. Ivanausko raštų gražų stilių.

Zaksas I. Materializmo tradicijos Kauno Medicinos institute.— „Sveikatos apsauga", 1966, Nr. 1, p. 45—48; Nr. 2, p. 45—47.

Minima T. Ivanausko ateistinė veikla.

□

Straipsniai prof. T. Ivanausko 85 gimimo metinėms paminėti:

Gyvenimas paskirtas Lietuvos gamtai.— „Mūsų gamta", 1967, Nr. 12, p. 2; su portr. Be parašo.

Jankauskas S. Gimtosios gamtos metraštininkas. — „Tiesa", 1967, gruodžio 16, su portr.

Kontrimas J. Akademikui T. Ivanauskui — 85-eri.— „Kauno tiesa", 1967, gruodžio 16.

Morkus R. Kaip plačiašakis ąžuolas.— „Vakarinės naujienos", 1967, gruodžio 16.

Profesoriui Tadui Ivanauskui — 85 metai.— „Girios" (žurn. „Mūsų gamta" priedas), 1967, Nr. 12, p. 8; su portr. Be parašo.

Venslauskas M. Neveltui pragyventa.— „Taryb. medikas", 1967, gruodžio 15.

Правдин Т., Смоленский С. Встреча на Жувинтасе.— «Советская Литва», 1967, 16 декабря.

Szymelionis Sz. Ojciec litewskiej nauki przyrodniczej.— „Czervony Sztandar", 1967, 16 grudnia; z portr.

□

Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. V., „Mintis", 1967, 116 p.

Prof. T. Ivanauskas minimas kaip vienas iniciatorių, kuriant šią aukštąją mokyklą.

Barzdaitis J. Ateizmas buržuazijos valdomoje Lietuvoje.— Kn.: Ateizmas Lietuvoje. V., „Mintis", 1967, p. 70—76.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanauską kaip gamtamokslinio materializmo ir ateizmo skleidėją.

Jūrelė B. Per pusdienį aplink pasaulį.— „Mūsų gamta", 1968, Nr. 7, p. 1.

Minimas prof. T. Ivanauskas kaip iniciatorius, kuriant Kauno zoologijos sodą.

Kirlys J. Plačiais užmojais. „Kauno tiesa", 1969, geg. 6.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanausko veiklą, išsaugojant Lietuvos TSR kultūros vertybes.

Likevičienė N. *Kauno Zoologijos muziejui — 50 metų.— „Muziejai ir paminklai"*, 1969, gruodis, p. 25—26.

Yra duomenų apie T. Ivanausko indėlį, kuriant muziejų.

Mackevičius A. Pasaulio gyvūnija vitrinose [Apie Kauno zoologijos muziejų, įkurtą prof. T. Ivanausko].— „Mokslas ir gyvenimas", 1969, Nr. 10, p. 20—21.

Martynaitis M. Prieškarinė Kauno „Politechnika".— „Mokslas ir technika", 1969, Nr. 3, p. 24—27.

Yra duomenų apie pedagoginę prof. T. Ivanausko veiklą Kauno universiteto Matematikos-Gamtos fak-te burž. Lietuvoje.

Matulis J. Eksperimentai, atradimai, rytojus [Pasikalbėjimas su ELTOS korespondentu B. Bučeliu apie Lietuvos mokslą].— „Kauno tiesa", 1969, rugpiūčio 31.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanausko mokslinius tyrimus.

Monkaitienė I. ir Remeikaitė E. Seniausia draugija.— „Kauno tiesa", 1969, lapkričio 14.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanauską kaip Gamtos apsaugos d-jos įkūrėją.

Andrijaitis V. Obelynės ruduo [Apie prof. T. Ivanausko užveistą ir išaugintą dendroparką].— „Kauno tiesa", 1970, lapkričio 27.

Juozapavičius P. Archyvai pasakoja [Apie Aukštųjų kursų atidarymą Kaune].— „Kauno tiesa", 1970, sausio 27.

Yra duomenų apie T. Ivanausko veiklą, kuriant Kauno aukštąją mokyklą.

Kuzminskis V. Kauno Medicinos institutas [Informaciniai duomenys studentams ir dėstytojams].— K., Kauno med. in-tas, 1970, 66 p.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanauską kaip apie Kauno aukštosios mokyklos steigėją ir Kauno medicinos instituto profesorių.

Martinaitis M. Aukštasis mokslas Kaune.— „Mokslas ir technika", 1970, Nr. 1, p. 19—23.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanausko veiklą, kuriant Kauno aukštąją mokyklą.

Mickevičius D. Vivat academia... [Aukštosios mokyklos įkūrimas Kaune].— „Švyturys", 1970, Nr. 2, p. 6—7.

Yra duomenų apie T. Ivanausko veiklą, kuriant Kauno universitetą.

Mikuckas J. Visuomenės pastangomis.— „Kauno tiesa", 1970, sausio 25.

Yra duomenų apie T. Ivanausko veiklą, organizuojant Aukštuosius kursus Kaune.

Mokslinis centras mieste prie Nemuno. Aukštajai mokyklai Kaune — 50 metų.— „Vakarinės naujienos", 1970, sausio 27.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanauską kaip vieną Kauno Aukštųjų kursų kūrėjų.

Pranaitis V. Mokslui platūs keliai.— „Tiesa", 1970, kovo 20.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanausko veiklą, kuriant ir vystant aukštąją mokyklą Kaune.

Zabulis H. Aukštojo mokslo tradicijos Kaune.— „Mokslas ir gyvenimas", 1970, Nr. 1, p. 12—14.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanauską kaip vieną Kauno Aukštųjų kursų kūrėjų.

Гульбинскене А. Свет знаний [О создании высшей школы в Каунасе].— «Сов. Литва», 1970, 17 января.

Имеются данные о деятельности проф. Т. Иванаускаса при создании высшей школы в Каунасе.

Dagys J. Profesorių Tadą Ivanauską prisiminus.— „Mūsų gamta", 1971, Nr. 6, p. 5—6, su portr.

Dėl Tado Ivanausko atminimo įamžinimo.— „Kauno tiesa", 1971, sausio 28: „Tiesa", 1971, sausio 28; „Gimtasis kraštas", 1971, vasario 4; «Сов. Литва», 1970, 28 января.

Jankauskas S. Įžymusis Lietuvos biologas Tadas Ivanauskas.— „Biologija", 1971, t. 11, p. 5—10, su portr.

Kupčinskas J. Mokytojus prisiminus [Apie Lietuvos universitetą ir jo buvusius mokytojus].— „Tiesa", 1971, sausio 28.

Minimas ir prof. T. Ivanauskas kaip Kauno universiteto profesorius.

Biziulevičius S. Lietuvos gamtininkų versmė [Apie Lietuvos biologus].— „Mokslas ir gyvenimas", 1972, Nr. 2, p. 4—6.

Yra duomenų apie prof. T. Ivanauską ir jo veiklą.

Kudaba Č. Profesorius Tadas Ivanauskas.— Kn.: Kolūkiečio kalendorius, V., 1972, p. 84—85.

Navasaitis M. Balkaninės pušies metinės reprodukcijos sėklų tyrimas.— Kn.: Trumpi pranešimai. 18-osios dėstytojų moksl. konf. medžiaga [Lietuvos Ž. ū. akad.]. K., 1972, p. 273—275.

Yra duomenų apie medį, pasodintą prieš 38 m. prof. Ivanausko Obelynėje.

Poška A. Dvi akademiko Ivanausko ekspedicijos [į Šiaurės Kazachstaną ir Tadžikiją]. Iš atsiminimų.— „Švyturys", 1972, Nr. 5, p. 18—19, su iliustr.

Venslauskas M. Profesoriaus paskaitose. Profesorius ir studentai. Mokslinė veikla [Iš prisiminimų apie T. Ivanauską.— „Taryb. medikas", 1973, vasario 9, 16, 23.

Бизюлевичюс С., Заянчкаускас П. Тадас Иванаускас — выдающийся зоолог Литвы.— В изд.: Материалы 9-ой межресп. конф. по истории естествознания и техники в Прибалтике (октябрь 1972 г.). Вильнюс, 1972, с. 16—20.

Скуодис В. Тадас Иванаускас [Зоолог, профессор, доктор биол. наук] — В кн.: Сообщ. Прибалт. комис. по изучению миграции птиц (Тарту), 1972, № 7, с. 190—192, с портр. Текст парал. на русском и англ. яз.

Ornitofauna lęgova Bagien Biebrzańskich terenów przyległych.— „Acta Ornithologica" (Warszawa), 1972, t. 13, Nr. 10, p. 343—422, su iliustr., žemėl. Aut.: Dyrez Andrzy (ir kt.). Lenkų k.; santr. rusų ir anglų k.

Babžės (upės) pelkynų ir gretimų teritorijų ornitofauna. (Lenkija. Rašoma apie ornitologų T. Ivanausko ir M. Valiaus tyrinėjimus Žuvinto draustinyje ir kt. Lietuvos vietose).

Straipsniai skirti prof. T. Ivanausko 90 gimimo metinėms paminėti:

Jezerskas L. Mano mokytojas [Gamtininko T. Ivanausko 90 gimimo metinėms].— „Mūsų gamta", 1973, Nr. 1, p. 8—9, su iliustr.

Navasaitis A. Žymus mokslininkas, nuostabus žmogus.— „Laisvė", 1973, sausio 12.

Zubavičius Teofilis. Paukščių ežere.— „Mūsų gamta", 1973, Nr. 1, p. 8.

Balnytė A. Paminėjo T. Ivanauską [90 gimimo metinių sukaktį].— „Kauno tiesa", 1973, sausio 3.

Grudzinskas L. Lietuvos gamtos tėvas.— „Komjaunimo tiesa", 1973, gruodžio 15, 22, 28.

NEKROLOGAI

Bergas V. Netekome žymaus mokslininko.— „Gimtasis kraštas", 1970, birželio 4; „Laisvė", 1970, birželio 19.

Budrys R. Netekome Tado Ivanausko.— „Pergalė", 1970, Nr. 7, p. 174—175.

Jankauskas M. Su Tadu Ivanausku atsisveikinus.— „Girios", 1970, Nr. 6, p. 31.

Kudaba Č. Girių profesoriaus netekus.— „Literatūra ir menas", 1970, birželio 6, p. 15, su iliustr.

W Kownie zmarł prof. Tadas Ivanauskas.— „Trybuna Ludu" (Warszawa), 1970, 2 czerwca.

Tovstik O., Šalkauskas A. [žymus biologas.— „Taryb. medikas", 1970, gruodžio 11.

Tuinyla V. Akademikas T. Ivanauskas — pomologas.— „Mūsų sodai", 1970, Nr. 7, su portr.

Zajančkauskas P. Akademikas Tadas Ivanauskas.— „Acta entomologica Lituanica", 1970, t. 1, p. 207—209, su portr.

T. Ivanauskas.— „LTSR Mokslų Akad. darbai", serija C, 1970, t. 2(52), p. 203—208; „Mokslas ir gyvenimas", 1970, Nr. 7, p. 54; „Mūsų gamta", 1970, Nr. 6, p. 5—6; „Tiesa", 1970, birželio 2; su portr.; „Komjaunimo tiesa", 1970, birželio 2; „Valstiečių laikraštis", 1970, birželio 4; «Сов. Литва», 1970, 2 июня; „Czerwony Sztandar", 1970, 2 czerwca; „Trybuna Ludu" (Warszawa), 1970, 2 czerw.; „Życie Warszawy", 1970, 5 czerwca.

Paskutinė velionio profesoriaus Tado Ivanausko kelionė [laidotuvės].— „Tiesa", 1970, birželio 4.

Profesoriaus T. Ivanausko laidotuvės.— „Kauno tiesa", 1970, birželio 4.

Р Е З Ю М Е

Книга посвящена памяти выдающегося биолога, педагога, ученого и общественного деятеля Литвы, академика Академии наук Литовской ССР, доктора биологических наук, профессора Тадаса Иванаускаса.

Т. Иванаускас родился 16 декабря 1882 г. в хозяйстве Лебёдка Василишской волости Лидского уезда бывшей Виленской губернии. Скончался 1 июня 1970 г. в г. Каунас.

Т. Иванаускас учился в гимназиях Варшавы и Петербурга. В 1903—1905 г. занимался на физико-математическом факультете Петербургского университета, а в 1905—1909 гг.— в Сорбонском университете (Париж), где закончил Естественно-исторический факультет. Возвратившись в Петербург, он в 1910 г. сдал государственные экзамены в Петербургском университете и получил диплом I степени по естественным наукам.

В 1916 г. Т. Иванаускас был избран действительным членом Российского энтомологического общества.

В 1919 г., поселившись в Каунасе, Т. Иванаускас основал Станцию по изучению природы и руководил ею до 1922 г. Здесь им были начаты систематические исследования животного мира Литвы и создан первый в Литве Зоологический музей, в основу которого легли зоологические коллекции, собранные им самим и его отцом Леонардасом Иванаускасом.

В 1920 г. Т. Иванаускас вместе с другими прогрессивными учеными принимал активное участие в организации в Каунасе Высших курсов, преобразованных в 1922 г. в Литовский университет. До 1940 г. Т. Иванаускас — профессор этого университета и заведующий Кафедрой зоологии и сравнительной анатомии (с 1929 г.— заведующий Кафедрой зоологии).

В 1922 г. за научные труды университет в Падуе (Италия) присвоил Т. Иванаускасу степень почетного доктора.

По инициативе Т. Иванаускаса и при его активном участии в Литве основан ряд новых научных учреждений и баз для исследовательской работы над животными, для их охраны и практического использования: Орнитологическая станция на мысе Вентес-Рагас (1929), первая ферма пушных зверей в Обялине близ Каунаса (1929), заповедник Жувинтас (1937), Каунасский зоологический сад (1938).

Будучи убежденным материалистом, Т. Иванаускас в буржуазное время активно защищал материалистическое направление в ес-

тественных науках, широко пропагандировал среди студентов и широкой общественности учение Дарвина и материалистическую теорию эволюции, боролся против идеалистических течений в биологии.

После восстановления Советской власти в Литве Т. Иванаускас был профессором (до 1964 г.) и заведующим Кафедрой зоологии (1940—1941 и 1944—1956 гг.) Вильнюсского государственного университета. Одновременно до последних дней своей жизни он преподавал в Литовской сельскохозяйственной академии (с 1949 г.) и Каунасском государственном медицинском институте (с 1954 г.). За 50 лет педагогической деятельности Т. Иванаускас подготовил ряд поколений молодых специалистов — биологов, лесоводов, медиков.

В 1941 г. Т. Иванаускас избирается действительным членом Академии наук Литовской ССР. Он является одним из организаторов и первым директором Института биологии (1945—1950 гг.).

Т. Иванаускас был ученым-биологом широкого профиля. Основной областью его научных исследований являлась орнитология. Он систематически изучал фауну пернатых Литвы и опубликовал значительное количество научных трудов, среди которых наиболее важной является монография «Птицы Литвы» в 3 томах, дважды изданная (1938—1955; 1957—1964 гг.) и в 1959 г. удостоенная Республиканской премии Литовской ССР. Кроме того, Т. Иванаускас положил начало и содействовал развитию исследований миграции птиц в Литве.

Кроме орнитологии, научное наследие Т. Иванаускаса составляют ценные труды в области гидробиологии, ихтиологии, териологии и помологии.

Т. Иванаускас является также основоположником и организатором деятельности по охране природы в Литве.

За выдающиеся заслуги в области биологических наук, а также за научно-практическую и педагогическую деятельность Т. Иванаускасу в 1945 г. было присвоено почетное звание Заслуженного деятеля науки Литовской ССР. Кроме того, он неоднократно награждался орденами, медалями, а также Почетными Грамотами Президиума Верховного Совета Литовской ССР и высших учебных заведений.

В книге широко освещены биография Т. Иванаускаса, его работа в различных научных учреждениях, научно-исследовательская, общественная и литературная деятельность, организованные ими научные экспедиции в разные страны мира, также представлена библиография опубликованных Т. Иванаускасом научных и научно-популярных книг и статей (более 600 названий). Отдельный раздел книги составляют воспоминания бывших сотрудников и учеников Т. Иванаускаса, а также других людей, хорошо знавших ученого.

S U M M A R Y

This book is dedicated to the memory of academician of the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR, doctor of biology, professor Tadas Ivanauskas — the outstanding Lithuanian naturalist, scientist and cultural worker.

Tadas Ivanauskas was born on December 16, 1882 in the former province of Vilnius. He died on June 1, 1970 in Kaunas.

Tadas Ivanauskas studied at the gymnasia of Warsaw and Petersburg. In 1903—1905, he studied at the Faculty of Physics and Mathematics of the Petersburg University, in 1905—1909, at the Sorbonne University and graduated from its Faculty of Nature and History. Having returned to Petersburg, he passed state examinations in 1910 and received a diploma in natural sciences of the first degree.

In 1916, Tadas Ivanauskas was elected a member of the Society of Russia's Entomologists.

In 1919, having settled in Kaunas, he founded the Nature Research Station and headed it till 1922. Material for the cognition of Lithuania's fauna was begun to be accumulated in the Nature Research Station and the first zoological museum in Lithuania was set up the basis of which was made up of personal zoological collections of Tadas Ivanauskas and his father Leonardas Ivanauskas.

In 1920, together with other progressive scientists, Tadas Ivanauskas took an active part in the organization of the Higher Courses in Kaunas; in 1922, the Courses were proclaimed the University of Lithuania. Up to 1940 Tadas Ivanauskas was an ordinary professor of this university and head of the Chair of Zoology and Comparative Anatomy (the Chair of Zoology since 1929).

In 1922, the Padua University (Italy) conferred an honorary doctor's degree on him for his scientific works.

On the initiative of Tadas Ivanauskas and with his active participation a number of new establishments — the bases of animal research, protection and practical use such as the Ornithological Station in the Cape of Ventė (1929), the first farm of fur animals in Obelynė near Kaunas (1929), the Reserve of Žuvintas (1937), the Zoological Garden of Kaunas (1938) — were founded.

Being a convinced materialist, during the years of bourgeoisie governing Tadas Ivanauskas courageously defended materialistic trend in natural sciences, widely spread Darwin's science and the theory of ma-

terialistic evolution among the students and the public at large, struggled against idealistic currents in natural sciences.

In Soviet years, Tadas Ivanauskas was head (1940—1941 and 1944—1956) and professor (till 1964) of the Chair of Zoology of the Vilnius University. In addition, till the very death he was a professor at the Lithuanian Academy of Agriculture (since 1949) and at the Kaunas Medical Institute (since 1954). During 50 years of pedagogical activities, Tadas Ivanauskas has trained generations of biologists, sylviculturists and medical workers.

In 1941, Tadas Ivanauskas was elected a member of the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR. He was one of the originators of the Institute of Biology and its first director (1945—1950).

Tadas Ivanauskas was a versatile biologist. The most important field of his scientific research was ornithology. He consistently investigated the fauna of Lithuania's birds and published many valuable works, the most important of which is the monograph in three volumes "Lithuania's Birds" published twice (1935—1955 and 1957—1964) and awarded the Republican Prize of the Lithuanian SSR in 1959. Besides, Tadas Ivanauskas left significant works in the fields of hydrobiology, ichthyology, theriology and pomology.

Tadas Ivanauskas was one of the most outstanding initiators and organizers of nature conservation work in Lithuania.

For great merits to the biological science of the republic and for significant scientific-practical and pedagogical activities Tadas Ivanauskas was awarded the name of the Honoured Scientist of the Lithuanian SSR in 1945. He was decorated with orders, medals and awarded diplomas of the Presidium of the Supreme Soviet of the Lithuanian SSR and higher schools.

In the book, Tadas Ivanauskas' biography, his work at different scientific institutions, his scientific, cultural, social and literary activities, scientific expeditions organized by him to various countries of the world are widely elucidated; the bibliography (more than 600 titles) of Tadas Ivanauskas' scientific and popular-science books and articles is presented. A separate chapter is made up of the reminiscences of Tadas Ivanauskas' colleagues, students and acquaintances.

T U R I N Y S

PRATARMĖ ... 5
BIOGRAFIJOS BRUOŽAI. Biol. m. k. N. Likevičienė, E. Vanagienė ... 7
TADAS IVANAUSKAS — MOKSLININKAS ... 41
Ornitologija. Biol. m. k. V. Logminas, A. Mackevičius, V. Skuodis, biol. m. k. J. Šeštokas ... 41
Teriologija, herpetologija. Biol. m. k. St. Maldžiūnaitė, biol. m. k. J. Prūsaitė ... 55
Ichtiologija, hidrobiologija. Biol. m. k. J. Maniukas ... 59
Pomologija, sodininkystė, daržininkystė. Biol. m. k. V. Tuinyla ... 63
Dendrologija. Biol. m. k. A. Navasaitis, biol. m. k. M. Navasaitis ... 69
Gamtos apsauga ir medžioklės ūkis. Vl. Bergas, biol. m. k. K. Jankevičius, G. Tursa ... 75
Mokslinės ekspedicijos. Biol. m. k. J. Prūsaitė ... 85
DARBAS MOKSLO ĮSTAIGOSE ... 93
Gamtos tyrimo stotis. E. Vanagienė ... 93
Aukštieji kursai ir Lietuvos universitetas. E. Vanagienė ... 96
Lietuvos TSR Mokslų akademija. Prof. A. Minkevičius ... 102
Žuvinto rezervatas. Biol. m. k. J. Šeštokas ... 107
Ventės ragas. Biol. m. k. J. Šeštokas ... 110
Zoologijos muziejus. V. Skuodis ... 114
Kailinių žvėrių ferma. Biol. m. k. St. Maldžiūnaitė ... 119
Dėlukas. Biol. m. k. J. Šeštokas ... 124
Kauno zoologijos sodas. Biol. m. k. N. Likevičienė ... 127
TADAS IVANAUSKAS — EVOLIUCINĖS MINTIES SKLEIDĖJAS. Prof. St. Biziulevičius, biol. m. k. K. Jankevičius, biol. m. k. N. Likevičienė .. 131
TADAS IVANAUSKAS — PUBLICISTAS, ŠVIETĖJAS, BELETRISTAS. R. Budrys 136
RYŠIAI SU TĖVIŠKE. Prof. Č. Kudaba ... 142
ATSIMINIMAI APIE TADĄ IVANAUSKĄ ... 148
Gamtos apsaugos žygio pradininkas ... 148
Mano pirmasis profesorius ... 151
Įžymus biologas ir taurus žmogus ... 154
Turėjau laimės su juo bendrauti ... 158
Pirmosios pažintys, paskutiniosios medžioklės ... 159
Studentai suprato, mylėjo jį ... 165
Paprastumas, kuklumas, visuomeniškumas ... 169
Tundros platybėje ... 174
Čionai jo pėdos gilios ... 181
Tai buvo dar taip neseniai ... 183
Miškininkų auditorijose ... 184
Obelynės kasdienybės ... 187
Buvo ir tokia, linksma pažintis ... 192
Man ypač brangus žmogus ... 195
TADO IVANAUSKO GYVENIMO IR VEIKLOS DATOS. Biol. m. k. J. Prūsaitė 201
BIBLIOGRAFINĖ RODYKLĖ. O. Peikštenienė ... 205
РЕЗЮМЕ ... 235
SUMMARY ... 237

Tado Ivanausko tėvas Leonardas Ivanauskas ir motina Jadvyga Reichelytė-Ivanauskienė

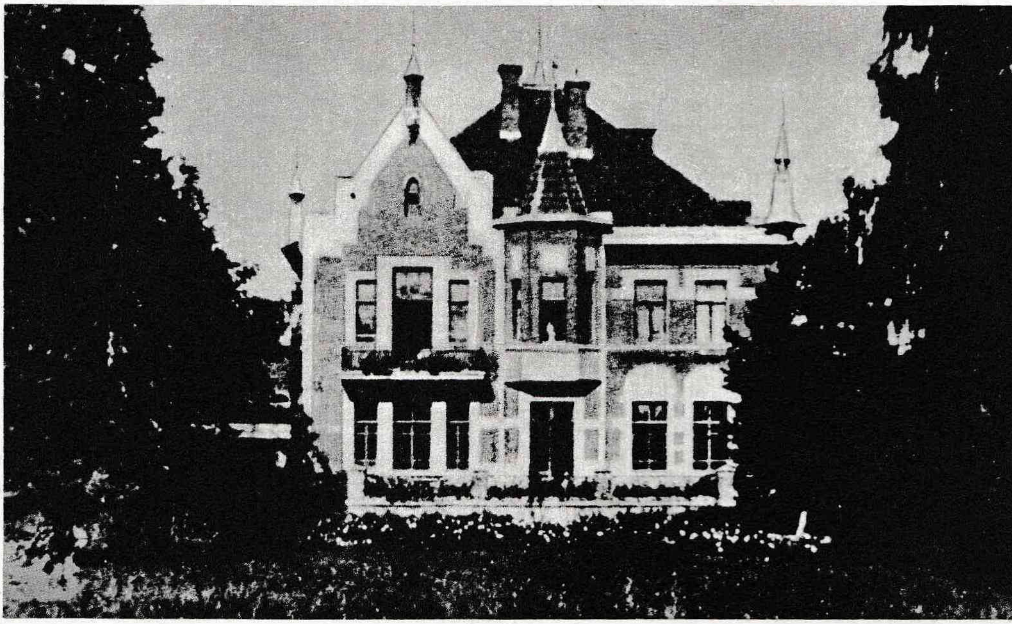

Lebiodkos sodyba Tado Ivanausko vaikystės laikais

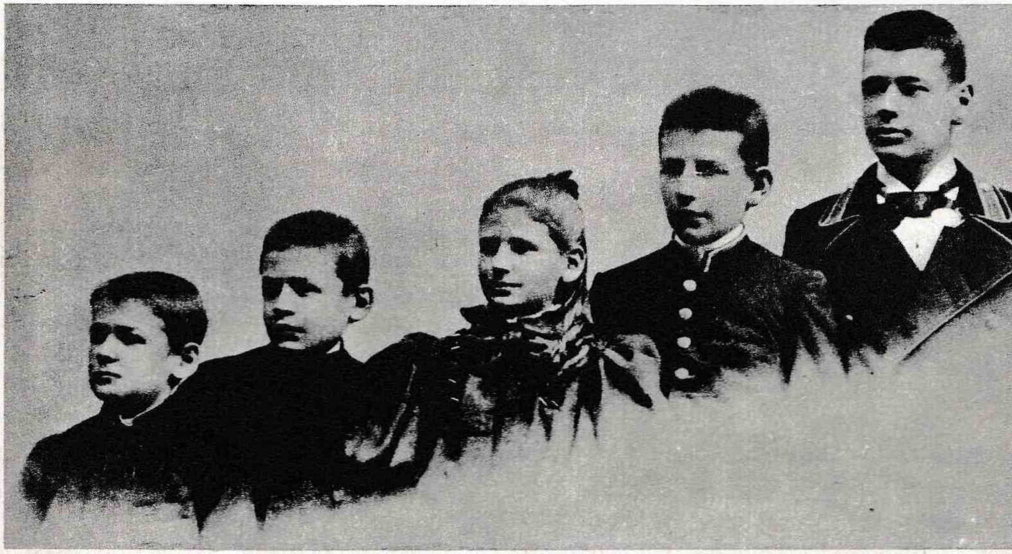

Visi Ivanauskų vaikai (iš kairės į dešinę): Stasys, Tadas, Helė, Vaclovas, Jurgis (nuotrauka daryta 1897 m.)

Lietuvių mokslo draugijos suvažiavimas 1912 metais. Kitoje nuotraukos pusėje paties T. Ivanausko ranka užrašyta: „Stovinčių eilė iš kairės į dešinę: Vaitiekūnas, Bugo, Liutkevičius, Bugailiškis, K. Petrauskas. Sėdi iš kairės į dešinę: Kylius, Čiurlys, Pečiulionis, Liutkevičiūtė, H. Ivanauskienė, K. Jonunas, T. Ivanauskas. Per Mokslo Draugijos suvažiavimą"

Trečio semestro studentų biologų praktikos darbai 1927 metais. Stovi profesorius Tadas Ivanauskas (kairėje) ir asistentas Leonas Čeraška

Honorata Paškauskaitė-Ivanauskienė 1910 metais

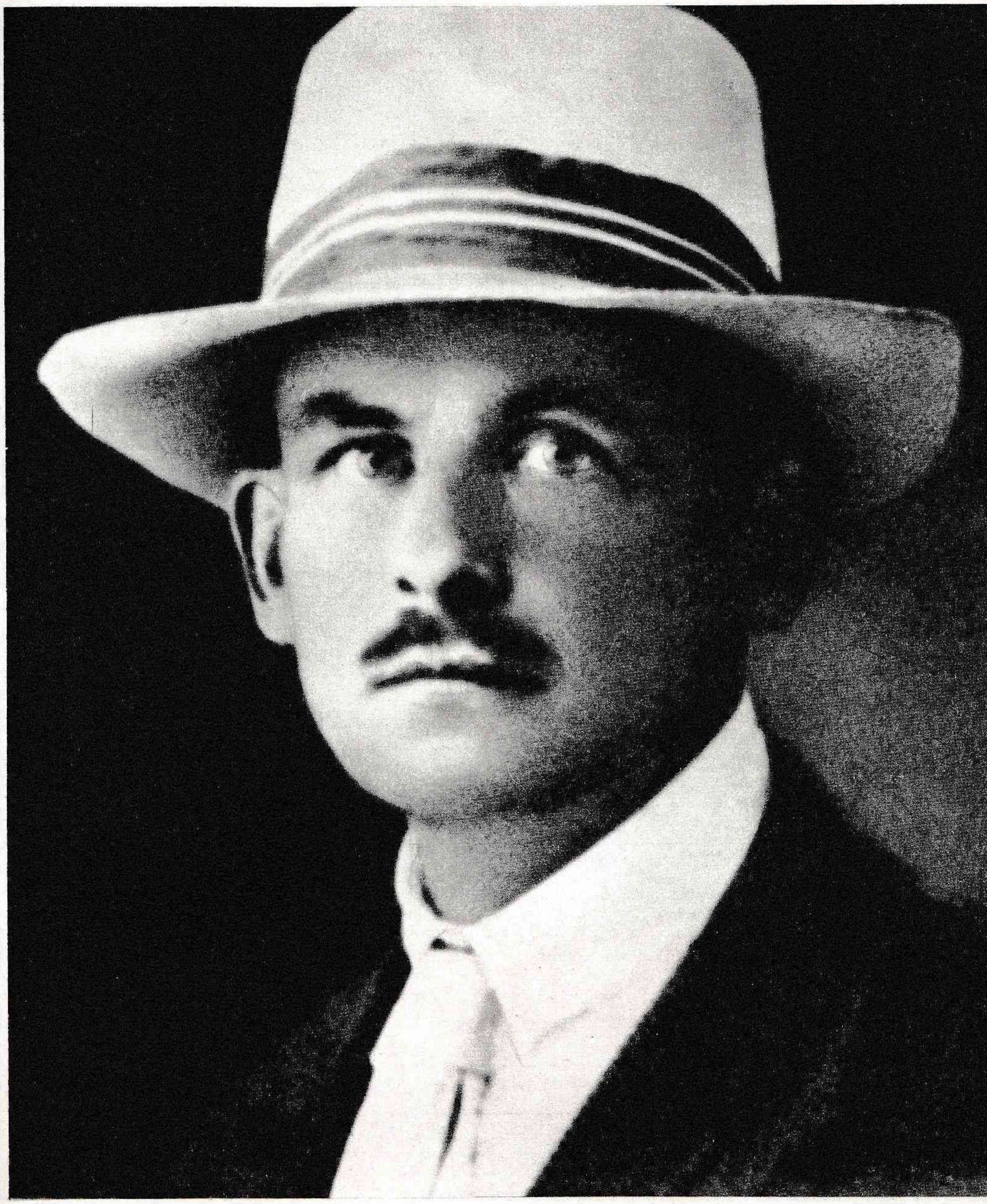

Tadas Ivanauskas 1923 metais

Prie baigtos statyti Obelynės sodybos

Brazilija, 1931 metai. Palmių miškelyje (Tadas Ivanauskas — pirmas iš kairės)

Upėtakių ūkyje prie A
tadvario (1934 meta

1935 metai, Paukščių diena. Tadas Ivanauskas su Fredos sodininkystės mokyklos moksleiviais

Poilsis su studentais Obelynės verandoje (1933 metai)

Tik ką įkurto Kauno zoologijos sodo fasadas

Dar vienas augintinis... (1935 metai)

Medelių sodinimo diena. Tadas Ivanauskas su sodintojais

Tadas Ivanauskas ir Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė Obelynėje (1951 metais)

Trečioji Pabaltijo ornitologų konferencija 1957 metais. Centre dešinėje — profesorius Tadas Ivanauskas, centre kairėje — profesorius Georgijus Dementjevas

Musteikos sodžiuje, po sėkmingos medžioklės Gudo šalyje

Obės žemupyje prie chantų čiumo (1962 metais)

Profesorius Tadas Ivanauskas medžioklėje su studentais miškininkais (1962 metais)

Darbai Obelynėje...

Mokslinėje konferencijoje. Profesorius Tadas Ivanauskas (dešinėje) ir profesorius Steponas Jankauskas (1970 metai)

Tadas Ivanauskas 1937 metais

Profesorius Tadas Ivanauskas (viduryje) su savo artimais bendradarbiais P. Zajančkausku (kairėje) ir J. Šeštoku (1970 metai)

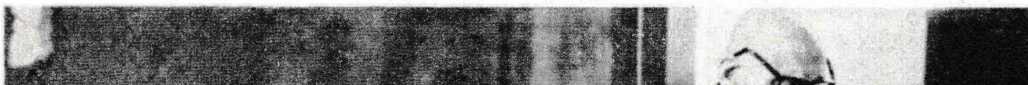

Profesorius Tadas Ivanauskas kalba, pažymint Kauno zoologijos muziejaus penkiasdešimtmetį

Susimąstymo valandėlė (1970 metai)

Tadas Ivanauskas. V., „Mokslas", 1976 ©
Iv-12 240 p.; 24 iliustr. lap. (LTSR MA Zoologijos ir parazitologijos in-tas.) Lit. sąrašas: p. 206—234.
Antr. lapo kt. pusėje sudaryt. R. Budrys, J. Prūsaitė.

Šioje knygoje aprašomas Tado Ivanausko nueitas gyvenimo kelias ir mokslinis palikimas, nušviečiamas jo įnašas į Lietuvos mokslą bei kultūrą. Pateikiama profesoriaus paskelbtų spaudoje mokslinių ir mokslo populiarinimui skirtų knygų bei straipsnių bibliografinė rodyklė, taip pat straipsnių apie jį sąrašas.

Atskirą skyrių sudaro Tado Ivanausko amžininkų, buvusių bendradarbių ir kitų jį pažinojusių žmonių atsiminimai.

Knyga iliustruota nuotraukomis, gautomis daugiausia iš Tado Ivanausko šeimos archyvo.

59(09)+58(09)

ТАДАС ИВАНАУСКАС
На литовском языке
Издательство «Мокслас» ЛитССР, г. Вильнюс, 1976 г.

TADAS IVANAUSKAS

Redaktorė
L. MOTIEKIENĖ

Meninė redaktorė
L. SKERSTONAITĖ

Techn. redaktorė
B. TOLVAIŠIENĖ

Korektorė
N. ŽADAVIČIŪTĖ

Duota rinkti 1975.IX.9. Pasirašyta spaudai 1976.IV.7. Popierius spaudos Nr. 1, formatas 70×90¹/₁₆. 17,55 sp. l. +1,76 sp. l. įklijų. 20,89 apsk. l. l. +1,72 apsk. l. l. įklijų. LV 18153. Tiražas 12 000 egz. Kaina 2 rb

Leidykla „Mokslas", Vilnius, Sierakausko 15.
Spausdino „Vaizdo" spaustuvė, Vilnius, Strazdelio 1.
Užsak. Nr. 2886